

Yöneticiler İçin Yeni Bir Bakış

İKİNCİ ABDÜLHAMİD HAN'IN LİDERLİK SIRLARI

MEHMET AYDIN

Yayın Sorumlusu

Başat Kocaoğlu

Sayfa Düzeni ve Tashih

Ajans Yalnızkurt

Yayın-Dağıtım

İzci Ltd. Şti.

Kapak

Aktif Ajans

Dizgi ve Mizanpaj

Ajans Yalnızkurt

Montaj

Zeynep Yılmaz

Baskı

Gümüş Ofset

ISBN No : 975-8294-23-7

ÖNSÖZ	9
Çile Mücadele.....	9
Büyük Hedefler İçin Büyük Hayaller Gerekli	11
Örnek Şahsiyetler.....	12
Sadelik	13
Kuvvetli Bir Hafıza	14
Elli Yıl Önce.....	14
Paris Sokakları.....	15
Cömertlik	15
Erken Kalkmak.....	16
Yemek Kahvesi.....	17
Yemekten Sonra Dinlenme Faslı.....	17
Planlı, Programlı Bir Hayat	18
Disiplin.....	18
Uyku öncesi Kitap Okutma Adeti.....	20
Basın İyi Takip Edilmeli.....	20
Çocuk Sevgisi.....	24
Terbiye.....	24
Hitabet.....	26
Tevazu.....	27
Meşgale.....	27
Mesleğin Olsun, İstersen Padişah Ol.....	28
Sabır.....	29
Korklar Hizmet Edemezler.....	30
Vatan Millet Sevgisi	34
İman Kuvveti	34
Muhasebe.....	37
Abdest ve İmza.....	39
Ampulün Kaşifine Teklif Var.....	39
Tahtel Bahir	40
Tiyatro.....	42
Cesaret Soğukkanlılık	43
Deprem.....	45
Merhamet Ve Adalet.....	46
Fitne Fesat Kargaşası.....	47
Banka	54
Tedbir.....	56
İcraatlar Lider'in Aynasıdır.....	58
Medeniyet.....	63
Fedakarlık.....	67
Güçlü Bir Ordu.....	68
Ticaret.....	72
Eğitim Politikası.....	73
Sevmek Ve Sevilmek.....	77
Dost Kazanma Sanatı.....	82
Hüner.....	83
Ben Diplomatım Demekle Diplomat Olunmaz	85
Milletini İyi Tanımak	86
Denge Politikası.....	89
33 Yıllık Siyasetin Sırrı.....	90
İç Politika.....	93
İslam Birliği (Panislamizm).....	93
Güç.....	95
Şahsiyeti Muhafaza.....	100
işbirliği.....	103
Birlik Ve Beraberlik.....	110
Milletleri Seviyelerine Göre İdare.....	112
Şimendifer Politikası.....	115

Hicaz Demiryolu	118
Merhamet Adaleti Aşınca	119
Sürgün Politikası	121
Saltanat	126
Halk İçinde Olmak	127
Memleket Menfaati	127
Mithat Paşa'nın İngiliz'lerden Talebi	130
Kin	131
Rusya'ya Karşı Zorlu Mücadele	131
Bir Karış Toprak Uğruna	134
Kahramanlık	137
Deha	138
Hatayı Kabullenmek	139
Jön Türkler	141
Bünyeyi İçten Tahrip Etmek	142
Milletlerarası Rekabet Politikası	143
Bünyeye Uygun İlaç	145
Zorunlu Merkezi Yönetim Politikası	146
Sadakat Ve Ehliyet	147
Hafiyeye Teşkilatı	150
Kan-Para Toprak	156
İngiliz Fitenesi	157
İleri Görüşlü Olmak	157
Vatan Toprağı Satılamaz	159
Ba'de Harabül Basra	160
H. Meşrutiyet	167
Kardeş Kanı Dökülmez	168
Rus Çar'ının Teklifi	170
Kaht-ı Vükela	170
Hizmetin Tarihi Vesikaları	171
Acemi	171
Tarihin Yüz Karası	174
Metanet	175
Selanik'e Götürülüş	176
Kur'an-ı Kerim'i Yanından Ayırmazdı	176
İleri Görüşlü Olmak	177
Macera	177
Yeri Doldurulamayan Bir Sultan	178
Buhranlı Günler	178
Osmanlı Kurtlar Sofrasında	178
Ayını Dinin Mensupları	179
Tarih Siyaset Değildir	180
Kızına Nasihat	180
Dünya Malı	182
Acı ve İzdırap	185
Şeref ve Haysiyet	186
iki Gemi İçin Feda Olduk	188
Gemiyi Yürüten Kaptan	188
Teşhis Kabiliyeti	189
Güven	189
Beddua	191
Asrın En Büyük	192
En Akıllı ve Zeki Padişah	192
Siyasi Deha	193
Nezakat	195
Gerçek Aile Reisi	195
Yunanlı Yazarın	196
Son Söz	199
Kaynakça	201

ÖNSÖZ

Huzurlu bir hayat geçirmek, başarılı olmak, ancak faydalı ve zararlı olanları birbirinden ayırt etmekle mümkün olabilir.

Bu da yaşanmış olaylardan ders alarak geleceğe yön vermek şeklinde ortaya çıkıyor... Bilgiler, tecrübeler bilmekle kıymet kazanıyor...

Tecrübelerin bedelleri çok ağır... Herşeyi "deneme-yanılma" yoluyla öğrenmeye ömür yetmez.

Tarihte binlerce örnek liderlerimiz var. Bu liderlerimizi tarifsiz bir gözle, tecrübelerini, başarılarındaki temel sırları tespit ederek insanımızın hizmetine sunmak zorundayız.

Bunun şuurunda olarak 633 yıllık Osmanlı Devletinde müstesna bir yeri olan Sultan II.Abdülhamid'in liderlik sırlarını kaleme aldık. Bu sırları yazmak kolay olmadı...Her şeyden önce O'nu yakından tanımak, zamanın şartlarını iyi kavramak gerekiyordu. Buna dikkat ederek İç dünyasını, hizmetlerindeki samimiyetini, yaşayış tarzını, yaptığı işleri, sevenleri ve sevmeyenlerince söylenenleri tetkik ederek anlaşılır bir dille yazmaya ve yorumu okuyucuya bırakmaya dikkat ettik.

Birçok yönleriyle dünya insanlığını hayrette bırakan, yıkılmak üzere bir devleti 33 yıl ayakta tutan bir liderin sırlarından inanıyoruz ki öğrencisinden aile reisine, yöneticisinden devlet adamına kadar herkesin çıkaracağı birçok dersler olacak...

Mehmet Aydın

ÇİLE - MÜCADELE

Annesizlik dile kolay...Yaşayan bilir.

Abdülhamid Efendi, bu acıyı daha çocukluğunda yaşar ve bilir.

Sık sık odasına kapanır, onun aldığı hediyelere, onun diktığı mintanlara yumulur ağlar. Yastıklarda perdelerde onun kokusunu arar. Duygusallığından mı bilinmez hayallere dalar. Kah annesinin gölgeden hafif hayali kapıdan girer. Kah kendisi Beylerbeyi sarayına gider kucağına koşar. Tirimüjgan hanımın ela gözleri parıldar. Karyolasının altındaki kırmızı kadifeyi göstererek "altına bakmak istermesin?" diye sorar. Küçük efendi eliyle kadifenin altını tarar ve içinde gümüş kuruşlar olan keseyi yakalar. Hisli kadın gözlerini kapar ve ancak bir annenin duyacağı bir hazla "Aslanım" der, "Aslanım benim"

Bu zarif ve nahif kadın ufak tefek ama vakurdur. Asildir, mütebessimdir, saygılıdır. Bir Şapsih* kadını nasıl olursa öyledir işte. Böylesi ele az geçer ve kaybına ağlanır. Hele anne olursa.

İşte küçük Efendi'nin kendi kendine dertleşip, boyun büktüğü günlerden birinde kapı gıcırdamadan aralanır ve gölge düşer yanına. Abdülhamid etendi kendi dünyasındadır ve gelenin farkına bile varmaz. Bu derin sessizlik ne kadar sürer bilinmez. Birara ziyaretçisinin farkına varır ve babası ile göz göze gelirler. Abdülmecid Han sesine en müşfik tonları oturtarak "Ölenle ölmüyor be oğlum" der, "dünya yalan iste!" sonra eğilir eliyle gözlerinin yaşını siler. "Yalnızlık..." der. "yalnızlık Allaha mahsus içli oğlum!"

Sarılıp kucaklaşırlar. Abdülmecid Han hassas çocuğunu yanaklarından öper ve "Evet" der, "annenin yerini tutamaz ama beni dinlersen gel, Perestu kadına oğul ol" Abdülhamid Efendi "nasıl isterseniz" der, boynunu bükür.

Abdülmecid Han, onu setresinin altına saklayarak Perestu kadının dairesine götürür. "Sen evlad istiyordun değil mi" der, "al sana aslan gibi bir oğul"

Perestu kadın dindarlığı ve şefkati ile tanınır, güngörmüştür, ağırbaşlıdır.. Çocukları çok sever ama çocuğu olmaz. İşte o gün hayata yeniden başlar, Abdülhamid Efendi'ye analık yapar. Öyle ki Abdülhamid Han onu yıllar sonra bile rahmetle anar ve derdi ki: "Eğer annem yaşasaydı, bana bundan iyi bakamazdı." (1)

Abdülhamid Efendi'nin çocukluğunda başlayan çilesi gün geçtikçe artarak devam eder. Gençliğinin baharı olan 19 yaşına geldiğinde babasının ölüm haberiyle bir kez daha yıkılır. Ama o ağırbaşlılığı, metaneti ile acıyı yüreğinin derinliklerinde muhafaza etmesini bilir.

Bu acılar kendisini daha da olgunlaştırdı. Eğitimine daha bir dikkat eder, oyun ve eğlenceden uzak kalır. Hep okumak, dünyada olup bitenlerden haberdar olmak ister. Bu nedenle hocalarının ve ilim ehli insanların anlattıklarını dikkatle dinlemekten kendisini alıkoymayan herşeyden kaçır.

Mektep sıralarında bütün dikkatini derslerine verir. Keskin bakışlarını hocaların gözlerine diker ve anlattığı her kelimeyi beynine nakş eder. Olaylar, üzerinde düşünür, anlamadıklarını ders sonrasında sormaktan çekinmez.

İngiliz Ajansı Vambéry'nin tespitleri: "Gür ve ahenkli sesi ile dinleyicilerini derhal tesiri ve nüfuzu altına almasını bilirdi... Siyah gözlerini hocasının üzerine dikerek onun ağzından çıkacak her Fransızca kelimeyi koparır gibi çekip almak isterdi." (2)

Abdülhamid Efendi, aynı zamanda tembelliği sevmeyen faal bir insandır. Dünyada olup bitenler hakkında en ince teferruatına kadar öğrenmek isteği kendisini araştırmaya sevkeder. Aynı zamanda

ülke meseleleriyle yakından ilgilenir, zamanın yöneticilerinin samimiyet derecelerini, yaşam ve idare tarzlarını araştırır, gerçekleri öğrenmeye çalışır. Bu zengin bilgi birikiminden saltanatı boyunca ziyadesiyle istifade eder. (3)

BÜYÜK HEDEFLER İÇİN BÜYÜK HAYALLER GEREKLİ

Abdülhamid Efendi büyük hedefleri için büyük hayaller kuruyordu. Gelecekte Osmanlı devletini tekrar eski ihtişamına kavuşturmayı düşünüyor ve bu alanda kendisini yetiştirmeye çalışıyordu. Zamanın süper güçlerini yakından izliyor, politikalarını, Osmanlı devleti üzerindeki sinsi emellerini ve ülke içindeki uzantıları hakkında bilgiler ediniyordu.

Çevresi hayallerini anlamaktan uzaktı. Küçük düşünenler büyük düşünenleri anlayamadığı gibi yaşça büyükleri ve hatta hocaları dahi kendisini anlamaktan acizlerdi.

"Çocukluğumdan beri ciddi bir tabiatım vardı. Oyun oynamayı sevmezdim. Daha pek küçük yaşlarda beşeriyetin mevcudiyetine dair ciddi mevzular üzerinde düşünmeye başladım. Hayal peresttim. Bu halimden dolayı, hocalarım beni azarlar, babama şikayet ederlerdi." (4)

Abdülhamid Efendi, daha şehzadelğinde bile ilim ehli insanlarla, devletin önemli mevkiilerindeki yöneticilerle sık sık görüşüyor, fikir alışverişinde bulunuyordu. Sadece yerli şahsiyetlerle değil, yabancı devlet adamlarıyla görüşerek onlardan Avrupa hakkındaki bilgiler ediniyordu.

Zamanın mekteplerinde okutulan derslerin yeterli olmadığını, bunlara yeni derslerin eklenmesi gerektiğini söylüyordu. Bilhassa bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri yakından takip ediyor ve bu gelişmelerin okullarda ders olarak okutulmasını istiyordu.

İlme olan merakı, oyun ve eğlenceden uzak hayatı gözden kaçırmıyordu. Fırsat buldukça kitap okuyor, yerli ve yabancı basını yakından takip ediyordu. Ceride-i Havadis, Tasvir-i Efkâr, Basiret gi-

bi gazeteleri muntazaman alıyor, Çaylak, Çingirak, Tatar gibi mi-zah dergilerinin etkilerini de takip ederek halk üzerindeki tesirleri-ni müşahede ediyordu. Avrupa gazetelerini ise ünlü kıraathane sa-hibi Sarafim Efendi ve kitapçı Elnino vasıtasıyla getiriyor, okuyor ya da tercümesini yaptırmak suretiyle takip ediyordu. Bazı fikir eh-li yazarlarla sohbeti ihmal etmiyordu.

Abdülhamid Efendi, bilginin gücünü, kamuoyu oluşturan se-bepleri çok iyi tetkik etmekteydi. Dikkat ve disiplin yeteneği, elde edilen sonuçları, bilgileri zamanı ve yerinde kullanma yeteneği de mükemmeldi. (5)

Herşeye rağmen Abdülhamid han iyi bir eğitim gördü. Ferid ve Şerif efendiden Arabiyi, Kazasker Ali Mahvi Efendi ve sadrazam Şafvet Paşa'dan Farişi'yi, Gümüşhanevi Ömer Hulusi Efendi'den tefsir, hadis, fıkıh ilimlerini, Gardet, Edhem ve Kemal Paşalardan Fransızca'yı; vak'anüvis (tarihçi) Lütfi Efendi'den ise Osmanlı tari-hi derslerini gördü.

12 • Spor ve at biniciliği Lala Mehmet Sadık ağa ve Mabeynci Os-man Efendi'den, silah talimlerini ve diğer askerlik bilgilerini hünkar yaveri çeşitli subaylardan, Mehmed Zafir Efendi'den Şaziliye tari-katını, Rumeli kazaskeri Halebli Ebü'l-Hüda efendi'den Kadriyye tarikatını öğrenerek zamanın ilimlerini tahsil etti.

Sadece mektepteki eğitimle iktifa etmedi. Kendisini yetiştir-mek için durmadan çalıştı. Okudu ve nihayetinde çok kültürlü, dün-ya siyasetini, memleketin içinde bulunduğu şartları, zamanın süper güçleri ve içteki uzantılarının maksatlarını iyi kavrayarak gelecekte takip edeceği ince siyasetinin temelini attı.

ÖRNEK ŞAHSİYETLER

Abdülhamid Efendi, zamanını ibadet, din ve fen ilimlerini öğ-renmek, ata binmek, silah kullanmak ve spor yapmakla değerlendiriyordu.

Aynı zamanda çok iyi bir gözlemciydi. Örnek alınacak insan-ların varlığının çok önemli olduğunu söylüyordu. Önemli şahsiyet-lerin hayatlarını, yaşam tarzlarını merak ediyordu. Nerede hata yap-

tıklarını, nasıl başarılı olduklarını inceliyordu. Dedesini, Babasını, amcasını, ağabeyini de çok iyi takip etti. Bunlar arasında dedesi Sultan Mahmud'u kendine örnek aldı.

İnsanları tetkik ederek anlamak en büyük meraklan arasınday-dı. Bu sahada hayrete değer bir yeteneğe sahipti. Onların kusur ve hatalarından ders almasını bilmek gibi, insan tabiatında nadir rastlan-an bir karakter sergilerdi. (6)

Başka bir sırrı ise karşısındaki insanların samimiyet derecesini tespitindeki mahareti idi. Kişilerin fiillerinde samimi olup olmadık-larını keskin zekasıyla rahatlıkla tespit ederdi. (7)

SADELİK

Abdülhamid Han'ın göğüsleri geniş, omuzlan kalkık, vücudu ise zinde ve çevikti. Konuşması gayet sakin ve tane taneydi. Asık suratlı değildi. Güler yüzü ve tatlı dili ile insanların gönlünü rahat-lıkla alırdı. Kahkaha ile gülmekten hoşlanmazdı. Ve hatta hiç kah-kaha ile güldüğü görülmedi. Tabii ve pek vekarlı bir yürüyüşü var-dı. Gayet nazik, her halinde bir farklılık vardı. Çok hassastı. Ka lıp kırmaktan azami derecede sakınırdı. Zekası ve gönül alıcı muame-lesi, yabancılara da hürmetini kazanmıştı. Bu sebeple işlerini ko-laylıkla yaptırır. Hal ve tavrında görülen mükemmelliğe hayran kalanlar, ona hizmet etmek, işlerini kolaylaştırmak hususunda yarış-ır ve aynı zamanda O'na hizmetçi olmakla iftihar ederlerdi. (8)

Giyim zarif ve temiz olmalı, giyimdeki düzensizlik, fikirdeki dağınıklığa delalet eder.

Yaşına uygun temiz, sade intizamlı giyinmeye çok dikkat edi-yor, üzerinde rütbe gibi şeyleri taşımaktan hoşlanmıyordu. Boynun-da sadece "Hanedan-ı Al-i Osman" nişanını taşıyordu. Kış ve yaz, önü iki sıra düğmeli, ince veya kalın yumuşak kumaşlardan yapılmış uzun palto giyiyor, sağlığa en müsait olan kumaşları tercih edi-yordu.

Giyim ve kuşamın önemli olduğunu, zarif olduğu kadar temiz ye itinalı giyenmenin hayatta bir intizam ifade ettiğini söyleyerek, kıyafetteki düzensizliğin fikir dağınıklığından ileri geldiğini belirtti-yordu. (9)

KUVVETLİ BİR HAFIZA

II. Abdülhamid Han'ın hafıza ve zekası çok kuvvetliydi. Bir kere gördüğünü, ya da sesini işittiği kimseyi unutmazdı. Kuvvetli hafızası insanları hayrette bırakacak derecedeydi.

Selanik'teki muhafız askerlerden biri Sultan'ın dikkatini çekmişti. Bunu bir yerden tanıyor ama nereden...Evet, hatırlamıştı. Gördüğü Hakkı efendiden başkası değildi. Yıllar ne çabuk geçmişti. Çünkü çocuk bugün yüzbaşı rütbesine yükselmiş bir asker olmuştu. Hemen Cevher ağayı yanına çağırarak;

-Ben bu çocuğu tanıyorum. Ben bir kere gördüğümü asla unutmam. Eminim ki bu çocuk odur. İmparator bana ilk defa misafir geldiği vakit talimhane Köşkü'nde genç askerlere meç talimi yaptırmış, misafirlerime göstermişim. Bu çocuk o zaman pek gençti. Fevkalade kılıç kullanıyordu. İmparatorun da, benim de pek hoş-

magitmişti. Bundan dolayı elimlegöğsüne altın madalya takmışım. İşte Hakkı Efendi bu çocuktur. Bir yorulmuş olursan kendisinden sor bakalım, ne diyecek.

Cevher Ağa, uygun bir yolunu bularak Yüzbaşı Hakkı efendiye durumu anlatır. Hakkı efendi de hayretle,

Evet, ben'im. Fakat nasıl oluyor da beni hatırlıyor? O zaman çok gençtim. Bugün ise kırk yaşındayım. Saçlarım ağarmış, aradan yıllar geçmiş. Doğrusu hafıza kuvvetine hayran oldum.. Fakat rica ederim, bundan kimseye bahsetmeyiniz. (10)

50 YIL ÖNCESİ

19. asrın son yıllarında huzuruna kabul ettiği bir sefire sorar: -"Ekselans sizi gözüm ısıyor! Acaba nereden görmüş olabili-

rim?.."

-Görmüş olabileceğinizi zannetmiyorum, haşmetmeab; belki yarım asırdan beri memleketinize ayak basmış değilim!..

-Demek yarım asır kadar evvel buradaydınız!...

-Evet, haşmetmeab; muhterem pederiniz Abdülmecid Han devrinde babam sefarethanenin birinci katibiydi. Bir gün elçilik heyetiyle beraber huzur-i şahaneye kabul edildiğimiz zaman ben de babamın yanındaydım ve 9 yaşlarında bir çocuktum.

-Tamam! Ben de o zaman 10 yaşlarında var yoktum ve kafes arkasından elçilik heyetini seyrediyordum. Demek sizi o zamandan hatırlıyorum! (11)

9 yaşlarında bir çocuğu, aradan 50 yıl geçtikten sonra hatırlaması sefiri hayretten hayrete düşürmüştü.

PARİS SOKAKLARI

Bir Avrupalı Yazar'dan dinliyelim; "Paris'te geniş bilgisi ve zekası sayesinde kendisine düşen vazifeyi yaptı. Orada hislerini gizlemesini bilen bu genç adamın (daha o zaman 17-18 yaşlarında) herşeyle ilgilendiği ve bunlar hakkında esaslı malumat aldığı kim- senin gözünden kaçmamıştı. Aradan otuz sene geçmesine rağmen II. Abdühamid, Paris'te gezdiği caddeleri ve kendisine takdim edilen subayların isimlerini hala hatırlıyordu." (12)

CÖMERTLİK

Abdülhamid Han, İsaftan hoşlanmazdı. Cömert bir insandı. Ama iktisatlıydı. Cesur, fakat ihtiyatlı idi. İktisatsız cömertliğin ve ihtiyatsız cesaretin seleflerine nelere mal olduğunu biliyordu. (13)

Fakirlere yardım eder, yöneticileri ise hizmet ve başarılarına göre ödüllendirirdi.

Emri altında olanlara ve vekillerine, ilim ve sanat erbabına, yabancılara bol ve kıymetli hediyeler veriyordu. Yöneticilerin mevki- lerine, hizmet ve başarılarına bakarak ona göre ihsan ve ikramda bulunuyordu. Halkdan, fakirlik ve sıkıntı içinde olanların halini haber alınca, para veya eşya gönderiyor, hastalara bizzat doktor yollu- yordu. (14)

Bir akşam Aksaray taraflarındaki bir postahaneden Sultan'a arz edilmek üzere bir telgraf çekilir. Telgrafi çeken bizzat telgraf me- murudur. Karısının hamile ve doğmak üzere olduğunu ve doğumun da zor olabileceği belirtilerek hiçbir vasıtasının olmadığını bu ne- denle "Merhamet-i Şahane"ye sığındığını belirtiyordu.

Telgrafi baştan sona okuyan sultan Mabeyn (saray) memuruna gerekenin yapılması emrini veriyordu.

Emir yerine getiriliyor, sabaha karşı Mabeyn (saray) memuru, Mabeyn tabiblerinden biri ve bir yaver, gönderildikleri yerden dönüyorlardı.

Saray bahçesinden geçerken Patişahın oturmayı adet edindiği sade ve basit odada ışığın yandığını görürler. Padişahın geceyi orada geçirdiğini ve belki de uyumakta olduğunu düşünerek, kendisini rahatsız etmemek için ayaklarının ucuna basa basa yürümeye başlarlar.

Yanıyorlardı. Patişah uyumuyordu. Onları pencereden seyreden Sultan gelmelerini işaret ediyordu...

Neticenin ne olduğunu çocuğun doğup doğmadığını soran Patişah'a şu cevabı veriyorlardı.

-Evet Efendimiz! Biraz evvel dünyaya geldi. Nur topu gibi bir erkek çocuk...İsmi "Abdülhamid" koydular..."İhsan-ı Şahane"yi verdik. Baba ağladı ve "ömr-ü devlet"lerine dualar etti.

Abdülhamid Han, şafak vaktine kadar neticesini beklediği hadiseyi öğrendikten sonra, içindeki sıkıntılı bir havayı dışarıya atarcasına bir nefes boşaltıyor ve tek kelime söylemeden paravananın arkasına geçip sabah namazına duruyordu. (15)

ERKEN KALKMAK

II. Abdülhamid han, istisnalar haricinde erken yatıp erken kalkardı. Güneş doğmadan kalkar her zaman adeti olduğu üzere banyosunu yapar ve sabah namazını kılarak dualar eder, Kur'an-ı Kerim okurdu, ibadetini yaptıktan sonra kahvaltısını yapardı. Sabah kahvaltısı çok hafif olurdu. Yarım bardak sütü madensuyu ile karıştırıp içerdi. Madensulu süttten hemen sonra kahve ve sigarasını içer, bilahare doğruca masasının başına oturup tahminen saat onbire kadar resmi işlerle uğraşırdı

Sultan, aynı zamanda deniz banyosunu çok severdi. Doktorun deniz banyosu tavsiyesi üzerine Beylerbeyi Sarayı'na giderek her sabah deniz banyosu yaptığını kızı Ayşe sultan hatıratlarında anlatır.

Abdülhamid Han da deniz banyosunun kendisinde bir alışkanlık haline geldiğini, susuz yaşayamadığını söylerdi:

"Deniz banyosu bir alışkanlık haline geldi. O gün bugün susuz yaşayamaz oldum"derdi. (16)

YEMEN KAHVESİ

Kahveyi çok severdi. Bunların içerisinde de sadece Yemen kahvesi kullanırdı. Yemeklerden sonra ve arada da ayrıca altı yedi defa kahve içerdi. Kahvesi ne koyu, ne de açık ve sade olarak pişirilirdi. Kahveyi sigarayla birlikte ve ağır yudumlarla içerdi. Çocukların hiçbir babalarının huzurunda kahve içmedi. Gençlerin kahve ve sigara içmeleri sarayda çok ayıp sayılırdı. (17)

YEMekten SONRA DİNLENME FASLI

II. Abdülhamid Han, sağlığına çok dikkat ettiği için çalışma saatleri, yemek ve istirahat zamanları son derece muntazam idi. Öğle yemekleri, saray usulü üzeri genelde saat onbirde, akşam yemekleri de beşte yenirdi. Yemekleri bu saatlerde yemek saray adetin-dendi. Yemek hazır olunca odasına geçer, hanımıyla beraber yemeğe otururdu. Yalnız sofraya oturmamaya gayret eder, yemeği ailesiyle yemekten hoşlanırdı. Saltanatının yirmi yılında içinde istisnalar haricinde hergün ailesiyle yemek yedi. Yemekten sonra odasındaki şezlonga uzanıp onbeş, yirmi dakika dinlenir, yine kalkıp sabahtan kalan işlerini görmek üzere Selamlık dairesine geçer, çalışmaya başlardı. Öğleden sonraki bu çalışma sırasında Başkatibi, yahut ikinci Katibi, devlet adamlarından bazılarını kabul ederdi. Bu çalışma akşamlara kadar devam ederdi. Akşamları genelde yemekten sonra bahçeye çıkar, orada paşalarla, beylerle gezer ve bazen Harem'e geçerdi. Bazen marangozhanesinde veya kütüphanesinde çalışırdı. (18)

Çok yoğun işlerinde gece yanlarına kadar Saray'da kaldığı olurdu. İş olmadığı zaman yatsı namazından sonra derhal dinlenme odasına çekilirdi.

Aşırı yorgun veya işlerinin hafif olduğu zamanlarda ailesi ve çocuklarıyla görüşür hal hatır sorar ve onlarla ilgilenirdi.

PLANLI PROGRAMLI BİR HAYAT

Zaman, en büyük sermaye...

II. Abdülhamid Han, mal israfında olduğu gibi zaman israfından da kaçınıyordu. Zamanını çok iyi kullanıyor, her şeyi bir plan ve program dahilinde yapıyordu. Yaptığı ve yapacağı şeyleri bizzatli not ediyor, yaptıracaklarını da not ettiriyor ve herşeyi bir saate bağlıyordu.

İnsanı rahatsız eden ses gürültüsünden hoşlanmıyordu. İstirahate geçince sarayda bir sükunet başlıyordu.

İş ehline verilmeli.

II. Abdülhamid Han'ın diğer bir özelliği de, maiyeti altındaki insanların ne tür kabiliyette olduklarını tespitteki mahareti ile iş ehline vermesiydi. (19)

Fikir ve maksatlar mükemmel bir ifade ve nezaketle dile getirilmeli.

Sultanın sohbetine doyum olmuyordu. Kalın ve gür sesiyle sohbetini dinlemek insana bir haz veriyordu.

Bütün hal ve hareketlerinde padişahlığın heybetini, vekarını gösteriyor, fikirlerini ,maksadını mükemmel bir ifade ve nezaketle anlatıyordu.

El yazısı rahat okunuyor, İfadesi açık, sarih, cümleleri uzun olmakla beraber bağlantıları kolaylıkla yapıyor, varmak istediği netice, rahatlıkla anlaşılıyordu. (20)

DİSİPLİN

Abdülhamid Han, disiplinli bir sultanı. İşleri zamanında takip etmek en büyük özelliklerinden biriydi. Yapılan müracaatlar intizam içerisinde tetkik edilir ve hiçbir kağıt parçasının kaybolmasına, hiçbir muamelenin kontrolden kaçmasına ve hele işlerin sürüncemede

kalmasına müsaade edilmezdi. Başkatibet dairesine girip çıkan işleri bizzat kendisi kontrol ederdi. (21)

Aynı zamanda getirilen ve gönderilen evrakların kayıtlarına çokbüyük hassasiyet gösterirdi. Kendisine arzolan şeylerle kendisinin verdiği emirlerin kayıp ve tahrif olmamasına çok dikkat ederdi. Bununla birlikte fevkalade kuvvetli hafızası ile kontrol tedbirlerini sıkı bir şekilde temin ederdi. (22)

" Dikkatsizlik özür değildir"

II. Abdülhamid Han, hataların istenmeden olabileceğine pek inanmazdı. Ve bu hususta Tahsin Paşa'ya şunları söylemiştir; "İnsanda sehiv (yanlışlık) olmaz, sehiv ya kasten olur, yahut dikkatsizlik neticesinde meydana gelir Kasten yapılan yanlışlıklar büyük ve çirkin bir suçtur. Dikkatsizlik neticesinde meydana gelen hataların kabahati o dikkatsizliği yapan kişiyedir. Dikkatsizlik mezaret sayılabilir mi?" (23)

Hassasiyet

II. Abdülhamid Han, memleket meseleleri hakkında çok hassas davranır, önemli bir olay karşısında hangi vakit olursa olsun uyanırılmasını isterdi. Başkatip Tahsin Paşa'nın anlattığına göre Abdülhamid Han, acil bir iş zuhurunda gecenin herhangi bir vaktinde kendisinin uyandırılmasına müsaade etmişti. Bekletilmesi ve sultana hemen ulaştırılması gereken bir müracaat için Sultan'ı uyandırmak icap ettiğinde Harem ağası kapıya vurarak kimden geldiğini söyleyerek kağıdı takdim eder, Abdülhamid han bu konuya vakıf olduktan sonra derhal tebliğ edilecek bir emir varsa ya nöbetçi mabeyncilerden birini, yahut Başkatibi çağırırdı. Bazen acil işlerin halli gece yarısına kadar ve hatta sabahlara kadar sürdüğü olur, Sultan buna rağmen erken kalkarak çalışmaya başlardı.

İşe Vaktinde Başlamak...

Başkatip Tahsin Paşa'dan nakledeyim: "Fevkalade şartlarda ve ya son derece acil bir iş için bu suretle, gece yarısı, evimden alelacele çağırıldığım akseriyavukubulmuştur... Böyle gecelerde bile Ab-

dülhamid, itiyadını bozmaz, bazen yarım ve hatta bir buçuk saat o acil iş için emri verir veya cevabı bekledikten sonra tekrar yatar, fakat ertesi sabah yine vaktinde, ve erkenden kalkarak çalışmaya başlardı. Bu kesintisiz hayat hiç değişmeden bu suretle devam edip durdu." (24)

UYKU ÖNCESİ KİTAP OKUTMAK ADETİ

II.Abdülhamid Han, iyi bir okuyucu idi. İlme aşıktı. Şezadelik yıllarında başlayan kitap okuma sevgisi ömrü boyunca hep devam etti. Çok zengin bir kütüphane yaptırdı. Dünyanın her tarafından getirilen eserlerle donatıldı.

Başarının Temel Sırrı: Cehaletten kurtulup alim olmaktır.

Sultan, gece yatmadan önce de kitap okuturdu. Kızı Ayşe Sultan, yazdığı hatıratında babasından bu konuda şunları nakletmektedir: "Gündüzleri beni meşgul eden işlerin ağırlığından kurtulmak, zihnimi başka taraflara sevk edip düşüncelerimi defetmek ve rahat uyuyabilmek için her gece odamda kitap okutuyorum. Okuttuğum eserler ciddi olursa büsbütün uykum kaçıyor. Onun için bir takım romanlar tercüme ettiriyorum." Der ve gülererek ilave ederdi: "Küçüklüğümde dadım bana ninni söylerdi. Şimdi de okunan kitaplar aynı tesiri yapıyor. Esasen yarı dinliyor, yarı dinlemeden uykuya dalıyorum. İşte benim uyku ilacım budur." (25)

BASIN İYİ TAKİP EDİLMELİ

Abdulhamid Han, daha şehzadelikten itibaren gazeteci yazar ve fikir erbabı ile sıcak ilişkiler kuruyor, Gazeteleri her gün okuyor, okutuyor, üzerinde yorumlar yapıyor şartlara göre yeni strateji ve hedefler belirtiyordu.

Yüz sayfalık yazı ile dile getirilemeyen fikirler sadece bir resimle dile getirilebilir.

Sultan, aynı zamanda Avrupa'da yayınlanan haftalık ve aylık resimli gazete ve dergileri de muntazam bir şekilde takip ediyordu. Bu konuda, her resmin bir fikir ifade ettiğini, yüz sayfalık yazı ile

ifade edilemeyecek siyasi ve hissi olayların bir resimle dile getirildiğini belirtiyor, bu tür dergi ve gazetelerin yazılarından ziyade resimlerinden istifade ettiğini ifade ediyordu. (26)

Dönemin basını maalesef günümüz medyasından pek farklı değildi. Memleketin menfaatinden ziyade şahsi çıkarları uğruna yaptıkları yayınlarla emperyalist devletlerin ekmeğine yağ sürüyorlardı. Devlet büyüklerine karşı yaptığı yayınlarla istediğini yaptırıyor ve korku aşıyordu. Bilhassa milliyetçilik, hürriyet, Batıcılık fikirleri ile halkı büsbütün galeyana getiriyor, çeşitli ırk, dil ve dinlerden meydana gelen Osmanlı devletinin bünyesini tahribe yönelik yayınlar yapıyordu.

Osmanlı'da gazete ilk defa 11. Mahmud Han zamanında ve Fransızca olarak başladı. Müslümanlardan ziyade azınlıkların ve Batıyı körü körüne taklit etmek isteyenlerin elindeydi. 11. Abdulhamid Han döneminde gazetelerin sayısı bir hayli kabarıktı. 18'i Türkçe, 1'i Arapça, 9'u Rumca, 9'u Ermenice, 3'ü Bulgarca, 2'si İbrani, 7'si Fransızca, 2'si İngilizce ve 1'i Almanca olmak üzere çeşitli dergi ve gazete çıkıyordu. (27)

Hergün gazeteleri okuyan Sultan "Bunlar ihtilalci gazetelerdir. Bunların sonu hayra alamet değildir. Bunlar yorgan kavgasından başka bir şey değildir" diyordu.(28)

II. Abdulhamid Han, zararlı neşriyatın yapılmasını istemiyordu. Osmanlı devletinin içinde bulunduğu kritik dönemde cahilane yayınların millete fayda yerine zarar vereceğini söylüyor ve Basının muhakkak kontrolden geçmesi gerektiğine inanıyordu.

Kontrol Mekanizması

Bu nedenle basını devletin lehine kullanmak için yerli ve yabancı gazete muhabirlerini Saray'a davet ediyor, onlara ikramlarda bulunuyor, nişanlar ve paralar veriyordu. Böylece pek çok yabancı gazeteciye kendi bütçesinden ayırdığı paralarla elde tutuyordu.(29)

Türkiye aleyhinde yayın yapacak gazete ve muhabirleri ise satın alırdı. Yabancı muhabirlerin çoğu satın alınmıştı. Avrupa'nın

önemli gazetelerinden bazılarını abone bulmak, satın almak suretiyle kendi lehine kullanırdır ya da aleyhte kullanmamaya çalışırdı. Özellikle Times, Temps, Kônche, Zeitung, Tribüne, Neue Freie Press, Viedemosti gibi büyük gazetelere çok önem verirdi. Avrupa gazetelerine ve yabancı ülke ajanlarına Hazine-i Hassa'ca para verilmiştir.

Cemiyeti Zehirleyen Yayınlar Müsaade edilemez.

Sultan Abdülhamid Han, devlet ve millet için zararlı olan yayınların neşrine müsaade edilmemesi gerektiğini bildiriyor ve bu tür zararlı olabilecek yayınlar hakkında "sansür politikası"nı takip ediyordu.

II. Abdülhamid Han'ın yaklaşık saltanatının ilk 10 yılına kadar basın sansürden uzak, herşey kamu önünde açıklanır, yabancı yayınlara da bir kısıtlama getirilmezdi. Fakat son dönemlerde Jön Türkler'in devlet ve saltanat karşısındaki tutumları, Ermeni, Bulgar ve birliği tehdit edici faaliyetlerin hızlanması karşısında sansürün elzem olduğu kanaatine varıldı. Uyguladığı ince siyaseti ve sansür politikasıyla basın kısa bir zaman içinde kontrol altına aldı, şahsi ve maksatlı polemikleri kökünden yasak etti. "Ermenistan" diye tarihi ve coğrafi bir mefhumu asla yer verilmemesini emretti ve bütün yayınları sansür usulüne bağladı.

Dış basını da aynı hassasiyetle takip etti. Dış basını takip işini o zamanlar elçiler ve konsolosluklar yürütüyordu. Osmanlı'yı ilgilendiren her yazı, derhal tercüme edilip Saray'a gönderiliyor, eğer yazının memlekete girmemesi isteniyorsa vaziyet telgrafla haber veriliyor ve tedbir alınması sağlanıyordu.

Sadece gazete ve dergiler değil, her türlü kitap üzerinde de sıkı bir kontrol mekanizması kurulmuştu. İslam ahlakına uymayan, dine saldırı ve İslam dinini imha niteliğinde olan hiçbir eserin yayınlanmasına müsaade edilmedi...

Bazı menfaatperestler de sadece şantaj yaparak Sultan'dan parakoparmakgaysiyle yazarlardı. U. Abdülhamid Han bu bakımdan nice şantaj ve hile tertibine merhametinin çokluğundan göz yumu-

yor, elini uzatan her kese, değerine bakmaksızın para veriyordu. Böylece düşmanın sinsi tuzağından uzak tutmak ve memlekete faydalı hale gelmeleri için... Bu tip yayın yapanların başında "Vakit" yazarı Said Bey gelirdi. Defalarca Sultan'ın ihsanına mazhar olmasına rağmen tekrar uygunsuz yazılar yazar, tekrar sultan çağırır para verir velhasıl bu şekilde devam ederdi. (30)

Ülkenin ve devletin bütünlüğüne, halkın birlik ve huzuruna zarar verecek her türlü fikir ve görüşün sansürlenmesi gerektiğini bildirmişti. Zamanın basınında hastalık haline gelen müstehcenlikle büyük mücadeleler etti. Kendisini Beylerbeyi Sarayı'nda ziyarete gelen Enver Paşa'ya şunları söylemiştir:

"33 sene saltanat sürdüm. Padişahlığım müddetince ferdin hürriyetine, şahsiyetine daima taraftar idim. Fakat istediği gibi bir hürriyet, geliş güzel bir serbestiyeti de hiçbir zaman hoş görmedim. Hele basında pek revaçta olan müstehcen resim ve yazılara sinsi fikirlerin hakim olmasına asla müsaade etmedim. Millî ananelerimizin bozulmasına da taraftar olmadım." (31)

Anne ve Baba çocuklarını zararlı yayınlardan koruduğu gibi devlet te milletini aynı şekilde zararlı fikir ve cereyanlardan korumalıdır.

Kendisini dinlemeye devam edelim:

"Bizde sansür elzemdir. Mevcudiyetini tenkid edenler yanılmaktadırlar. Bizdeki müesseseleri, Batıdaki gibi mütalaa etmeye imkan yoktur. Belki orada kültürün daha yaygın olması sebebiyle, basının tenkitleri normal karşılanabilir. Fakat bizde henüz halk çok bilgisiz, çok saftır. Tebaamıza çocuk muamelesi etmeye mecburuz. Hakikaten de büyük çocuklardan farkları yoktur. Ebeveyn veya mürebbiye nasıl gençliğin eline zararlı neşriyatın geçmemesine dikkat ederse, bizim hükümet de halkın fikirlerini zehirleyecek herşeyi halktan uzak tutmaya çalışmalıdır. Fransızcadan tercüme edilen birçok romanın hareme girmesi, kalpleri, fikirleri ifsat etmesi çok acı olmuştur. Bu kötü neşriyatı ithal edenlerin Türkler değil de Fransızlar, Rumlar ve Ermeniler olması ancak teselliden ibarettir. Şu Ermeniler ve Rumlar ne kötü insanlardır! Piyasaya sürdükleri bu hakika-

te aykırı romanları, eğer sansürden geçmeden gazetelerde neşredilseydi, halkta fena tesir uyandırır, bu da yabancıların hakkımızdaki fikirlerini büsbütün yanılırdı. Zaten memleketimiz kafi derecede hertürlü iftiraya maruzdur. Bütün bu söylediğimiz sebepler sansürün devam etmesini icap ettiren sebeplerdir." (32)

ÇOCUK SEVGİSİ

Sultan Abdülhamid Han'ın huzurlu bir aile hayatı vardı. Hem padişah hem de örnek bir aile reisiydi. Çocukları çok sevdi. Onlarla ilgilmeyi, baba şefkatini göstermeyi ihmal etmezdi. Bir evladının yanarak vefatı ve başka bir çocuğunun da hastalığının teşhis edilemeyerek ölümü kendisini çok üzdü. Bunun üzerine "benim çocuğum kurtulamadı, kimbilir fakir fukaranın çocuklarına nasıl bakılıyor. Hiç olmazsa bir hastahane yaptırılmalı da benim gibi birçok babaların kalbi yanmasın" diyerek "Hamidiye Etfal Hastahanesi"ni bugünkü adıyla "Şişli Çocuk Hastahanesi" ni kurdu. En seçme doktorları orada görevlendirerek Almanya'dan en gelişmiş cihazlarla hastahaneyi donattı. Böylece birçok baba yüreği yanmaktan kurtulmuş, kendisine dua etmişlerdir.

Çocuklar okusun, ailesi fakir ise yardım edilsin.

Sultan, yeni bir köşkün yapımında çalıştırılan sekiz-dokuz yaşlarında iki küçük çocuğu Hünkar Dairesinden seyretmekte. Bir ara bu çocuklar gelerek pencerenin önündeki fiskiyeli havuzdan yıkanmaya başlarlar. Çocukların bu hali çok hoşuna gider. Onları çağırır, büyüğüne adını sorar. Çocuk "Mecid" der, küçüğüne de aynı soruyu yöneltince aldığı cevap "Hamid" olur. Cevaplar daha da hoşuna gider ve Müdür Ahmet Bey'i çağırarak "Bu çocukları şimdi doğruca Tüfekçibaşı Tahir Paşa'ya götürünüz. Bunları Maiyet tüfekçi Bölüğü'ne kaydettim. Maaş alsınlar. Mektebe gitsinler" emrini verir. Ayrıca bir kese altın ihsan ederek, çocukların anne ve babalarına yardım edilmesini, elbise vs. ne lazımsa alınmasını da emreder. (33)

TERBİYE

II. Abdülhamid Han, çocukların terbiye ve eğitimi hususunda çok gayret sarfederdi. Çocuklarını okutmak için özel hocalar tutar ve onların eğitiminde titiz davranırdı. Vakit bulduğu zamanlarda

haremlerinden ve kızlarından kimi isterse haber gönderip çağırır, onlarla görüşürdü. Gerek hanımlarının, gerek kızlarının resmî işlere karışmasını asla istemezdi. Sultan Abdulaziz ile Sultan Muradın annelerinin devlet işlerine karışmalarının devlet gibihanedan için de asla hayırlı neticeler vermediğine inanırdı. Tahta çıkışının ertesi günü analığının elini öperek;

"Siz annesizliğimi bana bir gün hissettirmediniz. Nazarımda öz annemden farkınız yoktur ve mevkiiniz Valide Sultan mevkiidir. Sarayda da Valide Sultanlığın bütün hak ve selahiyetlerine sahip olacaksınız. Fakat devlet işlerine müdahaleye kalkıp şunun bunun himayesini üzerinize almaktan ve rütbe ve memuriyet hevesilerine delâletten kat'iyen çekinmenizi bilhassa rica ederim" demiş, Perestü kadın da ölünceye kadar Sultan'ın bu arzu ve iradesine riayetkar kalmıştır. Kadın ve çocukları da bu hususa çok riayet etmişlerdir. (34)

Çocukların hataları direk yüzlerine söylenmemeli annesi rafından ikazı temin edilmeli.

Terbiye hususuna çok dikkat eder, en küçük kusurları dahi hoşgörmez, kendisiyle yüzgöz etmezdi. Çocuklarının bir kusurunu gördüğü veya hissettiği zaman çocuklarına direk söylemez, analarına haber gönderirdi. Anneleri de çocuklarına babalarının huzurunda ne suretle konuşacaklarını, nasıl hareket edeceklerini öğretir ve onlar da bu edebe riayet ederlerdi.

Kız çocukları sakın ve nazik hareketli olmalı.

Kız çocuklarının giyiminin çok sade olmasını, "cici bicili" şeyler giymemelerini isterdi. El işaretleriyle, yüksek sesle konuşmalarından hoşlanmaz, daima sakın ve nazik hareketli olmalarına dikkat ederdi. Büyüklere, annelerine, kardeşlerine daima saygılı davranmalarını, önlerine geçmeyip sıralarını muhafaza etmelerini ister, şımarıklıktan hiç hoşlanmazdı.

Erkek çocuğu erkek gibi büyümelidir.

II. Abdülhamid Han, halk tarafından olduğu kadar, aile içerisindedesevilir vesayılırdı. Halkına olduğu gibi çocuklarında şefkatli çok fazlaydı.

Ayşe Sultan, çileli bir hayat sonrasında İstanbul'da evlenir. Ve bir oğlu olur. II. Abdülhamid Han da, Selanik'ten İstanbul'a getirilince torununu kendisine getirirler ve torununu gördüğüne sevinç gözyaşlarına hakim olamaz. Kimbilir neler düşündü...Selanik'teki o azap dolu günlerden kurtulan kızının torununu görmek nasıl bir duygu bilinmez. Bu sevinçli anında çocuğu çok sever ve kızma şu haberi yollar;

"Allah başışlasın. Ömrü uzun olsun. Beni unutturmuyup da çocuğa tanıttığından dolayı teşekkür ederim. Bu kadar terbiyeli büyüttüğüne de son derece memnun oldum. Elimden gelen duadır. Yalnız, saçları çok güzel ama kestirsin. Erkek çocuğu erkek gibi büyümelidir"

HİTABET

Hitabet nazikçe olmalı.

26

Abdülhamid Han, hitabete son derece ehemmiyet verir, kimseyi "sen" diye çağırmadığı gibi hizmetçilerine dahi "getir", "götür" şeklinde emir vermezdi. "Getiriniz" veya "götürünüz" gibi nazikane şekilde emir verirdi. Kız çocuklarına "kızım" veya "sultan" diye hitap eder, kadınlarına da pek saygılı muamelede bulunurdu, "başkaldın" veyahut "başıkbal" şeklinde haber gönderir ve çağırırdı.

İngiliz Ajansı Yahudi Vambery de : "Onu fazlasıyla zeki ve uyanık buldum. Hazır cevap olmasına rağmen, görüşlerini ancak inceden inceye düşünüp taşındıktan ve danışmanlarının fikirlerini aldıktan sonra ifade eder." diyordu. (35)

Oğulları ile selamlık dairesinde görüşür, hangisini isterse "gel-sin" diye emrederdi. Büyük oğullarına karşı daha resmi idi. Onlar da huzurda daima İstanbulun denilen yakası kapalı yırtmaçlı bir çeşit elbise ile çıkarlardı. Adi pejmürde kıyafetle asla huzuruna gitmezlerdi. En çok sevdiği oğlu Burhaneddin Efendi ile küçük oğulları, büyük olan diğer Şehzadelerden daha sık huzura giderlerdi. Cuma selamlıklarında oğullarının bulunmasını mutlak isterdi. Oğullarına yapacağı ihtarları direk yapmaz ya musahiplerle veya mabeyncilerle yapardı. (36)

TEVAZU

II. Abdülhamid Han, mütevazi idi. Kendisini başkalarından üs-görmez, kibirlileri de sevmezdi. Zamanın Haremağalarından birianlatır:

"Odasına herhangi bir haremağası veya hademe girdiği zaman, sırf Allah'u Tealanın mahlukuna saygı göstermek için ayağa kalmak ister fakat Müslümanların Halifesi ve Türklerin Padişahı sıfatıyla öyle bir harekete imkan bulamayınca, ayağa kalkışını gizlemek maksadıyla masasında bir kağıt arıyormuşgibi yapar ve yalnız Allah'u Tealanın görüp kulların farkına varmadığı şekilde isteğini yerine getirirdi..."(37)

MEŞGALE

II. Abdülhamid Han, manzara resimleri ve marangozluğa meraklıydı. Vakit bulduğunda kendisine has marangozluk atölyesinde çalışır, yaptığı birçok sedefli, oymalı eşyalar Yıldız'da saklanırdı.

Marangozluğa olan ilgisi babasının zamanında başlar. Abdülmecid Han zamanında Halil Efendi adında usta bir sanatkar vardı, Sultan, babasıgibi bu Halil Efendi'den ders aldı ve onunla birlikte çalıştı..(38)

Manzara ve çiçek resimlerine olan ilgisi Saray'da büyük bir Tablo koleksiyonu oluşturmasına sebep oldu.

Saray'da bir marangoz atölyesi açmıştı. Sultan bir de iskemle ile yaklaşık 35 santimetre boyunda küçük, zarif bir çekmeceli dolap yaptırmıştı.

Aynı şekilde çiniciliğe de meraklı idi. Yine sarayda açtığı marangozluk ve çinicilik atölyesinde yaptığı eserleri, bir çok yabancı devlet adamlarına hediye olarak gönderdi.(39)

Gün gelir meşgaleler teselli kaynağı olur.

Selanik'te Alatin köşkünde ikamete ederken muhafızlarından Fethi Okyar'a saatçilik ve marangozlukla alakalı alet ve malzeme getirilmesini rica ederek şu nasihatla bulunur:

"Böyle alışkanlıklar, meşgaleler, zevkler edininiz... Benim bunlara şehzadeliğim zamanında merak ettim. Hükümdarlığım da vakit buldukça değil, vakit ayırarak devam ettim. Bugün benim için münhasıran (yalnızca) meşgale değil, tesselli de oluyor." (40)

MESLEĞİN OLSUN, İSTERSEN PADİŞAH OL

II. Abdülhamid Han, aynı zamanda çok iyi bir tüccardı. Babası Maslak köşkünü kendisine verince orayı çiftlik haline getirdi. Aynı yerdeki bir üstübeç ocağını işletti, koyun ve inek yetiştirdi ve aynı zamanda Avrupa'dan muhtelif çiçekler ve gül fidanları getirterek bahçenin bir kısmını çiçek bahçesi haline çevirdi. Para kazanarak zengin olan Abdülhamid han, servetini, saltanatı sırasında din ve devlet hizmetlerinde kullandı. Zekası ve politik kabiliyeti dolayısıyla amcası Sultan Abdülaziz, onun serbest bir ortamda yetişmesini sağladı. Mısır ve Avrupa seyahatlerinde yanınnda götürdü.

- 28 • II. Abdülhamid Han tahta geçince "cülus masrafı" olarak sarfedilen altmış bin ikayı ticaretten kazandığı kendi parasından verdi. (41)

Sultan'ın hususi ve ailevi hayatında hiçbir israfı yoktu. Padişahlığı zamanında da iktisatlı yaşar, her fırsatta iktisat ve intizamın faydalarını söyler, lüzumsuz sarfiyatın ve bilhassa borçlanmanın aleyhinde olurdu. Buna rağmen yaşadığı devri ve etrafındaki insanların ahlak ve istidadını, zayıf noktalarını iyice tedkik ederek bu insanları para ve menfaat vasıtasıyla elde ediyor, böylece devlet aleyhindeki faaliyetlerine mani oluyordu. (42)

Abdülhamid Han, muntazam bir bütçe ile geçimini temin eder, dairesinin en ufak masraflarına varıncaya kadar her muameleyi kendi teftiş ve nezareti altında bulundurur, bilhassa israftan son derece kaçınırdı. Diğer şehzadeler para hususunda sıkıntı çekerlerken Abdülhamid Han, bir taraftan tasarruf bir taraftan da ticarete kazandığı paralarla müreffeh bir hayat geçirir, kardeşlerine, ihtiyaç sahiplerine yardım ederdi. Bilhassa kardeşi Murat Efendi'ye çok defalar borç olarak para verdiğini söylemiştir.

ATA BİNMEK SEVDA İŞİ

Sultan Abdülhamid han, gençliğinde çok hareketliydi. Ata binmeyi aşk derecesinde severdi. Oniki yaşında iken her sabah ata binip saraydan uzaklaşmayı adet edinmişti. Yalnız başına İstanbul'un her tarafına gider, yanında kimseyi almak istemezdi. Böyle bir günde attan düşmüş, üç ay kadar hasta yatmıştı. En azgın atları bile idare edebilmesi sayesinde, Padişahlığında başına gelen mühim bir kazadan kurtulmuştu. (43)

Padişahlığının beşinci veya altıncı yılında, bir Cuma selamlık alayını Ortaköy Camii'nde yaptırır. O güne kadar selamlıklara atla gidilirdi. Adeti üzere yine atla çıkar. Kimler ve nasıl yapmışlarsa ata fleft yağı sürmüş oldukları için saraydan camiye güçlkle ve birkaç defa yere çarpılmak tehlikesini atlatarak sırf usta binici olması sayesinde gidebilir. O günden sonra selamlığa giderken araba kullanmaya başlar.

Gençliğinde denizde yüzmeyi, kürek çekmeyi, yelken kullanmayı da severdi.

Tabancayla atıcılık ve kılıç kullanma talimlerinden de vazgeçmezdi. Babası Sultan Abdülmecid han, kendisine Kağıthane Köşkü'nü, Ali Bey Çiftliği'ni vermişti. O zaman hemen her gün atla çiftlikte dolaşır, bütün işlere nezaret ederdi. Civarda av ile de meşgul olur, av tüfeğiyle nişancılıkta da maharetli idi. Bir av eğlencesi sırasında yüzünün sağ tarafına bir saçma isabet etmiş "Bu saçma o günlerin yadigarıdır. Hala sakalımın altında duruyor. Varsın dursun. Bize bir zararı yok" derdi. İstranca ormanlarında ava gittiğini, bir gün eşkiyaya rastlayıp onlarla mücadele sırasında kolundan yaralandığını söylerdi çocuklarına.

Kendisi Bu hususta şunları anlatır; "Gençliğimde denize girer, pek iyi yüzer, ata biner, araba kullanır, kürek çeker, yelken kullanır, tabancayla atıcılık yapar, ava gider, kılıç talimleri yapardım." (44)

SABIR

İstenmeyen olaylar karşısında sabırlı olmak, tahammül etmek ve soğukkanlılığı muhafaza ederek problemleri çözmek Sultan Abdülhamid Han'ın başka bir liderlik sırrıydı.

Meşrutiyet'in ilk Cuma selamlığı sonrasında (31 Temmuz 1908) Ayşe Sultan hatıratında babası ile konuşmasını şöyle nakleder

" Bugün bizim arabanın önünde bir hoppa çocuk mütemadiyen koşup dolaşıyordu. Gördünüz mü?" "Evet efendimiz, gördüm, Rıza Tevfik Bey imiş. Diğerine de Selim Sırrı Bey diyorlar" deyince bu defa babam daha ziyade gölümseyerek "Bu koca alayın nizam ve intizamı bu hoppa çocuklara mı kaldı? Deli gibi önümde, arkamda dolaşıyorlardı. Bunlar ne bilirlir ki idare edecekler? Allah milleti bu gibi hoppalardan esirgesin" dedi. Sözlerini üzüntülü bir edayla şöyle bitirdi:

"Mahzun olmamalı. Daha böyle nice nizamsız günler görüp geçireceğiz. Ama sabır ve tehammül ile, inşaallah , memleketim, milletim selamete çıkacaktır. Kızım, ben hayatımın yarısından fazlasını tamamlamış bulunuyorum. Milletimin selamet, huzur ve ilerlemesinden başka emelim kalmamıştır. Allah millete zeval vermesin. Duam budur."

30

KORKAKLAR HİZMET EDEMEZLER

II. Abdülhamid Han, yetişmiş, samimi devlet adamlarından mahrumdu. Kadrosu yoktu. Adeta yalnız başına koskoca devleti sırtında taşıyordu. Kendisinden çok büyük iyilikler görmüş sadrazamları (başbakan), yöneticiler nankörlük ediyor, iyiliklerini görmüyordu. Bunlardan biri de birçok kerre Sultan tarafından başbakanlığa getirilen Sait Paşa'ydı.

Sultan'ın en ehemmiyet verdiği ve kendisine çok iyilikler yaptığı sadrazamlarından (başbakan) Said Paşa, Padişah'tan iyilik görmediğini açıkça söylemekten çekinmiyordu. II. Abdülhamid Han, Said Paşayı Okul sıralarında tanıdı. O zamanlar bile bazı ufak tefek yazılarını kendisine yazdırtırdı. Akıllı, zeki, olduğunu söyler takdir ederdi. Sultan Abdülhamid Han'ın ifadesiyle; "...Garip şeydir; Said Paşa, bana daima sıkıntılı zamanlarımda çok iyi hizmette bulunmuştur. Birçok hususlarda kendisine mabeyncileri göndererek fikrini sorar, o zaman en doğru, sadıkane cevaplan alırdım. Fakat sadrazam (Başbakan) olunca iş değişirdi. O mevkiye gelince kendisinden istifade edilemezdi. Azle mecbur olurdum. Said Paşa ayaklı kütüpha-

nedir. Son derece bilgili, akıllı, tecrübelidir. Vezirlerimin arasında onun kadar bilgilisi yoktur. Fakat kurnazlığı ve korkaklığı yüzünden hizmet edemiyor."

Bu Sait Paşa'dır ki İttihat Terakki ileri gelenleri arasında Sultan'ı tahttan indirecekler arasında yer alır.

II. Abdülhamid Han, azl' edilip Selanik'e gönderilince orada; "sizi bu hale getiren, hiyanet eden Said Paşa'dır" sözlerine; "Hayır, Allah'ın emri yerini buldu. Said bir korkaktır. Onun için alet olmuş, böyle yapmaya kendisini mecbur görmüştür" cevabı vermiştir. (45)

Başka Bir Nankör

Kızı Ayşe Sultan'dan dinliyelim; "Bir sabah, tahminen onbuçuktu. Yemekten evvel hava almak için babam balkona çıkmış, dolaşıyordu...Tam benim balkonumun altından bir tabanca patladığını duydum. 'Eyvah! Korktuğumuza uğradık' diye bir feryad kopararak deli gibi merdivene koştum. Aşağıya indim. Gözlerime ilk ilişen babam oldu. Ayakta balkonun kapısı önünde duruyor, annemle, Salihha Naciye Hanım'a hadiseyi anlatıyordu. Diğer haremleriyle biz kızları da oraya gelmiştik.

-Salim bize kurşun attı. Şu karşıdaki taflanların arasına saklanmış. Gözlerimle gödüm. Ben çık diye bağırınca her nedense ikinci kurşunu atmadan ayağa kalktı.

Bahçede Musahiplerden Selim Ağa ile Kahvecibaşı Ali Efendi ve Abid Efendi geziyorlarmış. Bu hali onlar da görmüşler. Kurşun duvara çarpıp geriye teperek bahçedeki çakıl taşlarının üzerine düşmüş. Babam, Ali Efendi'ye seslenmiş, "Kurşun işte şurada duruyor, Alıp bana getir," demiş ise de Ali Efendi, "Affet beni Efendiciğim, getiremem" diyerek korkusundan ağlamıştır.

Bu vak'a üzerine zabıtlar koşup Salim'i tuttular. Alıp götürdüler. Babam derhal Rasim Bey'i istedi. Rasim Bey o anda köşkte yoktu. Biraz sonra geldi. Babam hala kapınınönünde Rasim Bey'i bekliyordu. Ona yerde duran kurşunu göstererek.

-Salim bizi vurmak istedi. Lakin muvaffak olamadı. İşte kurşun burada duruyor. Bizimkilerden istedim. Getirmediler. Kurşunu bana veriniz. Hatıra olarak saklayacağım, dedi. Rasim Bey:

-Birşeydir oldu. Kusuru bakmayınız. Ben şimdi Salim'i buradan çıkaracağım. Merakmeyiniz. diyerek bahçeye indi. Kurşunu aldı.

-Veremem, diyerek cebine koydu. Çıkıp gitti. Bu köşkün limonlukta çalışan eski bir İbahçıvanı vardı. Barbo adında bir Rumdu. Bu hali tamamiyle görmüştü. Kurşun atıldığı sırada orada bulunuyordu. Eliyle yüzünü kapayarak feryatla bağırmişti. Çok ağlamış olduğunu da ağalardan haberaldık.

-Salim bunu neden yaptın? diye sordukları zaman

-Cümlemizi kurtarmak için. Cevabını vermiştir. Bunu da sonradan öğrendik."

Ayaşe Sultan anlatmaya devam ediyor: "Esasen babamın talihidir. Kime nimet yedirdiyse mutlak ondan ihanet görmüştür. Bu Kürt Salim kimdir. Vaktiyle pek fakir bir ailenin çocuğu imiş. Asker olmak istediği halde müracaat edecek kimsesi yokmuş. Bu arzusunun bazı kimselere söylemiş. Onlardan biri kendisine babamın hususi doktoru İsmet Paşa'ya başvurmasını tavsiye etmiş. İsmet Paşa, Yıldız'a yakın olan Yeni Mahalle'de ikamet edermiş. Saraya da da ima sabahlan yolu yürüyerek çıkmak suretiyle gelmiş. Bazı kimseler Paşa'yı yolda yakalayıp hallerini anlatırlar, o da Patişah'a arzeder, bu suretle birçok kimselere iyilikte bulunmuş. Salim'e de aynen böyle yapmasını tavsiye etmişler. Salim, bir sabah İsmet Paşa'yı yokuşun başında bekleyip halini anlatmış. İsmet Paşa da , "Peki oğlum, Efendimize arzederim" demiş. Babama bu genç çocuğun halini anlatmış. Babam da Kuleli'ye yazdırtıp ihsan göndermiş. İşte Salim bu suretle yetişmiş, yüzbaşılığa kadar terfi etmiştir. Lakin gel zaman git zaman .babamın hal'inde moda olan kahramanlık zihniyetiyle babamı ortadan kaldırmanın bir şeref olacağını düşünerek bu kurşunu atmaktan çekinmemiştir. Böylelikle minnet borcunu ödeyecektmiş!" (46) *

Başka Biri

II. Abdülhamid Han'ın 33 yıllık hizmetinden sonra kendisine verilen sıkıntı ve çektiği ızdırabın bir misalini verelim:

Bu kez kızı Şadiye Sultan'dan dinliyelim;

"Babamın Başmebeyncisi Tahsin Paşa azlolunmuş, onun yerine katiplerden Jön Türklerin itimat ettiği İttihat ve Terakki mensubu Cevat Bey tayin olunmuştu. Tesadüfen o gün babama gitmişim. İlk defa huzura çıkan Cevat Bey (Ah efendiciğim, bensizin sadık bendenizim. Tahsin Paşa beni uzun zaman huzurunuzda çıkarmadı. Büyükbir müzayaka içindeyim!) diye yalvarır gibi konuşuyordu. Babam hareme girdi. Üzüntülü idi. Bütün saray halkınca dalkavukluk ve mürailiği ile isim yapmış böyle bir adamın kendisine hususi katip olarak verilmesinden duyduğu ye'si gizlemeğe çalışıyordu. Çekmecesinden bir deste banknot alarak, selamlıkta bekleyen Cevat beye götürüp verdi. Fakat, bu zengin ihsanı görünce yerlere kapanıp ayaklarını öpmeye çalışan Cevat Beyi, bu teşebbüsünden dolayı hayatının en buhranlı anında dahi takdir ve takbih etmeyi ihmal etmemiştir:

-Rica edeyim! Secdeler Allaha mahsustur. Bu gibi hareketlerde bulunmanızı ve ikinci ihtara lüzum bırakmamanızı rica ederim! demiştir.

Birkaç gün sonra, babamın hal'ine ve Reşad efendinin cülusuna ait Meb'uslar Meclisi kararı tebliğ edildi. Babam gayet serin kanlılıkla:

-Mademki, otuz üç sene memnun edemedim, kimi isterlerse hayırlı etsin. Yalnız rica ederim, bütün ailelerimle beraber biraderimin oturduğu Çırağan Sarayına beni götürünüz! dedi. Tebliği heyeti

-Mebuslar Meclisince, Selanik'te hazırlanan köşke gitmeniz için karar alınmıştır cevabını verdi. Babam:

-Yorgunum ve yaşım da uzun yolculuklara müsait değildir. Al-laha kasem ederimki, saltanatta gözüm yoktur; fakat ailemle Çırağan Sarayında ikametimi rica ediyorum! dedi. Tebliğ hey'eti, Meclise yeniden arzedeceğini ve alınacak cevabın yeni başmebeynci Cevat bey ile bildireceğini söyleyip ayrıldı. Bir iki saat sonra cevap geldi. Derhal Selanik'e hareket için hazırlanması hakkındaki Meclis kararını Cevat bey, maalesef bir kaç gün önce bir deste banknotu aldığı vakit yerlere kapanarak ayaklarını öptüğü babama çok ağır sözler saffederek bildirdi. Ağzına aldığı kelimeler terbiye dışı idi, al-elade bir adama dahi söylenmesi ayıptı." (47)

VATAN-MİLLET SEVGİSİ

Eniriniz altındakileri sevmedikçe onlara hizmet edemezsiniz.

II. Abdülhamid Han milletini çok severdi. Hele ne sebepten olursa olsun herhangi birine zarar gelmesine asla gönlü razı olmazdı. Vatan ve milletin selameti için gece gündüz çalışır, uykusuz kalır gerektiğinde hayatını feda ederdi. Bu hususta kızı Şadiye Sultan şunları anlatır;

"Babam, milletini delicesine severdi. (Ahmetcik) (Mehmetçik) sözlerini kullandığı vakit öz evlatlarından bahsediyormuş gibi yürekten sevgisi derhal yüzünden okunurdu. Babamın saltanatı zamanında yalnız bir tek harp hatırlıyorum. O da Yunan harbidir. Bu benim çocukluk zamanıma rastlamıştır. Hatırladığıma göre, haremdeki dairelere top top bezler getirilip dağıtılmıştı. Yaralı askerler için gecelikler dikilirdi. Hizmetkarlarımızla beraber sabahın erken saatlerinden, gece uykusu saatine kadar dikiş makinelerimizin başında, bizden istenilen sayıda giyeceği yetiştirmeğe çalışırdık. Bu hummalı faaliyet bütün muharebe müddetince devam etti. Ben de çamaşırlara düğme dikerdim. Aklımca büyük iş gördüğümü sanırdım. Babam aramıza gelip

-Aferin evlatlarım, Allah vatanımızı düşmanlardan muhafaza buyursun! derdi.

Biz bu sözlerden kuvvet ve şevk alırdık, zaman kaybolmasın diye gözümüzü iğnemizden ve makinemizden ayırmaksızın onu dinlerdik. Vatan! Vatan! Babam bunu bizlere ne kadar çok söylemişti." (48)

İMAN KUVVETİ

II. Abdülhamid Han'ın en önemli sırlarından biri kuvvetli imana sahip olmasıydı. 33 yıllık saltanatı boyunca gücünü bu iman kuvvetinden aldı.

Sultan'ın meşhur bir sözü vardı: "DİN VE FEN" Osmanlı devletinin bu ikisine de sahip olması gerektiğini ifade eder ve İslam aleminin bu iki ziyetle ziyetlenmesini isterdi.

Ülkeyi kalkındıracak tek unsurun eğitim, onun da temelini din olduğunu sık sık tekrar ederdi. Osmanlı devletinin bekası ve güçlenmesi İslamiyetin yükselmesine bağlı olduğunu, yeterli din eğitiminden mahrum insanların sadece şöhri menfaatleri tatmin için, çalışan egoistlerden oluşacağını ve memleketin de bundan zarar göreceğini belirtirdi.

II. Abdülhamid Han, Osmanlı devletini ayakta tutan -yegane, gücün İslamiyet olduğuna inanmakta, devlet ve millet selametinin ancak güzel dinimiz olan İslamiyeti tam ve doğru olara^k yaşamasına bağlı olduğunu bildirmektedir. Çocuklarına v.e etrafındaki insanlara da düşmanların oyununa gelinmemesi, dinsiz, ahlaksız insanlardan uzak kalınması gerektiği, İslamiyetin ilerlemeye- mani olmadığı aksine ilerlemenin anahtarı olduğunu söylemekte ve yazmaktadır. Bu hususta çeşitli zamanlarda, özel sohbetlerinde-, halka açık yerlerde beyan ettiği görüş ve düşünceleri;

Yeniden Canlanmak için Avrupa Medeniyetini taklit değil, gücümüzün esası olan İslamiyete dönmektir.

"İmparatorluğumuz, din, iman ülkesidir. ve öyle kalacaktır. Eğer din anlayışı yıkılırsa, İmparatorluğumuz'un sonu gelmiş demektir." "Kendi programımızı tatbik etmeliyiz. Ve her şeyden evvel İslamiyetin gösterdiği yolda gitmeliyiz. Hiçbir padişah başka türlü hareket edemez ve etmemelidir." "Eğer yeniden canlanmak, eski kuvvetimizi bulmak, eski büyüklüğümüze erişmek istiyorsak bize bu kudreti vermiş olan, Avrupa'nın sözümona medeniyetini taklit etmek değil, bilakis kudretimizin esasrolan İslamiyet'e dönmektir. "Kainatın yaratıcısı olan Allahu tealaya hamd olsun. İlahi, yalnız sana kulluk ederiz, yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola erdiren, yollarını şaşırmanın gittiği yola götür. " (49)

"Bizi yükselten, dinimize karşı duyduğumuz büyük aşktır"

II. Abdülhamid han, İslamiyete saldıranları sevmez, İslamiyet ilerlemeye manidir diyenlere de şu cevabı verirdi;

"Avrupalılar, bizi küçültmek veya kötüle mek istedikleri zaman Müslümanları taassublukla suçlarlar. Diğer mezheplerden olanlara.

sözde tatbik ettiğimiz kanlı zulümleri kastederler. Fakat Hıristiyanlar'ın bizde olunca taassup dedikleri, kendilerine gelince vatan sevgisi diye adlandırdıkları aşk aynı aşk değil midir? Onların vatanları için duydukları hissi, biz dinimiz için duymaktayız. Düşmanlarımız buna taassup diyorlar. Müslümanlar dinleriyle hakikaten iftihar etmelidirler. Mü'minlerin ateşli bir aşk ile bağlı oldukları Hazreti Muhammed'dir (sallallahu teala aleyhi ve sellem) doktorini, insanlar arasındaki eşitliğe inanan, zayıfları koruyan, iyiliğe kıymet veren, kanunlara hürmeti emreden bir dindir. Dogmatik fikirleri, semboller, batıl itikatları kabul etmez. Bizi yükselten, dinimize karşı duyduğumuz büyük aşktır. Dinimizin terakkiye (ilerlemeye) mani olduğunu söylemek gülünçtür ve hakikate gözünü kapamak demektir. (50)

II.Abdülhamid Han, Allahu tealanın emretti ibadetleri elinden geldiğince yerine getirir, beş vakit namazı zamanında kılar, abdestsiz yere basmazdı. (51)

36 Bir çok kere kendisi imam olmuştur. Saltanatı süresince ağır hastalığı sebebiyle yalnız bir Cuma namazını terke mecbur kalmıştır. Ramazan aylarında sıhhati bozulmuş olduğu halde dahi oruçlarını tutmuş yememiştir. (52)

II. Abdülhamid han içki içmez, içenleri sevmez ve hoş görmez Saray'a da sokulmasına müsaade etmezdi.

"Vicdan hürriyetine dünyada en çok müslümanlar hürmet göstermişlerdir"

"Bizi müsamahakar olmamakla itham edenler ancak cehaletlerini isbat ederler. Memleketimiz dahilindeki diğer din ve mezheplerden olanları, Müslümanlığı kabuletmeye mecbur etseydik, din farklılıklarından doğan birlik eksikliği için bugün bu kadar üzülmezdik. Halen dahi diğer dinde olanlara fazla hak ve imtiyaz vermeye devam ediyoruz. "Vicdan hürriyetine dünyada en çok müslümanlar hürmet göstermişlerdir. Dünyanın hiçbir milleti bizim kadar misafirperver değildir. Memleketlerinden sürülen pek çok kişiye barınacak yer vermişizdir. Nitekim Rusya ile harpetmeyi bile göze alarak, Polonyalılar'ı kabul etmedik mi?" (53)

II.Abdülhamid Han Ehl-i sünnet itikadında bir Müslüman idi. Zaten Osmanlı devleti de İslamiyeti bozmaktan, İslamiyete hurefa ve yalanlan karıştırmaktan korumaya çalışmış, İslamiyete bidat, sapık düşünceleri karıştırmaya çalışanlara karşı mücadele etmiş, dünya insanlığına Ehl-i sünnet itikadını yaymışlardır. II. Abdülhamid Han da buna çok riayet etmiş, itikat ve iman birliğinin korunmasına çok gayret sarfetmiştir. Bilhassa Yayınlanan Kur'an-ı Kerimlerin hatasız olarak yayınlanmasına çok dikkat etmiş, hatalı olanların toplatmış ve uygun bir şekilde kaldırmıştır. Yayınlanacak olan Kur'an-ı Kerim ve diğer dini kitaplar bir kurulca incelenir uygun olanların yayınlanmasına müsaade edilirdi. II.Abdülhamid Han'ın bu hassasiyetini milleti tahrik için kullananlar da çıkmış Şultan'ın dini kitapları yaktığı, Kur'an-ı Kerimlerin sansür edildiğini söylemişlerdir. (54)

Son Padişah Sultan Vahdettin Han Saray'da bulunan Fuad Paşa'nın "Benim sülalemde, bir tane bile dinsiz yoktur." demiştir. (55)

p Abdülhamid Han, tasavvuf ehli, Şeriatın emrettiği doğrultuda hareket eden ve bu emirlerin dışına çıkmayan bir veliyi kamil idi. Şeriatın emirlerine uymayan hiçbir işi yapmaz ve yapılmasına da razı olmazdı. İngiliz yazar Joan Haslip;

|| "Hiç bir yabancı devletin tazyiki, Abdülhamid'i Kur'an'ın ve Şeriatın eniklerine uygun olmayan bir reformu yapmaya ve imtiyaz vermeye asla mecbur edemezdi." (56)

f Başka bir Avrupalı yazar şunları anlatır: "Padişah, Ramazan ayında, dini vazifelerini çok ciddi şekilde yerine getirir, bu ayda hiçbir hıristiyan huzura kabuledilmezdi. Bu kaide yalnız sefirlere değil, padişahın, Mister Tomson, Banker Zarifi ve hususi hekimi Mavroyani gibi en yakın dostlarına bile tatbik edilirdi." (5?)

MUHASEBE

Kararlar, gönül terazisinden tartıldıktan sonra verilmelidir.

II. Abdülhamid Han, doğru ve tam dini itikada sahip bir Müslüman idi. İbadetlerine çok ehemmiyet verir, beş vakit namazını

muntazaman kılar, Kur'an-ı Kerim okurdu. Seccadesi Hereke Fabri-kası'nda yapılmış bir halıydı. Nereye giderse kolaylıkla götürülürdü. Daima camilere devam ettiğini, Ramazanlarda Süleymaniye Camii'nde namaz kıldığını, o zamanlar camide açılan sergilerden alış-veriş ettiğini hikaye tarzında evlatlarına anlatırdı. Herkesin namaz kılmasını, camilere devam edilmesini çok isterdi. Sarayda beş vakit Ezan-ı Muhammedi okunurdu.

II. Abdülhamid Han, büyücülüğe, hurafelere asla inanmaz, bunları yapanları da sevmezdi. Her iş ve hareketinde İslamiyete uymaya çok gayret ederdi. Zulüm ve adaletsizlikten aşırı derecede korkar, hiçbir insanın zulüm görmesine razı olmazdı.

Yöneticilere Sadakat Yemini

Abdülhak Hamid anlatıyor:

38 "Sultan'da dini his ve metafizik ürperti hastalık halindeydi. Herkesi de kendisi gibi bildiği, Allah korkusunu kalblerin en büyük müeyyidesi saydığı için devlet büyüklerini bu taraflarından tutmak ister, hareketlerindeki doğruluğu bu yoldan ölçerdi. Hiç sebep yokken gece yarısı uykudan kaldırılıp saraya getirilen nice devlet ricali vardır ki, huzura çıktıkları zaman Sultan'ın yanında açık bir Kur'anı Kerim görmüşler ve ona el basarak sadakatlerini teyide davet edilmişlerdir. Türk-Yunan Muharebesinin başında Yıldız'daki askeri toplantıda da kumandanlara aynı "yemin teklif edilmiş ve İslam-Türk şerefini gölgelemeksizin Selanik ordusuyla en kısa zamanda Atina'ya girmek için bütün mevcudiyetleriyle çalışmalarını için teminat istemişti. Denilebilir ki Abdülhamid, en havai işle uğraşırken bile Allahı düşünmekten geri kalmazdı sözlerine, üslubuna, işlerine, iş görme tarzına daima bu ölçü hakimdir." (58)

Muska

Vefatından bir gün sonra boynunda ömür boyu muhafaza ettiği muskayı merhum Ebubekir Hazım Bey görmüş, açmış ve okumuş. Muskarın bir tarafında "iyi insan nasıl olur?", diğer yüzünde ise "Kötü kişi kimdir?" sorularının cevapları yer almaktaydı. (59)

ABDEST VE İMZA

II. Abdülhamid han, İslamiyet'in emirlerini yapmakta ve yasaklarından kaçınmakta son derece hassasiyet gösterirdi. Abdestsiz yere basmazdı. İslam'a aykırı yurt içinde ve dışında zararlı yayınların yapılmaması Müslüman evladlarının dinlerini ziyana uğratmalarını için mümkün olan her hizmet ve faaliyeti yürütmüştür.

Kazı Şadiye Sultan Anlatıyor;

"Sihhatli bir erkekti, sağlam bir bünyesi ve idmanlı bir vücudu vardı. Küçüklüğümde, onun bir defa hastalandığını hatırlarım. Çok az uyurdu. Şafaktan önce kalkardı. Beş vakit namazını kılar, daima Kur'an-ı Kerim ve Buhari-i şerifi okurdu. Dindar, Allahu tealaya bağlı, büyük bir Müslüman idi. Abdestsiz yere basmazdı. Çok çalışkandı." (60)

"Bu milletin hiçbir evrakına abdestsiz imza atmadım."

Sultan Abdülhamid han, acil iş zuhur edince, gecenin herhangi bir vaktinde uyandırılmasını ister, ertesi güne bırakılmasına rıza göstermezdi. Ve abdestli olmaya çok dikkat eder, her ne vakit olursa olsun hemen abdestini alırdı. Bu hususta mabeyn (Saray) başkati-bi Esad Bey'i dinleyelim;

"Bir gece yarısı, çok mühim bir haberin imzası için Sultan'ın kapısını çaldım. Fakat açılmadı. Bir müddet bekledikten sonra tekrar çaldım, yine açılmadı. Acaba Sultan'a bir emri-i Hak mı vaki oldu? Diye endişelendim. Biraz sonra tekrar çaldım, açıldı. Sultan, elinde havlu ile yüzünü kuruluyordu. Tebessüm ederek; Evlad, bu vakitte çok mühim bir iş için geldiğinizi anladım. Daha ilk kapıyı vuruşunuzda uyandım. Abdest aldım. Onun için geciktim. Kusura bakma. Ben bu kadar zamandır bu milletin hiçbir evrakına abdestsiz imza atmadım. Getir imzalıyayım" dedi. Besmele çekerek imzaladı" (61)

AMPULÜN KAŞİFİNE TEKLİF VAR

Bugün İstanbul'un her semtinde Abdülhamid Han'ın bir eserine rastlamak mümkün. O'nun halkına verdiği kalıcı hizmetlerden

halen istifade edilmekte, kurduğu hastahanelerde çocuklarımız tedavi olunmakta ve yine O'nun kurduğu mekanlarda ihtiyarlarımız barınmakta, yollarından tren ve arabalarımız geçmektedir. Ve İstanbul hala onun zamanında getirilen lezzetli Hamideye suyunu içiyor.

Bununla birlikte Batı'nın faydalı bilim ve teknolojisinin memlekete getirilmesindeki gayreti ve ileri görüşlülüğü en büyük sırlarından biri. Bilim ve teknolojiye verdiği önem insanı hayrete düşürecek derecede...

Elektiriğin daha yeni yeni kullanıldığı dönemlerdi. Bu enerjiiye sahip olmanın önemini kavrayan Sultan, elektrik sahasındaki keşifleriyle meşhur Edison'u adım adım takip ettiriyordu. Neticede kendisine resmen başvurulup Türkiye'ye gelmesi ve çalışmalarına burada devam etmesi teklif ediliyordu. Bunun karşılığında Amerika'da kazandığı paranın tam yirmi mislim takdime de hazır olduğunu bildirmesine rağmen Edison kabul etmediği gibi bu tekliflere iltifat etmiyordu. (62)

TAHTEL BAHİR

II. Abdülhamid Han, zamanın en ileri teknolojisine sahip olarak düşmandan her alanda ilende olmak gayretindeydi. İçteki jve dıştaki saldırılara rağmen bu alanda asla geri kalmadı. Geleceğin süper devletlerinin bilim ve teknolojiye ileride olan devletler olacağı na inancı tamdı.

Bu nedenle kendisi hakkında olup bitenleri, istihbarat teşkilatı vasıtasıyla öğrendiği gibi, devletin egemenliğini ilgilendiren dünyaya haberlerini öğrenmek için de Nazırlarıyla (Bakan) meşveret ederdi. Güvendiği Nazırlarından biri de Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Pasa idi. Bahriye Nazırı bir gün ona. gözle görünmeyen müt-hiş bir silâhtan bahsetmişti.

Bir İneiliz mühendisi tarafından keşfedilen bu garip gemi. denizaltında balık gibi yüzen ve düşmana yaklaşarak suyun altından gönderdiği torpido ile gemileri anı olarak batıran bir "tahtel bahir" yani (denizaltı) idi.

Evet, 1879 yılında Mr. Garret adında bir İngiliz gemi mühendisi Liverpool'da denize indirdiği 45 tonluk ilk denizaltı botunun denemelerini yapıyordu. Ancak bu deneme başarılı olmamıştı. Planda bazı değişiklikler yapılması gerekiyordu. İkincisini, birincisinden az daha büyük olarak inşa etti ise de, o dalarken ve su altında giderken arızalar yaptı. Bu bot, mühendis Garret içinde bulunmadığı halde, yapılan ikinci denemesinde daldı ve bir daha suyun yüzüne çıkmadı. İçindeki üç uzman bilim uğrunda can verdiler.

Yılmadan denemelerine devam etmek isteyen mühendis Garret, üçüncü denizaltıyı yapabilmek için artık İngilterede para bulamadı. Ünlü İsveçli silah fabrikatörü "Nordanfild" imdadına yetişti. Üçüncü denizaltı 1885 yılında Stokholm'da tezgaha kondu. Boyu 19.5 eni 2.75 metre olan tekneye 100 beygir kuvvetinde bir Compund buhar makinesi yerleştirildi. Bu suretle su üstünde 9 mil süratle hareket edebiliyordu. 35,5 santimlik bir de torpido kovanı vardı. Liverpool'dakilere kıyasla bu gemi çok daha başarılı oldu ve Yunanistan hükümetince satın alındı.

Bu garip denizaltı gemisinin, Salamin tersanesinde Yunan denizcileri tarafından tecrübe edildiğini duyan Abdülhamid han, Bahriye nazırı Hasan Paşaya emir vererek mühendis Garret'i İstanbul'a davet ettirdi. İngiliz mühendisi huzura kabul edildi ve Padişahın iradesiyle iki tahtelbahir yapmayı kabu etti. Bahriye nezaretiyle imzaladığı anlaşma gereğince Mr. Garet, 30 metre boyunda, 3.66 metre eninde, 160 tonluk bir tekne yapacaktı. Bu tekne parçalar halinde İstanbul'a getirilecek ve Haliç'te Türk işçileri tarafından monte edilecekti. Mürettebatı bir kaptan, iki makinist ve bir ateşçiden ibaret olacaktı. İki tanesinin fiatı, denemeleri sonunda, isteğe uygun teslim edilmek şartı ile, otuzaltıbin Türk altın lirası idi.

Nihayetinde 1887 yılı ilkbaharında beşer parça halinde İstanbul'a getirilen tekneler Haliç'teki Valde kızağında, Mr. Garret'in nezareti altında monte edilerek denize indirildi ve denemeler başlandı. Birine "Abdülmeceid" ötekine de "Abdülhamid" adlan takıldı. Gemilerin teslim alınması töreni 1887 yılınının 20 Haziran günü Haliç'te yapıldı. "Abdülhamit" bayraklarla donatılarak Divanhane Bahriye Nezareti önündeki şamandıraya bağlandı. Hükümet ve Bahriye Nezareti erkânı rıhtımda toplanmışlardı. Halk. Kasımpaşa kıyıları

bilhassa manzarası güzel olan Hastane Yokuşunu ve oradaki evleri doldurmuş olarak töreni seyrettiler. Bir arıza yüzünden dalma tecrübeleri yapılmadı ve gemiler böylece teslim alındı. Küçük lokomobil kazanı mangal kömürü ile ateşlenen ve makineleri stimle çalışan bu gemiler pek basit şeylerdi. Adeta birer denizaltı oyuncacı idiler. Havalanma tertibatı, geminin yerinde dalıp çıkması müddetince beş kişilik mürettebatına ancak yetişiyordu. Bunanla beraber Abdülhamit denizaltısı büyük taş havuzda dalıp, beş on metre ileriden çıkma tecrübelerine devam ediyor. Halil Kaptan da arkadaşlarını geminin idaresine hazırlıyordu. (63)

TİYATRO

Abdülhamid Han, kamuoyunun nasıl yönlendirildiğini çok iyi bildiği için basın ve tiyatro'ya büyük ehemmiyet veriyordu. Basın ve tiyatronun ne müthiş güç olduğunu biliyordu. Adeta iki tarafı keskin kılıç misali. Zalimlerin elinde zulüm aracı, adil yöneticilerin elinde adalet aracı olarak kullanılabilirdi. Bu nedenle tiyatro ve sinemaya da ehemmiyet vererek memleketin selameti için kullanmaya gayret etti. Genellikle selamlık resminden sonra kabul ettiği elçileri ve yüksek sosyeteyi aynı çatı altında ve kendi etrafında toplamasında Yıldız Tiyatrosunun büyük rolü vardı. Bu hususta Başkatip Tahsin Paşa şunları anlatmaktadır:

"Ekseriya (Abdülhamid Han) çok çalıştığı ve zihnen yorulduğu günlerde tiyatrosu emrederdi. Saray'da bir tiyatro heyeti vardı. Bunlar İtalyan artistlerinden müteşekkil idi. Bu artistler garp (Batı) piyeslerini oynarlardı...Tiyatro bazen, sefirler ile mülakata vesile olmak için de tertip olunurdu. Sefirler Cuma günleri Selamlık resminden sonra Çıt köşkünde kabul olundukları gibi hususi ziyafetlerden sonra tiyatrosu görüşüldüğü de vaki idi. Bu mülakatlarda Tercüman-ı Divan-ı Hümayun denilen zat hazır bulunur, bazen saatlerce süren mülakatlar bu zat tarafından aynen zapt ve Padişaha takdim olunurdu...

"Tiyatro Sultan Hamid için çok çalıştığı ve fazla yorulduğu günlerde bir istirahat ve eğlence vesilesi olmakla beraber locasında bazen işten bahsettiği, hatta bazı kere mühim işler için burada emirler verdiği de olurdu. Sultan Hamid'in kuvvet-i hafızasının ne derece sağlam olduğunu bir tarihte tiyatro esnasında bir hadiseden anla-

mistim. O gün Avrupa'dan gelen ecnebi bir artist tarafından bir oyun oynanıyordu. Hünkar oyunu merak ve dikkatle takip ederken bir aralık bana hitap ederek:

-Başkatip Paşa, Üsküp'te ne kadar Bulgar nüfusu var? dedi.

Bu beklenmedik soru karşısında şaşakaldım...Esasen böyle de olmasa Üsküp'teki Bulgar nüfusunun ne kadar olduğunu bilmemeliğim pek tabiydi. Zat-ı Şahanenin bu sualden maksadının Üsküp'teki Bulgar nüfusunu araştırmak düğümü anladım. -Müsaade buyursanız tahkik edip arzedeğim... dedim.

Hünkar'ın bir tiyatro seyrederken Üsküp'teki Bulgar nüfusunun adedini sorması o aralık Bulgaristan'a yönelik bir mühim iş ile ilgilendiğini kestirmek güç değildi. Nitekim çok geçmeden bunun hikmetini ben de anladım. Bulgarlar Rümelide bir metropolitik tesisine müsaadesini Babıali'den talep ediyorlar ve bu taleplerini direkt Sultan Hamid'e arz ediyorlardı...O bölgedeki Bulgar nüfusunun yoğunluğu ileri sürülmekte olduğundan Abdülhamid bu ciheti anlamak istiyordu...Bilahare bunun gibi daha pek çok misaller bende Sultan Hamid'in yüksek bir kuvvet-i hafıza sahibi olduğu kanaatini uyandırmıştır." (64)

CESARET- SOĞUKKANLILIK

Sultan, Memleketin bütünlüğü konusunda fevkalade bir hassasiyet gösterdi. Berlin Andlaşmasının, Anadolu'da ermenilerin yaşadığı vilayetlerde ıslahat yapılmasını isteyen 61. Maddesini kesinlikle tatbik etmedi. Bunun ermeni muhtariyetini doğuracağını göerek; "Ölürüm de bu maddeyi uygulayamam" dedi. Başta İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin tehdidine rağmen bu konuda taviz vermedi. Taviz verme yanlısı olan Sadrazam ve devlet adamlarını da görevden uzaklaştırdı. Bunun üzerine İngilizler, Ermenileri isyana teşvik ettiler. Doğu Anadolu'da çıkan ermeni isyanları ile pek çok Müslüman hunharca katledildi. Bunun önlemek için Sultan, Hamidiye alaylarını kurdu. Bu birlikler yerli halktan alınan askerlerden meydana geliyordu ve bölgenin asayişini sağlamakla görevli idiler.

Ermeniler Doğu Anadolu'da isyan çıkarmakla yetinmediler. Sultan'ı öldürmek için fırsat kollamaya başladılar. Saatli bir bomba ile Osmanlı sultanını şehit ettikten sonra Bab-ı Ali'yi, Galata köprüsünü, Osmanlı Bankası'nı, tüneli, bazı resmi kuruluşlarla birlikte yabancı elçilikleri, hususu iş yerlerini havaya uçurmak, müthiş bir kargaşalık ve isyan çıkarmak, İstanbul'u kan gölü haline getirmek , böylece Avrupa devletlerinin askeri müdahalesine sebep olarak Ermeni meselesini halletmek için planlar yaptılar.

Suikastı hazırlayanların elebaşıları Troşak Ermeni ihtilal komitesi reislerinden Bakulu Samoli Kayın diğer adaylı Hristofor Mni-kaelyan ile yardımcılarıydı. Saatli bomba kurup patlatmada büyük bir usta olan Belçikalı anarşist E. Jorris'e çok para vererek bu işi yapmaya ikna ettiler. Jorris hazırlıklarını yaparak, bombayı 21 Temmuz 1905 Cuma günü patlatmaya karar verdi. O gün Sultan, namazım kıldıktan sonra, camiden çıkarken, merdivenlerin başında şeyhülislam Mehmet Cemalettin Efendi ile adetinden daha uzun konuştu. Ondan ayrılıp ağır ağır merdivenlerden inmeye başladığı sırada bir kaç metre ilerde yeri göğü sarsan büyük bir bomba patladı.

Bu Suikastten yara almadan kurtulan sultan, büyük bir tevekkül ile Allahu tealaya sığınmış, dimdik duruyordu. Bulunduğu yerden soğukkanlılıkla ayakta, hadiselerin gelişmesini takip etti. Vazifeli subaylara, hadisenin olduğu yerden uzaklaşmak için kaçanları gösterip, yakalanmaları için emirler verdi, (65)

Sultan'ın başka bir sırrı da Allahu tealadan başka kimse-den korkmamasıydı.

Herkes telaş içerisinde sağa sola kaçışırken O ise soğukkanlılığını muhafaza ederek " Korkmayınız! Korkmayınız!, herkes yerinde dursun" diyerek milleti, askerleri yatıştırıyordu. Arabasının önüne gelerek "Telaş edilmesin, İzdihamdan kimse incinmesin" diyordu. Geçmiş olsun dileklerinde bulunan ve "Efendimiz! Sizi görünce aklım başıma geldi. Metanetinize hayran oldum" diyen Ayşe Sultan kızma;

"Hamdolsun, bunu da atlattık. Lütf-i Hak'la kurtulduk. Ben mütevekkilim. Kalbimde yalnız Allah korkusu vardır. Başka bir şeyden korku duymam. Bir hadise olmadan evvel, onu önlemek için

telaş ederim. Ama tehlikenin içinde bulunduğumu hissedersen icabında ateşe atılmaktan bile çekinmem. Allah bizi korudu. Asker evlatlarımdan, ahaliden zayıf olup olmadığını tahkik ettiriyorum." (66)

Bu patlamada yirmi altı kişi ölmüş, elli sekiz kişi de yaralanmıştı.

Bu suikastten kurtulunca, binlerce seyirci ve yabancı diplomata karşı, düşünmeden, hemen söylediği şu kelimeler, cesaretini, kalbinin temizliğini, milletin olgun, şefkatli bir babası olduğunu göstermeğe yetişir sanırız:

"Kendimce en büyük emel, ehâlinin rahat ve mes'ûd olmasıdır. Bu uğurda, gece-gündüz nasıl çalışıldığı ve gayret gösterildiği ma'lûmdur. Gayret ve iyi niyetimin Allahu teala tarafından verilen mükafatı, şu hâdiseden Allahu tealamn izniyle kurtulmamdır. Onun için, Cenâb-ı Hakka şükür ve hamd ederim. Üzüldüğüm birşey varsa, asker evlâdlarımdan ve ehâlden ba'zılarının ölüm ve yaralı olmalarıdır. Buna karşı üzüntüm devamlı olacaktır. Halkımın, hakkımda göstermiş oldukları hissiyata en-samîmi bir kalb ile memnûniyetimi beyân eyler, gök ve yer afetlerinden muhafaza için dua ederim. " (67)

DEPREM

Çok cesur ve tevekkül sahibi idi. 1898 depreminde nice ev, han, cami ve medreseyle beraber Kapalıcaşmın yıkılmasına kadar giden ve Büyük Zلزle diye anılan bu deprem esnasında Dolma-bahçe Sarayı'nın büyük muayede salonunda Sultan, devlet erkanı, subaylar, paşalar, yüzlerce yerli ve yabancı temsilcilerle toplantı halinde bulunuyordu. Sultan, birkaç tonluk avizenin tam altında bulunuyordu ki, avize sağa , sola saat rakkası gibi sallanmaya başladı. Kahraman paşalar, cesur subaylar, ömrünü savaşlarda geçirmiş gaziler birbirlerini çiğneyerek dışarı kaçarken, Patışah yerinden bile kımıldamadı, istifini bozmadan: Allahu tealnın kelimından bazı ayet-i kerimeler okuyarak, büyük bir vekar ve tevekkül ile neticeyi bekliyordu." (68)

MERHAMET VE ADALET

Sultan'ın başka bir sırrı da merhametinin çokluğu ve düşmanını dahi af etmesiydi.

Abdülhamid Han'ın en önemli özelliklerinden biri düşmanını af ederek tekrar cemiyete kazandırma çabasıydı. O, hiçbir insanın zarar görmesini istemiyordu. Bomba olayı sonrasında suikastı düzenleyenler ele geçiyordu. Bunlardan biri olay anında cami helasına saklanıyor ve yakalanacağını anlayınca oradaki bir ibriği taşıya vurup keskinleterek onunla damarlarını deşmek suretiyle intihar ediyordu. Bazıları yakalanıyor mahkeme huzuruna çıkarılıp hesapları görülüyor. Halife ve Sultana karşı suikasttan başka bir sürü cana kıyan bu anarşistler sehpaye götürülüyor, hepsi de çok kısa süren hapisler ve birkaç sürgünle kurtuluyordu.

Mahkeme

46

Merhum Necip Fazıl, 1935 yılında Necmeddin Molla isminde bir zatla tanışır. Bu beyfendi Abdülhamid Han döneminde cinayet Mahkemesi Reisi Hilmi Efendi'nin bomba muhakemesinde savcısıdır. Şöyle anlatır;

" Muhakeme esnasında, Reisin tam celseyi açacağı sırada, mahkemenin hakimlere mahsus kapısı açılıyor ve içeriye bir Mabeyn (Saray) paşası giriyor. Asker paşası...Paşa şef"ler, yabancı gazete muhabirleri, hükümet ileri gelenleri ve yüksek sınıfların doldurduğu salonda, mevki ve rütbesiyle mütenasip biryere geçip oturacağına , hakimler kürsüsünün arkasındaki bir koltuğa kuruluyor ve duruşmayı oradan takip etmeye hazırlanıyor.Bunun üzerine Reis, mübaşiri çağırıp, kulağına fısıltı halinde şunları söylüyor;

-Git de paşa hazretlerine de ki, orası mahkeme heyetine mahsus bir yerdir ve başkaları tarafından kullanılamaz. Lütfen o koltuğu terketsinler; ve mahkemeyi takip etmek istiyorlarsa rütbeleriyle uygun biryere geçsinler!..

-Mübaşir, kimsenin duymadığı bu sözleri paşaya bildiriyor, fakat buna karşı paşa. yüksek sesle,

-Git de Reise de ki, ben burada "Zat-ı Şahane"nin (Padişah) temsilcisiyim ve dilediğim yerde oturabilirim;

Hilmi Efendi, bu defa, paşanın sesinden daha yüksek sesle mübaşire haykırır;

-Paşaya de ki, burada "Zat-ı Şahane"nin temsilcisi, onun adına kaza icra eden Reistir. Eğer hemen o yeri terketmeyecek olurlarsa, rütbelerine rağmen kendilerini bir jandarma neferiyle dışarıya attıracağım!

Paşa bunun üzerine oradan çıkıp gider.

Aradan bir kaç saat geçtikten sonra, hakimler odasında Hilmi Efendinin karşısına çıkan başka bir Mabeyn Paşası "Zat-ı Şahane" den şu iradeyi getiriyor;

-Paşaya edilen muameleden dolayı utufetlu Reis Efendi Hazretlerini takdir eder ve kendilerine bu hareketlerinden ötürü birinci rütbeden Mecidi nişanını ihsan ederim!" (69)

FİTNE-FESAT KARGAŞASI

Osmanlı Devleti, bütün halkını huzur ve refah içerisinde asırlar boyunca bir arada yaşatmasını başaran nadir devletlerden. Osmanlı devletinin âdil, merhametli ve hoşgörülü yönetimi bugün dahi dünya gündeminde Balkanlardan Orta Asya, Afrika içlerine kadar Osmanlı'nın özlemini duyan insanların sayısı hergeçen gün artmakta.

Osmanlı devletinin zulüm gören milletleri himaye ettiği ve hangi dinden olursa olsun zulme rıza göstermediği Osmanlı Arşivlerinde çarpıcı bir şekilde karşımıza çıkıyor.

. Yahudiler 1492'den sonra İspanya'da barınamadılar ve Osmanlıya sığındılar. Fransa'da 1572'de St. Barthelemy katliami yaşandı. Avrupa din harpleri ile 1648'lere kadar çalkalandı. Diğer taraftan bu yıllarda gayri Müslimler, Osmanlı devletinin âdil idaresi altında huzur ve güvenlik içerisinde yaşıyordu.

Osmanlı devleti tüm bunlara rağmen emperyalist Batılı devletlerin sinsi oyunlarından kurtulamadı. İçteki yozlaşma neticesinde başlayan yıkım rüzgarları Batılı devletler için kaçınılmaz büyük bir fırsat oldu.

Osmanlı devletinin idaresinde yaşayan halkları ve bilhassa azınlıkları Batılı güçler, Osmanlıyı parçalamakta maşa olarak kullanmaya çalıştılar. Asırlarca bir arada huzur içerisinde yaşamış bu azınlıkların bazıları maalesef oyuna gelerek kendi kuyusunu kazmaya başladılar. Bilhassa Rusların Ermenilere karşı güttüğü politika onların felaketine sebep oldu. Yıllarca yaşadıkları bölgeleri terketmelerine, yine asırlarca beraber yaşadıkları Müslüman komşularına zulmetmeye başladılar.

Rusya, 93 harbinde, bâzi Türk şehirlerini işgal ettikten sonra, buradaki Ermenileri kendi emellerine âlet ederek bağımsızlık amacı ile Osmanlı devletine karşı isyana teşvik etti. Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarına, Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılmasına dâir şartların konulması, bu hükümlere dayanılarak büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalede bulunması ile Ermeni meselesi ortaya çıktı.

48 Aslında Ermeni meselesi, 'Şark Meselesi'nin bir parçasıydı. Ermeni meselesinin ortaya çıkış sebeplerinin, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan Ermenilerin sosyal, kültürel, ekonomik, idarî ve siyasî statülerinden kaynaklanmadığı; bu meselenin temelinde, yapay olarak oluşturulan ve 'Şark Meselesi' adı ile anılan milletlerarası bir emperyalist stratejinin, güçler dengesi politikasını oluşturmaktadır.

'Şark Meselesi' gayri müslimler için Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve kendi lehlerine reformlar yapılmasını, bu çerçevede kendilerini muhtariyete veya istiklâlê götürecektir taviz ve imtiyazlar koparmayı ifade etmektedir.

Ermeni kavmini, asırlarca beraber yaşadığı Osmanlı devleti ve Türk milletine kin, nefret ve intikam duygusu ile peşinen mahkûm edip, kanına kastettirenler Rus, İngiliz ve Fransız menfaatleridir. Osmanlıya karşı hazırlanan komploda Ermeniler maşa olarak kullanılmışlardır. Ermeni meselesinin ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerin başında Rusya, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne ve Ermenilere karşı takip ettikleri siyaset gelmektedir. Bu devletlerin uyguladıkları siyasetin seyrini özet olarak tespit etmek faydalı olacaktır.

Rusya'nın Takip Ettiği Siyasetin Tesirleri:

Çar I. Petro (1682-1725) zamanında kendisini Avrupa'da nüfuzlu bir devlet hâline getiren Rusya'nın gözü daima Boğazlarda oldu. Balkanları da ele geçirmek veya kendi yönetimine tâbi kılmak isteyen Rusya, bu gaye ile Balkan ülkelerinde konsolosluklar kurarak onları Osmanlı Devleti'ne karşı teşkilatlandırdı. Böylece Slav-Ortodoks birliğinin ve halkının hamisi rolünü üstlendi. Bu politikasını tatbik için bölgedeki bütün huzursuzluklardan ve bozulan dengelerden istifadeyi de ihmal etmeyen Rusya, 1806'daki Sırp, 1827'deki Yunan isyanının ve 1875-1876'daki Bosna-Hersek ile Bulgar ve Sırp isyanlarının çıkarılmasını temin etmiş ve bunların yayılmasını körüklemiştir. Bu isyanlar sonunda adı geçen halklar namına Osmanlı Devleti'nden toprak koparmak isteyen Rusya'nın bu siyaseti, zaman zaman İngiltere ve Fransa'nın menfaatleri ile çatıştığı için her zaman başarılı olamamış, bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeden evvel, elde edilecek pas-tayı diğer devletlerle bölüşme siyasetini uygulamaya koymuştur.

Sıcak sulara inmek, Akdeniz ve Orta Doğu'da hâkim güç olmak emelini, Anadolu topraklarını parçalamakla gerçekleştireceğine inanan Rusya, bu maksatla Ermenilerin yaşadığı Erzurum-İskenderun Hattı'nı ele geçirmeye teşebbüs etmiştir. Böylece Rusya'nın Osmanlı Devletindeki Ermeni kiliseleriyle teması ve Ermeni terör unsurlarını desteklemesi başlamıştır.

Doğu Anadolu üzerindeki emellerini. Çar'ın hizmetine giren Ermenilerin öncülüğünde gerçekleştirmeye çalışan, İran ile savaşlarında Ermenileri ön saflarında kullanan Rusya, 1828 Türkmençay Antlaşması'yla Doğu Ermenistan kendisine verilip, İran Ermenileri de bu birliğe katılınca elde ettiği bu yeni güçle Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. 1829'da yapılan Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya göç eden 40.000 Ermeni, muhtar bir Ermenistan kurmak isteyince iş tersinetersinedönmüş, Ermenilerin taleplerini geri çevrilmiştir.

Böylece Osmanlı devletinin sâdık tebaası olma vasfını kaybeden Ermeniler; Çarlık Rusyası'nda çoğu defa en tabii haklarına karşı dahi baskı ve zulümler görek, bu ihanetlerinin cezasını çekmişlerdir.

İngiltere'nin Ermeni Siyaseti

II. Abdülhamid Han, Bilhassa Rusya ve İngiltere'den çok çekiniyordu. Her türlü fitnenin temelinde bu iki güç vardı. Ermenileri kullanan Osmanlı devletinin dahilinde fitne çıkaran yine bu iki güç idi. Bu güçler, Türk ordusunun devamlı zayıf kalması, Rus donanmasının Boğaziçi'ne gelerek İstanbul meselesinin halledilmesi siyasetini güderken, İngiltere Mısır ve Hindistan sömürgelerinin selameti için Osmanlı devletinin zayıf, her an iç isyan ve meselelerle meşgul olmasını isteyerek fitne tohumları ekerdi.

Lider, düşmanını iyi tanımak ve her adımını dikkatlice takip etmek zorundadır.

II. Abdülhamid Han, İngilizler'den hiç hoşlanmaz ve İngilizlerin diğer düşmanlarından çok daha tehlikeli olduğunu belirtirdi. Bu nedenle bu iki güce karşı Almanlarla işbirliği yaparak Ordu'nun güçlenmesini temine çalışmıştır. (70)

50 Rusya'nın İngiliz menfaatlerini tehdit eder vaziyette güneye sarkması ve güçlü bir Karadeniz devleti olması İngiltere'yi dindışları olarak da harekete geçirmiştir.

İngiltere'nin, Rusya'nın kendi çıkarlarını tehdit edecek şekilde gelişmesine mâni olmak gayesiyle, II. Abdülhamid Han'ın takip ettiği usta politikasıyla Osmanlı Devletini Rusya'ya karşı desteklemesi, 1873 yılından, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına kadar sürmüştür.

93 harbinde, Avusturya'yı Rus ittifakından ayıran İngiltere, Fransız İhtilâli'nden sonra Prusya'yı da yanına alarak Rusya'yı sıkıştırmaya başlamasına rağmen, Fransa-Rusya savaşlarında Rusya'yı

desteklemiştir.

Yunan isyanında Osmanlı Devleti'ne muhalif olan İngiltere'nin bu tutumunu devrin İngiliz Başbakanı Caning: "İngiltere'nin bu tavırının Rusya ile bağdaşmak olmadığı, bağımsızlığını kazanacağı muhakkak olan Yunanistan'ın Rusya'ya borçlu olması yerine Akdeniz'de kendilerine dost bir devlet olan İngiltere'ye borçlanmasının daha doğru olacağı" şeklinde değerlendirmiştir.

İngiltere, 1853'de Rus Cari II. Nikola'nın Osmanlı Devleti'ni paylaşma teklifini reddederek, Kırım Savaşı'nda Osmanlıları desteklemiştir. Ancak 1870'li yıllarda değişen Avrupa'nın siyasi dengesi İngiltere'yi de değiştirmiş ve İngilizler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan **Ayastefanos** ve Berlin antlaşmalarından sonra, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçerek, onu parçalama ve bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletler kurma politikasını benimsemiştir.

İngiltere'nin Osmanlılarla ilgili siyasetinin değişmesindeki önemli bir sebep de, Ermeni meselesinin Avrupa'da, 1880 tarihinden itibaren ön plana çıkmasıdır.

Osmanlı Devleti içerisindeki Katoliklerin koruyuculuğunun Fransa'nın, Ortodoksların koruyuculuğunun ise Rusya'nın üzerinde bulunması; İngiltere'nin İslahat Fermanı'na din değiştirme serbestisini koydurarak Protestan Ermenilerin sayılarının arttırılmasını hedeflemesine yol açmıştı. İngiltere bu sayede Protestanlara sahip çıkma siyaseti güderken, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma imkanı elde etmiş, takip edilen bu Protestanlık politikası da Ermeni kültürünü öncelikle ele aldığı için, en ziyade Ermenilerin millî duygularını kıskırtmıştır.

Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı tecavüzkâr hareketlerine tek başına karşı koyamayacağını ve kendi çıkarlarını gözetemeyeceğini gören İngiltere, böylece Ermeni meselesini fiilen kabul etmiştir. Bu yolda ilk adımı da hemen atmış ve Osmanlı devletini tehdit ederek, Rusya'ya karşı üs olarak kullanmak üzere Kıbrıs'ı almıştır. Bunun yanında, Doğu Anadolu'daki eyaletlerde yaşayan Hristiyanların lehine ıslahat yapılması hususunda Osmanlı Devleti'nden bir de taviz koparan İngiltere, böylece Ermeni meselesini âdetâ İngiliz meselesi hâline getirmiştir.

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce, Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmak ve bağımsız bir devlet kurmak gibi bir niyetleri olmadığı halde, Ruslar, Ayastefanos Antlaşması'na Ermeni meselesini dahil etmişlerdir. İngiltere de Ermenilere sormaya gerek görmeden Kıbrıs Antlaşmasına Ermeni meselesini dahil etmiştir, İngiltere, bağımsız bir Ermenistan'ı, bunun Rusya'yı zor durumda bırakacağını

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

>o Osmanlı Devleti'nin de ilerlemesine mâni olacağım düşünerek desteklemiştir.

Fransa'nın Ermeni Politikası

1870'de Almanya'ya yenildiği için bir süre siyasî manevra yapma ve diğer devletleri etkileme rolünden mahrum kalan Fransa, bu arada Berlin Kongresi'ne katılmasına rağmen tesirli olamamıştır. Ancak, Cumhuriyetin yeniden ilanıyla, tekrar eski rolünü elde eden Fransa, muhtelif grupların siyasî mücadelelerini desteklemeye ve onların sığınak merkezi olmaya başlamıştır. Bu arada Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin koruyuculuğunu da üzerine almış olan Fransa, Kırım savaşına sebep olan Kutsal Yerler Meselesi'nde önemli bir rol oynamıştır.

Almanya'ya karşı mağlubiyetini hazmedemeyen Fransa, 1878 Berlin Kongresi'nde Almanya ile ihtilâfa düşen Rusya ile yakınlaşmaya başlamış, İngiltere ile de görüş ayrılıklarını hallettikten sonra her üç devlet, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına birlikte gayret sârfetmeye başlamışlardır. Bu bölme ve parçalama planlarında Fransa'nın rolü bir hayli aktif olmuştur.

1830'dan 1921 yılına kadar, Orta Doğu ve Akdeniz'deki dengeli, Ermeni meselesinde olduğu gibi, yapay bir şekilde ortaya atarak muhafazaya çalışan, bu arada Anadolu'nun işgaliyle, bu topraklarda kendi siyasî nüfuzunu da artırmaya gayret eden Fransa, özellikle Mondros Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Ermenilerle münasebetlerini geliştirmiş ve Fransız işgal kuvvetleri, Ermeni milis ve teşkilâtlarıyla Türk topraklarının işgaline girişmiş, bu arada milletlerarası görüşmelerde Fransızlar bilindiği gibi, Ermenileri büyük ölçüde desteklemişlerdir.

Neticede Rusya, İngiltere ve Fransa'nın takip ettikleri siyasetin uzantısı olarak ortaya çıkan ve Ermeni meselesinin de başlangıcı sayılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda yapılan Ayastanos Antlaşması'nda, istedikleri bağımsızlık hakkını elde edemeyen Ermeniler, bununla birlikte 3 Mart 1878 tarihli bu antlaşma ile milletlerarası bir antlaşmaya dahil olma şansını yakalamışlardır.

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Joan Haslip'in bu husustaki görüşleri; "Ermenistan. Patışahın başında devamlı bir galeydi. Çünkü Abdülhamid'in çok adil ve insani bir şekilde muamele ettiği Ermeniler, Rus ajanlarının tahrikinden ve Amerikan misyonerlerinin verdiği demokrasi bilgilerinden aldıkları cesaretle istiklal istiyorlardı..." (71)

"Din ve Irk Ayırım Yapan Avrupa Devletleridir."

II. Abdülhamid Han, Ermeni meselesi hakkında İngiliz ajanı Yahudi Vambery'ye şunları söyler;

"...Ermeniler aslında Şark gelenekleriyle bütünleşmiş, beşyüz seneden beri bizimle barış içinde kaynaşmış, hiç de savaştı ve saldırgan olmayan bir Şark ırkıdır. Eğer, orada bir üzücü hadiselere rastlanabiliyorsa, bunların müsebbibi Ermeni milletinin karakterini bilmeyen yabancı politikacıların kışkırttığı ajanlardır. Siz gayet iyi biliyorsunuz ki, ben bir bağınaz değilim; benim için tüm yurttaşlarım, dinleri, mezhepleri ve ırkları ne olursa olsun birdir. Din ayırımını yapan ben değil Avrupa güçleridir. Buna örnek olarak, size birkaç gün önce bana ulaşan bir haberi verebilirim. Petersburg'a katip olarak aslen Ermeni olup da sonradan İslam dinini seçmiş birini göndermek istemiştim. Rusların bu adamı kabul etmediğini ve böylece onun yerine başkasını yollamak zorunda kaldığıma inanabilir misiniz? Yine, aynı şekilde bir hadise de Roma'da oldu; Vahan Efendi yerine Müslüman biri elçi gönderdik..."

Ermenistan'daki kötü şartları düzeltmeye amadeyim; ama bağımsız bir Ermenistan'ın kuruluşuna müsaade edeceğime şu kelle mi keserim, daha iyi! Ermenistan'ın kurulması yalnızca dindaşlarının açısından çok büyük bir adaletsizlik örneği değil, aynı zamanda iktidarımın ve Türkiye'nin varlığının sonu demek olur." (72)

Ruslar, Yeşilköy'e kadar gelince, Ermeniler İstanbul içinde sevinç gösterileri yapmaya başlamış; Ermeni Patriği, yanında bir heyet, Rus Başkumandanını karşılamaya gitmiş, Rus zaferini vedd içinde kutlamış ve kendisiyle bir saat kadar başbaşa kalmıştır. Bu konuşma sonucunda "Ayestefanos Muhadesi"ne 16'ıncı madde olarak Ermeni himayesine ait hükümler eklenmiş. Abdülhamid'in ondan sonra kullanılmasına asla müsaade etmediği "Ermenistan" tabiri muahede üzerinde **resmileştirilmiştir.** (73)

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Rusya, Kafkasya'daki Ermenilerin daha fazla çoğalmaması ve o yerlerin gitgide asli Ermeni vatani yerine geçmemesi için, sınırlarını Osmanlı Ermenilerine kapattı. Abdülhamid Han Rusya'yı bu zayıf noktasından yakalayarak onlarla bir anlaşma yaparak Ermenilere karşı sert tedbirler almaya başladı. Ermeniler hakkında ıslahat isteyen Said Paşa'yı Ermenilerden rüşvet aldığı şüphesiyle kuvvetten düşürdü. Bütün Ermeni müesseselerini bilhasas okullarını gözaltına aldı ve kapattı. 1890'da Partik Aşkıyan Efendi babıali'ye kafa tutmaya giderken Abdülhamid Han, Bütün Ermeni kiliselerini aynı saat, aynı dakikada, temelinden çatılarına kadar arama emrini verdi. Kiliselerin bazılarında zararlı evrak, gizli muhabereleler, silahlar ve bombalar bulundu. Ermenilerle tamamen arası açılan Abdülhamid Han'a "hain" "müstebid" "zalim" "gaddar, "kızıl sultan" lakapları takılmaya başlandı. Böylece "Kızıl Sultan" tabirini doğrudan doğruya Ermeniler tarafından bulunmuş ve kendisini sevmeyenler de bu tabiri devamlı kullanmışlardır. (74)

BANKA

Düşmanın zaaflarını tespit ve bunları yerli yerinde kullanmak en büyük sırlarından biri.

Abdülhamid Han'ın Batılı devletlere karşı takip ettiği başlıca siyaseti, her iki tarafın zaafını ayrı ayrı kullanmak ve bunlardan müstakil bir hareket yolu çıkarmaktır. (75)

26 Ağustos 1896'da Ermeniler, yabancı sermayenin bir nevi devlet bankası rolünü oynadığı ve kapısında hükümet kuvvetlerinin nöbek beklediği Osmanlı Bankası'nı bastılar. Genel Müdür Edgar Vensan'ın odasına girerek eline bir liste verdiler. Listedeki isteklerimiz yerine getirilmezse bankayı havaya uçuracağız tehdidinde bulundular. Herkesin şaşırıp kaldığı ve hükümet kuvvetlerinin de ne yapacağını kestiremediği bir sırada Abdülhamid Han bu hayati anında bile son derece sakin ve telaşsız beklemekteydi. Hemen Vükela "Bakanlar" meclisini sarayda topladı ve darhal karar istedi. Bütün fikirler, komiteceliren, jandarma ve asker kuvvetleriyle, son ferde kadar öldürülerek ezdirilmesi merkezindeydi. Bu da çok kısa sürecekti. Fakat bankanın havaya uçurulma tehlikesi ile dünyaya nasıl bir cevap verilecekti. Bu sırada Abdülhamid Han'a Rus sefaret-i baştercümam Maksimofun saraya geldiği haberi verilince:

-O her şeyden haberi, hatta hadiseyi tertip edenlerin başındadır. Rüşvete de bayılır. Derhal anlayacağı lisanla konuşup gözünü doyurunuz ve komitecilerin Bankayı boşaltmalarını sağlayınız!

Emir yerine getirildi, Maksimof saraydan alacağını alarak Komitacı'yı bankadan uzaklaştırdı ve bu hadise böylece kimsenin burunu kanamadan Abdülhamid Han'ın ince siyasetiyle kapanmış oldu. Bankayı işgal edenlere de hiçbir şey yapılmayacağı sözü verilmiş olduğundan bu söz de yerine getirildi. (76)

Sultan, Ermeni meselesinde Rusya ile de aynı tebaaya sahip bulunması ve aynı şartlarla karşı karşıya gelmesi ile Rusya ile sözleşmeksizin anlaşmıştı. İngiltere bu vaziyetten hoşlanmıyor ve Rusya'yı darıltacak, hatta onun hakimiyet hakkına dokunacak faaliyetlerde bulunuyordu. Balkanlar yoluyla İstanbul'a ve Ege denizine inmekten ümidini kesen Rusya, Doğu Anadolu yolundan İskenderun ve Kudüs yönünü kollamaya başlıyordu. Bu da İngiltere'nin Doğu müstemlekeleri ve nüfuz sahası bakımından işine gelmiyordu. Ruslar, istila yollarında daima kargaşalık ve arkalarında emniyet aradıkları için Abdülhamid han ile karşılıklı olarak ermenileri basıya almak fikrinde birleşmişlerdi. İngiltere ise, Doğuda, Afganistan, İran ve Türkiye üzerinde Rus nüfusuna tahammül edemediği için daima aleyhtar tavır alıyor, ve bu dolambaçlı vaziyet, her iki tarafı idare yoluyla istediği gibi hareket etmek niyetindeki Abdülhamid Han'ı sevindiriyordu.

Liderler, hayati mesele arzeden olayların üstesinden rahatlıkla gelebilecek kabiliyette sahip olmalı.

Osmanlılara imzalatırılan 3 Mart 1878 Ayastefanos [Yeşilköy] mu'âhedesini sultân Abdülhamid hân bir türlü hazım edemedi. Dâhiyane bir kurnazlıkla 4 Haziran 1878 de İngiltere ile gizlice anlaştı. Kıbrıs adasının idaresini İngiltere'ye bıraktı. Adanın gelirleri her yıl İstanbul'a yollanacak, ada Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası kalacaktı. Buna karşılık, İngiltere Ayastefanos mu'âhedesinin Türkiye lehine değiştirilmesine yardım edecekti. Böylece, Berlin mu'âhedesini, 13 Temmuz 1878 de imzalanarak, topraklarımızın çoğu geri alındı. Bu harpte, para tazminatı çok ağır oldu. Sultân Abdülhamid, buna da pek dâhiyane çâre buldu. 1881'de Düyûn-i umu-

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

miyye idaresi kurarak, borçlan, ikiyüzelliiki milyondan, yüzaltı milyona indirdi. Bu büyük başarısı, memlekete unutulmaz bir hizmet oldu.

TEDBİR

II. Abdülhamid Han, İçteki ve dıştaki saldırılara karşı dahiya- ne tedbirler almakta ustaydı. Aldığı bu tedbirleri dünya tarihçileri hayranlıkla dile getirmişlerdir. Bunlar dan biri de şüphesiz ki "Hamidiye Alayları" olmuştur.

Araplar ve Kürtler Müslüman oldukları halde onların sosyal yapı ve coğrafi özellikleri dolayısıyla Osmanlı devletinde askerlik yapmazlardı. Devlete sadık olan ve Doğu Anadolu'nun dağlık alanlarında göçebe ve aşiret hayatı yaşıyan Kürtler'in özel hayatlarına karışılmazdı. Buna rağmen Berlin Andlaşması sonrasında meydana gelen yeni sosyal, iktisadi ve siyasi şartlar, Arap ve Kürtler'in de askere alınmasını gerektirdi. (77) Müslüman Osmanlı Milleti batılı tabirle "panislamist" siyaseti gereği bütün milletin devletin herşeyine iştirak etmesi, toprağını,vatanını koruması bilincine sahip olmalıydı. Sultan bu politikası gereğince Kürtleri ve Arapları askere almayarak Libya'da yerlilerden "Koloğulları'm ve Doğu Anadolu'da da "Hamidiye Alaylan" m kurdu.

Lider, vatan topraklarını iyi bilmek ve milletin karakterini iyi kavrayıp şartlara uygun tedbirler almak zorundadır.

II. Abdülhamid Han, Doğu Anadolu'ya büyük bir ehemmiyet veriyordu. Ve Berlin Antlaşması sonrasında buralara göz diken en büyük emperyalist güç Rusya idi. Rusya, Doğu anadolu üzerinden İskenderun ve Basra Körfezleri'ne inmek istiyordu. Ermenileri kıskırtan İngiltere, Rusya'nın Güney Yolu'nü tıkamak için Doğu Anadolu'da tampon bir Ermeni devleti kurmak istiyordu. Daha da önemlisi ortaya çıkan Ermeni Meselesi'ne karşı bu toprakların korunması da bizzat toprak sahipleri tarafından yapılmalıydı.

Askeri sahada teşkilatsız ve disiplinsiz olan kùltlerin eğitimi ve topraklarının korunması için 60-80 adet Kürt aşiret reisi Yıldız'a - -J:M; n Ahdülhamid Han bunlarla bizzat görüşerek düzen-

li süvari alaylarının kurulması için kendilerine devletin üniforma ve teçhizat vereceği, onların Osmanlı ordusunun bütün haklarına sahip bireyler olacaklarını, bu alaylardan herbiri her yıl sırayla, şehri korumak şerefine erişmek için İstanbul'u ziyaret edeceklerini belirtiyordu. İslam Halifesi ile görüşmekten aşırı derecede memnun Kürt aşiret reisleri: "Bundan Böyle Sultan'ın dostları benim de dostlarım, düşmanları benim de düşmanlarımdır" şeklinde Sultan'a tezahüratlarda bulundular. " (78)

II. Abdülhamid Han'ın Kürt aşiret reislerinin kuracağı alaylara "Hamidiye Alayları" adını vermişti. Hamidiye Alayları, Doğu Anadolu'yu Rusya ve Ermeniler'in saldırılarından korumakla kalmayacak, "İslam Birliği" siyasetinin bir gereği olarak merkezi otoritenin tesisi, Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyopolitik dengenin kurulması temin edilecekti. Bununla birlikte askeri disipline sokulan aşiretler bölgede kolluk kuvveti olarak kullanılacaktı. Aşiretleri iskan etmek, onları disiplin altına alarak yerleşik ve medeni bir hayata alıştırmak, eğitmek, aşiret kavgalarına son vermek, bölgenin imarına çalışmak gibi amaçları da güdüyordu. (79)

Hamidiye Alayları, 1891'de çıkarılan "Nizamname"ye göre kurulmaya başlandı. Buna göre her aşiret 4 bölükten az, 6 bölükten fazla askeri birlik kuramayacaktı. Kesinlikle alay tesis edilmeyecek, eğitim maksadıyla aşiretler birleştirilmeyecek, komutanları İstanbul'dan gönderilen subaylar olacaktı. Patişah, alay kuran aşiretleri ödüllendiriyor, bunlara hediye, nişan ve silah veriyordu. Sultan'ı İstanbul'da ziyaret, imtiyaz ve övünme vesilesi olmuştu. Bu sebepten alay kurmak, bir yarış halini aldı. Karargahı Erzurum'da bulunan 4.Ordu'ya bağlı bu alayların sayısı 1895'de 56'ya yükseldi. Bunlardan beklenen tam disiplin ve başarı sağlanamadıysa da pek çok aşiretin merkezi otoriteye bağlılığı gerçekleştirilmiş oldu. (80)

Sultan, Hamidiye Alayları'ndan sonra İstanbul'da Aşiret Mektepleri kurdu. Bu mekteplerin kurulmasının maksadı, emperyalist devletlerin tahriklerine açık olan gerek Arap ve gerekse Kürt aşiret reis ve ağalarının çocuklarının Osmanlı kültürüyle yetiştirilerek devlete ve saltanata bağlamak ve bölgeyi düşmanlardan korumaktı. Bu şekilde Kürt ve Arap aşiretleri merkezi sisteme daha iyi bağla-

nacaktı. (81)8 Temmuz 1892'de çıkan nizamnameye göre yönetilen bu okullar, 5 yıl süreli ve parasız yatılı idi. 12-16 yaşındaki aşirete mensup çocukları alınıyor, Türkçe öğrenimine de önem verilen bu okullardan beklenen fayda tam olarak görülemediği için 1907'de kapatılıyordu.

Hamidiye Alayları'nın kurulmasıyla Kürt halkının Osmanlı devletleriyle ilişkileri daha sıklaştırılmış, Osmanlıya bağlılıkları pekiştirilmiştir. En önemlisi de Bu alaylar bölgede bir bağımsız Ermenistan devletinin kurulmasını engellemişlerdir.

Bölge şartlarını çok iyi bilen Kürtlerin oluşturduğu Hamidiye Alayları, Ermeni saldırıları karşısında Müslüman halkın müdafaasını yerine getirerek büyük bir katliam ve zulümlerden kurtulmalarına sebep olmuştur. Hamidiye alayları olmasaydı silahsız ve disiplinsiz Kürtler, kendilerini eğitilmiş ve silahlı Ermeni komitacıları karşısında kolay kolay savunamayacaklardı.

Sultan Abdülhamid Han'ın ileri görüşlülüğü ile kurduğu Hamidiye Alayları sayesinde ülkenin bütünlüğü ve Müslüman halkın korunması sağlanmıştır. 1. Dünya ve İstiklal Harplerinde de büyük faydaları görülen Hamidiye Alayları ile bölgede aynı zamanda İslam Birliği politikası hedefine ulaşmıştır. (82)

İCRAATLAR LİDERİN AYNASIDIR

II. Abdülhamid Han, laf değil, icraat seven bir Sultan'dı. Halkın duasını almak için ona hayırlı hizmetler etmek biricik gayesiydi. O halkı için vardı. Halkına samimi bir şekilde ve hiçbir şey beklemeden hizmet etmek onu çok mutlu ederdi.

Hizmetin de ancak kendisine hazırlanan komploların bertarafı ile mümkün olabileceğine inanıyordu. Bu nedenle fevkalade olan aklı, zekâsı ve ilmi ilmiyle memlekete karşı asırlar boyunca hazırlanmış olan sinsi planları görmekte gecikmedi. Memleketin felaketine çalışan ve Batılı devletlerin masası haline gelmiş yöneticileri iş başından uzaklaştırdı. İslâm bilgilerini, ya'nî din ve fen ve ahlâk bilgilerini memleketin her yerine yaydı. Çok sayıda kültürlü din adamı yetiştirdi. Milleti otuzbir sene adalet ile idare etti. Bilgili, te-

miz bir gençlik yetiştirdi. Haksızlığa, kötülüğe, ahlâksızlığa karşı amansız bir mücadele verdi. Bu yüzden bazı kimselerin hedefi oldu. Yıllarca kötülendi. İftiralara uğradı. Gelecek nesillere farklı şekilde tanıtıldı. Fakat, insaf ehli tarihçilerin yazılarım okuyanlar ve onun ilme, fenne, sanayiye, ticârete, ahlâka, kısaca insanlığa bıraktığı eserlerini görenler, bu iftiralara aldanmadı. Onun büyüklüğü karşısında hayran kalarak örnek aldılar.

Hizmetler

II. Sultan Abdülhamid Han, bilim ve teknolojiye, medeniyette ilerleme hususunda çok hassas davrandı. Devletin imarı, kalkınmasına yönelik ıslahat prensipleri; dengeci, çağdaş, bağımsız, kendine has ve Avrupa medeniyetinden faydalanma esaslarına dayanıyordu.

İyi bir lider, halkına babalık şehfati ile hizmet edendir.

Sultanın gayesi, halkını huzur ve refah içerisinde yaşatmaktı. Bu hususta şöyle diyecektir: "Bir devlet ve milletin varolabilmesi için ancak birkaç şey lazımdır. Din ve dini korumak için bir parça taassup, maarif, milliyet, servet ve sanat" (83) "İyi bir hükümdarın vazifesi, tebaasına babalık etmektir" " Benim esas çabalarım ise, barış ve medeniyet yolunda sarfedilmektir" (84) sözleri maksadının temelini oluşturmaktadır.

Ordu, eğitim ve sanayi alanında temel kalkınma hamlelerine hız verdi. Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk, Maliye, Baytar okullarını açtı, Darülfünun (Üniversite) ıslahı, demiryollarının inşası, fabrikaların kurulması, mülkiye ve adliye teşkilatının yeni esaslara bağlanması gibi teşebbüslerle halkın sevgisini kazandı.

Sultan, aşırı derecede propagandası yapılan Batı kültür ve medeniyeti baskısının bertarafı için çok gayret sarfetti. Batı'nın tüm yenilik isteklerinin Gayri Müslim tebaanın yararına olduğunu görek farklı bir politika takip etti. Bu politikanın esası, hizmetlerden sadece gayri müslimlerin değil memleket sınırları dahilinde bulunan tüm insanların faydalanması amacına yönelikti. Batılı devletlerin reform paketleri yerine ülkenin kendisine has reform paketlerini uygulamaya çalıştı.

Bir ilaç, her bünyeye aynı faydayı sağlamaz.

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

Abdülhamid Han; Avrupalı devletlerin devamlı hürriyet ve sefbesti taleplerinde samimi olmadıklarını, zaten onlarda olmayan bu serbstilerin kendilerinde olduğunu belirterek, ilerlemenin, bilim ve teknolojiye Batılı devletler seviyesine gelmenin yavaş yavaş olacağını, bunda acele etmenin ise memleket için felaket olacağını belirtiyordu; "Memleketimiz, Avrupa ölçüleriyle mütaala edilemez...Bazı yerlerde, Avrupa ortaçağı hayatım sürdüren vahşi, barbar insanlar yaşar. Bu insanlar, Avrupa'nın bugünkü hayatına nasıl intibak edebilirler...Batı'dan gelen bütün yeniliklere düşman olduğumuza söylemek haksızlık olur" (85)

Esaretin diğer bir versiyonu milletleri borçlandırmaktır.

Borç para alan devletler, borçlandıkları ülkelerin hizmetkârı ve bir nevi sömürgesi haline gelirler. Abdülhamid Han bunun idrakinde olarak ülkeyi borçla değil, öz kaynakları ile (bağımsız olarak) kalkındırma hedefini seçti. Taklitten kaçındı. Batının kültürü değil, bilim ve teknolojisinden istifade ile en iyisini yapmaya gayret etti. Müesseseleri ve gelenekleri bozmadan memleketi maddeten kuvvetlendirecek teşebbüslere girişti. Dış borçların bir kısmını ödedi ve yeni borç almada ülkeyi kendi imkanları ile kalkındırdı. Onun zamanında kurulan meslek okulları, yapılan kara ve demir yolları, kurulan işletmeler Osmanlı devletini zamanın devletleri ile yarış eder hale getirdi.

Düşman tarafından tavsiye edilen kurtuluş reçetesi öldürmek içindir.

II. Abdülhamid Han anlatıyor; "İnkışaf (ilerlemek) dış tesirler ve tazyikler neticesinde olamaz; içimizden gelmeli, kendiliğinden tabii olmalı ve kendi yolunu takip etmelidir. İnkılap diye kabul ettirmek istedikleri yenilikler, muhakkak ki bizim felaketimize sebep olacaktır. Neden bunlar bize, bizi mahvetmeye ahdetmiş düşmanlarımız tarafından tavsiye edilmektedir? Çünkü onlar, o inkılapların felaketimize sebep olacak hastalık olduğunu bildiklerinden bilhassa tavsiye etmektedirler. Bizim güya geri kalmış halimize herkes acımakta, Avrupa memleketleri asıl kendilerinde birçok reform ihtiyaçları olduğu halde riyakarca bizim kalkınmamız için bir şeyler yapmamızı istemektedirler. Büyük Devletlerin inkılap talepleri hiç bit-

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

miyor. Memleketimizin teşkilatı hakkında hiçbir şey bilmedikleri halde, nasihatçı rolü oynamaktan vazgeçmiyorlar. Sefirler, sanki hükümdar imişler gibi saraylarında oturuyorlar, ancak birkaç yüksek memurla münasebetleri oluyor ve oturdukları yüksek yerlerden hükümler veriyorlar. Memleketimize ait bütün bildikleri İstanbul ve Adalar'dan ibarettir. Hayatımızın içyüzü hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Dinimizi tanımazlar, dilimizi anlamazlar. Bütün bunlara rağmen, tavsiyelerini muhakkak kabul ettirmeye çalışırlar. Allah'tan kendi aralarında da hiçbir zaman anlaşmazlar. Günümüze ait meselelerde, hepsi kendine göre ayrı bir fikir verir. Müşterek oldukları yegana nokta şudur: Efkâr-ı umumiyede, sanki bütün inkılaplar, onların teklifleri ve baskılarıyla yapılmış gibi bir tesir uyandırarak bizi milletimizin önünde küçük düşürmek, buna mukabil Hıristiyanlar'ı yükseltip, büsbütün güçlenmelerine vesile olmak. Bu inkılap mevzuu şeytanca bulunmuş bir desisedir. Bizi kendi halimize bırakmalar çok daha iyi ederler. Çünkü kabul ettirmek istedikleri bu inkılaplar, milletimizin menfaati bakımından ciddiye alınıp tatbik edilebilecek şeyler değildir. Halbuki kendi irademizle hareket edebilseniz yavaş fakat devamlı bir şekilde ilerleyeceğimizden eminim. Eğer bizde bazı inkılaplar kabul edilecekse, memleketin hakiki şartları göz önünde tutularak yapılmalıdır. Yani teferrut emiş birkaç idarecinin fikir seviyesi değil, halkın medeniyet seviyesine nazarı itibara alınmalıdır. Avrupa'dan gelen her şeyi şüphe ile karşılayan, pek çok defa fermanlarımızı aldığı anda yakın ulema sınıfın aksül emelini de hesaba katmak lazımdır. İnkılapların tatbikinde her adımı atmadan evvel zemini yoklayarak, yavaş, yavaş hareket etmekle haklı olduğuna kaniyim." (86)

Birlik ve beraberlikte kuvvet, ayrılıkta sıkıntı ve felaket vardır.

Abdülhamid Han maddi ve manevi alanda ilerlemenin ancak birlik ve beraberlik içerisinde çalışmakla, yavaş yavaş olacağını, birden bire inkışafın mümkün olmadığını, emperyalist devletlerin ülkedeki menfaatleri icabınca buna müsaade etmediklerini, devletler arasında güçlü olan yaşar ve güçlü olan haklıdır prensibinin yürürlükte olduğunu belirterek sık sık şunu dile getirirdi;

İlerlemek, büyüme ancak iç bünyedeki hu/urun temini ile mümkündür.

"Allah bize sulh ve sükunet nasip eylesin. Hiçbir memleketin, bizim kadar buna ihtiyacı olduğunu zannetmiyorum. İdaremizin pek çok eksikliği olduğu, memurlarımızın gevşek çalışmalarında, devletimiz içindeki ebedi ve tahammülsüz kaynaşmayı meydana getirmeyi sebep olduğu tarafımızdan biliniyor. Fakat bizi herşeyden fazla felakete iten, Büyük devletlerin entirikalarıdır. Bu devletler, tabiiyetimizdeki milletleri, arka arkaya isyana teşvik etmek suretiyle, bizi her sene daha fazla sıkıntıya düşürmektedirler. Her sene, bu uğurda hiç faydasız sarfettiğimiz milyonlarla ne kadar lüzumlu şeyler yapılabilir. Fakat Büyük devletler, geniş teşkilatlı imparatorluğumuzu inşa edecek ne zaman bıraktılar ne de sükunet! Gene Büyük devletler sebebiyle halkımızı ilerletmeye imkan bulamadık. Bütün bunlar bizim zayıf kalmamıza sebep oldu. Bize de hiç olmazsa 10 senelik bir sulh tanınsa Japonların o kadar methettikleri ilerlemelerini biz de yakalayabilirdik. Onlar, Avrupa'nın pençesinden uzak olduklarından, bize nazaran bahtiyar, emniyet içinde yaşamaktadırlar. Maalesef biz, tam Avrupa sırtlarının geçiş yerinde çadırlarımızı kurmuşuz."

Kuvvet, hayatta kalmanın temel direğidir.

Abdülhamid Han anlatmaya devam ediyor; "Hükümrân olan tabiat kanunudur. Kuvvetli daima haklıdır. Şimdi biz zayıf olduğumuz için Avrupa korkusuzca sertlik gösterebiliyor. Geriye baktığımız vakit, vaziyetimizin, Büyük devletlerle yaptığımız anlaşmalarla garanti altına alınmış olduğunu görürüz. Fakat bu anlaşmalara ve verilen sözlere rağmen, büyük devletler, millet hakkı kanununa hiç aldırış etmeksizin eyaletlerimizi teker teker elimizden aldılar." "Hukuk işlerimizde, yabancıların vesayet iddiaları bizim için haysiyet kırıcıdır. Japonlar bu dertten kurtulalı epey sene olmuştur. Osmanlılara bu hakkı tanımak istememektelerdir. Bütün devletlerin tarafgirliği hakikaten sınırı aşmaktadır."

"Kuvvetli olursak kapitülasyonlar da yavaş yavaş kaldırılır. Gümrük anlaşmaları da değiştirilir. Yabancılar verilmiş bir çok zayıf zararlı imtiyazlar da kuvvet sayesinde hafifletilerek varlığı, yokluğu bir hükümde kalır. Devletin itibarı da o ölçüde artar. İç ve dış işlerimize karışmazlar. Devletin işleri kolaylaşır. Halbuki, bugün sokakta bir Müslüman ile bir Ermeni kavga etse, bir tercüman işe

karışıyor. Bunlar devletin tebaasıdır, sizin karışmaya na hakkınız var? Denildiğinde "eli hüküm-i limen galabey' (hüküm galibindir) diye cevap veriyorlar." (87)

MEDENİYET

Marifet, yabancı medeniyetleri körü körüne taklit değil, faydalı olanı alarak bünyeye adapte etmektir.

II. Abdülhamid Han Batı'nın bilim ve teknolojiadaki ilerlemesine hayrandır ve Osmanlı Devleti'nin bu alanda geri kaldığına üzülmemektedir. Ve hatta Batı'daki Bilim ve teknolojiadaki ilerlemenin sebepleri ve teknolojiadaki yenilikleri ülkeye getirmek için öğrenciler gönderir. Ne yazık ki giden bu öğrencilerin çoğu Batı'nın bilim ve teknolojisini alacakları yerde Batılı ajanların tuzaklarına düşerler. Bu gençlerden bazıları ülkelerinin terakkisi için gönderdikleri Sultanlarını devirmek ve hatta öldürmek için çalışan İngiliz, Alman ve Ruslarla işbirliği yapmaktan çekinmeyecek ve nihayetinde kendisini tahttan indireceklerdir.

Sultan, Batı medeniyeti hakkında şunları söylemektedir: "Avrupa'nın medeniyetine (bilim ve teknoloji alandaki) daima takdim ederim. Fakat Hıristiyanlığı (kültürlerini) hiçbir zaman Müslümanlığa tercih etmedim ve üstün taraflarını da görmedim. Başkalarını geliş güzel taklit etmekten hoşlanmadım. Marifet, bu medeniyeti kendimize uydurabilmektir. Ben bu medeniyetin iyi taraflarını hatta saraya getirdim. Yıldız'da cuma ve pazartesi geceleri, temsil, konserler verilmesini emretmişim." (88)

"Avrupa medeniyeti'nin en iyi taraflarını alıp, Şark kültürüyle karıştırmak suretiyle meydana gelecek ve olgunlaşacak yeni bir medeniyeti, bizde ancak gelecek nesiller görebileceklerdir." (89)

Gelişi güzel taklit felaket getirir.

Birinci Dünya Harbinin başında Başkumandan Vekili Enver Paşayı Beylerbeyi sarayına davet ederek şu tavsiyede bulunur;

"Oğlum Enver. 33 sene saltanat sürdürdüm! Padişahlığım müddence ferdin hürriyetine, şahsiyetine daima taraftar idim. Fakat key-

femayeşe bir hürriyeti, gelişi güzel bir serbestiyi de hiçbir zaman hoş görmedim. Hele matbuatta (basında) pek revaçta görülen müstehtek resim ve yazılara sinsi fikirlerin hakim olmasına asla müsaade etmedim. Avrupalıların medeniyetini daima takdir ederim. Fakat Hıristiyanlığı hiçbir zaman Müslümanlığa tercih etmedim ve üstün tarafını da görmedim. Başkalarını gerişi güzel aklit etmekten hoşlanmam. Marifet bu medeniyeti kendi bünyemize uydurabilmektir. Ben de bu medeniyetin iyi taraflarını hatta saraya getirdim. Yıldızda Cuma ve Pazartesi geceleri, temsiller, konserler verilmesini emretmişim. Garbın sanatkarlarını, bizzat sarayda hem seyrettim hem müziklerini dinledim. Bu toplantılara harem, sultanları, damatları hatta harem ağalarımla kalfalarını dahi davet ettim. Padişah olarak bu memleketin tarihinde ilk Meclis-i Mesubam ben açtırdım. Fakat mebusların kafi derecede olgunlaşmamış olduğunu görünce aynı Meclisi ben kapattırdım. Bilir misin, Osmanlı Meclis-i Mebusanının verdiği ilan-ı harp kararı bize neye mal oldu? Bu Rus Harbi ile Balkanları, Rumeli'yi kaybettik, Mithat Paşa bu hususta çok ısrar etmişti. Harbin korkunç netayicini (neticesini) çabuk gördüm. Plevnenin şanlı müdafaasına, Karsın kahramanca savaşına rağmen mağlup olduk. Rus orduları Ayastafanosa (Yeşilköy) kadar geldiler."

"Bugün insanı alkışlayanlar, yarın onu paralamasını da bilirler!..."

Sultan anlatmaya devam ediyor: "Evet, Enver Paşa, şimdi siz de bir harbe girmiş bulunuyorsunuz. Fakat bu iş acele olmuş, hissiyata kapılarak memleket tehlikeye atılmıştı. İnşallah devletimiz ve milletimiz için hayırlı ve şerefli biter. Fakat hafazanallah felaketli biterse, ister misin ki, bu da bize Anadoluya mal olsun? O zaman elimizde ne kalır? Hareket ordusu ile İstanbul üzerine yürüdünüz, muzaffer oldunuz, şehri zapttettiniz. Saraya kadar dayandınız, beni de hal'ettiniz... Unutmayın ki, emrimdeki kuvvetlere asla ateş etmemelerini, kan dökmemelerini bildirmiştim. Eğer bir mukavemet görseydiniz bu size pek pahalıya mal olacaktı. Ancak bu sayede hiç kimsenin burnu kanamamıştır. Fakat arkadaşlarınızın gözü hiçbir şeyi görmemişti. Tedbirlerimi beğenmediler. Beni kaldırıp bir paçavra gibi sokağa attılar. Üstelik 31 Mart hadisesini benden bildiler. Halbuki bunda hiçbir alakam yoktu. Asileri tahrik edenler elbet de vardı. Fakat bunlar asla saraya mensup kimseler değildi. Her devir-

de devletin düşmanları olacaktır. Bunları tahkiksiz, mesnetsiz kuru iftiralarla herkese buluşturmak vicdanı bir hareket değildir. Beni en çok üzen şey, huzurumdan kovduğum bir insanı, beni saltanattan uzaklaştıran kararı tebliğe memur bir heyete katmanız olmuştur. Bu, Emanuel Karasudur. Bu Yahudiyi ne diye karşımıza çıkardınız? Bununla makam-ı hilafet vesaltanatı elin Yahudisine tahkik ettirdiniz. Selanikte bir mason locasının üstad-ı azamı olan bu kişi ile, Hazret-i Peygamberden beri el üstünde tutagelen hilafet, ancak bir Musevinin tebligatı ile Hanedan-ı Ali-i Osmanının bir rüknünden alınmış oldu. İftihar edebilirsiniz. Şimdi iktidardasın, neşen yerinde ve huzur içindesin. İstikbalin parlak görünmektedir. Fakat bütün bunlara güvenme oğlum, sana son bir nasihat vereyim: Bugün insanı alkışlayanlar, yarın onu paralamasını da bilirler!... Dikkat et!... Allah millete, devlete zeval vermesin!..." (90)

Ben Edebin Değil, Edepsizliğin Düşmanıyım.

Abdülhamid Han'ın sadrazamlarından Halil Rifat Paşa torunu yazar Vedat Örfi Bey tarafından 1922 tarihinde neşredilen ve 72 sayfalık Abdülhamid Han'ın Beylerbeyi sarayında yazdığı bildirilen Hatıratından bir pasaj:

"...Beni Edebiyata düşman zan ve böyle ilan ederlerdi. Hayır! Ben edebiyatın değil, edepsizliğin ve üdebanın değil edepsizliğin düşmanıydım!... Ben edebiyata düşman olsaydım, Kemal Beye (Namık Kemal) vefatı gününe kadar kesemden maaş vermez ve oğlunu hizmetime almazdım. Ben edebiyata düşman olsaydım, Abdülhak •Hamid Beyi dolgun maaşlarla terfih ettikten sonra arasına borçlarını vermek gibi hayırhahlıklarda bulunmazdım.... Hayır, tekrar ederim ki, ben üdebanın hakiki ve müşfik bir dostuydum. Eğer onlara düşman olsaydım benim de sokak ortalarında edip ve muharrir öldürecek adamlarım yok değildi!" (91)

Tasarruf

Zenginliğin Sırrı "Dikkatli bir muhasebe ve akıllı bir tasarruf"

II. Abdülhamid han, çok sade bir hayat sürer, İsaftan ve gösterişten hoşlanmazdı.

Zenginliğinin sırrı dikkatli bir muhasebe ve akıllı bir tasarrufa bağlı olduğunu söylerdi.

Tahta geçişinden sonra uyguladığı muazzam tasarruf politika-sıyla saray başta olmak üzere ülkedeki israfları kısıtı. Sarayın masraflarını asgariye indirdi. Saray memurlarının sabah-akşam evlerine yemek götürmelerini dahi yasakladı. Valide sultanlara muhsus imtiyazları kaldırdı. Saray'ın merasim usulü ve teşrifatını sadeleştirdi. Galata bankerlerinin en zengini zeki ve kurnaz George Zafiri'yi kendisine mali danışman tayin etti.

Kendi şahsına ayrılan para miktarında indirim yaptı. Yıldız Sarayı masraflarının üçte birini kendi emlak gelirlerinden karşıladı. Kendisine ait işletmelerden 1902'de 8 milyon servet yapmış, bunu devlet haracalarında kullanmıştı. (92)

Dış müdahalelere meydan vermemek için ve alacaklılara emniyetli bir çare olmak üzere Duyun-i Umumiye İdaresi'ni kurdu. Bu idare o dönemde devletlerin fiili müdahalesine kısmen mani olduğu için memlekete faydalı bir kuruluş olmuştu.

66
-*

İktidarı süresince, Avrupa'nın politik kontrolünü sürekli reddetti ve bağımsız bir politika takip etmeye çalıştı. Dış güçlerin müdahalesini önlemek gayesiyle dış borçları bir daha almamaya ve aldığı borçları da vaktinde ödemeye, ülkenin öz kaynakları ile kalkınmaya özen gösterdi. Takip ettiği bu politika sayesinde devlet borçlarının dörtte üçü ödendi.

II. Abdülhamid Han, Kapitülasyonlar sebebiyle verimli bir vergi reformu yapmaya muvaffak olamadı. Vergilerin çoğu Müslüman tebaadan toplanıyordu. Gayri Müslim tebaa Batı'nın adeta şımarık çocukları haline gelmişler ve pazarlıkla çok az vergi vermeye çalıştılar. Adam başına senede 50 TL. ödemesi icap ederken 20 TL ödüyorlardı. (93)

Halkın Menfaatini düşünen yöneticiler iş başına getirilmeli.

Mister Tomson Sultan Abdülhamid Han'dan şunu nakleder: "Şahsi menfaatlerinden ziyade amme faydalarını düşünenleri işbaşına getirmek lazımdır. İlk vazifem devlet maliyesini yeni baştan tesis ve tanzim etmektir. Türkiye'den alacaklı olanların hakkını korumak, bunları temin için de ciddi surette tasarrufa riayet etmek şarttır. Ben bu sahada en iyi misal olacağım." (94)

FEDEKARLIK

II.Abdülhamid Han, hesabını bilen, tek kuruşun israfına razı olmayan, buna rağmen yerinde ve sırasında hiçbir fedakarlık ve cömertlikten kaçınmayan hayırsever bir padişah idi. (95) Aynı zamanda halkının dertleriyle yakından ilgilenir, yardım talep edenlerin ihtiyaçlarıyla bizzat alakadar olurdu.

Sultan, tahta geçtiği sıralarda Bosna-Hersek ayaklanmış, Karadağ ordusu sarmış ve yenmiş, Sırbistan düzenli ve tehlikeli bir kuvvetle ülkeye savaş açmıştı. Bunu Osmanlı-Rus harbi takip etti. Ulaşım araçlarının eksikliği, Rumelilideki Müslüman halkın dışında kalan azınlıkların ta Edirne'ye kadar uzanan ayaklanmaları ülkeyi bir alev topuna dönüştürmüştü. Ve ülkeye akın eden göçmenler de buna eklenince içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Bu felaketler döneminde göçmenlerin barınma ve iaşelerini temin aynı zamanda ülkeyi borç batağından kutarma çabaları büyük bir hayranlık uyandırdı.

Ülkeleri iflase sürekleyen amillerin başında israf gelir

Borç batağına saplanan ülkeyi takip ettiği usta siyasetiyle kısa bir zamanda kurtararak dünyada eski güvenini kazanmasına sebep oldu. Ülkenin felakete sürüklenmesinin sebeplerinden birinin israf olduğunu belirterek; "müsrifliğin ne feci bir kusur olduğunu çok yakından gördüm. Maliyemizi mahveden ve İmparatorluğumuzu iflâsın iki parmak ötesine kadar götüren bu israf hayat değil midir?" diyordu. (96)

Osmanlı Devleti, 1854-55 Kırım Harbi yıllarında ilk defa dış borç almaya başlamış ve alınan borçların yanlış kullanımını neticesinde 1880 li yılların başında 250 milyon liraya yükselmişti.

Rusya ile yapılan savaş, Osmanlı devletinin ekonomisini çöktürdü. Yapılan anlaşma neticesinde Rusya'ya ödenecek harp tazminatı 300 milyon ruble idi. Devletin tüm gelirlerinin dahi karşılamadığı bu ağır savaş tazminatını Sultan Abdülhamid Han vermemekte direndi. Nihayetinde Rus Çar'ı ile kurduğu yakın şahsi dostluğu sayesinde 34 milyona indirilirdilen tazminatın faizi ile birlikte yüz

yılda ödenmesi karara bağlandı. Yıllık Taksit tutarı ise 350 bin idi. (97)

II. Abdülhamid Han bu hususta şunları söylemektedir:

"...Ben 1324 (1908) senesinin Temmuzunda hükümeti bu mücahitlere, 1325 (1909) Nisanında da saltanatı şefketli biraderim hazretlerine teslim ettim. Benim zamamda hududumuz, İşkodra'dan Basra körfezine, Karadeniz'den Sahra'yı Kebir çöllerine imtidad ederdi. (Almanac de Gotha) nın 1908 senesinde neşrolunan nüshasıyla bu sene çıkan karşılaştırılırsa, ahlafıma yangın değil, büyük bir ülke, otuz milyonu mütecaviz nüfus, bir ordu terketmiş olduğum anlaşılır.

Şöyle böyle on sene oldu. Yani müddet-i saltanatımın bir sülüsü...Asarımın üçte değil, onda birini vücuda getirdiler mi? Makam-ı hükümdariye geldiğim zaman, üç yüz milyon liraya takarrup etmiş olan düyun-u umumiyemizi, iki büyük harbin ve birçok dahili kıyamlardaki sevkıyat-ı askeriyenin icap ettiği masrafı, tediye ettikten sonra, otuz milyona indirdiğime muvaffak olmuşum. Yani, bir öşürüne...Nazım Bey'le rüfekası ise, benim bıraktığım otuzmilyon borru bugüne kadar dört yüz milyona çıkardılar.Yani on üç misline. Demek ki, haleflerim, (Makam-ı saltanatta icraya hüküm-i nüfuz eden yalnız biraderim olmadığı için haleflerim diyorum) yalnız miktar-ı duyunu tezyid hususunda ibzal-i faaliyet ve ihraz-ı muvaffakiyet etmiştir. (98)

GÜÇLÜ BİR ORDU

Abdülhamid Han, ülkenin içerisinde bulunduğu darboğaza rağmen, ordunun islahını, güçlenmesini temin etti. 1897'deki Türk-Yunan savaşının kazanılması Osmanlı ordusunun gücünü ortaya koymuştu. Almanya'dan gayet ucuz ve elverişli şartlarla alınan modern top, tüfek, askeri araç ve gereçlerle ordu donatılmıştı. Milyonlarca mavzer, yüzlerce ateşli toplar dahi tedarik edildi. Ordu güçlendirildi. Her türlü araç ve gereç mükemmel hale getirilmeye çalışıldı. Kısa zamanda toplanıp yığınak yapabilme imkanı sağlandı. Geceğinde bir milyon askeri kuvvetin eğitilmiş ve mükemmel olarak toplanabilmesi için, gerekli komutan ve subaylar daima elde bulun-

duruldu. İslahatlar çerçevesinde bilhassa harp okulları ve diğer askeri okullara, ordunun belkemiğini oluşturan kurmay subay yetiştirilmesine büyük önem verildi. 1. Dünya harbinde büyük kahramanlıklar gösteren komutanların çoğu bu okullarda yetişmişti.

Gayri Müslimlerden askerlik hizmeti istemek intihardan farksızdır.

II. Abdülhamid Han, gayri Müslimlerin askere alınmasına ve asker sayısının indirilmesine şiddetle karşı çıkmış ve "Müslüman olmayanlardan askerlik hizmeti istemeyi düşünmek, hayal kurmaktır ve bizim için intihardan farkı yoktur" derdi. (99)

II. Abdülhamid Han, donanmayı da yenileme ve güçlendirme büyük çabalar sarfederek çürüyen gemileri iç ve dış tersanelerde tamir ettirdi. Sultan Abdülazizden sonra dışarıya, Osmanlı tarihinde en çok harp gemisi siparişi veren Abdülhamid han, bir kısım gemilerin de iç tersanelerde üretimini sağladı. Abdülhamid Han'ın bu yöndeki yenilikleri ve donanmayı kuvvetlendirmesi büyük takdir topladı. İç tersanelerde Batı ile rakebet edebilecek şekilde üretimi mümkün olmayan donanma için Batılı ülkelere yeni harp gemileri siparişi verilerek donanmanın modernizasyonu sağlandı. Ve dışardan temin edilen bu gemilerle de Balkan ve Birinci dünya harbinde büyük başarılarla imza atılacaktır. (100)

"Orduyu Siyasetin Dışında Tutunuz"

II. Abdülhamid Han, ordunun siyasete karıştırılmasının büyük bir hata olduğunu ve kesinlikle siyasete karıştırılmaması gerektiğini bildırıyordu. Fethi Bey'e bu hususta şunları anlatmaktadır:

"...Orduyu siyasetin dışında tutunuz. Sizin bugünün zimmam-daran-ı umur (ön plandaki kişiler) arasında olduğunuz hakikatini derpiş ederek (gözönüne alarak) diyeceğim ki, bu hususu ternin için icap ederse her türlü fedekarlığı icap ediyorsa menfi akıbetleri de gözönüne almız. İfade edilmek istenmeyen hangi ahval ve şerait içinde olursa olsun, beni buraya getirmeye vesile olan son askeri hadisede eğer ben, size tavsiye ettiğim askerin siyaset harici tutulmasının aksini düşünseydim, oluk gibi kan akardı.Ordu siyasete itilmiş

olursa, bu hata münhasıran dahili gaileler tevliid etmekle kalmaz, vatanın müdafaasını zaruri kılan sebepler önünde, maazallah, memleketin müdafaasını gayr-i mümkün, kifayetsiz kılmak gibi telafisi imkansız felaketlere yol açar. Bugün ordumuzun başında olan mirli-va, ferik ve müşirler (bütün kor, orgeneral ve mareşallar) bu kaide-nin yetiştirdiği emektar askerlerdir. Kendileri makamlarında ve vazifelerinde kaldığı müddetçe hayırlı yolu terketmezler ümidindeyim. İşte, benim saltanatınız amanında en ali askeri mevkiler eline emanet edilmiş olan Mahmut Şevket Paşa'mn, size yazılmış mektuba vesile olan hassasiyeti de bunun isbat ediyor..." (101)

II. Sultan Abdülhamid Han, Harp gücünü kaybetmiş olan eski gemileri Halice çekip, Avrupa'da yeni yapılan üstün vasıflı kruvazörler, zırhlılar ile donanmayı kuvvetlendirdi. O'nun döneminde askeri, subayı öyle şerefli olmuştu ki, bir kahve önünden bir binbaşı geçerken, kahvede oturanlar ayağa kalkarak saygı gösterirlerdi. Öyle bereket vardı ki, bir binbaşının evinde pişen yemekten, bir mahalle fakirlerinin karnı doyardı. Bütün millet, sivil, asker, herkes birbirini çok severdi.

Yunan isyanını bastırmak üzere Ethem paşanın kumandasında gönderdiği askeri, kendisi saraydan idare ediyordu. Askeri, 24 saatte Termopoli geçidini aşarak Atinaya girdi. Bütün Avrupa kumandanları buna şaşırıldı. Çünkü, Alman kurmayları, Osmanlı ordusu, Termopoli altı ayda geçemez diye rapor vermişti.

Ziraate Aşık Olmak

"Beşeriyetin zenginliğinin temelini ziraat teşkil eder."

II. Sultan Abdülhamid Han'ın üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biri de Ziraat oldu. Hatıralarında "Beşeriyetin zenginliğinin esasını teşkil eden ziraat. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk yeri işgal eder. Çünkü bütün canlıları besleyen odur" (102) diyerek ziraatın Osmanlı devletindeki önemini belirtir.

Kendisi de bilhassa ziraatle uğraşmayı pek severdi. Şehzadeliği zamanında çiftliğinde bitki ve hayvan yetiştirerek çok büyük paralar kazandı ve bunu da saltanatı döneminde devletin hizmetinde

kullandı. Ziraate olan bu sevgisi dolayısıyla kendi çiftliğinde bir okul açarak zirai eğitim ve öğretime katkıda bulundu. Maslak çiftliğinde kurduğu bu ziraat okulunda dört yüz talebe rahatlıkla eğitim alabiliyordu. Saltanatı döneminde bu ülkenin geneline yaygınlaştırıldı. Batı'dan modern alet ve makinalar, yeni tarım **teknikleri** ve ıslah edilmiş tohum, fide ve fidan getirilerek çiftçilere dağıtıldı. (103)

Türkiye ziraatçılarının kaynağını teşkil eden "Halkalı Ziraat Okulu" da Sultan Abdülhamid Han tarafından açıldı. Ve burada eğitim görecekt bütün talebelerin ücretsiz olarak okuyacaklarını, okulun iyi eğitim verebilmesi için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayacağını, ziraatte ve diğer işlerde faydalı bir tarzda çalışacak bilgili gençlerin yetişeceği ümidiyle büyük gayretler sarfetti. Ziraatın Batıdaki gelişmelerden de istifade için yurtdışına öğrenciler gönderdi.

Bu husustaki görüşleri;

"Ziraate olduğu gibi hayvancılığa da önem verilmelidir."

"Toprak mahsüllerinin inkişafını temin etmek, başlıca gayemiz olmalıdır. Kaldı ki, sahip olduğumuz memleketin toprakları çok bereketlidir. Ziraatımızı icabeden seviyede tutabilmek için, ziraatçılarımızın modern ziraat ilmini tahsil etmeleri lüzumludur. Floksaray'a (bağları mahveden bu" hastalık) karşı mücadele tekniğini öğrenmesi için Fransa'ya birçok talebe göndermiş bulunuyoruz. Diğer bir kısmı da hayvancılık üzerine tetkikat yapmak üzere Almanya'ya gideceklerdir." (104)

Bizim kalkınmamızda ziraatın yanında hayvancılığa da büyük bir rolü olmalıdır. Bu memleket gerek küçükbaş, gerek kümes hayvanlarının yetiştirilmesine müsaittir. Bunun için köylümüzün hayvan yemini teşkil eden maddelerin ziraatına büyük ehemmiyet verilmesi lazımgelir. Sonra, hayvansal maddeler olan süt, süt mamülleri, yumurta istihsal elzemdır. Bu suretle dahilde gürbüz bir neslin yetimesine imkan verilmiş, harice de bunları ihraç edecek gelir kaynağı elde etmiş oluruz" (105)

Abdülhamid Han sulama alanlarının genişletilmesine de büyük önem verdi. Nehirlerin kanallar ile birleştirilmesi ve Mısır'da Assu-

van'da olduğu gibi bir takım barajlar vücuda getirmenin önemli olduğunu, Fırat ile Dicle'yi, Seyhan ile Ceyhan'ı Sakarya ile Kızılırmak'ı daha faydalı bir hale getirilebileceğini belirterek bir nevi GAP projesinin fikir babalığını yapıyordu. Ve ilk defa Abdülhamid Han zamanında ormanlar devlet koruması altına alındı ve ormana zarar verebilecek keçilerin azaltılması yoluna gidildi.

Sultan'ın bu konudaki görüşlerini Zünnun Bey'den nakle- delim;

"Sulama davalarımız da mühimdir. Nehirlerimizi kanallarla birleştirmek ve Mısır'da, Assuvan'da olduğu gibi birtakım barajlar vücuda getirmek elzemdir. Fırat ile Dicle'yi, Seyhan ile Ceyhan'ı, Sakarya ile Kızılıрмаğı, bilhassa Karadeniz ve Akdeniz limanlarımızı baştan başa inşa etmek, Anadolu ve Rumeli demiryollarını çoğaltmak pek zaruridir. Sizi temin ederim, yüzbaşım, bütün müddet-i saltanatım boyunca hep bunları düşündüm. Bazı imkanlarda aradım. Fakat bu noktada en korktuğum şey, yabancı sermayenin mevcut kapitülasyonları daha tahammül edilemez hale sokması ihtimaliydi.

72

• Esasen düşmanlarımızın mali tazyiki altındayız. Borçlarımız pek fazladır. Yabancı sermaye memleketi bu suretle daha müşkül bir vaziyete sokacaktır. Bir müstemleke haline gelmekten korktum." (106)

TİCARET

II. Abdülhamid Han, devletin kalkınması ve gelişmesinin ancak milli sanayi ve ticari kalkınmayla olacağına inanırdı. Adeta günümüz globalleşmesini daha o günlerden görüyordu. Sermayeyi elinde bulunduran güçlerin dünyaya hakim olacağına bunun da ancak ticaretle olacağına inanıyordu. Sanayi ve ticaret alanında kalkınmayı "devletin beka şartı" olarak görürdü. Zenginleri, mülk sahipleri, sanat sahipleri yabancı olan bir ülkenin kalkınamayacağını belirterek Müslümanların ticaretle uğraşmalarını isterdi.

"Patişah olmasaydım tüccar olurdu."

II. Abdülhamid Han zamanında 6 halı, 17 kumaş ve dokuma, a ve kiremit, 1 demir, 1 konserve, 1 gühercile, 1 elmas işlem,

1 yağ, 2 un ve buz, 1 mum, 1 makarna fabrikası yapıldı. 7 askeri fabrika ile ayrıca çeşitli konularda 15 büyük imalathane ve atölye açıldı.

Hatıralarında bu hususta şunları yazar: "Gençlerimiz, memur, asker veya ulemadan olmayı tasarlıyorlar. Neden hiçbir Osmanlı büyük bir tüccar, mahir bir zanaatkar olmayı düşünmüyor? Ben de marangozluk sanatı ile meşgul olduğumdan, halka iyi bir numune sayılıyorum. Şimdiye kadar böyle çalışmaya alışmamış olmamız çok yazık. Bu tarz alışıl gelmiş düşüncelerden kurtulmak çok güç olur." "Ah! Eğer ben serbest olsaydım, hem bir sanayi mektebi açardım. Yıldız'da yaptığım gibi küçük bir fabrika (çini ve demir fabrikası) tesis ederdim. Gençlere marangozluk, tornacılık, demircilik öğretirdim. Ben böyle az adam mı yetiştirmedim?"

"Ticaret ve sanayi kalkınmayı kimse düşünmüyor. Rumlar'ın, Ermeniler'in ticaret memlekete şeref getirmiyor ve hiçbir ilerleme olmuyor. Fakat bizim efendilerde de hiç ticaret arzusu yok" Bilindiği gibi Rum ve Ermeni zenginler, Türkiye'de elde ettikleri kazançları yurt dışına çıkarıyor, zenginleşme sonucu ortaya çıkan Rum ve Ermeni burjuvazisinin bölücülük hareketlerine öncülük ediyordu (107)

EĞİTİM POLİTİKASI

"Ben okumuş adamdan korkmuyorum"

II. Abdülhamid Han eğitime çok önem veriyor ve bu alanda hiçbir fedakarlıktan kaçınmıyordu. "Ben okumuş adamdan korkmuyorum" diyordu. Osmanlı devletinde en büyük eğitim ve öğretim hamleleri onun zamanında yapıldı. Eğitim alanındaki başarısı düşmanlarının dahi takdirini toplayarak gerçekleri dile getirmek zorunda kaldılar.

Kendisine muhalif olan Ahmet Reşit Rey; "Gariptir ki, bir taraftan basını bu kadar baskı altında bulunduran Abdülhamid, diğer taraftan memleketin irfanının yükselmesi için yabancı lisanların öğrenilmesine ve milletin aydınlanmasına çok çalışır ve okullara çok önem verirdi. Yakınlarından işittiğimize göre "bir milletin hürriyet

ve Meşrutiyet'e kavuşması için daha olgunlaşması ve cehaletten kurtulması lazımdır" demiş. (108)

II. Abdülhamid Han eğitim ve öğretim alanında gençlere ne olursa olsun iyi bir İslami terbiyenin verilmesini ister ve bu konuda zaman zaman irade-i seniyyeler yayınlatırdı.

19 Eylül 1901 tarihlerinde "(Okuldaki) programların din bilgilerinden sonra o havalinin mahilli iştigali olan ziraat ve sanayiye ait fen ilimlerini tahsili esasına göre tanzim...ve daimi olması" isteniliyordu. Eğitim ve öğretim konusunda üzerinde titredığı iki konu vardır din ve fen.

II. Abdülhamid Han, Batı'daki bilim ve teknoloji transferi Avrupa'ya her dalda öğrenci gönderdi. Ama maalesef giden bu öğrencilerin bir çoğu nefis ve şehvetlerinin esiri olarak Batı kültür potasına eridiler. Abdülhamid Han da bundan şikayetçi olarak;

74

"Berlin'deki sefirimizin, bize verdiği raporlara göre, bu gençler arasında kendisini çalışmaya adanların sayısı pek az olduğu görülüyor. Almanya'ya giden gençlerimizin çoğu Osmanlılara has itidal ve sadelik faziletlerini kaybediyorlar. Orada öğrendikleri ise içki içmek, ahlaka uygunsuzluk ve-buna benzer şeyler oluyor. Kendini beğenmiş, iddialı, şişinerek döndüklerinde, arkadaşlarına ve ihtiyar fakat tecrübeli paşalara yukarıdan bakıyorlar. Örflerimizi, adetlerimizi tenkit ediyorlar. Hele Paris'e tahsile gidenlerin ekserisi eğlenceye dalyorlar, çalışmaya vakit bulamıyorlar." (109)

Yarı aydınların işgal ettiği cemiyetler iflah olamazlar.

Eğitimin önemi hususunda sultan şunları söyleyecektir: "Rusya, Almanya ve Avusturya devletleri ilerlediler; özellikle Rusya vaktiyle önemsiz iken bugün Avrupa'nın büyük devletlerinden sayılmaktadır. Biz geri kaldık. İlim ve fennin ilerlemesi mekteplerden çıkan diplomalı efendilerin kullanılmasıyla olur. "Ne yazık ki, tam bilgili olan adamımız çok azdır. Tam tersine yarım bilgili olanlarımız ise pek çoktur. Onun için milliyet ve dinin ne demek olduğunu bilmezler. Tam tersine memleketimizdeki Hıristiyanlar oldukça bilgili oldukları gibi kendi mezheplerince dindar ve dinlerini koruya-

çok kadar da taassupları bulunmaktadır. Böylelikle milliyetlerini koruyabilmektedirler." (110)

II. Abdülhamid Han, yabancı devletlerin ülkede kurdukları okulların zararları olduğunu belirterek bu konuda şunları yazmaktadır: "Özel okullar, devletimiz için büyük tehlike teşkil etmektedir. Şimdiye kadar affedilmez bir kayıtsızlıkla her devlete her zaman ve her mahalde mektep açmak hakkını vermiş bulunuyoruz. Maalesef bunun acısını çekmekteyiz. Bizim müsamahamıza karşılık bu okullarda dinimize, devletimize karşı nefret öğreniyoruz. Maarif nazırlarının bu husustaki alakasızlığı affedilemez. Belki de harekete geçmek için cesaretleri yoktur. Fakat her zaman her şeyi benim yalnız başıma yapmam da beklenemez. Vakıa, bu okulların hatt-ı hareketi müdahale etmenin her zaman pek kolay olmadığı da bir hakikattir. Pek çok defa bu mektepleri himaye etmek suretiyle, kendilerine ehemmiyet payı çıkaran **konsolosların**, sefirlerin arkasına sığınmaktadır." (111)

II. Abdülhamid Han, sadece İstanbul'da 14 yüksek okul ve ihtisas okulu açtı. Okulsuz ve camisiz köy, kasaba bırakmak istemeyen Sultan bu alanda büyük başarılar imza attı. 33 yıllık gayretlerinin sonunda rüştiye mekteplerini 250'den 600'e, ididiler 5'den 104'e, darülmualiminleri 4'ten 32'ye çıkardı. Yine 1876'da sayıları 200 olan iptidai okullarına 4000-5000 civarında yenileri eklendiği gibi, 10 bine yakın sıbyan okulu yeni usüllere tahvil edildi. (112)

Sultan, kendisinin kurduğu Mekteb-i Mülkiye'ye başka bir ehemmiyet veriyordu. Tayini yapılacak kaymakam ve mutassarrıfların bu okuldan mezun olup olmadıklarına dikkat ederdi.

Devlet Adamı her zaman mektepten yetişmez. Önünde numune lazımdır.

Sultan Fethi Okyar'a şunları anlatıyordu:

'Adam yetiştirmek kolay değil. Eskiden, vezirler, ekabir, hayır erbabı konaklarının büyükkısmını yetiştirmeye kabiliyetli gençlere ayırırlar, bilhassa kendi memleketlerinden istidadlı. elinden tutulmaya değer gençleri getirirler, onlara manevi pederlik **yaparlarmış**. I

75

Biz bunlara yetişemedik. Enderun, saray içinde devlet adamı yetiştiren büyük mektep imiş. Bana maarife (eğitime) neden ehemmiyet vermediğim soruluyor.. Haşa!.. Bugün ne kadar ali mektep görüyorsanız hemen hemen cümlesini ben yaptım. Mevcutları da ıslah ettim. Fakat devlet adamı münhasıran mektepten yetişmez. Önünde müsbet ve takibe şayan numuneler bulması lazımdır. Bu isimlerini saydığınız zevatin bir ikisi hariç diğerlerini tanırım. Şimdi bunlar, mutlakiyetin nazırı iken meşrutiyet ilan edildi de zihniyet ve şahsiyet mi değiştirdiler? Eğer buna inanılıyorsa, ahlaklarından şüphe etmek lazımdır. Mademki benim idarem fena imiş, vatan ve millet için felaketmiş, o halde neden en alikarar ve hüküm mevkiindeki makamları muhafaza için birbirleriyle mücadele etmişler, bu makamlar kendilerine verildiği zaman minettar olmuş, buralarda huzurla oturmuşlardı? "

Yabancılar, ancak aralarındaki rekabetten ve menfaat gereği ilgi gösterirler.!

76

Bu konuşmadan sonra İttihad ve Terakki'nin asker olmayan mensupları için izahat veren Fethi Okyar Bey'e devamla;

"Bunlar, bu kadarcık tecrübe ve melekeleriyle bu koskoca devlet-i muazzamanın idare mesuliyetini nasıl tekabül edebilirler? Cesaret!... Tecrübelerimle biliyorum ki, ecnebiler, çok zaman maharetle sakladıkları menfaatleri olmasa, bize karşı asla samimi ve dost değildirler. Gösterdikleri alaka ise, aralarındaki rekabetten dolayıdır. Bunlardan istifade bazen mecburiyet olur. Fakat başvururken hakikati bilmek lazımdır. Ben, Paris'te, Londra'da, hatta Kahire'de aleyhime neşredilen gazete mecmua ve kitaplarla bunları hazırlayanların nasıl ve nereden para bulduklarını biliyordum. Onları verenlerin de gizli emelleri meçhulüm değildi. Mesela Murat Bey (gazeteci) gibi bazıları idrak ettiler, geldiler. Ahmet Rıza Bey sultan-zade Sabahaddin Bey gibi bazıları gelmediler. Görüyorsunuz, bu gelmeyenler arasında bile fikir ittihadı yok. Şu saydığımız isimler arasında bu meşhur muhaliflerimden hiç birisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın kabinesinde yer almamış!... Öyle tahmin ediyorum ki, sizler de daha bir müddet benim sadrazamlarımla memleketi idare edeceksiniz." (113)

SEVMEK VE SEVİLMEK

Sultan'ın ıslahat ve hizmetleri ülkede huzur ve refaha sebep oldu. Güven içerisindeki halkın Sultanlarına olan bağlılık ve sevgileri daha da arttı. Yabancılar ise Sultan'ın bu başarılarını baltalama gayretleri yanında gösterdiği başarıları karşısında haryete düşüyordu. Sultan'ın yakın hizmetinde bulunan İngiliz Amiralı Woods şöyle yazacaktır;

"Abdülhamid Han tahttan indirilmeseydi I. Dünya savaşı çıkmazdı"

"Abdülhamid'in tahta çıkışı kendisi için çok şanssız bir devreye rastlar ... 93 harbi sebebiyle uğranılan kayıpların Abdülhamid rejimi zamanında giderilebilmesi hayret vericidir. Rus savaşı, memleketi para ve personel bakımından tamamen iflas etmişti. Önceki hükümdarlar zamanında muhtelif andlaşmalar gereğince alınan borçlar, ödenemeyecek bir seviyede olup, biriken faizler ana borç tutarını aşmıştı. Hazine tamtakırdı. İstanbul'u savunmak için Çatalca önlerine gönderilen işe yarar askerlerin sayısı birkaç bini geçmiyordu. Memleket savaştan sonra yapılan Berlin Antlaşması ile bir yandan da Doğu sınır boylarındaki stratejik savunma pozisyonunu kaybediyordu. Bütün bunların neticesi olarak, Osmanlı imparatorluğu, gerçek bir hüviyeti dışında mütalaa ediyor, Avrupa devlet adamları arasında politik pazarlık konusu teşkil ediyordu. Bütün bu kötü şartlara rağmen birkaç yıl içinde devletin maliyesi yeniden düzene sokularak, ticaret canlandırıldı ve yabancı borçların önemli bir kısmı ödendi. Bu arada, Türk ordusunun gücü o kadar arttı ki, Türkiye'nin dostluğu büyük yabancı devletler tarafından aranır hale geldi. Artık, Sıcak Denizlere özellikle Hindistan Yolunu İngiltere'ye kapatmak isteyen Rusya'ya karşı Türk ordusuna güvenebilirdik. Abdülhamid, tahttan düşürülmemiş olsaydı, Avrupa devletlerinin halen yaralarını sarmaya çalıştığı o büyük afet (I. Dünya savaşı) meydana gelmiş olmayacaktı. Aksini farzetsek bile Abdülhamid büyük bir ihtimalle Türkiye'nin tarafsız kalmasını sağlayarak memleketine bir zafer hediye etmiş olacaktı. Bunu iddia etmekle kahin sayılmamalıyım. (114)

Türkiye'deki Alman Askeri ıslahat Heyeti Başkanı Goltz ise, Sultan'ın hizmetlerinin sonuçları hakkında şunları diyecektir: "Hiç

şüphe yoktur ki şu son on sene (1887-1897) içinde devletin dahilen takviyesine ve haricen şan ve şerefine iade ve kuvvetlendirmesine - belki bu ana kadar emsali görülmemiş surette- başarılı bir devir teşkil etmiştir. (115)

Başarının Sırrı: "Zeka, Enerji ve vatanseverlik"

A.Vambery de bu konudaki görüşleri şöyledir: "Zekası, enerjisi ve vatanperverliği şüphesizdir. Bir hükümdar olarak sadece pederi merhum Sultan Abdülmecid'den değil, Yeniçerileri ortadan kaldıran cesur ıslahatçı büyükpederi Sultan II. Mahmud ve Osmanlı tahtına çıkan diğer cetlerinden de -ki bunların içinde dirayetli olanlarının imparatorluğu yeni fethlerle genişletmelerine , kendisinin ise baba yadigarı bu yerleri, değişik koşullar nedeni ile, elden çıkarmasına rağmen- üstündür." (116)

"Yedi Evliya Kudretinde"

Abdülhamid Han, ıslahat ve hizmetleriyle halkın gönlünde taht kurdu ve büyük takdirini topladı. Hatta halk arasında o "yedi evliya" kudretinde kabul ediliyor ve kendisinden daima tazimle 'Sultan Hamid Efendimiz' diye bahsediliyordu (117)

"Yardım severliği ve iyi kalpliliğini sergilemek için hiçbir fırsatı kaçırmayan Padişah, Hıristiyan olsun müslüman olsun halkın büyük çoğunluğu tarafından sevilen bir kişidir." (118) "Türkiye'nin üst tabakasını oluşturan kişilerle görüştüğün sonra büyük bir çoğunluğun şimdiki Padişah'ın idaresinden hiç de şikayetçi olmadıklarını gördüm (119)

A.Vambery anlatmaya devam ediyor; "Aşağıdaki tabakalar ve halka gelince: Hıristiyan uyruklar da dahil, şimdiki hükümdara sevakere bağlanmışlardır. Padişah, elindeki tüm imkanları sevakere ederek her fırsatta hayıreseverliğini göstermekten kaçınmamaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetleri için büyük meblağlar sarfetmekte, halkın selameti, refahı ve mutluluğu için yorulmak bilmeden çalışmaktadır. Padişah'tan korkabilirsiniz, hatta nefret bile edebilirsiniz, ama onun çalışkanlık ve adaletini inkar edemezsiniz. Savurganlığa son veren tutumu ile Türk milayesim ıslah etmiş ve ülkeyi baştan basa

demiryolu ağı ile döşemiştir. Nezaketi, misafirperverliği ve sevimliliği Batı hanedanlarının ve devlet adamlarının hürmet ve sevgisini mazanmaya yetmiştir. Türkiye canlanmasını -yozlaşmış bir şark devleti ne kadar kabüse-Padişah'ın enerji, ustalık ve vatanperverliğine borçludur. Sultan Hamid'in bu açıdan değeri hiçbir şekilde inkar edilemez. " (120)

"Bütün bu önemli, önemsiz, küçük, büyük sorunları izlemek olağanüstü bir hafıza ve güçlü bir zihni yapı gerektireceği düşünülürse, mübalağasız , Padişah'ın Osmanlı tahtına geçen yetenekli hükümdar olarak kabul edildiğini ve bu nedenle halk tarafından son derece takdir edildiğini söyleyebilirim. "

Abdülhamid Han'ın 33 yıllık saltanatının sırlarından biri içte ve dışta takip ettiği usta siyaseti olmuştur. Özellikle dış politikası, usta siyasetçilerin dikkatini ve hayranlıklarını celb edecektir.

Dış Politika

Abdülhamid Han'ın içteki muhaliflerine karşı takip ettiği politikanın yanında dış politikası dahiyane idi. Dış politikasının temel prensibi ülkeyi savaştan uzak tutarak barış içerisinde yaşatmak, böylece iktisadi ve sosyal alanda kalkınmayı temin etmekte.

Tahsin Paşa, Abdülhamid Han'ın dış siyasetini şöyle özetliyor: "Sultan Hamid'in siyasi hariciyede mesleği şu idi: Rusya'yı idare etmek, İngiltere ile asla mesele çıkarmamak, Almanya'ya istinat etmek, Avusturya'nın gözünün Makedonya'da olduğunu unutmamak, diğer devletlerle mümkün merteye hoş geçinmek, Balkanlar'ı birbirine karıştırıp Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar arasında nifak ve ihtilaf çıkarmak" (121)

II. Abdülhamid Han'ın Dış politikasının temel prensipleri; Merkezyetçilik, denge, tarafsızlık, bağımsızlık, ihtilaflardan yararlanma, barış, gönül alma, tavız, yerme göre şiddet, tecrit ve korkutma'ya dayanıyordu. Bu temel prensipleri de bizzat kendi kontrolünde yürütmekte ve herşeyle ilgilenmektedir.

f Biriyle dost olurken diğerinin düşmanlığı kazanılmama!!.

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

Bilhassa Dış politikada denge ve tarafsızlığa çok önem veriyordu. Abdülhamid Han, etrafındaki dostlarıyla ve düşmanlarıyla iyi geçinebilmek için aradaki münasebetleri uygun bir seviyede tutmaya birisiyle dost olabilmek için diğerinin düşmanlığını kazanmaya dikkat edilmesinin zaruri olduğunu söylerdi. Tarafsızlık politikası gereği herhangi bir Avrupa devletine yaklaşıp, diğerlerinin düşmanlığını kazanmaktan çekiniyordu. Abdülhamid Han'ın temel prensiplerinden biri olan kesin tarafsızlık ilkesi; "Avrupa siyasetinden tamamiyle uzak durmak" şeklindeydi. (122)

İhtilaflar azami derecede diplomasi ile çözüme ulaştırılmalıdır.

Avrupalı devletler hakkında çok iyi bir bilgiye sahipti. Daha şehzadelikten beri Avrupayı yakından takip etmiş ve Osmanlı devleti üzerindeki tesirlerini muhakeme ederek, zaafalarını ve taleplerini iyi kavramıştı. Kasıcası " En ince tefferuatma kadar Avrupa politikasından haberdar idi" (123)

80

Abdülhamid Han'ın ihtilafları çözüme politikası savaş ile değil, sulh ve diplomasi yoluyla idi. Kızı Şadiye Sultan bu hususta şunları yazar; "Diplomasiden çok iyi anlardı. İhtilafları, harbe müracaat etmeden, muhlisanen yollar ile halli, onun devlet idaresindeki yegane siyasi düsturu idi" (124) Diplomasinde maharetini düşmanları dahi takdir ederlerdi. Sade Yunanistan'ın şımarıklığı ve Avrupa'ya güveni ile sulh yollarını tamamiyle kapatması neticesinde savaş ilan edilmiş ve bu savaş dahi Osmanlı devleti kazanmıştır.

Taviz politikası; iktisadi ve toprak tavizlerini teşkil ediyordu. Tunus, Mısır, Tesalya ve Şarki Rumeli'nin kaybında ısrar etmedi. Sebebine gelince, buralarda hakimiyet sözde idi. Bu nedenle Girit ve Doğu Anadolu'da taviz vermemeye garyet etmiş, Doğu Anadolu için "Kellemi veririm, Doğu Anadolu'yu vermem" diyerek ısrar etmiştir. (125)

İktisadi alandaki tavizleri ise "köpeğin önüne atılan kemik" ya da "köprüğü geçene kadar ayıya dayı demek" misalinde olduğu gibi büyük felaketlerden korunmak için vermiştir. Buda "Bağımsızlık haklarını koruma ve karşılıklı fayda" esasına dayanıyordu. (126)

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Korkutma prensibi ise, İslam halifesi sıfatıyla İslam aleminin top yekûn harekete geçirme ile düşmanı korkutmaya dayalı idi.

Düşmanları arasındaki ihtilaflardan faydalanma prensibi ise takdire şayandır. Dış politikadaki bu başarısı ile ülkeyi büyük felaketlerden kurtarmayı başarmıştır. Takip ettiği siyasetle düşmanların birleşmelerini engelledi. Trablusgarp'ta Fransa ile İtalya'yı, Mısır'da Fransa ile İngiltere'yi, Mezopotamya'da İngiltere ile Almanya'yı, Balkanlar'da Rusya ile Avusturya'yı karşı karşıya getirdi. Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya arasındaki ihtilafları körükleyerek bunların birleşip Osmanlı üzerine saldırmalarını engelledi.

II. Abdülhamid Han, İngiltere'nin karşısına Almanya'yı, Rusya'nın önüne İngiltere'yi dikmek, Fransa'ya karşı tarafsız bir tutumu muhafaza ettirmek, İtalya'yı olduğu yerde bekletmek, Avusturya'yı da kah Rusya'ya çatıştırarak kah Almanların peşine düşürerek Balkanlarda faal bir politika takibini engellemek suretiyle Batılı büyük devletleri birbirine karşı rekabetleri ve tezadları içinde kavrayıp Osmanlı devletine zararlı olmaktan çıkarmak temel prensiplerinden biriydi.

Abdülhamid Han'ın başka bir politik sırrı ise takip ettiği "istimale" (kullanma) politikası idi. Bu politikası gereği , imparator, kral, devlet başkanları, sefirler, gazeteceler ile kurduğu yakın şahsi dostluklar ve verdiği nişanlarla dostluklarını kazanmak ya da aleyhtejiareket etmelerini engellemek temeline dayanıyordu. (127)

"Dış Politika hassas terazi ile tartılmıh"

II. Abdülhamid Han, zamanın büyük devletleri arasında çok hassas bir denge siyaseti takip etti. Dış Siyasetinde takip ettiği politikasını kendisinden dinleyelim;

"Alman İmparatoru, Saltanat zamanında iki defa İstanbul'a geldi. Kendisini yakından tanıdım. Genç, faal, nazik, sevimli bir zattı. Bismark'ı yere çarptıktan sonra onun rolünü kendi üzerin aldı. Fakat Bismark kadar tecrübeli ve akıllı değildi. Güttüğü gaye Almanya'nın askeri kuvvetiydi. Ben Alman politikasına çok ehemini-

yet vermekle beraber öteki büyük devletleri de gözden kaçırmaktan ve gücendirmekten daima sakındım. Politikamı daima teraziyle tarttım. İmparatoru şahsi dostlukta devamlı beraber Rusya İmparatoru'na da fırsat düştükçe dostluk gösterirdim. Coğrafi mevkiimiz bunu icap ettiriyordu. İkinci gelişinde, Almanya İmparatoru ile bir akşam hususi görüşmemiz esnasında birdenbire kalktı. İki elimi birden tuttu. 'Avrupa'da bir harp zuhur ettiği takdirde bizim tarafa geçerseniz, değil mi Majeste?' dedi. Cevaben, 'aziz dostumsunuz; fakat size şimdiden söz vermek hakkına haiz değilim, bunu ancak o zaman düşünebilirim'dedim."

" Politikamı daima teraziyle tarttım..."

Nitekim Alman İmparatoru; "Ben politikayı Abdülhamid'den öğrendim" diyecektir. (128)

Abdülhamid Han, Almanya, Avusturya, Rusya arasında "üç kayzer ittifakı" anlaşmasını, araya bu ittifaka düşman İngiltere'yi çevirmek, Almanya'yı İngiltere'ye döndürmek ve Osmanlı ülkesini cezbetmek suretiyle tesirsiz kılmış böylece Osmanlı aleyhindeki bu en korkunç ittifakı işlemez hale getirmiştir.

"Nişan törenimiz biraz sonra"

Abdülhamid Han, Türk-Rus harbinin başına kadar babasından ve amcasından miras kalan İngiliz politikasına bağlılık ananesini muhafaza etti. Fakat 93 harbinin başında Yeşilköy'e gelen Ruslar sonrasında İngiliz donanmasının İstanbul sularında demirlendiğini gören Sultan, en büyük düşmanın İngilizler olduğunu bir kez daha anlayarak şimdiye kadar takip ettiği politikasının değiştirilmesi gerektiğine inandı. Hindistan yolunu ve İngiltere'nin Doğu politikasını tahdit etmek gibi bir avantaja geçmek yolunda Abdülhamid tarafından yaklaşılan Almanya, bu kararını İmparatorununun 1889'de İstanbulu ziyaretiyle gösterdi.

DOST KAZANMA SANATI

II. Abdülhamid Han. dost kazanmada ustaydı. Dost ve düşmanlarına verdiği hediyeler, gösterdiği güler yüz ve tatlı dil, sami-

miyet, kibirden uzak, mütevazi kişiliğiyle onları kendisine bağlıyordu. Alman İmparatoru'nu Kayzer'in ziyaretinde gösterdiği alaka ve sonrasında meydana gelen dostluk buna en güzel misallerden biri.

Alman İmparatoru Kayzer'in ziyareti sırf kendi anlayışı ve bazı nazırların teşvikiyle, fakat Bismarka rağmen oluyordu. Sultan, büyük ve şaşalı bir karşılama ile kraliçe Augusta'a gösterilen ilgi Kayzer'in sevgisini ve bağlılığını daha da artarak memnuniyetini celbetti. Daha sonra verilen ve İmparatorunun ifadesiyle; "Binbir gece masallarındaki hayal alemi..." içinde yaşadılar.

II. Abdülhamid Han, Yıldız Parkındaki sarayı misafirlerine *bizzat* gezdirdi. Her yıl bakımı, saray hazinesine binlerce liraya mal olan yabancı hayvanlar bahçesi, dünyanın en güzel Arap atlarını yetiştiren ahırlar, en nadide kuşların uçtuğu salsalıklar, misafirler tarafından büyük bir hayranlıkla seyredildi. Yıldız'ın bazı ziyaretçileri gibi İmparatoriçe de Padişahın hayvanlara ve çiçeklere karşı gösterdiği sevgiden dolayı çok memnun oldu. Hele meşhur gül bahçesi ziyaret edilirken kendisine yine ortasında paha biçilmez bir pırlanta broş bulunan bir gül demetini Sultan'ın eliyle takdim etmesi onları büyülemeye yetiyordu. Basit bir saraydan efsane pırlantaları bulunan Osmanlı sarayı karşısında aşıp kalmışlar ve Abdülhamid Han'ın tesiri altına girmişlerdi. Tam beş gün beş gece hayal edemeyecekleri rahat, huzurlu bir gün geçirdiler. Her sabah Sultan tarafından kendilerine gönderilen çok kıymetli hediyelerle mest oldular. (129)

HÜNER

İmparatoriçe, İmparator ve Padişah, bir arada sohbet ederken İmparator, gözüyle İmparatoriçeyi işaret ederek Fransızca soruyor:

"Haşmetmeap! Biz bir kadınla başa çıkamazken, siz koca harem nasıl idare edebiliyorsunuz?" Bu soru karşısında gülümseyen Sultan cevap veriyor:

"Bu bir sanattır. Majeste!... Her sanat gibi akli izahlı olmayan bir hüner..." (130)

II. Abdülhamid han'in haremini ziyaret eden İmparatoriçe, oradaki güzellikleri- de bir bir gece masallarındaki hayal alemine bağlı şeyler kabul etmiş.aldığı ağır hediyelerden çocuk gibi sevirerek kocasına "Ben Türklere bayıldım!" demişti. (131)

Dünyanın en sade ve ziynetten hoşlanmayan At Jülhamid Han, bu şaşalı karşılama ve aynı şekilde uğurlama sonrasında Kayzerle anlaşmış ve usta dış politikasının semeresini daha o gece almıştı.

Almanya, başta "Fon der Goltz Paşa" olmak üzere Türk Ordusunun nizamlanması ve silahlanması için gereken personel ve materyel yardımını yapacak.

Başta demiryolu olarak, büyük iktisadi-siyasi tesisler Almanlarca teahhüt edilecek...

Doktordan mühendise kadar, müsbet bilgiler kadrosu içindeki bir yardım esirgenmeyecek... (132)

84

Abdülhamid Han'ın başka bir sırrı. Bir taraftan İngiltere'nin karşısına Almanya'yı dikmek ve böylece İngiltere'yi korkutup kendisine yakınlaştırmak, öbür taraftan, işi aceleye getirmeden ve kesin neticeye varmadan arada mesafe bırakmak ve dilediğini tutmakta daima serbest bulunmak gibi gayet ince bir tatkik güdüyordu. Aksi halde devletlerden birine kafi bağlılık kararı cephenin ümidim kırabilir ve memleketin başına bir harp açılabilirdi. Onun için her taraf öbürünün muhtemel korkuluğu halinde kalmalı, fakat Türkiye'yi kati bir düşman vaziyetine sokmamalıydı.

Almanlara karşı politikası "Nişanlım sensin, fakat nişan törenimiz biraz sonra" şeklindeydi. (133)

Alman İmparatoru Kayzer'den sonra Sultan'a bir rapor takdim edildi. Rapora göre, Almanlar, Musul bölgesinde (arkeoloji) kazılarını yapmak vesilesiyle petrol arıyorlardı.

Bu talebe aşırı şekilde hiddetlenen Sultan, Almanların maksadının petrol olduğunu bilerek her zamanki gibi soğukkanlı hareket etti. Arap İzzet Paşa'ya hemen bu adaya asker göndermesini emret-

ti. Ve Almanlara verilen cevap ta böyle bir adanın olmadığı ve bulunan bir adanın da askeri alan olduğu bildirildi.

Abdülhamid Han, İngiltere-Almanya-Rusya kışkıracısında usta politikasıyla memleketi selamete çıkarmış ama kendisinden sonra gelenler bu politikayı anlamaktan uzak olarak ülkeyi felaketten felakete sürüklemişlerdir.

Sultan'ı ziyarete gelen Alman Velihtı da bilahare yazacağı "Velihtın Hatıraları" isimli eserinde Abdülhamid Han'a olan hayranlığından uzun uzadıya bahsedecektir. Bu kitabında Abdülhamid Han'ın heybetine kapıldığını ve sihirle büyüldüğünü, Bütün Avrupa kral ailelerini, kendi sülalesi olan (Hohenzolarn)leri gördüğü halde hiçbirinde Abdülhamid'in vakar ve asaletine şahit olmadığını söyleyecektir. (134)

"BEN DİPLOMATIM DEMEKLE DİPLOMAT OLUNMAZ"

II. Abdülhamid Han, hiçbir devlete söz verip bağlanmadı ve devleti daima savaş felaketinden uzak tutmaya gayret etti. Bunu da takip ettiği kendisine has "denge" politikasıyla başardı. Bu hususta kızı Ayşe Sultan'a şunları anlatmaktadır:

"Devletimin menfaatlerini düşünmeden hiçbir devletin arzusuna hedef olamazdım. Avrupa'da siyasi vaziyet her an gerilmekte idi. Ne zaman olsa umumi bir harp çıkacaktı. Fakat, bizim bir tarafa temayül göstermemiz, yavaş yanmakta olan bir ateşi alevlendirebilirdi. Buna sebep olarak biz gösterilirdik. Adımlarımızı saymaya, hesapsız hareket etmemeye mecburduk. Herkes 'Ben diplomatım' demekle diplomat olamaz. Bismark hakiki diplomattı. Avrupa'nın ruhunu bilirdi. Kendisiyle hususi muhaberatım vardır. Aramızda karşılıklı birçok mektuplar gönderilmiştir. Almanlar askerlikte ve çalışkanlıkta birinci derecede bir millettir. Ama Rusların nüfus kuvvetine, İngilizlerin sinsi politikalarına karşı gelebilirlermiydi, burası kestirilemezdi. Ben hiçbir devlete söz verip bağlanmadım. İngiltere'nin ve Fransa'nın gözleri daima Şarkta idi. Bilhassa Müslümanlarla aramızda nifak çıkarmak emelleriydi. Kuvvetimizi bu suretle kırmak istiyorlardı. Halifelik politikasıyla bunu önlemek istiyor-

85

dum. Bir çıbanbaşı çıkartmamak için çok çalıştım. Avusturya imparatoruyla da ayrıca dostluğum vardı. Pek eskiden başlayan bu dostluğumun mahiyeti hususidir. Amcam Sultan Aziz'le beraber Avrupa seyahatinden çıktığımız zaman Viyana'da hastalanmıştım. İmparator beni misafir olarak Schönbrunn Sarayı'nda alıyordu. Tedavi ettirdi. Amcamdan 14 gün sonra İstanbul'a hareket ettim. Bu dostluktan istifade ederek politikamızı takviye ettim. İtalya Kiralı Umberto da dostumdu. Oğlu Victor Emanuel seyahatle İstanbul'a geldiği vakit Umberto bir bomba suikastiyle öldü. Veliahd Emanuel buradan giderken daha bizim suları terk etmeden kral oldu. Bu da ahablığı-mıza vesile teşkil etti. Emanuel'in zevcesi, Karadağ Prensi'nin kızıydı. Karadağ Prensi'ni daima elimde tutuyor ve maaş veriyordum. İyi adamdı. Bulgarlara gelince; onlar Rusya'nın şımarık çocuklarıydı. Bulgaristan Prensi Ferdinand'ı hususi yaverim yaparak okşuyordum. Görüşüklerim arasında Ferdinand kadar şeytani zekaya malik bir kimse tanımadım diyebilir. İşte bu şımarık çocukların başında, hayret verici bir zekaya sahip olan bu prens bulunuyor. Rusya gibi bir kuvvete dayanıyordu. Harb gailinden daima sakındım. Allah millet ve devlete zeval vermesin." (135)

86

MİLLETİNİ İYİ TANIMAK

Abdülhamid Han, milletini iyi tanıyor, içte ve dışta devlete karşı ne gibi faaliyetler yürütürldüğünü iyi biliyordu.

Fethi Okyar'a şunları anlatıyor;

"Biliyorsunuz, Ermeniler bana çok kere suikasd tertip etmişlerdir. Osmanlı Bankası hadisesi hafızalardadır. Cuma selamlığında Yıldız Sarayı'na kadar sokulup saatli bomba atmışlardır. Meşrutiyetin iadesinden sonra ise, Adana'da kanlı arbedeler çıkarılmıştır. Onlar, başta Ruslar, diğer Avrupalı devletlerin, hatta Amerikalılar'ın teşviki ile, Anadolu'nun şarkında bir Ermeni devleti kurmak arzusundadırlar. Rumlar'a gelince, onların asıl gayesi, Bizans İmparatorluğunu ihya etmek (diriltmek) tir. Rumlar'dan bir kısmı Yunanistan'ı büyütmek, diğer bir kısmı ise Bizans'ı ve hatta bununla kifiyet etmeyerek Bahr-i siyah (Karadeniz) sahillerinde eskiden var olduğunu iddia ettikleri Pontus devletini kurmak düşüncesindedirler. Yahudiler ise, kadim mefkurelerine bağlanmış olarak, Arz-ı mev'u-

tu, kendilerine dini kanaatlerine göre vaadedilmiş topraklarda müesseses müstakil İsrail devleti hasreti içindedirler. Bu topraklar da bizim Kudüs Sancağı'mızın hudutları içindedirler. Bu beldedeki Hazine-i Hassa'ya ait Çiftlikat-ı Hümayunlar'ı evvela satınalmak, daha sonra da doksandokuzsene müddetle kiralamak teklifinde bulunmuşlardır. Görülüyor ki, bir devletin tebaası veya halkı almak kafi aelmiyor. Kanun nazarında müsavaat temin etmek de gayeyi temine bazan yetmiyor. Belki bu hal bizim memleketimize veya bizim vaziyetimizde muhtelif ırk ve miliyetleri hudutları içinde toplamış olanlara mahsustur. Sız Makedonya'da vazife aldınız mı değil mi Beyfendi oğlum? Orada Sırb'ı, Bulgar'ı, Rum'u, Arnavut'u, Karadağlı'sı Ulah'ı hepsi büyük kısmı, Osmanlı camiası içinde olmakla beraber Osmanlılarla muadele halinde idiler. Bizden fırsat buldukları zaman da birbirleriyle çatışıyorlardı. Ben, saraydan çıkabilme imkanı bulamadım, fakat tahmin ediyorum ki hakikat budur." (136)

Dış politika menfaatler üzerine bina edilir.

Sultan anlatmaya devam ediyor;

"...Tecrübelerim şu noktada toplanmıştır. Milletlerin birbirlerine karşı politikaları daha çok kendi memleketlerinin şartları tayin ediyor. Otuz üç sene içinde hükümdar, devlet erkanı, sahasında şöhrret sahibi, çok insanla görüştüm. Ben gitmedim, onlar bana geldiler. Bu ziyaretlerin hepsinde kendileri için istifade ve hatta zaruret vardır. Şartlar benim aynı vaziyete gelmeme mani oldu. Çünkü bütün bu gelenler, benden dolayısıyla devlet, vatan ve milletimizden bazı şeyler almak veya vermek arzusunda, hatta mecburiyetinde idiler. Kudüs'te yaptırdığı kiliseyi görmek bahanesiyle, Edirne'den itibaren karadan taa Filistin'e kadar topraklarımızı tetkik ede ede gidip gelen Alman İmparatoru ikinci "VVilhelm, Osmanlı-Alman dostluğundan söz ederken bana, "Biz sizden vazgeçemeyiz" demişti. O anda samimiyet ve dostluğunu ifade için söylediği bu sözde kendilerinde olmayanları bizden tamamlamak, bizde olmayanları da kendilerini bizim için vazgeçilmez hale getirmenin açıkça ifade edilmeyen likri ve gayesi vardı. Rusya da bizden ebediyen vazgeçmez; İstanbul ve Boğuzlar bizim olduğu müddetçe. Çünkü Bahr-ı Sefid'e (Akdeniz)e ancak bu yoldan çıkılır. Rus Çarlığı da cihan devleti olmak için ya bu yoldan serbestçe geçecek, ya da cihan devleti olmak sev-

87

dasından feragat edecektir. 1293 sefer-i meş'umunda (Türk -Rus Harbinde) Rus orduları İstanbul önlerine geldiği zaman, İngiltere için tehlike bizim maruz olduğumuz kadar mühimdi, çünkü Ruslar Boğazlar'ı ellerine geçirdikleri an, Hindistan yolu kendilerine açılabilirdi. Harbin rahnelerinden (felaketinden) sıyrılmak ve asgari de olsa kuvvetlenebilmek için zamana ihtiyaç vardı. Akdeniz haki-meyitinin ve dolayısıyla Hindistan yolunun mihrak noktalarından birisi olan Kıbrıs adasını, Rusların muvakkat kaydıyla ve harb tazminatı olarak aldıkları Batum, Kars, Ardahan'ı iade ettikleri zaman geri vermek kayıt ve şartı ile İngiltere'ye bıraktım. İngiliz donanması İstanbul önlerine geldi,harbe kararlı olduğunu her hali ile gösterdi. Ayastefanos (Yeşilköy) de karargah kurmuş ve dürbünlerle İstanbul'u seyreden Rus ordusu geri döndü."

Dahili ve Harici düşmanları iyi tanımak ve buna göre tedbirler almak zorunludur

Padişah devam ediyor;

5_ "Osmanlı hudutları içinde yaşayan diğer ırk ve milliyetlerle Avrupa devletleri ya din ve ırk benzerliği veya siyasi menfaat itibarıyla alakadardır. Mesela Slav ırkından olanlardan, Slav ırkının ve Ortodoks kilisesinin hamisi olarak Rusya asla vazgeçmez. Bizdeki Museviler'le de Dünya Musevileri kendileri kadar alakadardır. Ermeniler'den Rusya ve İngiltere vazgeçmez. Rumlar, sadece Yunanistan için değil, aralarında hissi olan bazı sebelerle de cihan için mevzudur.Osmanlı hudutlarında yaşayan dini Müslüman, fakat ırkı ve milliyeti Türk olmayanlar için de sırf siyasi sebepler, maksatlar ve açıkça ifade edilmeyen ihtiraslarla alakalar vardır.Bunlar bilinmeden harici siyasetin devamlı harpler ve ihtilaflara yolaçmadan devamı mümkün değildir...Ferdî arzular ve himmetler ne olursa olsun, geçmiş zamanların boşluklarını doldurmaya kafi gelmez. Ben ancak karşımdakilerin üzerimizdeki emel ve ihtiraslarını, aralarında mücadele mevzuu haline getirerek memleketi ağır darbelerden muhafaza edebildim. Osmanlı-Rus 1293 (1877) harbi benim saltanatımdan evvel kaçınılmaz hale gelmişti. Otuz üç sene içinde bir defa, o da Yunanlılarla harbedüdi ve kazanıldı. Çünkü tecrübemle bilirim ki, sadece meydan-ı harbe zafer neticeler için kafi değildir Bizim vaziyetimiz başkadır."(137)

DENGE POLİTİKASI

II. Abdülhamid Han, bu kurnaz, sinsi ve Osmanlı devletini parçalamak için hazır tetikte bekleyen kurtları, daima oyalamayı bilmiş, İran ile de aynı şekilde denge politikasını sürdürmüş ve zaman'ın İran Şahı Muzaffereddin ile çok yakın dostluklar kurmuştur.

Selanik'te Alatini köşkünde iken Sultan ve maiyetinin muhafızlığı ile vazifeli İttihat'çıların Teşkilat-ı Mahsusa ismini verdikleri (entelijans)larından süvari yüzbaş Debrereli Zünnun Bey'e Sultan şunları anlatır;

"İngiltereyi, İslam alemi için dost tutmağa ihtiyaç vardır. Bir gün Hindistan ve Afrikanın şimalinde, muazzam Müslüman kütlesinin herhangi bir tecavüden korunmasında bu devletin yardımına imparatorluğumuz muhtaçtır. Diğer taraftan, Kara Avrupa'da ordular ve teçhizatı ile hiçbir zaman küçümsenmeyecek bir devlet olan Almanyayı da darıtlmamak zorundayız. Birisinin karaorduları bilgisinden, ötekinin deniz kudretinden istifade etmek için, Osmanlı İmparatorluğunun iki dostu olarak Almanya ile İngiltere'nin aynı seviyede muhafazası lazımdır. Bu iki lider dışında Rus Çarlığı bizim için hayati bir ehemmiyeti haizdir. Ecdad-ı kiramım Moskoflarla iki yüz seneden beri savaşmışlardı. Ben saltanatımın başında Ruslarla harbettim. Buna şiddetle aleyhtar idim. O zamanki kaynaklarımızın bu muharebeyi yürütemeyeceğine kani idim. Fakat Mithat Paşa gözünü zaferlerin verdiği hülyalara dikmişti. Bu işi çok kolay zannediyorlardı. Meclis-i Mebusan üzerinde tesir icra etti. Zaten memlekette her zaman için kolaylıkla tahrik edilebilen bir Moskof düşmanlığı olduğu için sa.vaş, kaçınılmaz bir hale gelmişti. Harb etti. Mağlup olduk ve Rusların İstanbul kapılarına getirerek (hasta adam) tabiriyle ifade edilen İmparatorluğumuzu müşkil bir duruma soktuk. Fakat bu, bana bir ders olmuştu. Ondan sonra daima savaş-tan çekindim.Yalnız Yunanlıların hareketlerine susmak kabil değildi. Fakat bu harbi de yüzde yüz kazanacağımızı hesap ederek açtık ve Dömeke zaferiyle Atina kapılarına kadar dayandık. Bu, bizim için bir kuvvet tecrübesi olmuşu ve Alman İmparatorluğunu ayağı-mıza kadar da koşturmuştu.Yunanlılara biraz müsamahakar davranmakla evvela Almanyayı kazanmış sonra da bu dostluktan kuşkulan- ve telaşa düşen ingilizleri de bizimle yeni anlaşmalara şevket-

mistik... Saltanatım zamanında aslen Midilli ehalisinden olup, Fransız tebealı bir sermayedara devletin altın akçe borcunun ödenmesini, faiz ve takasitlerin hazineye verilmemesini, Fransa hükümetinin nasıl bahane ederek Midilliye harp gemileri gönderip nasıl işgal ettiğini hala unutmadım. Hatta Fransızlar, daha ileri giderek İstanbul limanındaki rıhtım imtiyazının Fransızlara ait olması ve Fransa sefirinin rükubuna tahsis edilen haric-ez memleket imtiyazlarına malik mahallin bu nevi müsaadelere sahip oluşundan faydalanarak bu istasyonere yere, Fransız askerlerinin çıkarıldığını, İstanbul rıhtımlarının işgali suretiyle devletin nasıl tazyik edildiğini de pek iyi hatırlıyorum. Bu hareketi işittiğim zaman son derece üzülmiş ve derhal şu emri vermiştim: (Hazine-i Hassadan bu borcu derhal altın para olarak ödeyiniz!) Ancak bu sayede Midilli Adası ve İstanbul rıhtımları Fransızların işgalinden kurtarılmıştı, İşte beni korkutan bu iki misal yabancı sermayeyi memlekete davetten alıkoymuştu." (138)

33 YILLIK SİYASETİN SIRRI

90

Sultan Abdülhamid Han, tahta çıktığı zamanda devletin durumunu ve saltanatı boyunca tatbik etmeye çalıştığı siyasetini şöyle anlatmaktadır:

"Amerika'da genç ve kuvvetli bir devlet doğmuştu. İspanya, müstemlekelerinden (sömürgelerinden) sürekli olarak çıkarılıyordu. Dünya Yahudileri teşkilatlanmıştı. Mason locaları yolu ile arz-ı mevud'un (yahudilerin kendilerine verilmiş olduğunu iddia ettikleri Nil'den Fırat'a kadar olan topraklar) peşine düştüler. Bunlar daha sonra bana gelmiş ve Filistin'de Yahudileri yerleştirmek için büyük paralar karşılığı toprak istemişlerdi. Tabii reddettim. ...Apaçık görüyordum ki, Avrupa'nın büyük devletleri kendi aralarında dünyayı bölüşmeye çıkmışlardı. Bölüşecek ülkeler arasında Osmanlı mülkü de vardı. Ben bu kuvvetlerin önüne tek başıma duramazdım. Gücüm yetmezdi. Yapabileceğim tek şey, aralarındaki rekabetten yararlanıp, herbirine daha büyük lokma ümidi dağıtarak birini ötekine düşürmekten ibaretti.

Yine apaçık görüyordum ki, Almanya'nın kurulması ile bozulan Avrupa dengesi, eninde sonunda bu büyük devletleri birbirine

düşürecekti. Eğer o güne kadar memleketimi parçalanmaktan kurtarabilirsem, o çatışma koptuğu zaman, kümelenmelerden birine katılıp öteki tarafı kurmakla varlığımızı koruyabilirdim. Bunun ne zaman olacağı belli değildi ama, uzak da görünmüyordu. Almanlar her yıl biraz daha güçlenince, Fransız ve Rusların olduğu kadar İngilizlerin de tedirgin olmaya başladığını görüyordum. Bunun sonucu birbirleriyle kapışmak ve hesaplaşmak demektir. Nasıl bir yol tutacağına dikkatle araştırdım.

Büyük devletlerin İstanbul'da yaptıkları konferans sırasında niyetlerinin, iddia ettikleri gibi hıristiyan tebaanın hükmünü temin değil, önce muhtariyetlerini, sonra bağımsızlıklarını temin suretiyle Osmanlı ülkesini parçalamak olduğunu görmüştüm. Bunu iki surette temin etmeye çalışmaktaydılar. Birincisi, hıristiyan ahaliyi ayaklandırıp ortalığı karıştırmak ve böylece bunlara arka çıkmak...ikincisi, bizi kendi aramızda parçalamak için meşruti idareyi getirmek...Her iki gayeleri için de aramızda kolayca taraftar bulabiliyorlardı. Meşruti idarelerin bir milli birlik halinde bulunan ülkelerde kolayca işlediğini, böylece bir birlik içinde olmayan ülkelerin bu idareyi itibar etmediğini fak edemeyen bazı Türk münevverleri, maalesef düşmanların ekmeğine yağ sürmekteydiler. Ben bu ihanetlerin ve ayaklanmaların içinden ülkemi nasıl çıkarabilirdim?

Ordunun yeni silahlarla donanmasına ve yeni harp sanatına uygun hazırlanmasına hız verdim. Büyük bir asker olan Alman Wander Goltz'u İstanbul'a getirdim. Yarın kopacağını umduğum ve beklediğim savaşta denizlere hakim devletle bir olursam, ordularım onun işine yarayacak, donanması da benim işimi kolaylaştıracaktı ve üstelik elimde, dövüştüğüm milletin harp oyunlarını çok iyi bilen bir ordum olacaktı.

Evet, benim Avrupa devletleri ile tek başıma boğuşmaya gücüm yoktu ama. Rusya gibi, İngiltere gibi Asya'da bir çok Müslüman ahaliyi idareleri altına almış büyük devletler de benim hilafet silahımdan ürüyorlardı. Bu yüzden, Osmanlı'nın işini bitirmek noktasında anlaşılabilirlerdi. Ben beklediğim güne kadar bu silahı hudutlarımın dışında kullanmamalıydım. Çünkü böyle bir teşebbüs ne din kardeşlerimizin isine yarayacak, ne ülkemizin yararına olacaktı. Hilafet kuvvetimi, memleketimin huzuru ve birliği için kullanmayı, dışardaki din kardeşlerimizi de her ihtimale karşı sağlam tutmaya

karar verdim... Hilafetin elimde olması sürekli İngilizleri tedirgin ediyordu. Blund adlı bir İngilizle, Cemaleddin-i Efani adlı bir mas-karanın el birliği ederek İngiliz hariciyesinde hazırladıkları bir plan elime geçti. Bunlar, hilafetin Türkler tarafından zorla alındığını ileri sürüyorlar ve Mekke şerifi Hüseyin'in halife ilan edilmesini İngilizlere teklif ediyorlardı. Cemaleddin Efgani'yi yakından tanırdım. Mısır'da bulunuyordu. Tehlikeli bir adamdı. Bana bir ara mehdilik iddiasıyla bütün Orta Asya Müslümanlarını ayaklandırmayı telif etmişti. Buna muktedir olmadığını biliyordum. Ayrıca İngilizlerin adamı idi ve çok muhtemel olarak İngilizler beni sınamak için bu adamı hazırlamışlardı. Derhal reddettim. Bu sefer Blund ile işbirliği yaptı. Bütün Arap ülkelerinin itibar ettiği Halepli Ebü'l-Hüda Esseydi yolu ile kendisini İstanbul'a çağırıttım. Aracılığını, Efgani'nin eski hamisi Mü'nif Paşa ile Abdülhak Hamid yaptılar. Geldi ve bir daha İstanbul'dan çıkmasına izin vermedim.

92 Hilafet mevzuunda İngiliz teşebbüslerinin sonu gelmiş değildi. Çünkü Asya'da yüz elli milyon Müslümanı idareleri altında tutuyorlardı ve bu Müslümanlar üzerinde hilafetin büyük bir nüfuzu vardı. Bunu bildiğim için İngilizleri kuşkulandırmadan, her ihtimale karşı seyidler, şeyhler, dervişler gönderip Asya'daki Müslümanları hilafete manen bağlamayı hususi bir itina gösteriyordum. Buharalı Şeyh Süleyman Efendi'nin Rusya'daki Müslümanlar arasında yaptığı hizmetleri bilhassa şükranla yad ederim. Bunun, İngilizlerle münasebetlerimizde çok faydasını gördüm. Hindistan, umumi valileri oradaki Müslümanların Osmanlı devleti ile yakından ilgilendiklerini gördükçe, hükümetlerine Osmanlılarla iyi geçinilmesini yazıyorlar ve böylece bizim işlerimizi bir nebze kolaylaştırmış oluyorlardı. Tek başına yaşayacak ve direnecek gücümüz yoktu. Bizi parçalamakta birleşmiş düşmanlarımız kendi aralarında paraçalanırlarsa ve biz de bu parçalardan birinin vaz geçemeyeceği kuvvet olabilirsek, yeniden dünya için söz sahibi olabiliriz... Büyük devletler arasındaki rekabetin eninde sonunda onları çatışmaya götüreceği gözler önündeydi. Öyleyse Osmanlı devleti de böyle bir çatışmaya kadar parçalanma tehlikesinden uzak yaşamalı ve çatışma günü ağırlığım ortaya koymalıydı. İşte benim 33 yıl süren siyasetimin sırrı" (139)

İÇ POLİTİKA

Abdülhamid Han'ın Emperyalist devletleri rekabete sürüklemek, tezada boğmak, birbirine düşürmek, iç ve dış meseleleriyle zayıf taraflarından yakalayıp hezimetle uğratarak hasta döşegindeki Osmanlı Devletine rahat bir nefes aldırıp onu içten kurtarmanın çarelerini aramaktan ibaret olan Dış politikası yanında iç politikası da ustacaydı.

İç politikasının temem prensipleri özetle şu şekildeydi; Memleket için zararlı fikir ve düşünceleri temizlemek, cahil kalmış halkın cehaletten kurtulmasını temin etmek, Batı'nın bilim ve teknolojisini alırken Batı'nın milli değerlerinden halkını uzak tutarak İslamiyetin sağlam temelleri üzerine Osmanlı devletini eski ihtişamına kavuşturmak, Devlet ve hükümet bünyesine yetişmiş, bilgili, milli ve manevi değerlerine bağlı, sadık yöneticiler yetiştirerek tayin etmek, Kurtuluşun ancak İslam dinini tam ve doğru olarak yaşamakta olduğunun gerçeğini halkın öğrenmesini temin etmek. (140)

İSLAM BİRLİĞİ (PANİSLAMİZM)

Batılı devletlerin Osmanlı topraklarını aralarında 'pay etme gayretleri, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri, Mısır ve Tunus'un kaybedilişi, Balkanlar'ı sarsan bağımsızlık ve isyan hareketleri içindeki azınlıkların tahriki, misyonerlik faaliyetleri, Arap toprakları içerisinde İngilizlerin ettikleri fitne ve Müslümanların arasında yeşertilen sapık cereyanlarla ülkenin 93 harbi ile ağır toprak kayıpları yeni bir strateji ve yapılanmanın zaruretini karşısında Sultan Abdülhamid Han, yine dünya siyasetçilerini hayrete bırakacak bir politika takip etti.

"Panislamizm" adı verilen bu politika akıllı, dünya gerçeklerini gözardı etmeyen, hamaset gösterilerinden, maceraperestlikten uzak bir şekilde yürütülerek Müslümanları, yegane bağımsız İslam devleti olan Osmanlı'nın bayrağı altında fikren birleştirmeyi hedefliyordu.

Dünya Müslümanları, Batılı devletlerin tazyik, zulümlerine karşı İslam halifesinden yardım bekliyordu. Bu yardımlar ancak

emperyalistleri ülkeden atarak değil en azından zararlarını asgariye indirmeye, içteki faaliyetlerini ise bertarafa yönelikti.

II. Abdülhamid Han'ın İslam birliği (Panislamizm) politikasının amacı, Hıristiyan Avrupa emperyalizminin önüne geçerek İslam Dünyası'nın gerilemesini durdurmaktı. Bu politikanın temel esasları;

1- Yabancı işgalini durdurmak, 2-Yabancıların özel ayrıcalıklarını ve bağımsızlıklarını kaldırmak, 3-Gerçek İslam inancını yerleştirmek, 4-mümkün olursa bütün Müslüman'ları tek bir devletin meşru hükümdarı Halife'nin yönetiminde birleştirmek"(141)

Ortadoğu'da bulunan zengin petrol yataklarına göz diken emperyalist Batılı devletler ve bilhassa İngiliz, Fransız ve Almanlar ajanları vasıtasıyla milliyetçilik fikrini aşilayarak bağımsızlık telkin ediyor ve sapık cereyanlar yaygınlaştırarak halkı İslam halifesinden soğutmaya çalışıyordu. Böylece Müslümanlar arasında yapay meseleler çıkarmakta, halifeye karşı kıskırtmakta, milliyetçilik tohumları ekerek devleti parçalamak istemekteydi. Araplar'ı Türkler'e, Türkleri Araplara, Kürtleri Türklerle karşı hareketlendirmek, Vehhabilik. Şiilik akımlarını sunni Müslümanlar arasında yaygınlaştırarak topyekûn birliği parçalamak İngiliz ve Yahudi işbirlikçilerinin temel hedefleriydi. Emperyalist devletlerin bu sinsî oyunlarını bertaraf için Abdülhamid Han "panislamizm" politikasını takip etti.

II. Abdülhamid Han, Müslümanları Osmanlı devletine bağlamak gayesiyle Yemen kabilelerine nişanlar gönderiyor, rütbeler ve ihsanlar veriyordu. Bu suretle de Arabistan'da bulunan şeyhlerden bir çoğunu Osmanlı devletinin idaresi altında bulundurmaya muvafak oluyordu. (142)

Ortadoğu (Arabistan) topraklarında İngilizlerle zorlu bir mücadele başlamıştı. İngilizler bir kısım Arap şeyhlerini Sultan'a karşı desteklerken, bir kısmı da Sultan'ı destekliyordu. İngilizler çok özel yetiştirdiği ajanlarını şeyh, alim, derviş kılığında halkın arasına göndererek Osmanlı aleyhine ve Ehl-i Sünnet itikadına aykırı fikirleri yayarak halkı halifeye karşı soğutuyordu. Körfez Emirleri, Maskat Emiri ve Yemen'de Zey'diler'i İngilizler elde etmişti. Buna kar-

şı Sultan. Arap ileri gelenlerini sarayda ağırlıyor, ülkelerinde camiler medreseler, yollar yaptırıyordu. Onlara İngilizlere aklanmalarını söylüyordu. Suriyeli Rufai Şeyhi Ebul Huda sürekli yanında idi. Şeyh ona bir nevi danışmanlık yapıyor, kitaplar yazıyordu. Mısırlı Müslümanlar ve basını İngilizlere karşı Halife'yi destekliyordu. Mısırdaki aynı zamanda Mustafa Kamil Paşa'nın liderliğindeki bir grup, 1904'e kadar Sultanın yanında yer aldı. (143)

GÜÇ

Sultan Abdülhamid Han, M. De Grece'e; "Çalışma odama, Müslüman ülkelerin iyice belirli bir şekilde yeşil renkle işaretlenmiş olduğu bir haritayı asmıştım. Elçiler, özellikle de İngiliz'i her kabul edişimde parmağımı haritaya doğru götürüyordum. Bu da onları endişelendirmeye yetiyordu." (144)

İngilizler de boş durmuyor, çok yaygın ajan ağı ve zengin bütçesiyle, kadın ve para ile cahilleri aldatarak sahte şeyh, derviş ve alimleri beslemek suretiyle muhalefeti körüklüyordu. Bunlar vasıtasıyla yeni eserler yazılıyor, Kadirlik, Ahmedilik gibi sapık tarikatlar kuruluyor, Türkler'den halife olunmayacağı propandası ve halifeliğin ancak Araplar'dan olacağından yola çıkarak "Arap milliyetçiliği" tezi savunuluyordu.

Bilhassa Afganlı bir gazeteci olan Cemaleddin-i Afgani'nin 19. Yüzyılın sonlarında İngilizler'in propandası etkisinde kalarak "Peygamberliğin sanatlardan bir sanat ve İslamiyetin ilmi ilerlemeyi engellediği" beyanı ve Mısır başta olmak üzere İslam ülkelerindeki hilafete karşı propandası, Mısır'da kurduğu mason locasına Muhammed Abdun'u da yanına alarak takip ettiği politika Müslümanlar arasında ayrılığa sebep olmuştur. (145) Abdülhamid Han bunu getirterek İstanbul'u terketmesi yasaklandı. Bunun gibi Emperyalist ülkelerin kullanabilecekleri önemli şahsiyetleri Sultan Abdülhamid İstanbul'da tutarak zararları te'sirsiz ya da en aza indirilmeye çalışıldı.

İngilizler'in Arap vilayetlerinden biri olan Suriye'de misyonerlik ve masonluk faaliyetlerini artırarak Arap milliyetçiliğini körüklemeleri ve "Türk zulmüne" karşı ayaklanma çağrılarını karşı-

Abdülhamid Han, bu vilayetin tanınmış ve söz sahibi kişileri Saray'a alarak onlardan faydalandı. Suriyeli Müslümanlar da sonuna kadar Sultan'a sadık kaldılar. Araplar'a sempati ve onları kendisine bağlamak için de Saray'ın muhafız birliği içine bir de "Arap Alayı" dahil etti. İngiliz ajanlarına karşı Hafıye (istihbarat) teşkilatını devreye sokarak yapılan propaganda ve faaliyetlerden haberdar edilerek karşı harekete geçildi. (146)

Nihayetinde İngilizler Sultan'ın tahttan indirilmesi sonrasında devletin sürüklendirildiği I. Dünya harbinde emellerine ulaşacaklar ve itihat ve Teraki liderlerinin ihanet derecesine varan hareketleri ile Ortadoğu yavaş yavaş elimizden kayıp gidecektir.

Milleti birbirine kenetleyen en büyük amil iman birliğidir.

Osmanlı Devletinden ayrılan gayrimüslimlerin milli ve manevi değerlerine sarılarak dindaşları ile hareket ettiklerine gören Abdülhamid Han, Müslümanların da toprak olarak da olmasa dahi gönül bağı, yardımlaşma ve tek bir İslam halifesinin kontrolünde hareket eden bir İslam dünyasını istiyordu. Ancak bu şekilde Batılı devletlerin oyununu bozabilirdi. Abdülhamid Han'ın takip ettiği bu siyasetle Müslümanların ortak değerlerini işleyerek Müslümanların birliğini temine çalışmış, böylece revaçta olan ve dünyanın başına bella olan milliyetçilik akımından devleti kurtarmaya çalışmıştır. (147)

II. Abdülhamid Han, Batılı devletlere karşı iman birliğinin önemli bir güç olduğunu ve bu gücün de korunması gerektiğini belirterek şunları söylemiştir: "İman birliği bizi büyük bir ailenin fertleri gibi birbirimize yaklaştırır. Bu sebeple hiçbir zaman Osmanlı devleti üzerinde fazla durmamak, buna mukabil, hepimizin Müslüman olduğunu bilhassa belirtmekte fayda vardır. Her zaman her yerde Emir-ü'l-Müminin başta gelmeli, Osmanlı İmparatorluğu unvanı ise ikinci sırada belirtilmelidir. Çünkü devletin sosyal bünyesi ve politikasının esası da din üzerine kurulmuştur. Maalesef İngilizler zararlı politikalarıyla İmparatorluğumuzun bir çok yerinde ırkçılık fikirlerinin tohumunu ekmeye muvaffak olmuşlardır. Araplar ile Arnavutlar başkaldırmalardır. Suriye'de de bu hususta hazırlıklar vardır." (148)

"Müslüman milletlerle irtibatımız sıklaştırılmalıdır."

Sultan anlatmaya devam ediyor:

"Dindaşlarımızın yaşadığı memleketlerin Büyük Devletler'in elinde olması çok acıdır. Osmanlı Devletine 20 milyon Müslüman katılmıştır. Buna rağmen Müslümanlar'ın gözü İstanbul'dadır. Düşmanlarımız maddi kuvvetimizi yıkmaya muvaffak olsalar dahi, manevi kudretimiz baki kalacaktır. Müslümanlar'ın bulunduğu yerlerle irtibatımız daha sıklaşmalı, birbirimize daha fazla yaklaşmalıyız. İstanbul için yalnız bu birlikte ümit vardır. İslamiyet'in birliği devam ettiği müddetçe İngiltere, Fransa, Rusya, Hollanda vs. Elimizde sayılır. Çünkü tabiyetlerinde bulunan Müslüman memleketlerinde, Halife'nin bir sözü Cihad'ı meydana getirmeye kafidir ve bu Hıristiyanlar için felaket olur. Henüz zamanı gelmiş değil, ama bir gün mü'minler birden kalkınacaklar ve tekbir insan gibi hareket ederek gavurların boyunduruğunu kıracaklardır. İngiliz idaresinde 85 milyon, Hollanda kolonisinde 30 milyon, Rusya'da 10 milyon vs. Toplam 250 milyon Müslüman kurtuluş için Allah'u tealaya yalvarmaktadırlar ve Hazreti Muhammed'in (sallallahu teala aleyhi ve sellem) vekili olan Halife'ye ümitlerini bağlamışlardır. Büyük Devletler'in yanında sesi zayıf çıkan bir varlık olduğumuzu kabuledebilir miyiz?" (149)

Birlik ve Beraberliğin temelini din deşkil eder.

Tanzimat devri boyunca bazı okumuşlar ile devlet adamlarının propagandasını yaptığı, müşterek vatan, menfaat ve hanedana bağlılık fikrini esas alan "Osmanlılık" ideolojisinden beklenen netice elde edilemedi. Temelde, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimleri Müslümanlarla kaynaştırıp, bağımsızlık arzularını önlemeyi hedefleyen "Osmanlılık" ne Balkanlardaki kopmaları durdurabilirdi ne de Doğu Anadolu'da Ermenistan devleti kurma hazırlıklarını bertaraf edebilirdi. Bilhassa Tanzimatçı zihniyetin devletin temelini teşkil eden İslam dinine karşı tutumları ve azınlık hakları terennümleri, gayri Müslimlerin Osmanlı devletinden Türk-Rus harbi sonunda büyük çoğunlukla ayrılmaları bu politikanın hezimetinin ana sebeplerinin başında gelir. Abdülhamid Han ise Osmanlı devletinin varlığının ancak İslam birliği ile olacağına inanıyordu. Yapılacak en

akıllı iş, **Müslümanlarla** irtibatın sıklaştırılması, ortak hedef ve idealler etrafında dayanışmanın gerçekleştirilmesi idi. Bu dayanışma, yalnız ülke içi meselelerde değil, devletler arası meselelerde de ortak bir şuur çerçevesinde hareket etmeyi öngörüyordu. Aksi takdirde, yakın bir gelecekte, gayri Müslim topluluklar koparıldığı gibi. Müslümanlar yavaş yavaş devletten ve Hilafet'ten uzaklaştırılacaktı.

İrkçılık sirkenin balı bozduğu gibi devletlerin de birliğini bozar.

II. Abdülhamid Han'la yakın ilişkiler içerisinde bulunan Prof. Arminus Vambery Sultan Abdülhamid Han'ı Türkler'e dair açık ve net bir konuşma yapmaya zorlayınca Sultan; "Milliyet meselelerine dokunmamalıyız. Bütün Müslümanlar kardeşler. Ve milliyete dair herhangi bir ayırım ciddi anlaşmazlıklara ve çelişiklere sebep olabilir" demiştir.

98

Abdülhamid Han'ın İslam alemine karşı yakınlığı ve İslam ha-

Rus-Türk harbinde bu te'şirini göstermiş ve Hindistan Müslümanları Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla Müslümanların başsız kalacağı telkini ile camilerde dualar etmiş ve yardımlar toplanmıştı. Ve hatta gönüllü olarak yazılan Hindistan Müslümanlarının çok azı İngilizlerin engel olmasıyla ancak gelebilmişlerdi. İstanbul'a gönderilen yardımlar ise 123843 Osmanlı lirası idi. (150)

II. Abdülhamid Han, Osmanlı devletine tabi olan ve olmayan İslam devletleri ile Müslümanların yaşadığı bölgelere; Çin, Fas, Hindistan, Buhara, Mısır, Tunus ve Kafkaslar'a din adamları ve özel temsilciler gönderildi. Eb'ul-Huda, Şeyh Rahmetullah, Seyyid Hüseyin el Cisir ve Muhammed Zafir bunlar arasında idi.

İslam Birliği Elçileri

II. Abdülhamid Han tarafından, Panislamizm siyasetinin uygulamasında, seyid. şeyh ve derviş gibi din adamlarına önemli gö-

revler verildi. Buharalı Şeyh Süleyman Efendi, Rusya Müslümanları ile halife arasında bir köprü vazifesi yapmaktaydı. Asya'ya yollanan derviş ve seyidler de, İslam birliğinin birer erleri olarak çalışıyorlardı. Padişah, tatar, Gürcü ve Çerkez göçmenleriyle de işbirliği yapıyor, Hkand, Hive ve Buhara'dan gelen hacılarla yakından ilgileniyordu. Eb'ul-Huda, Darfur ve Sudan şeyhleri de İngilizler'e karşı bu görevi yapıyordu. Orta Asya ve Hindistan'a gönderilen medrese talebeleri ise, halifenin birlik mesajlarını Müslümanlar'a iletliyordu.

Tarikatların bu hizmette rolü büyük oldu. Yakınlık, uzaklık aranmadan, İstanbul'dan Müslüman ülkelere Padişah'ın emriyle özel heyetler gönderildi. Kuzey Afrika'daki Fransız yayılmacılığına karşı Şazeliye ve Medeniye gibi tarikatların devletle işbirliği yapmaları sağlanırken, bazı temsilciler de Halife'nin mesajını ulaştırmak üzere Çin, Malezya, Siyam ve Japonya'ya yollanıyordu. O zaman Çin Müslümanlarının nüfusu 70 milyon tahmin ediliyordu. 28 Nisan 1901'de Enver Paşa başkanlığında Çin'e bir heyet gönderildi. Buradaki çalışmalarını tamamladıktan sonra Sibiryaya üzerinden Avrupa'ya, oradan da İstanbul'a aynı yıl içerisinde geri döndü. (151)

99

II. Abdülhamid Han, Çin'den Japonya'ya kadar dünyanın bütün Müslümanları ile irtibata geçerek Osmanlı Devletinin vazgeçilmez ve karşı gelinmez bir güç olduğu imajını vermeye devam ediyordu.

Sultan, bilahare Muhammed Ali ismindeki temsilcisini yine Çin'e göndererek Müslümanlarla irtibatını sağlamlaştırdı. Arapça bilen Muhammed, Çin'de Wang adında bir imamın misafiri oldu ve hizmetlerini oradan yürüttü. 1906'da Ali Rıza Efendi ve Bursalı Hafız Hasan Efendi isimli hocalar da Pekin'e gönderildi. Buradaki hizmetler İngiliz ve Fransızları rahatsız etmişti. Çin'deki faaliyetler, kısa bir zaman sonra sonra meyvesini verecek, 1908'de Pekin'de II. Abdülhamid adına "Darü'l Ulum'il Hamidiye" (Hamidiye Üniversitesi)ni açmaya muvaffak olacaklardır. Kapisında Osmanlı bayrağının bulunduğu okulda 100 den fazla öğrenci okutan hocalardan Hafız Hasan Efendi 1908 sonlarında. Ali Rıza Efendi daha sonra İstanbul'a döndüler. Pekin'de tam 38 cami vardı ve bu camilerde binlerce Çinli Müslüman ibadet ediyor, vaazlar dinliyordu. Ülkenin çeşitli bölgelerinde açılan İslam okullarında eğitim veriliyor. Abdülhamid Han için dualar ediliyordu. Sultan'ın özel temsilcisi Muham-

med Ali, Çin'e gelmeden önce aynı grevle Siyam, Kosişin ve Japonya'yı da ziyaret etmiş, Japonya'nın Yokohama limanında bir cami inşası için, devlet adamları ve Müslüman tüccarlarla görüşmüştü. (152)

Sultan Abdülhamid Han sadece Çin'e değil, Japonya'ya kadar heyetler göndererek buradaki İngiliz propagandasını tesirsiz hale getirmeye gayret etti. 1889-1890 tarihinde Japonya'ya Ertuğrul Fırkateyn'i gönderilerek Japonlarla ilişkilerin başlangıcını temin etti.

Eylül 1877 tarihinde Japon asilzadelerinden Prens Komatsu Halifeyi ziyaret etti. İade-i ziyaret bahanesiyle Ertuğrul gemisi Japonya'ya gönderildi. Bu gemi, uğradığı her limanda büyük ilgiyle karşılandı, Bombay ve Kolomba'da iskeleye 30 bin Müslüman toplandı ve Osmanlılara büyük tezahürat yapıldı. İngilizler bu ilgiden rahatsız olarak karalama kampanyası başlatmışlardı. Gemi dönüş yaparken Eylül 1890'da Kii Yarımadası yakınlarında fırtınaya yakalanarak battı. (153)

100 • Rus harbinden 3 sene sonra 1880'de İstanbul'a Japonya'dan Prens Hebi'nin başkanlığında bir heyet geldi. Asıl gayesi Avrupa'yı gezmek, Japon ilerleyişinin temellerini kuvvetlendirmek olan heyet, İstanbul'a uğramayı, Türkiye'nin halini de görmeyi ihmal etmemişti. Resmi bir sıfatı olmayan heyete, sarayın alaka göstermemesi gayet normalken, Abdülhamid Han aksini yaparak heyeti yaverleri ve tercümanlarına karşılatmış, Beyoğlu'nun en iyi otelini ikametlerine vermiş ve bütün masraflarını üzerine almıştı.

II. Abdülhamid Han, Doğu milletlerinden biri olan Japonların baş döndürücü ilerleme hamlelerini büyük bir merakla takip ediyordu. Vatanına ait yükseltme sırlarını belki onların vaziyetinde kendi çözebilecek bir mana arıyordu. Bu sebeple heyetle ilgilenmiş, Japonları Yıldız'a davet ederek kendilerine göz kamaştırıcı bir ziyafet vermiş, onları yakından görmek ve tanımak istemişti. Ve böylece iki ülke arasında bir yakınlığın temelleri atılmıştı.

ŞAHSİYETİ MUHAFAZA

II. Abdülhamid Han. Japonlar ve Japonya mevzuunda başlıca emeli, Avrupalılaştırırken, şahsiyetini elde tutan ve ondan feda etmeyen bu milleti, şiddetle atıldığı yükselme yolunda gerçek dine de

ulaştırmak niyetindeydi. Nitekim, Japonya'da "Dinleri İnceleme" adında bir de teşkül kurulmuş ve kongre tertiplenmişti. O güne kadar Japonya'da pek fena ve kaba şekilde yürütülen İslam propagandası, işte bu vesileyle birdenbire Japon halkının ruhuna yöneltilibilir ve Doğunun bu maazzam milleti elinde Müslümanlık yepyeni bir hamleye kavuşabilirdi. Abdülhamid Han buna çok ehemmiyet verdi. Japonlar tarafından istenilen din kitaplarını, kütüphanesinin en nadide eserleri arasından seçip gönderdi ve bu kitapların arasına bir de üzerindeki insan emeği bakımından madde ölçüsüyle paha biçilemez bir Kur'ın Kerim ilave etti. Toplanacak kongre üstünde de en derin şekilde müessir olmayı düşünürken, misyonerler ve kozmopolitler tarafından araya bin fesat sokuldu ve başarı yolları kapatıldı. Mikado ise, yine aynı fesatlar yüzünden böyle bir kongreye lüzum görmediğini ve halkın dilediği dini seçmekte hür olduğunu ilan etti.

1904 Rus-Japon Harbinde koca Rusya'yı dize getiren Japonların ruhundaki ham mistiği anlayan ve onu İslamiyetle kemalleştirmek isteyen Abdülhamid, böylece Japonlar nezdinde gizli bir mütefek muhafaza etmekten başka bir imkan bulunmadığını anladı. (154)

Hicran Olmuş Bir Hatıra

Demir tavında dövülür

Sultan Abdülhamid Han, Fethi Okyar'a "hicran olmuş" bir hatıraşını anlatıyor;

"Şimdi size hicran olmuş bir hatıramdan bahsetmenin sırasıdır beyefendi oğlum...Tarihini sarıh olarak söyleyemeyeceğim, fakat, Ruslara karşı kazandıkları zaferin arifesinde idi. Japon İmparatorluk ailesine mensup bir Prens, beni ziyarete geldi. İmparatorundan hususi bir mektup getiriyordu. Benden, İslam dininin muhtevasını, iman esaslarını, gayesini, ibadet kaidelerini izah edecek kudrette bir dini-ilmî heyet istiyordu. Bunun sebebi vardı. Orada İslamiyeti yaymayı, mukaddes vazife sayan Abdürreşit İbrahim isimli, aslı Kazanlı olan bir Müslüman aliminden mektup almış, Japonya'daki İslami tamim hareketine yardımcı olmam istenmişti. İslam aleminin Halifesi idim. Bir taraftan daima iftihar ettiğim ve hizmetkarı olma-

ya çalıştığını bu ali vazife, diğer taraftan ruhumda bu mahiyette şerefli hizmete duyduğum hasretle, mümkün olan herşeyi yaptım, fakat bu yardımım daha çok maddi sahada kaldı. Çünkü Abdürreşit İbrahim Efendi, bizim din adamlarımızdan başka hüviyet içinde idi. Türkçe, Arapça, Farsça'dan başka Rusça, Japonca biliyordu. Avrupa'yı baştan aşağı dolaşmıştı; Çin'i bile görmüştü. Kırk yaşından sonra Fransızca ve Latince'yi de öğrendiğini yazmıştı. Japonya'da Şinto dininin değişen şartlar içinde Japon münevverlerini tatmin etmediğini, mantık,akıl,ilim,ruh birliği ve cihanşümül (evrensel) felsefeyi temsiledecek bir dini-manevi hareketin, Japon milletince benimseneceğini, İslamiyetin de aslında bütün bu vasıfları ihtiva ettiğini, sadece hakikatleri izah edecek kudret ve ilmi-manevi kifayette şahsiyetlere ihtiyaç olduğunu yazmıştı. Japon imparatorundan, ailesinden bir Prensin ziyareti ile böyle bir mektup da alınca, mevcudun ehemmiyeti hadise olarak önümde idi.

Fakat, bizdeki din adamlarının ilmi ve manevi seviyelerini çok iyi biliyordum; Pederim merhum Sultan Abdülmecid'in büyük ümitlerle genişlettiği Tıbbiye için Avrupadan getirttiği ecnebi müallimlerden dersalanların kafir olacağı söyleyen ulema benim saltanatımda da yerindeydi. Bugün gördüğünüz ve sizin de yetiştiğiniz mekteplerin çoğunu ya ben açtım, ya da bugünkü hale getirdim. Mekteb-i Sultani (Galatasaray) ve harkesin serbestçe okuyabileceği metteplere bakınız: Nüfusa göre en az olan Türk talebedir. Bu, sadece iktasidi sebeplerle değildir. Bilhassa Anadolu'da, bu mekteplerde okumanın selabet-i diniyeyi zedelediği hala telkin ediliyor. Eğer Harbiye'ye Hıristiyanları alma izni verilse, değil bizdeki ekalliyetler, Yunanistan'dan, hatta belki Rusya ve diğerlerinden talebe gelir: Ben saltanata geldiğim zaman, sadece Kuleli Askeri İadesi vardı. Ülkede yedi yerde askeri idadi, Selanik Harbiyesi, Selanik ve Konya'da hukukmektebini ben açtım. Bunlardan gayem, mülkiyeyi de, ilmiyeyi de tatminkar hale getirmektir. Ne ise...Bunları tarih birgün elbette yazacak...Düşündüm ki, Japon İmparatorunun istediği Müslüman din alimleri kendi ülkemizde olsa, ve onları ben bulabilseydim, Japonlardan evvel kendi milletimin ve Halife, yani Peygamberimizin vekili olarak İslam aleminin istifadesini teinin ederdim...Şöhret yapmış ilmiyemensuplarını tanıyordum. İçlerinde şahsen hürmeteşayan çok şahsiyet vardı. Ekseriyetle de şahsen faziletli idiler.Fakat ilmi kudretleri oklu kadar cihanı telakki tarzları, bu

kadar büyük ve İslamiyetin mukadderatı üzerinde tesir yapacak mevzuu ele almaya, neticelendirmeye müsait değildi...Fakat Japon İmparatorunun istediği Müslüman din alimlerini yetiştirecek feyyaz membalar da artık mevcut değildi. Medreselerimiz birer ilim-irfan kaynağı olmaktan mahrumdu...Bu gibi işlerin muayyen başlama devri ve zamanı var.Saltanat müddetim sırasında en çok hatırladığım hakikatlerden birisi demir tavında dövülür darb-ı meselemiz (atasözümüz) olmuştur." (155)

Abdülhamid Han, İtalyanlara karşı, Bingazi ve çevresinde geniş tesirleri olan Sunusiler'i destekleyerek onlara silah ve para yardımıyla bulunuluyordu. Aynı zamanda Sunusi Şeyhlerine maaşlar, nişanlar veriliyor, tekke ve zaviyeleri vergiden muaf tutuluyordu.

Sunusi kabilesi, Bingazi'nin güneyinde ve Büyük Sahra'nın ortasındaki yemyeşil Kufra Vahası'nda yaşayan cesur, bağımsızlıklarına düşkün bir kabileydi. Sultan, Arabiyi, Fransızca ve Almanca'yı iyi bilen bir askerini, Azamzade Sadık Müeyyed Paşa'yı Kura'ya Sunusiler'e iki defa göndererek onlara Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık ve sadakat yemini ettirdi. Sunusiler, bu sadakat yeminlerine 1911'den 1919'a kadar çok sadık kaldılar. Kumandanlarının Türk subaylardan oluştuğu Sunusiler, sekiz yıl İtalyanlara karşı savaştılar. (156)

Şeyh Zafir'in kardeşi Seyyid Hamza, beş bin kuruş maaş ve üçüncü rütbeden Mecidi'ni şansı ile Trablusgarb'a yollanmış, daha sonra, başarılı hizmetlerinden dolayı ilmiye rütbesi ile taltif edilmişti. Bunun gibi, Seyyid Beşir de Bingazi'de İslamiyete hizmetle görevliydi. Tunuslu şeyhlerle irtibat kurulması görevi, Şeyh Zafir'e verilmişti. Zafir, şeyhleri konağında ağırlıyor ve onlara halifeden maaş bağlanmasını sağlıyordu. Sultan, bu arada, Trablusgarb'ın Tunus sınırında yaşayan aşiretlere de on bin adet tüfek göndermiş onları muhtemel İtalyan saldırısına hazırlıklı hale getirmişti.

İŞBİRLİĞİ

Trablusgarp'ta meşur bir tarikat olan "Medeniler Tarikatı"nın şeyhi Muhammed Zafir İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda oturuyordu. Medeniler ve Şazeliye tarikatlarının mensupları İslam halifesi ol-

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

ması hasebiyle Sultan'a bağlı ve itaatkardılar. Bunlar, bölgelerinde Fransa'nın emel ve hilelerine karşı çıkıyorlardı. 12 Şubat 1902 tarihli bir Fransız belgesinde bunlara karşı alınacak tedbirlerle ilgili şunlar yeralıyordu. "Bir tek kelimeyle söyleyecek olursak, Osmanlı hükümeti, İslam taassubunu Avrupa'ya karşı kendine bir silah yapıyor ve bu silahı, kendisiyle mücadele edilmez bir duruma koymaya çalışıyor...Afrika'ya sızma gayemizin ışığı altında, maddi varlıklar ve manevi tesirleri yönünden çok zor bir durumda bulunan Müslüman tarikatlarına aman verilmemesi, acil ve temel esas olmalıdır." (157)

Fransız sömürgelerinin çoğunluğunu teşkil ettiği Afrika Müslümanları tarikatlar bünyesinde teşkilatlanmış olması sebebiyle Sultan, buradaki şeyhlerle yakın ilişkiler kurmuş bunlar vasıtasıyla Osmanlıya sevgi ve bağlılık sağlanmıştır.

Fransa'nın Cidde Konsolosu, Dışişleri Bakanı Delcasse'yenin 20 Nisan 1902 tarihli yazısı; "Şazeliye, Medeni (tarikatları)...kuvvetli teşkilatları, müntesiplerinin çokluğu, sahip oldukları zenginlik ve yukarıdan gelen özel himaye talebiyle, bu iki teşkilat, bugün için Türk siyasetinin en faal ve en korkulacak aletleridir" (158) Fransızlar bu faaliyetler karşısında haccın zorlaştırılıp azaltılması, tirakatlara bir takım imtiyazlar verilerek aralarındaki rekabetin artırılması ve Mekke Şerifi'nin desteğinin kazanılması çalışmalarını başlatıyordu.

İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupalı devletler Abdülhamid Han'ın takip ettiği bu politikasından aşırı derecede rahatsızlık duymaktaydı. Bilhassa İngiliz ve Fransızların rahatsızlığı sömürgelerinin çoğunluğunun Müslüman ülkelerinin oluşturmasıydı. Bu nedenle bu iki ülke Sultan'a karşı temkinli ve iyi geçinme politikası yürütme zorunda kalmışlardır. Ve bilhassa İngilizler, Sultan'ın Hindistan'daki faaliyetlerinden aşırı derecede rahatsızlık-duyuyordu. İngiltere, Abdülhamid Han'dan aşırı derece çekiniyor, ona karşı bir hareketten korkuyorlardı. 4.10.1877 tarihinde-Hindistan Genel Valisi Hytton 'un Kraliçe'ye yazdığı bir mektupta; "Eğer kamuoyu baskısı veya dışarıdaki bir siyasi güçlük yüzünden Majesteleri'nin hükümeti Türkiye'ye karşı bir saldırgan politika izlemeye zorlanırsa, Hindistan'da bir Müslüman ayaklanması ile karşılaşmamızın muhtemel olduğunu düşünmekteyim." Diyordu. (159)

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

25 Mayıs 1880 tarihli İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi La-yard'ın düşünceleri: "Sultan, Hindistan Müslümanları'nı bize karşı kışkırtarak ikinci bir ayaklanmaya sebep olabilir. Bunu yapmak için Müslümanlar'm lideri bütün gücü ve nüfuzunu kullanacaktır." (160)

Hindistan'daki 1857'deki İngilizler'e karşı yapılan "sipahi ayaklanması"nı bastıran İngilizlerin Babürlü Devleti'ne son vermesi sonrasında Hindistan Müslümanları Osmanlı halifesine ümit bağlamışlardı. II. Abdülhamid Han da bu bağlılıktan azami derecede istifade ederek İngilizlerin Müslümanlara karşı baskılarını asgariye indirmeye çalıştı.

Seylanlılar cuma hutbelerini II. Abdülhamid Han adına okutarak kendilerini Osmanlı'nın bir tebaası sayıyorlardı. Hindistan Müslümanları Osmanlı lehine miting yapıyor, Kraliçe ve İngiliz hükümetinden Ermeniler'e destek verilmemesi isteniyordu. 1897'de Yunanistan'a karşı kazanılan zaferde Hindistan Müslümanlarının sevinç gösterileri ve halifeyi tebrik mesajları ise İngilizleri büsbütün korkutmuş ve Müslümanların daha fazla problem olacağını belirtmişlerdi. (161)

II. Abdülhamid Han'ın emrinde çaksınlar arasında Afganistan'da Kabil Başmollası, Buhara Kadısı, Hindistan, Cava ve Çin cemaat reisleri de vardı. Orta Afrika'daki İslami çalışmalar da Büyük Sahra'nın güneyindeki Bornu'da hızla sürüyordu. 1885'de Bornu hükümdarına birçok hediye ve bir nişan gönderilmiş, bu jest iki ülke arasında sıcak bir yakınlaşma doğurmuştu. Bir diğer Afrika ülkesi Zengibar'da ise, Beyrut Tiaret Mahkemesi reisi Abdülkadir Efendi, Halife Abdülhamid adına faaliyetteydi. 1877 hac mevsiminde Hicaz'da coşkuyla ağırlanan Zengibar hakimi Seyyid Bergoş'un bütün ihtiyaçları vali tarafından yerine getirilmişti. Böylece, Osmanlı ile Zengibar arasında dostluğun ilk tohumları atılacak, iyi ilişkiler daha sonra Seyyid Bergoş'un kardeşi zamanında devam edecekti.

II. Abdülhamid Han, 1880'de Fas Şerifi Hasan ile de irtibata geçti. Doğu Afrika'da Medeniye gibi Şazeli tarikatının bir kolu olan Yeşrutkiye'nin de Sultan'la irtibatı vardı. Somali'de Şeyh Üveys ve rakibi Muhammed Abdullah Hayın da Sultanla irtibat halindeydi. Zengibar hükümdarı Sultan Ali İstanbul'abağlı olduğunu söylerken

İstanbul'la bağlantısı olmadığı halde Fas Rif bölesi emiri Abdülkerim bile Abdülhamid'in İslam Birliği politikasını destekliyordu. (162)

II. Abdülhamid Han, misyonerlerin faaliyetlerini de yakın takibe aldırmişti. Padişah'a bu konuda sürekli raporlar gelmekteydi. Diğer taraftan, Buhara ve Hindistan'da teşkilatlanmış olan tekkeler vasıtasıyla, önemli işler yapıyordu. Maddi ihtiyaçları İstanbul'dan gönderilen paralarla karşılanan bu tekkelerin görevi, merkezlere uğrayan hacı ve seyyahlarla yakından ilgilenmek, onları ağırlamak ve İslam kardeşliği üzerine sohbetler yapmaktı. Bazı tecrübeli ve ilmen temayüz etmiş dervişler ise, çeşitli kabilelerle seyahat ediyor, padişahın temsilcisi olarak İslam birliği fikrini Orta Asya içlerine yayıyorlardı. (163)

Dünya Müslümanlarının Batılı emperyalist devletlere karşı birleşmesi gerektiği fikrinde olan II. Abdülhamid han, aradaki mezhep ihtilaflarına rağmen, İran'la bile ortak hareket etmeyi, Şiirler'in de desteğini sağlamayı düşünüyordu.

106

Hız. Hüseyin'in (radıyallahu teala anh) kabrinin tamiri ve caminin birtakım giderleri için 14.200 kuruş, Medine'deki Hız. Hatice ve Hız. Amine'nin (radıyallahu teala anhuma) türbelerinin onarımına 70.000 kuruş sarfetmişti. Ayrıca, Hicaz'a çeşitli hediyeler gönderilerek, Müslüman halkın halifeye olan bağlılıkları pekiştirilmişti. (164)

Bağdat, Basra, Nəcəf ve Kerbela gibi Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde İstanbul'a öğrenci getirilerek ilim tahsil etmeleri sağlanmış, daha sonra bunlar uygun maaşlarla kendi mahallelerinde vazifelendirilmişlerdi. Mesela Şevket, Mahmud ve Abdülbaki isimlerindeki öğrenciler İstanbul'da tahsillerini tamamladıktan sonra, padişahın emriyle, vaizlik ve öğretmenlik yapmak üzere memleketlerine gönderilmişlerdi. Delim, Horasan, Mendeli, Şamara, Anh ve Şefaatiyle gibi kasabalar halisine ise Sünni akaidini öğretmek amacıyla hocalar tayin edilmiştir.

Abdülhamid han, İranlı alimlerin sempatisini kazanmak için ayrı bir gayret sarfediyor, bu alimlere hediyeler, nişanlar gönderip,

maaşlar bağlatıyordu. Basra'da İslami faaliyetler çerçevesinde 1901'de bir ortaokul açılmış, iki tanesinin de inşaatını başlatmıştı.

Yeni Politikada, Doğu Anadolu'nun özel bir ağırlığı vardı. İngiliz, Rus ve Fransızların bağımsızlık vaadiyle kışkırttığı Ermenilere karşı, Müslüman aşiretler, İslam birliği çerçevesinde teşkilatlandırılıyordu. Padişah, halife ve hami sıfatıyla yaklaştığı aşiret reislerini taltif ediyor, İstanbul'a getirtiyor ve onlarla beraber namaz kılıyordu. İşte o yaklaşım ve sıcak ilgi seyasendedir ki, bu insanlar, devlete sadakatlarını gösterecek, topraklarını sahiplenecek ve Ermenilerin hayallerini boşa çıkaracaklardı.

Panislamizm siyaseti, devletin çok uzak topraklarında Yemen'de de tatbik çalışılıyordu. Gerçi Yemen halkının ekseriyeti Zeydi idi ve Osmanlı hilafetini reddediyordu ama bu gerçek padişahın mücadele azmini kırmıyor, onları İngilizlere karşı uyarmaktan vazgeçmiyordu. İstanbul'a devat edilen seyyid ve şeyhler ihسانlara boğuyor, çeşitli rütbelerle onurlandırılıyordu. Bunların yaraşıra, Yemen'in imar ve inşai ile idari problemlerinin halledilmesine de önem verilmekteydi. Yemen demiryolu projesi, San'a-Umran şose yolu inşai, Yemen telgraf hatları gibi yatırımlar, okul, cami ve medrese inşaatları, bölgeye seyyar öğretmen ve din adamları gönderilmesi, hep bu önemin tezahürleriydi. Padişah, bir ara, Yemen'den davet ettiği 109 kişiyi Yıldız'da ağırlayarak, fikirlerini almış, bölgenin problemlerini öğrenmiş, isteklerini belirlemişti. Bu önemli istişarenin ardından, vilayetin imarı, vergilerin dezene konması, ziraatın geliştirilmesi, çocukların eğitimi, ilkokulların yaygınlaştırılması, idareci ve memurların seçiminde hassas olunması gibi önemli kararlar alınarak ön çalışmalar başlatılmıştı.

II. Abdülhamid han, ülke içinde olduğu gibi, emperyalist devletlerin kışkıracıdaki Müslüman çocukların eğitimiyle yakından ilgilieniyordu. Ona göre, kültür emperyalizminin tesirini kırmak, İslamiyeti yeni nesillere doğru öğretebilmek, ancak eğitimle mümkündü. Üstelik, Müslümanların büyük çoğunluğu yeterli öğretim ve eğitim görmemiş, cahil kalmış kimselerdi. Abdülhamid han, bu gerçekten hareketle, sömürgelerdeki Müslümanlar'ın eğitimi için zaman zaman hocalar tayin edip gönderiyordu. Bunlardan bir tanesi de Sultan Abdülaziz zamanında Ümit **Burnu'na** yollanmış olan Bekir

Efendi idi. Bekir Efendi, orada tahminlerin de üstünde başarılı hizmetler yapmış, kendisinden sonra aynı misyonu devam ettirecek dört Zenci Müslüman yetiştirmişti. İngilizcenin yanısıra mahalli dilleri de öğrenen Bekir efendi, Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatının ilk yıllarında İstanbul'a gelerek istişarelerde bulunmuş ve Ümit Burnu müslümanları için 3.000 adet kitap göndermesini padişah'tan rica etmişti. Ümit Burnu Müslümanlar'ım eğitim çalışmaları, Bekir Efendi'nin ölümünden sonra oğlu Ahmed Ataulah tarafından sürdürüldü. Ahmet Efendi, Kimberley'e giderek İslamiyet'i buralarda yaymaya ve bölge Müslümanları'nı aydınlatmaya başladı. 1889'da gayretlerinden dolayı padişahça taltif edildi. . (165)

108 Saray, dünyanın her tarafından gelen ya da davet edilen Müslüman temsilcilerin toplandığı yer olurdu. Orta Afrika ve Batı Çin memleketlerine varıncaya kadar dünyanın dört bir yanından gelen Müslüman temsilcileri Yıldız Sarayı'nda misafir ediliyor, devletli ve davletsiz bütün bu temsilcilere Abdülhamid Han bizzat hitap ediyor. y^o hitaplarında İslam kardeşliği ve birlik ruhunu işleyerek onları coşturuyordu. Uğurlanırken bunlara, bölgelerinde dağıtılmak üzere, masrafları Sultan'ın kendi hazinesinden karşılanarak bastırılmış Kur'an-ı Kerim veriliyordu. (166)

Mekke ve Medine gibi kutsal şehirleri bağrında saklayan Arabistan, Abdülhamid için çok daha ayrı bir önem arz ediyordu. Üstelik, saltanatı boyunca Müslümanlığa eski hitiyaşımını kazandırmayı hedefleyen bir lider ve halife için, bu hususun tartışılması daha mümkün değildi, Şüphesiz, kutsal topraklarda sözü geçmeyen bir halifenin otoritesinin zedeleneceği yönlendirici vasfının ortadan kalkacağı aşıkardı. Sultan Abdülhamid Han, bunu herkesten iyi biliyor, herskesten iyi değerlendiriyordu. . (167)

Hac mevsiminde Karadeniz yoluyla İstanbul'a gelen Tatar, Kalmuk, Kırgız, Kakas ve K3ff'ar Türkler'iyile, Afganlar ve Türkmenler, Anadolu yakasındaki Valide Camii'nde toplanıyor, iâşe ve ibadeleri devlet hazinesinden sağlanıyor ve sonra da Abdülhamid Han'ın temin ettiği gemilerle Cidide'ye hac için gidiyorlardı. İstanbul, hac zamanlarında ve bilhasas Kuzey ve Kuzuydoğu ülkelerindeki Müslümanlar'ın toplandıkları bir şehir olurdu. (168)

Hac'tan dönen hacıların gidiş ve dönüş harçlıkları karşılanır, bunlardan bölgeleri ile ilgili bilgiler alınır, bazılarına ülkelerine dönerken basılı kitaplar verilir. (169)

Arabistan'daki İslam Birliği politikası daha çok şahsi münasebetler şeklinde kendisini gösteriyor ve aşiret reislerinin gönüllerini kazanmak amacıyla onlara ihsan ve iltifatlarda bulunma, maaşlar bağlama, İstanbul'da ağırlama gibi faaliyetler, birinci boyutu oluşturuyordu. İkinci boyutu ise, dini ve siyasi yönleri de olan müşahhas ve etkili çalışmalarıydı. Bunlar, Müslümanları ortak bir şuur ve ideal etrafında toplamayı amaçlayan "dini dayanışma" ve bölgenin kalkındırılması gidi.

Özellikle, dini dayanışmayı kuvvetlendirecek ve Müslümanlar'ın kendilerine güvenlerini sağlayacak olan iktisadi ve teknik yatırımlar çok önemliydi. Bunun için, Abdülhamid Han'la hız kazanan yatırımlar devreye sokuldu. Bölgeye tren yolları, telgraf hatları, elektrik enerjisiyle aydınlatma çalışmaları başlatılıyordu. Arabistan'ın kalkındırılması için hazırlanan büyük projelerden bir kısmı gerçekleştirilmişti. Mesela, Şam-Hayfa-Medine arasında toplam 1.464 km'lik tren yolu, Batılıların "Osmanlılar böyle bir dev projeyi gerçekleştiremezler" . demelerine rağmen, tek kuruş borç almaksızın yapılabilmmişti. Finansmanın üçte biri Müslümanların bağışlarıyla karşılanan bu muhteşem eser, Abdülhamid Han devrinin ve onun İslam Birliği siyasetinin belki eri önemli meyvesi oldu. Üstelik bununla yetinilmemiş, Medine'den Mekke ve Cidde'ye ve yine Medine'den Bağdad'a ve Yemen'e kadar uzanacak yeni demiryolu projeleri hazırlanmıştı. (170)

Son senelerde yapılan araştırmalar, Abdülhamid Han'ın yalnız Müslüman ülkelerde değil, İngiltere ve Amerika gibi Hıristiyan ülkelerde dahi İslam Birliği için çalıştığı göstermektedir. Nitekim 1903'de Abdullah Suhravvady tarafından kurulan bir derneğe "Pan-İslam" Muhammed Webb adlı bir Amerikalı Müslüman'a da, padişahın maddi desteğiyle "Moslem World" adlı dergiler neşrettirilmişti.

Abdülhamid Han, büyük zorluklar ve problemlerin yaşandığı

bir dönemde, emperyalist Batılı güçlere karşı varolma savaşı vermiş ve bu savaşta yabancıların da takdir ettiği dehasını en iyi şekilde kullanmıştı. Bu yandan "denge siyaseti" ile büyük güçlerin Osmanlı'ya karşı ortak hareket etmelerini önlemiş, diğer yandan Dünya Müslümanlar'ını Osmanlı devleti ve hilafet etrafında kenetlenmeye çağıran Panislamizm politikasıyla da, önemli başarılar kazanmıştır. Onun, en azından Müslümanların lideri ve hamisi olduğunu duyu ve fikir olarak kabul ettirebilmesi Osmanlı devleti'nin itibar ve nüfuzunun arttırmıştır. Bunun en bariz örneklerinden biri, Hicaz Demiryolu inşası sırasında sergilenen Müslüman dayanışması ve kardeşliğidir. Bu dayanışma Padişahın tahttan indirilmesinden sonra da sürmüştür, Balkan, Trablusgarp, ve 1. Dünya savaşlarında, yüzbinlerce Müslüman'dan Osmanlı Devletine yardımlar akmıştır.

Abdülhamid Han'ın halinden sonra, kısa zamanda Balkanlar'ın ve Arap toprakların birer birer kaybedilmesi ise, padişahın siyasi çizgisindeki isabetliliği en açık şekilde göstermektedir. Nitekim jthaddçılar bile sonunda Panislamizm politikasına sanılmaktan başka çare olmadığını anlamışlardır. (171)

110

BİRLİK VE BERABERLİK

II. Abdülhamid Han, dışta takip ettiği "İslam Birliği" siyasetini içte de yürütüyor, halkın birlik ve beraberliğine azami gayret sarfediyordu. Bilhassa içteki muhalif unsurları bertaraf için ve onlara halk desteğini kırmak için bütün yurttaki eğitim hizmetlerini yaygınlaştırmış onlara dini İslamı tam ve doğru olarak verecek alimler, ve-liler göndererek irşat etmiştir. Kalkınmayı köy ve kasabalara kadar indirdi ve halkın gönlünde taht kurdu. Ziraata önem verdi, eğitim ve öğretimi köylere kadar yaygınlaştırdı. Camisi olmayan yerleşim birimlerine camiler yaptırdı, eski camileri tekkeleri tamir ettirdi.

II. Abdülhamid Han, takip ettiği bu politika ile devletin yegane İslam devleti ve halifesi olmasını sağladı. Gayrimüslimlerin etkinlik ve hakimiyetlerini azalttı. Hıristiyan memur sayısını azaltarak Müslüman memur sayısını artırdı. Emperyalist Avrupalı devletlerin silahlandığı Hıristiyan cemaatlere karşı Müslümanları silahlandırdı. Avrupalı devletlerin Müslümanlara karşı tahriklerini çok uygun bir politika takip ederek bertaraf etti. Ramazan ve Kurban

bayramlarında halkın gönlünü alır, Ramazanda emekli, dul ve yetimlere yardım edilirdi. Şiddetli geçen kışlarda, dar gelirli ailelere kömür, odun ve yiyecek yardımı yapılır, bütün tarikatlara özel ilgi gösterilir, tekkelerin bazı tarikat şeyhlerine nişanlar, rütbeler verildi. Cami görevlileri, vaiz, hatip ve hocalara her yıl 30 bin kuruş hediye verilmesi adet edinilmişti. İstanbul'un Müslüman mahallelerinde meyhane açılıp içki satılması yasaklanmıştı. (172)

II. Abdülhamid Han, memleketin her tarafına okullar, hastahâneler, yollar, çeşmeler, eşi bulunmayan modern bir tıp fakültesi yaptırdı. Mekteb-i Mülkiyyeyi, bir müze, hukuk mektebi ve divân-ı muhasebatı [sayıştay], Beyoğlu kadın hastahânesi, güzel sanatlar akademisi, yüksek ticâret mektebi, yüksek mühendis mektebi ve yatılı kız lisesini açtı. Ve devam ederse; Terkos suyunu İstanbul'a getirtti ve mülkiye lisesini açtı. Alman çeşmesi yapıldı. Bursada ipekçilik mektebi, Halkalı zirâat ve baytar mektebi ve Kâğıthane'de bir poligon kurdu. Bursa demiryolunu ve Aşiret mektebini yaptırdı. Üsküdar lisesi ve Rüşdiyye mektepleri ve yeni postahâne binası ve Osmanlı bankası ile Reji binalarını ve (Yafa-Kudüs) demiryolu ile Ankara demiryolu yapıldı. Yine hamîdiyye kâğıd fabrikası, Kadıköy havagazı fabrikası ve Beyrut limanı rıhtımını yaptırdı. Osmanlı sigorta şirketi ve Küçüksu barajı ve (Manastır-Selânik) demiryolu yapıldı. (Şâm-Horan) demiryolu ve (Eskişehir-Kütahya) demiryolu yapıldı. Hamîdiyye yüksek ticâret mektebi ve (Galata-Tophâne) rıhtımı, Dolmabahçe saat kulesi yapıldı. (Beyrut-Şâm) demiryolu, Dâr-ül-aceze binası, mum fabrikası, (Afyon-Konya) demiryolu, Sakız limanı rıhtımı, şimdiki İstanbul lisesi binası, (İstanbul-Selânik) demiryolu yapıldı. Ereğli kömür ocakları çalıştırıldı. Tuna nehrinde Demirkapı kanalını, kapahçarşı ta'mirini yaptırdı. Yunan zaferini kazandı. Akıl hastahânesini yaptırdı. Şişlide Hamîdiyye Etfâl hastahânesini yaptırdı. Medîne-i münevvereye kadar telgraf hattı yaptırdı. [Hamîdiyye Hicaz demiryolu Zerkaya kadar işledi. Kâğıthânedeki Hamîdiyye suyu yapıldı. Yeni balıkhane, Haydarpaşa rıhtımı, ma'den arama mektebi, Samda tıbbiyye-i mülkiyye yapıldı. Haydarpaşada askerî tıbbiyye mektebi-i, dilsiz ve sağır mektebi açıldı. Bingâziye telgraf hattı yapıldı. (İstanbul-Köstence) kabloso döşendi. Haydarpaşa istasyonu binası yapıldı. Beşiktaş tepesindeki Yıldız sarayını ve önündeki cami'i yaptırdı. Velhâsıl Avrupadayapılan yeniliklerin hepsini en modern şekilde yurdumuzda

111

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

yaptırdı. Ne yazık ki, tahttan indirilince, bütün bu ilerlemeler durdu ve memleket kana boyandı. Abdülhamîd hân, (İstanbul-Eskişehir-Ankara) ve (Eskişehir-Adana-Bağdâd) ve (Adana-Şâm-Medîne) demiryollarını yaptırdığı zaman, başka memleketlerde bu kadar demiryolu yoktu. Din bilgileri, fen ve edebiyat üzerine çok kitap bastırıldı. Köylere kadar kurslar açtırdı. Parasız kütâblar gönderdi.

Bütün bu hizmetler halkı Sultan'a daha da bağladı ve halkın gözünde "evliya sultan" oldu. Ve çoğu bölgelerde muhaliflerinin antipropandasına rağmen halk kendisinden evliya, veli diye bahsetmiştir. Bu hizmetler semeresini vermiş ve muhalefet (okumuş-bürokrasi) sultana'a karşı ihtilal ve ayaklanma girişimlerini başarısız kılmıştır. Müslüman halkı kullanamayacağını anlayan Jön Türkler gayri müslim tebaayı da yanına alarak ordu ile sultanı devirmeye karar verdiler.

112 • Ve nihayetinde 1908 Jön Türk ihtilali de, Makedonya'daki 111. Ordu'da mektepli Enver, Niyazi ve Eyüp Sabriler'in dağa çıkıp isyan etmeleri ile başladı. 2. Meşrutiyeti getiren bu ihtilalde dikkat edilirse halk yoktur. Halkın sessiz kalmasının sebeplerinden biri de teşkilatsız ve bilinçsiz olması idi. (173)

Sultan Abdülhamid Han, Müslümanlar arasında İslam şuurunun canlı tutulması, halkın cehaletten kurtularak milli ve manevi değerlerine sarılmasını temin etme maksadıyla her tarafa hocalar ve Kuran'ı Kerimler, İslami eserler göndererek halkı bilgilendirmeye çalıştı. Diğer taraftan Batılı devletleri'ni "Cihad" ile tehdit ederek Osmanlı ve İslam ülkelerindeki yayılmacı, yıkıcı ve parçalayıcı faaliyetlerini engellemekti. (174)

MİLLETLERİ SEVİYELERİNE GÖRE İDARE

Arnavutlar Osmanlı devletinin en Batı ucunda kalıyordu. II. Abdülhamid Han, Arnavutluk'a daha bir başka ehemmiyet verirdi. Arnavutların şecaat ve sadakatleri hakkında kuvvetli bir kanaati vardı. Arnavutlara karşı bu itimadı, onun için bir siyasetin temelini teşkil ediyordu. Rumeli'de Arnavutlar Abdülhamid Han'ın siyasetinin bir istihkamı gibi telakki olunuyordu. Buna rağmen 93 harbi hezimetini sonrasında imzalanan Berlin Andlaşması'nın ağır şartlarıyla

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Müslüman Boşnaklar artık Osmanlıdan ayrılmış Avusturya'nın idaresine verilmişti. Balkanlar'da Müslüman teba olarak sadece Türkler ve Arnavutlar kalmıştı. Fakat Arnavutların da bir kısım topraklarının Berlin Andlaşması'ınca Karadağ'a verilmesi kararlaştırılmış ve Arnavut halkı buna tepki göstermişlerdi. Sultan Abdülhamid Han da bir karış toprak verilmesinden yana değildi. Halkın bu tepkisini destekleyerek Yakova, Prizren ve Derbe şehirlerinin kadı, müderris ve müftüleri ile Arnavutluk'taki askeri yetkililere bu karara mani olmamalarını tavsiye ediyordu. Nihayetinde silahlanan Arnavutlar Karadağlıları Gosine'ye sokmadılar. Sultan bu konuda Arnavutlar'ı harekete geçirmişti. Bunun üzerine Gosine ve Plavay'ı Arnavutlara 'terke mecbur kaldılar Fakat yalnız Ülgün üzerinde direndiler. Bu olay sonrasında Arnavutlar arasında bağımsız bir Arnavutluk devleti Fikri gizliden gizliye giderek artmaya başladı. 1881 Şubatı'nda 130 delegenin katılımıyla Debre'de yapılan bir gizli toplantıda Ohri başkent olmak üzere bağımsız bir Arnavutluk devleti talebini haber alan Sultan, Derviş Paşa komutasında 20 bin kişilik bir kuvveti bunların üzerine göndererek onları dağıtmış, elebaşları Rodos ve Anadolu'ya sürülmüştü. Arnavut halkına da şu bildiriyle seslenmişti;

"Müslümanların halifesi olduğumdan hepinizin babası sayılıyım. Huzur ve rahatınızın bozulmaması için uykumu, rahatımı ve her türlü arzularımı terk eyledim. Müslüman olan evlatlarımla bir bölümü olan Arnavutlar'ı babalık himayemden nasıl uzaklaştırabilirim? Böyle aldatacı fikirlerde bulunan beş on kadar vatan haininin fesat ve telkinlerine kulak verilmesin....Zira, bunlar, hem kendilerine ve hem de devletleriyle birlikte soylu bir kavme zulüm etmek alçak düşüncesinde bulduklarından ve sizi o maksatla fesatçılara yaklaştırmak isteyenlerden (burada, Hud suresinin 'zalimlere yaklaşmayın ki, vücudunuza ateş yapışmasın. Sizin Allah'tan başka dostunuz yoktur. Zalimlere yaklaştıktan sonra size hiç kimse yardım edemez.") ayet-i celilesiyle sakınmanızı isterim. Ve tekrar ederimki, şu fesatçı düşüncelerde bulunanlar beş on kişiden ibaret. Yoksa umum Arnavutluk halkı bugünkü idareden memnundur...Bu gibi vatan hainleri ve fesatçıları kendi ellerinizle tutup hükümete teslim etmenizi ve halifenize her bakımdan bağlanmanızı size emir ve tenbih ederim. (175)

II. Abdülhamid Han, Arnavutlar'ı Balkanlar'da Osmanlı haki-miyetinin sağlam aslı unsurlarından olması hasebiyle elde tutulma-sına büyük önem veriyordu. Bu nedenle ayrılıkçıları şiddetle takip ediyor ve etkisiz hale getirirken halkın gönlünü kazanmak uğrunda büyük gayretler sarfediyordu. Makedonya'da Osmanlı devletinin elinde bulunan şehirleri Arnavut taburları koruyor, Sultan'm sara-yında onlardan muhafız birlikleri bulunuyordu. Savaşçı, gözü pek Arnavutlar, Sırp, Bulgar ve Yunan saldırılarına karşı gerilla harbi veriyordu. Bütün bu önemli görevleri sebebiyle Arnavutlar'a Ru-meli'nin Kürtleri deniliyordu. (176)

Sultan, Arnavutlar Osmanlı Devleti'ne sadık kaldıkça, kendi tahtında emin olduğu gibi, Balkanlı Hıristiyan unsurların da Osman-lı'ya kolay silah çekemeyeceğinden emindi. Arnavutlar, Balkan-larda bir nevi Osmanlı'nın sırtını koruyorlardı. (177)

Arnavutların kendilerine özel kabiliyet ve adetlerini bilen Sul-tan, onları kazanmak için onlara "özel statü" uyguladı. Bunun esası, Sultan'a bağlılık karşılığı Arnavutlar'ın yönetimde serbest bira-kılması teşkil ediyordu.

Ve hatta Arnavutlar'dan vergi alınmıyor, istekliler, askerlik ya-pıyordu. Sultan, Arnavutlar ve Kürtler'den bahsederken; "Ben , her milletin, seviyesine uygun bir tarzde idare edilmesine taraftarım" diyordu. (178)

Sultan, Arnavutların güvenini kazanmak için onların ileri ge-lenlerini nimet ve ihsanlara boğardı. Avlonyalı Arnavut Ferit Pa-şa'yı sadrazam yapmıştı. Arnavut kabileleri arasında kötü bir ana-ne olarak sürüp gelen ve bu sebepten birçok yuvanın yıkılmasına yolaçan kan davalarını diyet komisyonları kurarak, fertleri öldürü-len ailelerin kanbedelini kendi hazinesinden ödeyerek Arnavutlar'ın sulh ve sükuna kavuşmasını sağlamıştı.

Sultan'ın kendine has memnuniyet verici idare tarzı Arnavut halkı tarafından benimsenmiş, Halka olan itimat ve sevgileri artarak kötü fikirlerin bu milletin içinde gelişmesini önlemişti . Ve halk bü-tün Müslüman teba gibi halifelerine "alim. zahid ve veli" diyorlar-dı.(179)

ŞİMENDİFER POLİTİKASI

Bağdat Demiryolu

Abdülhamid Han'ın yaptığı demiryollarının gayesi birinci de-recede askeri ve siyasi, ikinci derecede de iktisadi ve ticaridir.

Vatanın müdafası için herşeyden önce demiryolu inşaa-sı zaru-ret teşkil ediyordu. 1877 Türk-Rus harbinde zarureti büyük çapta ortaya çıkmıştı. Balkan isyanlarıyla bu harpten alınan dersler, on-dan sonra Rumelide hemen iki hattın yapılmasını gerektirmiş ve ilk olarak Selanik-İstanbul hattıyla, Manastır-Selanik demiryolu vücu-da getirildi. Abdülhamid düşmanlarının bile; "eğer bu hatlar Abdü-laziz devrinde yapılmış ve 300 milyon altın borcun onda biri bu işe harcedilmiş olsaydı, 1875 Balkan ayaklanmalarını hamen bastırmak ve belki de Türk-Rus harbini önlemek mümkün olurdu." Şeklindeydi. Nitekim bu hatların 1897 Türk-Yunan Harbinde muazzam fayda-ları görüldü. (180)

II. Abdülhamid Han zamanında Türk topraklarına döşenen de-miryolları, evvela Rumeli'de 1993, sonra Anadolu'da 2507 kilomet-reye yükseldi.Halbuki Berlin Muahedesinden evvel demiryollarının uzunluğu toplam 1145 kilometreden ibaretti.

Abdülhamid Han'ın demiryolu siyaseti, dış politikası ile içice idi. Batılı teşebbüs ve sermaye ve teknik merkezlerinin Türk demir-yollarını doğrudan doğruya üzerlerine alamayacaklarını başka taviz-ler talep edeceklerini anlayarak demiryollarının inşası için işi siyasi bir faydaya bağlayarak hem devlet emniyetini garanti altına almak, hem de memleketi büyük bir askeri ve iktisadi kıymete kavuşturma-yı düşünerek harekete geçti.

Yükselen endüstrisiyle İngiltere'nin karşısına dikilmekte oldu-ğunu gördüğü Almanya'ya kollarını açtı ve karadan Hindistan de-miryolunun en hassas istikametini çizen Anade'u-Bağdat demiryolu-nu Almanlara ihale etti. Böylece, Batılı iki büyük ve rakip devle-ti, kendi topraklarında tecelli edici bir karşılaşmaya davet ederek rekabeti kızıştırdı. Birinden birini tutmakla öbürünün şerrinden koru-nuyor ve hem devlet emniyetini sağlayıcı . hem de vatanı demiryolo-

luna kavuşturucu bir nimete erdiriyordu. Şartlarda da bu haseba göre bir kolaylık ve hafiflik temin ediliyordu. (181)

Avrupa'da sanayi inkılabı sonucunda ulaşımda demiryolu teknolojisinin ortaya çıkması, ulaşımda meydana getirdiği kolaylık, Doğu Akdeniz'i Basra Körfezi'ne demiryolu ile bağlamak projeleri gündeme geldi. İngilizler, Hindistan hakimiyeti için 1840'lı yılların başından itibaren yoğun bir çalışma başlattılar ve projeler hazırladılar. 1856'da William Andrew, İskenderun'dan başlayıp Fırat Vadisi'ni geçerek Hindistan'a ulaşacak bir demiryolunun İngiltere'nin Hindistan'daki hakimiyetini iyice artıracığından bahsediyordu. 1869'da Süveyş kanalının açılması ve buranın kontrolünün 1881'de İngilizlerin eline geçmesi İngilizleri deniz yolunun daha rahat olması hasebiyle bu projeden vazgeçirtti. Bundan sonra projeye Almanya ilgilenmeye başladı. Almanya, Berlin'den Bağdat-Basra'ya kadar uzanacak 83 B Projesi (Berlin-Bosfor-Bağdat) demiryolu ile hem Anadolu ve Mezopotamya'nın ekonomik zenginliklerinden faydalanmak hem de Basra limanına kadar uzanacak bu demiryoluyla İngiltere'yi Hindistan'da tehdit etmek istiyordu. Bu demiryolu Almanlar için büyük bir önem arz ediyordu.

Alman İmparatoru II. Wilhelm, Bağdat demiryolunun imdiazını almak için 1888 ve 1898'de iki kez Sultan'ı ziyarete gelmiş ve neticede Bağdat Demiryolu imtiyazı Almanlara verilmişti. İngiliz ve Fransızlar, bu hattın, Doğu Akdeniz-Suriye-Irak hattında yer almasını isterlerken, Almanlar Anadolu içlerinden geçmesini istiyorlardı. İngiltere ve Fransa'ya verilecek yukarıdaki hat imtiyazına Sultan, bu hattın güneydeki Osmanlı vilayetlerini devletten koparacağı endişesi ile bakıyordu. Bu nedenle Anadolu içlerinden geçmesini isteyen Almanlar'ı tercih etti. (182)

II. Abdülhamid Han Bağdat demiryolunun Osmanlı devletine faydasının ekonomik ve askeri alanda büyük olacağına inanıyor, kalkınmanın özellikle İmparatorluğun Asyat operasyonlarına yöneltilmesi İslam birliği politikasına uygun olacağı ve buradaki Müslümanlarla kaynaşmanın daha kolay ve rahat olacağına inanıyordu. Demiryolunun Anadolu'dan geçerek Bağdat'a ulaşması ile zirai ürünlerinin çürümesi önleneyecek, yok pahasına satılmayacak, maddeler atıl kalmayacaktır. Askeri yönden faydalarına gelince; askerin

intikalinin ve ihtiyacının daha çabuk ve seri sağlanması, geçtiği yerlerde kuvvetin sağlanması başta gelmekteydi.

Bağdat Demiryolu Projesi Avrupa'da Hasta Adamı tedavi edici ve kuvvetlendirici bir unsur olarak değerlendirildi. Ortadoğu'ya Alınan emperyalizmini tesis edici bir yol olarak görülen Bağdat Demiryolu, İngiliz ve Fransız kolonyalizmi içinde bir tehdit olacaktı. Bu tehdit, 1904'den sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'yı bir araya getirdi. Almanya'nın Drang Nacysa ve Rusya'yı bir araya getirdi. Almanya'nın Drang Nacy Osten (Şark'a doğru) yolu kesilmek isteniliyordu. Bağdat Demiryolu Projesi, Avrupa'da I. Dünya Harbinin önemli sebeplerinden birisini teşkil etti. (183)

Sultan II. Abdülhamid, İngiliz, Fransız ve Ruslar'ı da tatmin edecek, seslerini kısacak bir demiryolu imtiyazları verdi. Böylece Dengeci bir politika ile serilerini def etmeye çalışıyordu.

Batı Anadolu'da İzmir-Kasaba arasındaki demiryolu yapımı, Fransızlar'a da Suriye ve Lübnan'da imtiyazlar verildi. Ruslara da "Karadeniz Andlaşması"yla Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde demiryolu yapımı imtiyazları verildi. (184)

Bağdat Demiryolu ile emperyalist devletlerin emelleri altüst oldu.

Bağdat Demiryoluyla, Hindistan korkusunu aşılıyarak İngilizleri dize getirmiş, Rusları İskenderun istikametinde "ılık denize inme" politikasından vazgeçirtmiş, Hicaz demiryoluyla da İslam birliği idealini pırıldatarak fevkalade korkutmuş ve Rusları Filistin'deki "Makamat-ı Mukaddese" koruyuculuğundan dönmeye mecbur bırakmıştır. Abdülhamid Han'a düşmanı dahi bu dahiyane politikasını şöyle dile getirecektir: "Artık Büyük Petro'ların, İkinci Katerina'ların emelleri altüst olmuştu. Çar, Avrupa'da, Osmanlıların tarihi mirasçısı sevdasından vazgeçtiği gibi, Filistin'de Mukaddes toprakların koruyucusu olmak fikrinden de yavaş yavaş vaz geçiyordu. İşte Büyük bağdat hattı Rusya'nın bütün siyasi teşebbüslerine mani oldu." d 85)

HİCAZ DEMİRYOLU

II. Abdülhamid Han'ın en önemli hizmetlerinden birisi de Hicaz demiryolu olmuştur. Bu demiryolu projesi ile Şam ile Medine ve Mekke şehirleri birbirine bağlanıyordu. Bu yol ile Hicaz ve Yemen'de Sultan'ın otoritesi kuvvetlenecek, Mısır'da nüfuzunu artıracaktı. Demiryolu ile Hicaz ve Yemen'e askerlerimiz emniyet içinde sevetmek mümkün olacak, hac farızasının yerine getirilmesini de kolaylaştıracak, az da olsa geçtiği yerlerin ziraat ve ticaretini canlandıracaktı.

Hicaz Demiryolu, askeri ağırlıklı hat olması sebebiyle bölgede en çok İngiltere'yi tehdit edeceği için, özellikle adı geçen devlet, demiryolunun yapılmasını istemiyordu. İngilizler sabote için Arab kabileleri arasında, eski anane ve adetlerin bozulacağı, her sene hazineneden aldıkları avaitin (gelir, irat) kesileceği, deve ve at kervanlarının ortadan kalkacağı vb. gibi propaganda yapıyorlardı. Üstelik, Şeyhlere bol para hediye ve silah dağıtarak onları inşaat aleyhine tahrik ediyorlardı. (186)

Suriyeli Arab ve Sultan'ın özel sekreteri İzzet Paşa'nın Demiryolu yapımı için madalya çıkararak İslam dünyasından yardım toplama talebi kabul edildi. II.. Abdülhamid Han, 50 bin lira ödeyerek yardımda bulunanlar listesinin en başında yer aldı. (187) Bütün Müslüman ülkelerinden özellikle Hindistan Müslümanları, İran, Tunus, Cezayir, Rusya Müslümanları, Doğu Türkistan, Sumatra, Java, Malezya'dan büyük yardımlar gelmiş, Afganistan Sultam Amir Han da en yüksek yardımı yapan kişiler arasında yer almıştı. Ve Nihayetinde Bu yardımlar sonrasında 1 Eylül 1900'da hicaz Demiryolu inşaatına başlandı. (188)

Osmanlı devleti, Hicaz demiryolu için yardım kampanyası başlatınca İngilizler Hindistan ve Mısır'daki gazeteleriyle bunu baltalamaya çalışarak Türkler'in Hicaz Demiryolunu yapacak kabiliyet ve iktidarda olmadıklarını, Müslümanları soymak için yenibir bahane uydurduklarını, Müslümanlar'ın boş yere aldınıp para vermemelelerini propaganda ediyorlardı. Mısır'daki İngiliz konsolosu da halıkı demiryolu aleyhine tahriketmiş, fakat bütün bu İngiliz propaganda ve tahrikleri biri netice vermemişti. (189)

30 Ağustos 1908'de Hicaz demiryolu faaliyete geçti. İstanbul'dan kalkan tren Medine-i Münevvere'ye kadar ulaşabiliyordu. İlk tren, İstanbul'dan gelen misafirlerle birlikte 27 Ağustos Perşembe günü, Şam şehrinde Medine istikametine hareket etmişti. Trende, devlet adamlarından müteşekkil kalabalık bir heyetten başka, yerli ve yabancı pekçok gazeteci bulunuyordu. Özel trenin bir büyük salon-vagonu, bir lokantası, bir cami vagonu ve üç yolcu vagonu vardı. Hız, o zaman için mükemmel sayılabilecek olan 40-60 km arasındaydı. Tren yalnızca iki şey için duruyordu. İkmal ve namaz...Çöl kumlan üzerinde cemaatle namaz kılınırken, ikmal için develerle su getiriliyordu. Tren 30 Ağustos Pazar günü öğleden sonra saat iki sularında Medine-i Münevvereye varıldı.

Makedonya ve Ermenistan gibi Osmanlı bütünlüğünden koparılacak istenen Arap illerinin dolayısıyla İslam beşiği topraklarının müdafası, İslam alemine, Kabeye doğru giden yolların telkin edeceği maddi ve manevi bağ ve bağlılık değeri ve bu değerinde, hac yolunun transit merkezlerini bu hat üzerinde toplayıcı ve bütün yolları Halifenin vatanına bağlayıcı özelliğiyle büyük bir ehemmiyet arz ediyordu. Abdülhamid Han'ın bu demiryolu politikasıyla ince siyasetinin dehasını ortaya koyduğunu düşmanları tarafından itiraf edilmiş bir gerçek oldu. (190)

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra İngiliz casusu Lavrance, peşine taktığı bedevilerle Hicaz demiryoluna sabotajlar yaptı. Hicaz'daki isyanlar için bölgeye asker şevki yapılamadı. Ve nihayetinde Medine İngilizlerin komutasında Osmanlı'nın elinden çıkmıştı. (191)

MERHAMET ADALETİ AŞINCA

Merkezi Selânikde bulunan üçüncü ordunun bazı subayları, İngiliz casusları tarafından bol para, makam ve çeşitli vaatlerle aldatıldı. 7 Temmuz'da teğmen Atıf tarafından Şemsî paşa öldürüldü. Masonların ve Yahudi destekçilerinin idare ettiği ve ellerinde İngiliz, Fransız silâhları bulunan hareket ordusu İstanbul'a yürüdü. Halife, merhametinin çokluğundan hazret-i Alinin içtihadına uyararak, bunlara karşı kovmadı. Böylece devleti ele geçirenler yasına ettiler.

Liderler Adil olmalıdırlar. Kimlere karşı nasıl merhamet edileceğini iyi hesaplamak zorundadırlar. Aksi takdirde sosyal dengenin bozulmasına sebep olabilirler.

Peygamberimiz zamanında, Mekke kâfirleri de, Medine'ye hücum edince, Peygamberimiz, Bedr, Uhud ve Hendek'de, az kuvvet ile cihâd ederek, bunların Medine'ye girmelerine mâni' oldu. Sultan Abdülhamid Han, İslam alimlerinin eserlerinden iktibas ettiğimiz Ayeti Kerimenin meali şerifi: (İsyan edenler ile harb edip, bunları itaate getirin!) emrine uymadı. İslam alimleri Sultan Abdülhamid Han'ın Peygamberimizin bu sünnetine ve bu farza uymadığı için, facia ve felâketlere sebep olduğunu belirtmektedirler.

II. Abdülhamid Han, herşeyin hesabını huzuri ilahide bir gün vereceğine inanarak ve insanların da felakete sürüklenmelerine gönülü razı olmayarak çok hassas davranır bu nedenle merhameti adalete galip gelirdi. Merhamet ve şefkatindedir ki "hiçbir Müslümanın burnu kanamasın" diyerek O muhteşem saltanatı terketti.

20

Adalet lidere değil, lider adalete tabi olmalıdır.

II. Abdülhamid Han, adalet teşkilatını devrinin alim ve fadılarlarından olan Ahmed Cevdet Paşa (Mecelle'nin yazarı) ve Abdurrahman Paşa'ya teslim etti. Her işe el atan, kendi eli olmadan hiçbir işe güvenmeyen Abdülhamid Han, Allah korkusu ve şeriat saygı ve sevgisiyle üstüne titrediği adalet sahasını en emin insanlara bıraktıktan sonra ona asla karışmaz, adalet cihazının istiklalini, kendi adına kaza icra edildiği halde, nefsinden ve makamından üstün tutardı. Adalet ona değil, o adalete tabiydi.

Memur tayinlerinde bile Sultan Abdülhamid Han'ın müdahale etmediği sadece bir sınıf memur vardı ki o da hakimlerdi. (192)

33 Yıllık saltanatı boyunca sadece bir kişinin idamını onayladı.

II. Abdülhamid Han'ın devrinde sadece bir kişi bile onun iradesiyle öldürülmemiştir. Yine onun devrinde, hakimlerin verdiği haklı idam hükümlerinden de hiçbiri onun tarafından tasdik edilme-

mis ve bu cezalar daima süresiz hapse döndürülmüştür. Sadece sarayda meydana gelen bir olaydır ki o da idam fetvası veren Şeyhülislamın zoru ve sarayda cereyan etmesindeki nezaket ve padişahın merhameti istismara yeltenici karakteri bakımından tasdikle neticelenmiş ve faili Beşiktaş'ta asılmıştır. (193)

Sebebine gelince; Haremağası içtikten sonra rakibi haremağasının odasına girmiş ve onu tabancayla vurmuş ve daha başka numaralar yaptıktan sonra Padişahın odasına girmeye kadar yeltenmiş olan biriydi. Sultan Abdülhamid Han bu suçu işlemiş olan kişiyi dahi idam cezasının dışında tutma ihtimaline karşı bütün devlet bütçeleri ayaklanmış ve Şeyhülislam huzuruna çıkarak;

"Şahane merhametinizi tebci ederim, Fakat Şeriatın emriyle bu adam da idamı edilmeyecek olursa, ortada ibret misali diye hiçbir şey kalmaz" diyerek cezanın tasdikini istemiş, Sultan da 33 yıllık saltanatı esnasında verdiği ilk ve son idam kararı olmuştur. (194)

Şeriatın ölüm cezası verdiği yerde affa giden Abdülhamid Han, bu hakkını da şeriatın alıyor ve her iki halde de şeriatın yolunda olmak üzere, daima merhameti ahirete tercih ediyordu. II. Abdülhamid Han'a yapılan iftiralar karşısında dayanamayan eski dahiliye nazırlarından Reşit Bey bir yazısında şunları söyleyecektir: "Ben artık ömrümün sonuna gelmiş bir insanım. Allahu Tealaya ve ebedi hayat ve hesap gününe inanıyorum. Artık insafa gelmenin ve hakikati göstermenin zamanı gelmiştir. Abdülhamid'in öldürdüğü tek insan mevcut değildir. " (195)

121

Mabeyn baş katibi Es'ad Bey, yazdığı "Hatırat-ı Abdülhamid-i han-ı sani" isimli eserinde; Sultan'ın güzel ahlâkım, dîne olan bağlılığını, edep ve hayasının derecesini, aklım, ilmimi, adaletini, millet için durmadan çalıştığını, hiç can yakmadığım, düşmanlarına bile iyilik ettiğini, masonların aldattıkları ve maşa olarak kullandıkları kişileri bile af ettiğini çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

SÜRGÜN POLİTİKASI

II. Abdülhamid Han. kendisini kukla gibi kullanmak isteyen ve hatta suikast, ölümle tehdit eden ve devlete zararlı olabilecek

kuvvetli ve nüfuzlu devlet adamlarını İstanbul'da tutmayarak onları uzak yerlerde görevlendirdi. **İhtilal** provaları içerisinde yer alan paşalar bile hapis ve ölümle cezalandırılmayıp, mevcut görevlerine eş görevlerle İstanbul dışına sürüldüler. Aleyhte olan işsiz aydınlar bile kendilerine memuriyet verilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Merhametinin çokluğundan düşmanlarını bile sıkıntı çekmelerine gönlü razı değildi.

II. Abdülhamid Han, merhametinin çokluğu sebebiyle kanunlara uymayan ve bir görevden uzaklaştırılması gereken kişilere karşı sürgün politikası uygular, sürgünler, ekonomik yönden mağdur edilmez, kendilerine maaş bağlanarak sürülürlerdi. Bu tarz sürgünlerde bir kısmı hiçbir vazifeye sahip olmayan sadece bir **maaşla ikamete** memur edilir, birkısmı da memuriyetle gönderilirdi.

Peyami Safa'nın Babası İsmail Safa

122 • Merhum Necip Fazıl'dan nakledelim; "Bizzat Peyami Safa'dan dinlediğime göre (Boer)lere İngilizler tarafından yapılan şiddetli zulümler üzerine bütün Avrupa İngilizler aleyhine ayaklanırken, babası şair İsmail Safa, birkaç edebiyatçı arkadaşıyla İngiliz Elçiliğine gitmiş ve aynı muamelenin Türkiye'ye yapılmasını sefirinden istemişler... Bundan sonra Peyami Safa'nın değil, benim fikrim olarak söyleyeyim ki, vatana hiyanet çapında ve idamlık bir suç olan bu harekete karşı Abdülhamid, İsmail Safa'yı oğlu Peyami iki yaşındayken Sivas'a sürmüş ve ayda bilmem kaç altın maaş bağlayarak orada oturtmuş...İsmail Safa da, Sivas'ta veremden ölmüş...

-Vay. hain Abdülhamid benim babamı öldürdü!

Peyami'nin kanaati buydu ve benden bir gün su cevabı almıştı:

-Abdülhamid senin babanı öldürmedi, kesesinden besledi. Ben onun yerinde olsaydım, babanı astırırdım!.

Yine Peyami Safa'dan dinlediğime göre, Abdülhamid bu sürgün hakkında hesap soran İngiliz sefirine şöyle diyor:

-Siz burada yabancı bir devletin temsilcisi misiniz, yoksa beni murakabe etmeye memur bir fevkalade komiser mi? Huzurdan çıkı-

nız ve bir daha böyle mevzular üzerinde benden görüşme istemeyiniz! Aynı hareket, İngiltere'de yapılırsa acaba yapana nasıl bir ceza verirdiniz diye sormaya lüzum görmüyorum!

Peyami'ye bu naklinden sonra şöyle demiştim:

-Ne yazık ki, ben bunu bilmediğim halde Abdülhamid'i haklı görüyorum da sen, bile bile, onu takdir etmek için elinde en büyük vesika varken aleyhinde bulunduruyorsun!..

Peyami Safa, Abdülhamid aleyhtarları arasında en hafifi, en zararsızdır; ve bu aleyhtarlıkta ruh haleti herkesde daima birbirinin aynıdır. Tek fikir ve hakikat kaygısı olmayan nefis ve şahıs kını..."
(196)

Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Murat'ın hal'inde aktif rol oynamış olan Mithat Paşa'ya karşı II. Abdülhamid Han, daha şehzadeligi zamanında temkinli olmaya çalışıyordu.

Abdula/iz Han'ın Öldürülmesi

Abdülaziz Han, Sultan Abdülmecid Hanın vefatından sonra 1861 yılında, 32 yaşında padişah oldu.

Abdülaziz Han, güçlü kuvvetli, ata sporlarından güreşe, ciride, ava meraklı, kahraman yapılı bir hükümdardı. Halk kendisini sevmekte, ikinci bir Yavuz olarak görmekteydi. Üzerinde durduğu en mühim mesele ordu ve donanmanın yeniden tanzim edilmesi, yeni usullere göre tekamül ettirilmesiydi. Avrupa'dan elde edilen kredilerin pek çoğu bu sahada sarf edildi. Donanma, dünyanın sayılı donanmalarından birisi oldu. Nizamiye, ihtiyat, redif ve müstahfiz adıyla 700.000'i aşkın askeri bir kuvvet hazırladı. Bunların top ve tüfek ihtiyaçları için de modern tesisler kurdurdu.

II. Abdülaziz Han, zeki, anlayışlı ve dünya siyasetine vakıf olduğu için saltanatının ikinci yılında (1863) Mısır'ı ziyaret etti. Kalabalık bir heyetle beraber, Mısır'a yapılan bu gezi çok gösterişli oldu. Yavuz Sultan Selim'den sonra Mısır'a gelen ilk Osmanlı sultanına halk çılgınca sevgi gösterilerinde bulundu. Sultan Abdülaziz. Kahire'yi at üstünde dolaştı. Bu seyahat Mısır halkının Hilafet makamına olan bağlılığının **güçlenmesini** sağladı.

1867 yılında Paris'te açılan büyük bir sergiyi görmek için imparator Napolyon'un davetini kabul ederek Fransa'ya gitti. Oradan, İngiltere, Belçika, Almanya, Avusturya, Macaristan yoluyla memleketine döndü. Bu seyahatlerinde Fransa imparatoru Üçüncü Napolyon, İngiltere Kraliçesi Victoria, Belçika Kralı İkinci Leopold, Prusya Kralı Birinci Wilhelm, Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Birinci Fransuva-Josef, Romanya Prensi Birinci Karol ile görüştü. Sekiz ülkeye gitti. Beş hükümdarla görüştü. Ve bu seyahatlerinin çoğunda şehzade Abdülhamid Han'ı yanında götürdü.

Balkanlarda Rusya ve diğer devletlerin desteklemesi ile çıkan isyanlar, devrinin en mühim hadiselerindedir. Rumeli ve Girit'teki gayri müslim halkın ayaklanmaları devletin başına büyük gaileler açtı. Karadağ, Sırp, Bulgar ve Girit isyanları ile hükümet hem nüfuz, hem de mali bakımdan kayıplara uğradı. Karadağ'a yapılan savaşlar kazanılarak bu mesele bir müddet için kapandı. Sırbistan'da bazı kalelerdeki askerlerin geri çekilmesi ile anlaşma yapıldı. Girit'teki isyan, başarılı bir askeri hareket ile bastırıldı.

124

Mahmud Nedim Paşanın sadareti, hem dışta hem de içte devletin itibarının sarsılmasına sebep oldu. Tarafdarı olduğu Rus Sefiri İgnatiyef'in tavsiyeleri ile hareket eden Mahmud Nedim Paşa, aldığı kararlarla Avrupa devletlerinin tepkisini çekti. Bilhassa devletin senelik ödediği borcunu beş sene müddetle ödenmeyeceğini bildirmesi üzerine Avrupa'da Osmanlılar aleyhine gösteriler yapılmasına yol açtı. Zaten Rusya'nın da istediği buydu. Nitekim, Ruslar bu karışıklıktan faydalanarak Balkanlarda Panislavizm propagandasını yaygınlaştırıp büyük huzursuzluklar çıkardılar. 1875 yazında Bosna-Hersek'te isyanlar çıktı. Bunu Rusya'nın teşviki ile 1876'da Sırbistan'ın Osmanlı Devletine savaş ilanı takip etti. Osmanlı Devleti sıkıntılar içinde olmasına rağmen Sırbistan'ı kısa sürede mağlub etti. Ardından Bulgaristan'da karışıklıklar çıktı ise de mahalli kuvvetlerle bastırıldı.

Sultan Abdülaziz Han, Balkanlardaki tehlikeli gelişmeyi önlemeye çalışırken daha önce görevlerinden azl edilmiş bulunan Hüseyin Avni, Midhat, Mütercim Rüşdi paşalar ile Hasan Hayrullah Efendi ihtilal hazırlığı yapıyorlardı. Bilhassa Hüseyin Avni Paşa, Mahmud Nedim Paşa tarafından azledilip, sürüldüğü için padişaha

kin bağlamıştı. "Kinim dinimdir" diyen bu adam, padişahı tahttan indirip öldürmeye karar verdi. Londra'ya gidip İngilizlerle bu işi planladı. İkinci adam olan Midhat Paşa ise, batı kültüründen ve din bilgilerinden tamamen yoksun birisiydi. Tuna valiliği zamanında yaptığı işler, bilhassa İngilizler tarafından reklam edilerek şişirilmişti. İçki masalarında devlete ait kararlar alırdı. Memleketi kurtaracak tek insanın kendisi olduğuna inanırdı

Hüseyin Avni, Midhat, Mütercim Rüşdi ve Süleyman paşalar, padişahın tahttan düşürülmesi için geniş bir propagandaya giriştiler. Halkın gözünde Sultan'ı küçültmek için çeşitli iftiralar yaydılar. 30 Mayıs 1876 Cuma günü sabahı, saat 04.30'da hareket geçtiler. Taşkışla'dan gelen taburlarla, Mekteb-i Harbiyenin 300 kadar talebesi, Dolmabahçe Sarayını çevirdi. Donanma da deniz tarafını kontrol altına aldı. Sultan Abdülaziz Han kayıkla alınıp, Topkapı Sarayına götürülerek, Sultan Üçüncü Selim Hanın şehid edildiği odaya hapsedildi. Sonra Fer'iyye Sarayına götürüldü.

4 Haziran 1876'da Avni Paşa, çoktan planlamış olduğu cinayeti saraydan elde ettiği adamlarına yaptırdı. Cezayirli Mustafa Pehlivan, Mabeyinci Fahri Bey, Yozgatlı Pehlivan Mustafa Çavuş ve Boyabatlı Hacı Mehmed Pehlivan, Sultan Abdülaziz Hanın kaldığı odaya zorla girdiler. Büyük mücadeleden sonra iki bileklerini kesip dışarı kaçtılar. Avni Paşa çığlıkları duyar duymaz, Kuzguncuk'taki yalisından Fer'iyye Sarayına geldi. Henüz ölmemiş olan Sultan Abdülaziz Han, pencereden çıkartılan adi bir perdeye sarılarak yakın bir karakola nakledildi. Ölüm raporunu imzalamak istemeyen iki doktordan birini Avni Paşa hemen Trablusgarb'a sürdü. Diğerinin de apoletlerini söktü. Üç pehlivana maaş bağlanarak gerçeği açıklamaları önlendi. Sultan Abdülaziz'in naaşım yıkayan imamlar, sonradan verdikleri ifadelerde, Sultanın iki dişinin kırık olduğunu, sakalının sol tarafının yolunduğunu, sol memesinin altında büyük bir çürüğün bulunduğunu belirtmişlerdir. Pehlivanlar da, yaptıklarını sonra itiraf etmişlerdir. İsmail Hami Danişmend 5 ciltlik İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı kitabında Sultanın ölüm sebebinin intihar eden bir kimsenin iki bileğini küçük bir makasla kendisinin derince kesmesi adli tıbbı göre mümkün değildir. Sultanın cenazesi 5 Haziran 1876 günü büyük bir merasimle kaldırıldı. Babası Sultan İkinci Mahmud Hanın Çemberlitaş'taki türbesine defnedildi.

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

SALTANAT

Abdülhamid Efendi'yi büyük bir görev ve sorumluluk bekliyordu. Kendisine şimdi Sultanlık teklif edilecekti. O vatan ve milletin selameti için bu fırsatı kaçırmayacaktı:

"Tarihin acımasız çarkını, İmparatorluğu korumak, daha da iyisi, onu onarmak için durdurmak zorundaydım. Bu nedenle, ne derece tehlikeli olursa olsun, Mithat Paşa'nın söndüğü fırsatı yakalamaya kararlıydım. Görevimi beni ona çağırıyor, iradem beni oraya itiyordu." (197)

Bilahare Abdülhamid Han, Mithat ve Rüştü paşalarla yaptığı görüşmeyi şu şekilde dile getirecektir:

"Biraderim Sultan Murat'ın hastalığı üzerine bana gelmişlerdi. Bana sordular: Hükümet şekillerinden hangisini tercih buyurursunuz? Meşrutiyet'i mi, yoksa mutlakiyeti mi? Dediler. Ben kendilerine cevaben, Avusturya imparatoru, Macaristan'a gider, başına Macar şapkasını giyer, Macar olur. Avusturya'ya gider oralı olur. Bu misali vermekten maksadım, yani biri gemi kaptanı nasıl ki icabeden hale göre gemisine kumanda verir ve idare ederse, ben de kumanda mevkiine geçince, memleketin selameti hangi idare şeklinde olduğuna kanaat hasil edersem, onu ihtiyar ederim dedim...Onlar benim bu cevabımı kafi görmediler. Ama bunu bana hissettirmediler, fakat ben anladım. Fikrimi daha açıkça söylemek icap etti. Onun için şu sözleri de ilave ettim. Benim şimdiki kanaatim şekli meşru olan meşrutiyettir. Çünkü mutlakiyet idaresinde iyi kötü her işte mesuliyet hükümdara aittir. Yönetici ve diğer alakadarlar, hiçbir mesuliyet kabul etmezler. Fakat Meşrutiyet'te böyle değildir. Hükümdar daha az mesuliyet altında kalır. Bütün mesuliyet idarecilere aittir. Dedikten sonra güldüm. Latife olsun diye. Bilmem amma belki bu, sizin işinize gelmez dedim. Onlar da gülüştüler. Sonra ben de onlara "Eh söyleyin bakalım; Bu baktan sizin fikriniz nedir? Diye sordum. Rüştü Paşa fikrini açıkça söyledi. Onun düşüncesi, bizde daha Meşrutiyet olmayacağı merkezinde idi..."(198)

Mithat ve Rüştü Paşalar, Sultan V. Murad'ın Hal'i ve Abdülhamid Etendi'nin tahta çıkmasına kesin karar verdiler.

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Ve Abdülhamid Han, Tahta çıkmış, kendisini tebrik için ziyarete gelenlere şu nasihati etmiştir:

"Devletimizin halini düzeltmek için birliğe muhtacız. Nazarımda birlik her kuvvete faikdir. İttifak, yöneticilerden başlayıp, tabaka tabaka herkesin zihninde yerleşmelidir. Ve umur-u devlet de bu noktaya tevcih etmelidir. Bu encümenin tertibi de aranızda zeval bulmaz bir ittifak rabitasını tesis etmek maksadına mebni olduğundan ümit ederim ki siz de bu niyetimi iyi karşılırsınız. Bunun için meselenin birliğini daima faaliyetlerinizle ispat etmenizi emir ve tavsiye ederim."

HALK İÇİNDE OLMAK

Dolmabahçe Sarayı'nda oturan Sultan, tahta çıkışının ilk günlerinden başlamak üzere halkın arasında bulunuyor, halkın oturduğu yerde oturuyor, halk ile birlikte namaz kılıyor, halkın dertlerini dinliyor ve halkın ne istediğini, hastalığın nasıl teşhis edileceğini araştırıyordu.

Sultan, Rüştü ve Talat Paşalar tarafından kendisinin bir kukla gibi kullanılmak istendiğini biliyordu. Fakat kukla olmayacak, Osmanlı devletini ayakta tutmak ve halka hizmet için hertürlü sıkıntıya girmeye baş vuracaktı.

MEMLEKET MENFAATİ

Mithat Paşa ve taraftarlarının Avrupalılara yaranmak için hazırladıkları ve Sultan İkinci Abdülhamid Han'a kabul ettirdikleri Kanuni-i Esasi 23 Aralık 1876'da ilan edildi. Kanuni esasi, Batılılara şirin gözükme ve Gayri Müslimlerin haklarının Müslümanlarla eşit hale getirilmesi maksadına matuftu. Nitekim Kanuni Esasi ilan edildiğini bildiren top sesleri duyulunca o sırada Batılı devletlerin Osmanlı'daki gayri Müslim tebaayla ilgili yeni düzenlemeleri zorla yaptırmak üzere topladıkları İstanbul Konferansı, Haliç Tersanesinde devam ediyordu. Hariciye Nazırı Saffet Paşa;

"Bu işittiğimiz top sesleri Kanun-i esasinin ilanını müjdelemektedir. Gayri Müslimlerin haklarının Müslümanlarla eşit hale ge-

tirildiğini belirtmektedir. Artık toplantımız lüzumsuz olur" dediyse de Avrupalı devletler Kanu-i esasi çocuk oyuncağıdır diyerek karşılık verdiler. (199)

Cahil, şöhret, Mevki ve makam peşinde koşan yöneticiler büyük felakete sebep olurlar.

Halk o zaman Mithat Paşa'yı bir kurtarıcı gibi görmekte idi. II. Abdülhamid Han, Kanuni Esasi hakkında

"Madem ki millet, kendi mukadderatını bir de kendisi idare etmek tecrümesinde bulunmak istiyor, milletin istediği olsun dedim ve eldeki layihalar arasında Mithat Paşa'nın küçük bir düzeltme ile onaylayarak bilinen Hatt-ı Hümayunu çıkardım. Mithat Paşa'nın layihasını öncelikle kabul etmek zorundaydım. Çünkü Mithat adının ebced hesabıyla "Deva-i Devlet" olduğunu keşf ve ilan etmiş olan hasta bir halka, yine onun hazırladığı devayı vermek zorundaydım...Başka türlü susturamazdım." (200)

128

II. Abdülhamid Han, milletin menfaatine olacak herşeyi yapmaya hazır idi. Nitekim bir keresinde Tahsin Paşa'ya : "Bir hükümdar için lazım olan şey memleketin menfaatidir. Eğer bu menfaat Kanun-u Esasinin ilanında ise, o yapılır; fakat iyi tatbik olunur mu, Türkün menfaati mahfuz kalır mı. burasını kestiremiyorum." Diyordu.

Kanuni Esasinin ilanını Hıristiyanlar ve diğer azınlıklar sevinçle karşıladı. Mithat Paşa, Ermeni ve Patrikleri ziyaret etti. Ve Kanuni esasinin uygulanması için onlardan destek istedi. Böylece Osmanlı tarihinde ilk defa bir Sadrazam Ermeni ve Rum patriklerini ziyaret ediyordu. (201)

O dönemle ilgili Abdurrahman Şerefın tespitleri ilginçtir;

"Kanuni esasi ilam bir dahili ihtiyacı tatmin ettikten başka, ortaya çıkmış olan siyasi pürüzü hafifletmeye ve dindirmeye yardımcı olması için bir parmağa sürülen bal gibi ortaya konmuştu. İçte tesiri gençler ve safdillerce hasıl oldu ama dışta ihtiyat ile karşılandı. Rusya başbakanı Gorkakof ise; maymun taklitçiliği tabirini kullan-

mıştı. İngiliz basını, tatbikattaki problemlere dair uzun makaleler ve neşriyat yapıyordu. Aklimız bir karış yukarıda gezen bizler de onları bilgisizlikle suçluyorduk. Bir gün Mektebi Sultam Müdürü Sanisi (İkinci Müdürü) mösyö Grane ile görüştüm. Tarih öğretmenliğinden yetişmiş bu ihtiyar bana "geçirdiğiniz şekil değiştirmede yeni usûlden doğabilecek sarsıntılara memleketinizin hayırlısıyla mukavemet etmesi temennimdir. Zira bu çeşit inkılaplara alışkın olmayan milletlerde dayanılmaz sarsıntılar meydana gelir" demişti. Ben ise ihtiyar öğretmenin sözlerine kulak bile asmadım. Çünkü Kanuni Esasinin ilanıyla memleketimizin, tarihinde okuduğumuz ingiltere gibi olduğu zanni içinde idim."(202)

İşte bir ilacın her bünyeye uygun olacağını zanneden bir gençliğin, Yeni Osmanlı gençliğinin durumu. Aşağı Yukarı Mithat Paşa ve arkadaşlarını destekleyen gençliğin, kişilerin durumu bundan ibaretti.

Mithat Paşa ve arkadaşları Sultan Abdülhamid Han'ın hiçbir işe karışmamasını bir kukla olarak kalmasının taraftarı idi ve bu şekilde kendisini tahta çıkarttıkları ima ediyordu. Ama Sultan Abdülhamid, bunu kabul etmiyor, mücadelesine devam ediyordu.

Tersane (İstanbul) Konferansı, Balkan Krizine bir çözüm yolu bulmak amacıyla 23 Aralık 1876'da altı Avrupa devleti delegesinin katılmasıyla toplandı. Konferans'ın Osmanlı Devleti aleyhine olan kararlarını atıl bırakmak gerekçeyle Meşrutiyet'in (Kanun-i Esasi'nin) ilanını da bu güne denk getirilmişti.

İstanbul Konferansı'nda Büyük Devletlerin delegelerinin Osmanlı devletine kabul ettirmek istedikleri yenilik şartları çok ağırdı. Adeta Balkanlar için Bir sevr andlaşması özelliğindedi. Sırbistan ve Karadağ'da harpten önceki statüko korunacak, yalnız ileride bir ihtilaf çıkmasını önlemek için adı geçen iki prensliğe bir miktar toprak bırakılacaktı. Bosna-Hersek ve Tuna vilayeti dışında Bulgaristan'a muhtariyet verilecekti. Osmanlı askeri buralarda yalnız kalelerde kalabilecek, ahalinin elindeki silahlar toplanacak. Müslümanlar ve Hıristiyanlar'dan meclisler kurulacak, mahalli gelirlerin bir kısmı hazineye aktarılacak, iş bu teşkilatın icrasına uluslararası bir komisyon nezaret edecekti. (203)

Bilhassa İngiliz delegesi, Ruslara karşı üstünlük elde etmek gayesiyle İstanbul Konferansı şartlarının kabulünü istiyor ve bu hususta Padişah ile Mithat Paşa ile görüşüyordu. Mithat Paşa ülkenin felaketine sebebiyet verecek bu kararlara karşı göğüs gereceğini Kanuni Esasi'nin çıkması ile buna gerek kalmadığını belirtiyor ve kabul etmiyordu.

MİTHAT PAŞA'NIN İNGİLİZLERDEN TALEBİ

Bununla birlikte "Kanuni Esasi"nin korunması ve tatbiki için hukuk danışmam Krikor Odyan Efendi'yi gizlice Londra'ya göndererek İngiliz desteğini istedi. 10 Ocak 1877'de Londra'ya ulaşan Odyan Efendi, Mithat Paşa'nın mektubunu İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Debre'ye verdi. Mithat Paşa mektubunda; "Reformları öngören Anayasa'nın uygulanmasını Büyük Devletler'in güvencesi altına almasını, yani uygulamanın Babıali için uluslararası bir zorunluluk haline sokulmasını önerdi. ..Padişah, Avrupa şemsiyesi altındaki Anayasa'yı kolay kolay çiğneyemeyecek, değiştiremeyecek ve rafa kaldıramayacaktı. Bu şekilde Balkan Slavları için hak arayışındaki Avrupa'yı ve özellikle Rusya'yı surturmayı, öte yandan Sultan Abdülhamid Han'ın elini kolunu bağlamayı amaçlıyordu.

Bu talep Avrupalı Devletlerin Osmanlının içişlerine karışması demektir. Buna rağmen İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Debry, Mithat Paşa'nın teklifini red etmiş, bu konuların tartışma yerinin Londra değil, İstanbul Konferansı olduğunu söylemiştir. (204)

Mithat Paşa'nın bu işini haber alan Padişah kalır olmuş ve bu konuda şunları söylemiştir;

"Mithat Paşa en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Anayasa yazıcılarından Odyan Efendi'yi sözlü bir mesaj ve Britanya hükümeti için eliyle yazdığı bir mektupla Londra'ya göndermişti. Bir Anayasa elde etmekle öğünüyor ve vaadlerimden dönmek durumunda onu güvenceye almalarını İngiltere'den istiyordu. Karşılığında da bu devlete, onun şevketli ilgisine layık olabilmek için, dileyceği bütün hizmetleri yerine getirme taahhüdünde bulunuyordu. Dehşete kapılmaktan ziyade daha da allak bullak olmuştum. İmparatorluk'un en üst düzeyindeki sorumlulardan birisinin, hükümdar-

larının yetkilerini kırpmak için bir yabancı gücün müdahalesini dilenmesini aklım almıyordu. Çevrem öfkemden haberdar olmuştu. Mithattan nefret eden çalışma arkadaşlarım ellerimi ovuşturuyorlardı. Ona çoktan istifasını vermiş... daha da iyisi, hapse atılmış ve yarılanmış gözü ile bakıyordum."

KİN

"Kinim Dinimdir" diyen Mithat Paşa'dan Abdülhamid Han her zaman çekinmiştir. Mithat Paşa'ya karşı takip ettiği siyaseti Mahmut Celaleddin Paşa'dana dinliyelim:

" Gerçi, tahttan indirmek içindeki rolü sebebiyle Mithat Paşa'nın da devlet idaresinden uzaklaştırılması Saray'ca gerekli görülüyordu. Fakat halk arasındaki şöhreti sebebiyle, cülusu müteakip böyle bir yola gitmek uygun görülmediğinden, bir defa onun da sadrazamlığa getirilmesi daha sonra ikbalinin zirvesinden düşürülmesi şekli tercih edilmişti." (205)

Sultan Abdülhamid Han da şöyle diyecektir:

"Mithat Paşa, hal'işine karışmakla, idare adamı olmaktan çıkarak ihtilalciler sınıfına geçti. Hükümdarların hiçbiri hal' işine karışmış bir adama güven duyamaz. Meğer ki, hal edilen hükümdar yerine geçenin can düşmanı olsun. Ve dünyada hiçbir ihtilalci görülmemiştir ki, yıkmakta gösterdiği başarıyı yapmakta da göstermiş olsun..." (206)

RUSYA'YA KARŞI ZORLU MÜCADELE

Rusya, Osmanlıyı tehdit ediyor, Balkanlarda bir kargaşa ve bağımsızlık hareketi başlatıyordu. Mithat Paşa ise Rus ile herhangi bir savaş ihtimalinde İngilizler'in Osmanlı'nın yanında savaşa gireceğine inanıyor ve onlara güveniyordu.

Abdülhamid Han, Rusya'ya karşı devamlı temkinli, en yakınımda gayet büyük ve korkunç bir düşman olduğunu belirtirdi.

Mithat Paşa gerektiğinde harp istiyordu. Sultan Abdülhamid

Han ise aksine harbi istemiyor, harbin kazanılsa bile felaket olduğunu inanıyordu. Harp çıkmasından çekinen Sultan, Mithat Paşa'dan konferans kararlarının değiştirilerek kabulü ile harbin önüne geçilmesini istemiş, fakat bunu başaramamıştı. Hatta bu uğurda onu azil ile Rüştü Paşa'yı yeniden sadarete getirmeyi bile düşünmüştü.

Paşayı saraya çağırarak : "Paşa Hazretleri! Sizi buraya çağırmanın sebebi, Konferans'ın kararı Babıali'de Meclis-i Umumi'ye konulup müzakere olunacaktır. Bunun üzerine hazırlanan raporun birkaç yerinin değiştirilerek kabulünü Mithat Paşa'ya söyledim de kabul etmedi. Raporun içindekiler bütün devleti savaşa sevk için meydan okuyor. Devletlerden müttefikimiz yoktur. O ise vardır diye ısrar ediyor. Saffet Paşa da iki derede bir arada kalmış adam gibi ne yapacağını bilmeyip, ağlıyor. Bana gelince ağlayıp, Mithat Paşa'ya gidince ne diyeceğini bilmiyor. Benim nazarımda Saffet Paşa'dan başka kimse göremiyorum. Sizin ise Anadolu'lu bir Türk ve pederim zamanından beri devletin nan-ı nimetiyle nimetlenmiş, tecrübeli bir zat olduğunu biliyorum. Sizi makama getireyim. Meclis-i Umumi'de devlet için ileride meydana gelecek sıkıntıyı bildirin. Benim arzumun da bu olduğunu bildirin." (207)

Savaşları kazananlar da kaybederler.

Sultan, İstanbul Konferansından istediği kararları çıkartamamıştı. Bunu, özellikle Mithat Paşa'nın altından çıktığına inanıyordu. Mithat Paşa sadarete getirilince Sultan Abdülhamid Han onu sıkı bir takibe almıştı. Özellikle, Sadrazam'ın konağında olup bitenleri yakından izliyordu. Paşa'nın konağı, Kanuni Esasi ilanının müteakip yeni Osmanlılar'ın sürekli toplantı yeri olmuştu. Her akşam burada içki içiliyor, sarhoşluğun tesiri ile sultan'ın kulağına kadar gelen ve onu rahatsız edici uygunsuz konuşmalar yapıyordu. (208)

" devrid ü bürid ü şekest ü bi best"

Mithat Paşa aynı zamanda sözlerine itiraz edenlere derin kin duyar, yüzüne karşı meth edilmekten de aşan hoşlanırdı. Bu ise liderliğin, yöneticiliğin en zayıf yönlerinden olup onların felaketini hazırlayan sebeplerdir.

Mithat Paşa'nın mizacı diktatörceydi. "Yıkıcı atılğanlığı ile nam salmış olup, her işte kendi görüşüne tutkun olmakla dediğim dedik bir adamdı. Yükselmek hırsları ile dolu olduğu için 'Yeni Osmanlılar' adını alan cemiyetin başkanlığına geçerek 600 yıllık devletin yapısını bir anda değiştirmek, ülke ve milletin törelerini ve geleneklerini istediği kalıba sokmak gibi elde edilmesi imkansız bir kudretin kendisinde bulunduğunu sanmış ve çok defa "devrid ü bürid ü şekest ü bi best" (parsaladı, kesti, kırdı ve bağladı) şiirini anarak, devletin idare ağını parçalamayı, saltanatın otoritesini kırmayı kafasına koymuştu" (209)

Haddini Bilmek

Sultan Abdülhamid Han Mithat Paşa hakkında şunları ifade etmektedir;

"Sadrazam olduğunun ilk gününden itibaren bana adeta emir verir kesildi. Ve işlerinde Meşrutiyet'ten ziyade istibdada yatkındı. Mithat Paşa'yı yakından tanıyanlar rey ve icaraatında ne kadar müstebid (katı) olduğunu gizlemezler. Paşa, hürriyeti yalnız nefsi için istiyordu. Diyorlar ki, bizde Kanuni Esasi'yi Koyan Mithat Paşa'dır. Halbuki o öteden beri Meşrutiyet taraftan idi Lakin ismini bazı kitaplarda, methini işitmekle hasıl olmuş bir taraftarlıktı. Mithat Paşa, Meşrutiyet idaresinin Avrupa'da temin etmiş olduğu faydaları yalnız görmüş, fakat bu ilerlemenin diğer sebeplerini tetkik etmemiştir. Sulfatömör, her hastalığa, her bünyeye yaramadığı gibi usul-i Meşrutiyet de her kavme her milletin bünyesine fayda olmayacağını zannederim. Şimdi ise (1. Meşrutiyet'in tatili yıllarında) zararlı bulunduğu eminim. Mithat Paşa, Kanuni Esasi'nin beher mehal ilan olunmasını teklif ettiği zaman hiçbir devletin Kanuni Esasi'ni tetkik etmemiş ve bu babta esaslı bir fikir edinmemiş idi. Rehberi Odyan Efendi idi. Odyan Efendi ise, o zaman bile bizde en mümtaz bir hukukşinas değildi. Zannederim ki, bu bilgisizlik Mithat Paşa ile Taif Kalesi'ne kadar beraber gitti." (210)

Mithat Paşa, aynı zamanda Sultan'a gayri Müslimlerden vali tayin edilmesi ve bunların da harp okuluna alınmasını isteyen bir dilekçe göndermişti. Abdülhamid Han ise bunu kabul etmeyerek : "Devletin temelini yıkacak olan istekler" şeklinde nitelendiriyordu. (211)

II. Abdülhamid Han'ı bir kukla gibi kullanamayacağını anlayan Mithat Paşa, sert bir mektup yazmaya karar verir. Bu mektubunda: "Meşrutiyeti getirmek ve ilandan maksadımız İstibdadı ortadan kaldırmak ve Zat-i Şahanenizi vazifesinde ikaz ve vükelayı devletin vazifesini tayin ve milletimizin meyamında süratli gelişmeyi tamin edip elbirliğiyle ve gerçekten memleketin ıslahına çalışmaktır...Padişahım, Osmanlılar, kendi kendilerini ıslah ve idare itidarına haiz olmalıydılar. Usul-i Meşrutiyetle idare olunan her memlekette nizam nedir bilir misiniz? Tarife hacet yoktur. Bendenize emniyet ediniz efendim, bununla beraber rical-i milletten de emini olunuz..." (212)

Sultan'a karşı takındığı bu tavırları neticesinde 5 Şubat 1877 günü sürgüne gönderildi. Ve ne İngiltere'den ne de halktan beklediği tepkiyi bulamadı.

134 II. Abdülhamid Han, bu konuya şu şekilde değinir: "Mithat Paşa, sadaretinde milletin kendisini sevdiğine o kadar inanmıştı ki, azlettığım anda büyük bir ihtilal çıkarak benim hal' ve belki de idam edileceğimi bile saklamaya gerek görmedi. Halbuki, ben onu Avrupa'ya uzaklaştırdığım zaman, hiç kimse ağzını açmadığı gibi, birçok vezirler ve devletadamları beni kutlamışlar, şairler bana övgüler, ona yergiler yazarak, gazetelerle, kitaplar bunları yayınlamışlardı...

Kendisine hürriyet vermiş olan bir velinimetinin, henüz eserinin mürekkebi kurumadan, sadareten ve memleketten uzaklaştırılmasına halkın suskunluğu, aydınının teşekkür ettiği bir memleketin Meşrutiyet idaresine ne kadar layık olduğunu ben söylemek istemem. Beni istibdad idaresinin en büyük taraftarı ve dünyamın en büyük müstebidi ilan edenler, hakikati hiç olmazsa ben dünyadan el çektikten sonra itiraf etsinler ve onlar da benden el çeksinler..." (213)

BİR KARIŞ TOPRAK UĞRUNA

Yeni birTürk-Rus Harbi'nin çıkıp çıkmaması, Osmanlı Devletinin İstanbul Konferansı kararlarını kabul edip etmemesine bağlanmış görünüyordu. Bu kararlar. 18 Ocak'ta toplanan Meclis-i Umu-

mi'de rededildi. Böylece Harbin olma ihtimali çok yükseldi. Rusya, Avrupa devletlerinden çekinerek taleplerini de azaltmıştı.

31 Mart tarihinde Londra'da Büyükelçiler arasında "Londra Protokolü" adıyla anılan bir protokol imzalandı. Protokolde, İstanbul Konferansı kararlarında Osmanlı Devleti lehine değişiklik yapılmıyordu. Osmanlı Meclis-i Mebusam bu protokle 10 Nisan'da redetti. İngiltere'den çekinmeye devam eden Rusya, bir adım daha gerileyerek Petersburg'a bir elçi gönderilmesinin vaadedilmesini ve Karadağ'a yalnızca Nikşik kazasının verilmesini istedi. Bulgarlar sindirilmiş, Sırbistan'la sulh yapılmış, sıra Karadağ ile barış andlaşmasına gelmişti. Ona Nikşik verilse idi iş bitecekti. Burada Müslüman bulunmayan Türk düşmanı bir ilçe idi. Rus Çarı da giderek bütün isteklerini bu ilçenin Karadağ'a verilmesine kadar indirgemiş, verilmesi halinde harbin önüne geçileceğini, aksi takdirde bunun kendisi için bir "onur meselesi" yapılacağını söylemişti. Bu istek de Meclis-i Mebusan'da "bir kariş dahi olsa toprak vermeyiz" denilerek ret edilince, sulh müzakereleri için gelen "Karadağ memurları" İstanbul'u terk ile Hocabey (Odesa) yolu ile Kışnev ordugahına giderek ve Rus İmparatorunun himayesine sığınarak kendisinden yardım vaadi almışlardı ki, bu keyfiyet Rusya ile harbin açılmasına başlıca sebep oldu.

II. Abdülhamid Han, harp istemiyor. Osmanlı devleti için bir felaket olduğunu, devletin içindeki iç çatışmanın yanında dışta bir başarı elde etmesinin zor olacağını çok iyi biliyordu. Ama dinlemedi.

Harp taraftarlarının başını çeken Mithat Paşa, Konferans kararlarını kabullenmektense harbi tercih ediyordu. Genlerde bu uğurda doldurulmuştu. Medrese talebeleri Saray'ın önüne gelerek "harp isteriz" diye bağırıyordu. Sultan Abdülhamid Han bu konuda şunları yazar: "Zat-ı Şahaneyi oraya (Saray'ın meydanına) kadar devletle biz muhabere isteriz, mutlaka muharebe olmalıdır. Padişah 11 sen gençsin korkma, bizim milyonu aşkın askerimiz vardır, biz gömleğimize varıncaya kadar fedakarlığa hazırız" (Kocabaş)

Hatta Sultan, V. Murat'ın tekrar tahta çıkarılması söylentileri ve kendisinin "Moskof taraftan" olması propagandasıyla savaş lehine iyice sıkıştırılmış, bu sebeplerden hastalanmıştı.

Meclis-i Mebusan'da Rus, Ermeni. Yahudi azınlıklar da vardı. Bunlar bilhassa bir harbin çıkmasında Mithat Paşa'yı destekliyordu. Aynı zamanda Mithat Paşa Sultan'ı yanlış bilgilendiriyordu. Mithat Paşa'nın her zaman 500 bin askerimizin hazır olduğundan sözetmesi, askeri yönetimin defter kayıtlarına dayanıyordu. Gerçek durum ve askerın gönderilmesi işi bunun askerlik kertesini ve ihtiyatlar da içinde olduğu halde toplanan askerlerin değerinin yetersizliğini ortaya koydu.

Milletin bu kadar dahili karışıklarla uğraştıktan sonra Rusya gibi güçlü bir devletle, müttefiksiz olarak savaşa girecek güçte olmadığı delillerle ortadaydı. Böyle iken, savaşın çıkmasını çabuklaştırmaktan başka tedbirler alınmadı ve meclislerde ""Atı-yedi yüzbin silahlı askerimiz hazır, durumumuzu harpten başka bir şey düzeltmez gibi sözler söylemekten geri durulmadı. (214)

Savaş hazırlığı olmadan savaşa kalkışmak en büyük ahmaklıktır.

136

İngiliz delegesi Salisbury Sultan'ı ve Sadrazam Mithat Paşa'yı devamlı harbin Türkiye için felaket olacağı, İngiltere'nin destek vermeyeceği uyarısına rağmen Mithat Paşa diretiyordu. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid Han, Mithat, Saffet, Namık, Said ve Redif Paşalar'la Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'nin katıldıkları toplantıda, onlara şunları söyleyecektir:

"Ahali ve herkese Rusya ile savaşacak yedi yüz bin asker olduğunu bildiriyorsunuz. Halbuki Ahmet Muhtar Paşa'dan alınan telgrafta 300 bin asker yerine 30 bin asker olduğunu bildiriyorsunuz. Lord Salisbury da böyle bir uyarda bulunuyor. Halbuki siz şimdiye kadar İngiltere'nin Devlet-i Aliyye'nin dostu olduğunu, her hususta birlik olduğunu, yardım edeceğini, gerek bana ve gerekse gazetelerle halka açıklamış bulunuyorsunuz. İngiltere devletinin resmi delegesi bir savaş halinde İngiltere'nin Devlet-i Aliyye'ye yardım etmeyeceğini resmen bildirmiştir. Bu durumda beni ve halkı aldattığınız, kandırdığınız anlaşılıyor. Avusturya'nın Bosna-Hersek hakkında Rusya ile ittifak halinde olduğu da bilinmektedir. Yunanlılar'ın niyetleri de malum...Devlet, Karadağ'a karşı 30-40 bin asker bulundurmaya zorundadır. Devletin elindeki tüfek cephane de

eksiktir. Bu durumda savaşa girmek büyük sorumluluktur. Bundan daha büyük alçaklık tasarlanamaz. Bir taraftan softalar Saray'a kadar gelip savaş diye bağıyor, öte yandan da en küçük çocuklar ellerinde tüfeklerle gösteri yapıyorlar. Uykumu ve sıhhatimi yitirdim. Bu duruma acele ve kesin bir çare bulunmalıdır." (215) Bu sert iktiza rağmen "İngilizler bize vaat ediyorlar" diyerek direten Mithat Paşa devleti acımasız bir harbin pençesine terk edecektir.

Ve nihayetinde Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı devletine harp ilan etti. II. dülhamid Han'ın tahmin ettiği gibi Osmanlı yalnız kalmıdı

KAHRAMANLIK

II. Abdülhamid Han, komutanların ehliyetizlikleri sebebiyle harbe müdahale etti. Fakat bütün çabalarına rağmen maalesef harp keybedildi. Edirne Ruslar'ın eline geçince ateşkes ve sulh istendi.

Sulhun istendiği 1878 Şubat'ında Osmanlı devleti en buhranlı günlerini yaşıyordu. Başkent İstanbul kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıya idi. Rus orduları buraya bir günlük mesafede bulunuyordu. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid Han, Rus ordusu Başkomutanı Grandük Nikola'ya bir mektup yazarak İstanbul'a girmemesi için onu uyardı. Mektubunda şöyle diyordu:

137

"Eğer İstanbul'a girmeye teşebbüs ederseniz, şimdi Mesudiye Zırhlısı'na bizzat bineceğim, Ayastefanos önüne gelip Rus ordusunu topa tutacağım. Şayet mağlup olursam, cephaneliği ateşe verip berhava olacağım. (216)

Grandük Nikola'nın Osmanlı Donanmasının teslimi isteğine ise cevabı şu olmuştur: "...Yeminle beyan ederim ki, Donanma-ı Humayun'un elden çıkarılmasına katıyyen rey ve rızam yoktur. Her türlü fedekarlığı eder, fakat donanma maddesini esasından reddedirim. Ve mucip sebeplerini dahi beyana muktedirim. İcabında donanmayı kayıp etmemek için canımı fedaya hazırım."

Sultan, Osmanlı devletinin harbe hazır olmadığını, Meşrutiyet meclisinden İstanbul Konferansı kararlarının tadil edilerek kabul

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

edilmesini istemişti. Bu durum, Nikşık kazasının Karadağ'a verilmesi ve Petersburg'a bir elçi gönderilmesi noktasına kadar gelmişti. Meclis-i Mecubun'a Hariciye Nazırı Saffet Paşa'yı göndererek "Hükümetin sulh taraftarı olduğunu " bildiriyor, son antlaşma şartlarının kabul edilmesini istiyordu. Fakat Meclis'ten aleyhte karar çıkmıştı. Sultan, bu karardan hiç memnun olmadı. Kanuni Esasi gereği son kararı Meclis verecekti ama Sultan kendi kararının da en azından gözetilmesini ummuştu. Ama umduğu olmamıştı. Kendisini uzun bir zaman sonra ziyaret edecek olan Enver Paşa'ya şunları söyleyecektir:

"Padişah olarak bu memleketin tarihinde ilk Meclis-i Mebusan-ı ben açtırdım. Fakat mebusların kafi derecede olgunlaşmamış olduğunu görünce, aynı meclisi ben kapattım. Bilir misiniz ki Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın verdiği ilan-ı harp kararı bize neye maloldu?"

Ve II. Abdülhamid Han; "93 Harbi için Karadağ'a bir karış toprak tekretmekten sakındık. Fakat sonra bunun yerine az kaldı Osmanii İmparatorluğu'nü İstanbul kapılarına yürüyen Rus ordularına

138

- teslim edecektik." (217)

DEHA

II. Abdülhamid Han, tahta geçince bir sene beş ay devlet idaresine karıştırılmadı. Memleketi sadrazam Midhat paşa ve arkadaşları idare etti. Bunlar, 24 Nisan 1877 günü Rus harbine sebep oldular. Bu savaş Mâlî 1293 senesine rastladığı için (93 harbi) denildi. 93 harbi Edirne mütârekeseine kadar dokuz ay sürdü. Müşir [Mareşal] yaptıkları Süleyman paşa, Şıpka geçidindeki gafletiyle en seçkin Türk birliklerinin harcanmasına sebep oldu. Bu hezimete kahramanlık denilerek, başkumandan yapıldı. Fakat, Filibe'ye ve oradan Edirne'ye kaçtı. Edirne'de de tutunamayıp mütâreke istedi. Mütâreke Abdülhamid hânın, kraliçe Viktorya'ya çektiği telgraf üzerine mümkün olabildi.

Ruslar ve Bulgarlar, onbinlerce Türk kadın ve çocuğunu kestiler. Bir milyondan fazla Türk, Bulgaristan'dan, İstanbul'a göç etti. O zaman Rusya'nın nüfusu doksan, Osmanlıların ise altmışdört milyondur. Sultân Abdülhamîd hân. faciaları görünce. Edirne mütâreke-

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

sinden 13 gün sonra, 13 Şubat 1878'de Meclis-i mebûsânı kapattı. Devlet idaresini eline aldı. Mebusların ancak yüzde kırkı Türktü. Bu parlamento devam etseydi, Osmanlı devleti, daha o zaman parçalanacaktı. Sultân Abdülhamîd hânın ilk ve büyük başarısı, bu felâketi görmesi ve önlemesi oldu.

HATAYI KABULLENMEK

Meclis-i Mebusan'ın (Meşrutiyet'in) kendi ifadesiyle ehliyet-sizler elinde olması Osmanlı için bir felaket olduğunu söyleyen Padişah bütün tepkilere rağmen takip edeceği politikayı şu şekilde ifade edecektir:

" Babam Sultan Abdülmecid'i taklit ederek, bağımsız müesseseler vasıtasıyla ve ikna yoluyla ıslahat yapılmasına teşebbüs etmekle büyük hata ettim. Bundan sonra büyük babam Sultan Mahmut'un yolunu takip edeceğim. Büyük babam, korunması Allah tarafından bana verilen milletin emel ve şiddetle idare edilebileceğini anlatmıştı." (218)

Padişah, Hanedan ve devleti bir emanet olarak görür. Onu en güzel şekilde korumak için hiçbir **fedakarlıktan** kaçınmaz.

Meclis-i Mebusan'ın Osmanlı devleti için bir felaket olduğuna ikna olan Padişah, kapatmasına karar verir. Ve 28 Şubat 1877 tarihli muhtırasında şunları söyler:

" Meclis,devlet,memleket ve saltanat aleyhine giriştiği beklenmedik politikalarıyla dost ve düşmanın alay konusu durumuna düşmüştür. Milletten vekilleri ve memleket çakırlarının hizmetçileri olması lazım gelen mebuslar, paraya olan açgözlüklerinden bir takım nüfuzlu kişilerin dalkavukları kertesine düşmüşlerdir. Hıristiyan mebusların herbirisi, kendi milletlerinin emel ve maksatlarını yürürlüğe koymaya pek çok çalışıyorlardı. Ermeniler, Ermenistan hakkında nutukları çekiyorlar; Rumlar da Tırhala ve diğer yerler hakkında isteklerini yaptırmaya girişerek Meclis'in içinde, vekillere emretmeye cesaret etmişlerdir. Mebusan Meclisi, devlet ve memleketin gelişmesine yarayacak yerde az zaman içinde bir çok zararın meydana çıkmasına sebep oldu. En sonunda memleketin maddi

139

ve manevi gücünü felç eden Rusya savaşına sebep olmakla sonuçlanmıştır. Bir müddet daha devam etmiş olsaydı, daha pek çok zararlar gittikçe büyüüp korkunç şekil alacağını tahmin etmek güç değildir. Allah korusun, memlekette, nifak tohumları ve aldatmalar öylesine gelişir.öylesine genişlerdi ki her tarafta karışıklıklara ve ihtilaller çıkmasına sebep olurdu...İşte henüz tecrübesiz ve memleketin gerçek yararlarının neler olduğunu tam olarak kavramamış ve bir taratan da birçok fesatçı ve sinsî düşmanların hile ve desiselerine kapılarak devlet ve millet için esaslı tehlike sebepleri olan bir takım maddelerini, bilerek veya bilmeyerek, mutlak ve gelişme sebepleri sanan kişilerin elinde, Kanuni Esasi'nin zararlı ve tehlikeli bir silah olduğu görüldüğünden, Meclis'in süresiz olarak tatiline, saltanat ve devletin hayat ve huzuru adına zaruret duyulmuştur. " (219)

Bir kanunun, bir memlekette, devletin ve halkın hayatını teminat altına aldığı halde, aynı kanun bir diğer memleketi harap edebilir. Çünkü kanun halkın din, yaratılış, mizaç ve ahlakına uygun olmalıdır.

140

Abdülhamid Han'ın Meşrutiyet'in o zamanın şartlarına uymadığını ve millet ve memleket için zararlı olduğunu muhtelif zamanlarda dile getirdiği sözleri;

" Meşrutiyet'le idare edilebilmek için memleketimiz kafi derecede olgun değildir. Bu bizim için biri felaket olur; çünkü bu idare bütün fertler arasında eşitlik icap ettirir. Biz de ise böyle bir şey düşünülemez. İmparatorluğumuz, Türkler'den, Araplar'dan, Rumlar'dan, Ermeniler'den Bulgarlar'dan, Ulahlar'dan, Arnavutlardan, Yahudiler'den teşekkül etmiştir. Bu unsurlar kazai istiklallerinden ve kiliselerini kendileri idare temek hakkında vazgeçmek istemezler. Bundan başka müşterek bir dilimiz olmadı da malumdur. Gene bu unsarlardan hiçbirinin anadilinden vazgeçip Türkçe'yiresmi dil olarak kabul etmeyeceği de aşikardır. Bu şartlar altında Osmanlılar'da milli his nasıl köklenebilir? Zaten Hıristiyan tabaamız. büyük devletlerle işbirliği yapmaktadır. Slavlar'ı Rusya, Ermeniler'i İngiltere, Rumlar da kah biri, kah öbürü himaye etmektedir.

Bir kanunun, bir memlekette, devletin ve halkın hayatını teminat altına aldığı halde, aynı kanun bir diğer memleketi harap edebi-

rir. Çünkü kanun halkın din, yaratılış, mizaç ve ahlakına uygun olmalıdır. (220)

JÖN TÜRKLER

"Bizim Jön Türkler hayalperesttirler. Çünkü bizde Kanuni Esasi'yi meşruti hükümeti ilan etmek, umumi bir kargaşalığı davet etmek, herkesi birbirine düşürmek demektir. Bu, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nü sarsar. İngilizler'in, her vesileyle Jön Türkler'i tutmaları dikkat çekicidir ve bizim memleketimizde Kanunu Esasi'yi getirmek için ellerinden geleni yaparlarken aynı şeyi Hindistan için reddetmektedirler. Halbuki Hindistan'ın umumiyeti bizimkine benzemektedir. Orada herşeyden evvel kast teşkilatını yok etmek icabeder.

Orada da bizimki gibi Müslüman, Hıristiyan, Budist, Brahman gibi gayrimütecanis kitilelerin aynı mecliste beraber çalışmaları pek güçtür." (221)

141

Osmanlı Devleti'ni çok yakın takibe alan ve her defasında fitne ve fesatlarla kadın ve para ile yöneticileri elde etmeye ve gayri Müslimleri aleyhte kullanmaya çalışan İngilizler, Meşrutiyet'in iyi bir şekilde işleyişinin de kendi felaketleri olacağını bilmekte idiler. Bunun için her türlü hile ve desise ile Osmanlı'da siyasi istikrarı baltalamaya çalışmışlardır.

İngilizler bu nedenle Jön Türkleri, kendilerine muhalif olan Sultan Abdülaziz ve Abdülhamid hanın politikalarını bertaraf etmek için desteklediler. İngilizler Birinci ve İkinci meşrutiyeti etkisiz hale getirmeyi başarmışlardır.

İkinci Meşrutiyet sonrası 31 Temmuz 1908'de İngiliz Dışişleri Bakanı Edvard Grey, İstanbul Büyükelçileri G. Lowther'e gönderdiği bir telgrafta: "Şayet Türkiye Anayasa'yı tam olarak ayakta tutar ve kendisi de kuvvetlenirse bunun sonuçları bizim şimdi göremeyeceğimiz kadar uzaklara gidebilir. Bu hareketin Mısır'daki tesiri inanılmayacak kadar büyük olacaktır. Kendisini Hindistan'da hissettirecektir. Biz şimdilik kadar idaremiz altında bulunan İslamlara kendi dinlerinin başkanı olan milletin (Türkler'in) kötü bir despot

tarafından idare edildiğini söylüyorduk. Halbuki biz idare ettiğimiz İslamlar için iyi bir despottuk ve bizim idaremiz altında daha mesut-tular. Zira bu insanlar mukayese imkanına sahip değillerdi. Dolayısıyla farkın kendi lehlerine olduğunu kabule hazırdılar. Fakat şimdi Türkiye bir anayasa yapar, parlamento kurar ve hükümet şeklim değiştirirse. Mısırlılar da bir anayasa isteyeceklerdir. Bizim bu kuvvete karşı koymamız çok güç olacaktır. Şayet Türkiye'de anayasa iyi işler ve Türkiye'de işler iyi giderse Mısır'da ayaklanmalar olacaktır. Bu vaziyette bizim durumumuz çok garip kaçacaktır. Biz asla ne Mısır halkıyla ne de Türk hükümetiyle mücadele girmeyeceğiz. Bizim mücadelemiz Türk halkının hisleriyle olacaktır. Bunu, yakın veya uzakta çok dikkatli ele alınacak bir konu olarak veriyorum. Bu hususun haricinde bütün reform hareketlerini tutar görünün ve bana bilgi verin. "(222)

142 İngiliz casusu Fitz Maurice de 25 Ağustos 1908 tarihindeki Londara'ya gönderdiği raporunda, aynı endişeleri dile getirmiş, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ındaki gayri Müslim mebusları tavlayarak Meşrutiyet'in işleyişini baltalamaya çalışmıştır. (223)

BÜNYEYİ İÇTEN TAHRİP ETMEK

İstanbul Patriklerinden olan Gregorios, Sultan İkinci Mahmûd Han zamanında çıkan Rum İsyanının baş planlayıcısıydı. Bu suçundan 1821 'de Patrikhane kapısında îdam edildi. Patrik Gregorios'un Rus Çarı Aleksandra yazdığı mektup, târihî önemi hâiz olup, ibret verici olması bakımından mühimdir. Mektupta şöyle demektedir:

"Türkleri maddeten ezmek ve yıkmak imkânsızdır. Türkler, Müslüman oldukları için çok sabırlı ve mukavemetli insanlardır. Gayet mağrurdurlar ve izzet-i îmân sahibidirler. Bu hasletleri, dinlerine bağlılıkları ve kadere rızâ göstermeleri yanında kumandanlarına, büyüklerine olan itaat duygularından gelmektedir.

Türkler zekîdirler ve kendilerini müsbet yolda yönetecek reislere sâhib oldukları müddetçe de çahşkandırlar. Gayet kanâatkârdırlar. Onların bütün meziyetleri, hattâ kahramanlık ve şecaat duygularında, geleneklerine olan bağlılıklarından, ahlâklarının güzelliğinden ileri gelmektedir.

Türklerde evvelâ itaat duygusunu kırmak ve manevî rabıtalarını (bağlarını) kesretmek (parçalamak), dînî metanetlerini (sağlamlığını) zaafa uğratmak (zayıflatmak) icâb eder. Bunun da en kısa yolu, an'anât-i milliyetlerine (millî geleneklerine), maneviyâtlarına uymayan haricî fikirler ve hareketlere alıştırmaktır.

Maneviyâtları sarsıldığı gün, Türkleri kendilerinden şeklen çok kudretli, kalabalık ve zahiren hâkim kuvvetler önünde zafere götüren asıl kudretleri sarsılacak ve maddî vâsıtaların üstünlüğü ile yıkmak mümkün olabilecektir. Bu sebeple Osmanlı Devletini tasviye için mücerred olarak harb meydanındaki zaferler kâfi cegildir. Hattâ, sâdece bu yolda yürümek Türklerin haysiyet ve vakarını tahrîk edeceğinden, kendilerini anlamalarına sebep olabilir.

Yapılacak olan, Türklere birşey hissettirmeden, bünyelerindeki tahribi tamamlamaktır."

Osmanlı Türklerinin tanıdığı hürriyetten istifâde edenler içinde böyle hâince çalışan şahıslar olmuştur. Patrikhane, bu hâin patriğin idam edildiği kapı hâlen kapalı olup, "Kin Kapısı" diye anılmaktadır. (224)

MİLLETLERARASI REKABET POLİTİKASI

Osmanlı Rusya ile başbaşa kalmıştı. Plenev düştü. Rusya, her an İstanbul'u istila edebilirdi. Bunun üzerine Sultan "milletlerarası rekabet" politikasını takip etti. İngiliz -Rus rekabetini çok iyi bilen Sultan, Rus orduları Edirne üzerine ilerlerken Harp Meclisi'ni topladı ve üyelerine hitaben:

"Harbi ben istemedim. Birtakım maceraperestler istedi ve milleti de peşlerinden sürüklediler. Görüyorum ki, mağlup olduk. Ne hale geldiğimiz de meydandadır. Şimdi asıl dava, İngiltere ve Rusya arasındaki rekabetten istifade ederek ayakta durabilmektedir." Bu düşünceye üyelerin olumlu yaklaşımı neticesinde uygulamaya konuldu.

İstanbul ve boğazların Ruslar tarafından ele geçirilmesi İngilizlerin Hindistan yolunun kapatılmasına, sıcak denizlere ulasan

Ruslar'ın İngilizler için büyük tehlike olacağına inanılıyordu. İngilizler bu nedenle Boğazların ve İstanbul'un Ruslar tarafından işgalini istemiyordu. Sultan Abdülhamid Han, Ruslar İstanbul'a 10 Km. Mesafedeki Ayastefanos bugünkü Yeşilköy'e gelerek burada karargah kurdular. Sultan Abdülhamid Han, İngiliz Kraliçesi Viktoria'ya bir mesaj göndererek Rusya ile ateşkes ve sulh müzakerelerinin başlamasında arabuluculuk yapmasını istedi ve bir İngiliz donanmasının İstanbul'a getirilmesini usta politikası ile temin etti.

İngilizlerin araya girmesiyle ateşkes sağlandı. Sulh andlaşması 3 Mart 1878'de Ayastefanos'da imzalandı. Sultan Abdülhamid Han, Ruslar'ın andlaşma şartlarını hemen hemen tamamını kabul etti. İyi bir diplomat olan Sultan, Ayastefanos Andlaşması ile verilen vilayetlerin bir kısmının ileride geri alınacağı ümidindeydi. Ve Koparılan her vilayetin İngiltere'nin öfkesini artıracak umuyordu. Böylece sulh andlaşması,usta politikasıyla "milletlerarası rekabet doğurmak" ve bundan faydalanmak hesapları doğrultusunda yapıyordu.

- 144 • Ayastefanos Andlaşması'nda büyük Devletleri Rusya aleyhine tahrik eden önemli maddeleri, Balkanlar'da Rusya'nın kontrol ve nüfuzunda slav üstünlüğünün oluşturulmasına yönelik Tuna Nehri'den Ege Denizi'ne kadar uzanan Büyük Bulgaristan'ın kurulması, Anadolu'da Rusya'nın Batum, Kars, Ardahan ve Beyazıd'ı ilhak ederek Mezopotamya ve Basra Körfezi'ne daha da yaklaşması üstelik, Ermeniler'le ilgili islahat vaadi kopararak onları nüfuzuna almak avantajlarını sağlamış olması teşkil ediyordu.

Beklenen Tepkiler

Sultan Abdülhamid Han'ın beklediği ilk tepki İngiltere'den geldi. O'nu Avusturya takip etti. Bu iki devlet Balkanlar'da Rusya'nın ileri karakolu olacak kuvvetli ve büyük bir Bulgaristan istemiyordu. Ayastefanos Andlaşması'nın şartlarını öğrenen İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard, durumu Başkan Lord Beaconsfield'e şöyle bildirecektir. "Eğer İngiltere Sultan'ı terkedecek olursa, Sultan aklını kaçırabilir ve çeşitli tehdit ve entrikalara maruz kalabilir. Burada olup bitenler ciddiyetle mütaala edilmelidir. İngiltere'nin olduğu kadar, diğer Avrupa devletlerinin de menfaatlerine aykırı olan Ayastefanos Andlaşması'nı şayed mevcut şekliyle kabul

edersek, o zaman biz Asya'daki nüfuzumuzu kaybetmiş oluruz. Acaba İngiltere buna hazır mı? Eğer değilse, Türkiye bize hala çok faydalı olabilir. Sultan'ı Asya'daki müttefikimiz olarak kabul etmek ve vilayetlerden hala elinde bulunanları bir arada tutmak bizim menfaatlerimize uygundur. Ayastefanos Andlaşması şartlarından bazıları değişmedikçe, Avrupa'daki Türk İmparatorluğu'nun tamamen yok edileceği gibi Asya'da ve neticede Afrika'da da zayıflamasına sebep olacaktır." (225)

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury de tepkisini şöyle dile getirecektir: "Ayastefanos Andlaşması'yla, Rusya hükümeti, Karadeniz civarında fevkalade bir tesire sahip olacak, şimdiden Ermeniler Rusya'nın nüfusuna düşecek, bunun sonucu Trabzon üzerinden İran'a yapılmakta olan yaygın Avrupa ticareti, Rusya'nın keyfine uygun olarak kısıtlanabilecek veya yasaklanacaktır."

Böylece Sultan Abdülhamid Han'ın usta politikasıyla İngiltere ve Avusturya ittifakı Osmanlı Devleti'ni birlikte Ruslar'a karşı hımayeye karar vereceklerdir.

Avusturya, Viyana'dan Selanik'e büyük Avusturya politikasını takip ediyor, Bosna Hersek, Yeni Pazar ve Makedonya yoluyla Ege Denizi istikametinin açık bulunmasını istiyordu. Yunanistan, Sırbistan ve Romanya da menfaatlerine aykırı olduğu için Ayastefanos Andlaşması'na karşı çıktılar.

BÜNYEYE UYGUN İLAÇ

1877-78 Türk-Rus Harbin'in kesin sulhunu görüşen Berlin Andlaşması imzalandı ve andlaşmayla, Osmanlı toprakları adeta yağmalandı. Türk-Rus harbi felaketine sebep olan meşrutî idaresinin memleket hayrına olmadığını anlayan Padişah, meşrutî idaresini fesh edecek ve yeni bir politika ile enkaz halindeki ülkeyi yıllarca ince siyasetiyle dünyayı hayran bırakacak şekilde yönetecektir. Çeşitli zamanlarda yeni politikası hakkındaki beyanları;

"Harb sona erince herşey daha da berbat olmuştu. Harp sırasında, kumandanlarımızın dirayetsizliği, birçok yüksek rütbeli memurun satılmışlığı, muhaberede yenilmemiz ve İmparatorluğumuzun

bir kısım topraklarını kaybetmiş olması ruhi bir çöküntüye sebep olmuştur. Bu tabiidir. Fakat herşeye rağmen, Osmanlılar'm, kadere boyun eğme temayüllerinin bu derece tereddidi etmemesi icab ederdi. Milleti düştüğü yeisten kurtarmak imkansız hale geldi. Hiç kimse rahatsız edilmesini keyfinin bozulmasını istemiyor...Herkes, her zaman olduğu gibi baştaki padişah ve müşavirleri icap edeni yaparlar diye düşünüyordu."

Korku ve kuşklar kesin karar kabiliyetini yok eder.

"Said Paşa, gerek sadrazamken, gerek değilken, kendisiyle ne zaman istişare etsem, kesin bir kanaat söylemezdi, Sorumluluktan, kamuoyundan, tarihten ve bunlar kadar benden korkardı. Bu korku ve kuşklar onda, kesin bir söz söyleme kabiliyetini yok etmişti."

"Ben hayatımda akıllı adam aradım, Ne yazık ki bulamadım"
"Maneviyatı sönmüş, din, diyanet ve hamiyet damarları kurumuş olan işbu memurların kötü iş ve rüşvetleriyle ülke nereye kadar götürülebilirdi?"Hocaoğlu, (226)

146

"Güveneceğim adamları bulamıyorum, ne yapayım. Gördüğünüz gibi etrafım bencil, amansız ve namussuz insanlarla çevrili. Genç nesil arasında yetenekli, dürüst ve vatanperver adamlar yetişene kadar sağlığım için tehlikeli olsa dahi, yalnız başıma çalışmaya mecburum"

Yalnız başına koskoca bir devlet. Ve bu devleti nasıl idare edecekti.

ZORUNLU MERKEZİ YÖNETİM POLİTİKASI

Avrupa'dan bağımsız bir politikanın takibi ve içte huzurun temini için bütün yetkilerin sarayda toplanmasına karar verir. Bu kararı üzerine Babialî'nin (Hükümet)in bütün yetkilerini Saraya taşır ve ülkeyi buradan idare etmeye başlar. Bu politikası nedeniyle idari, iktisadi, askeri, mali gibi bütün ülke meseleleri ile temas etme imkanınıbulur.

II. Abdülhamid Han, her meseleyi öğrenmek ister, her şeyi sorar, herkesin halini tetkik eder, tayinleri lazım olan her memurun

tercüme-i halini okuturur ve bazan bunlardan biri arzu ettiği şekilde değilse o mefYıurun tayinini kabul etmezdi. Sadece Hakimlerin tayinine karışmaz, o makama kim münasip ise onun tayinini isterdi. Mülki ve askeri büyük memurların seçim ve tayinlerini yakından ve büyük bir alaka ile takip ederdi. Bu tayinlerin bazılarını hemen kendisi ve bazılarını da danışarak yapardı. (227)

II. Abdülhamid Han, saraydaki memuriyetlere tayinedilecek zatlari kendisi imtihan ederek seçerdi. Yaşam tarzını, tabiat ve ahlaklarını incedeninceye tetkik ederdi. Yıldızda müstahdem memurların fotoğraflarından müteşekkil bir koleksiyonu vardı. Alacağı memurların kibarzade olmasına bakmaz şahsi liyakati, gayret ve faaliyeti olanlar daha çabuk itimadına mazhar olurlardı. Abdülhamid Han, hangi meslekte olursa olsun ehliyet ve dirayet sahiplerini asla gözünden kaçırmazdı.Saraydaki nedimleri arasında fakir aile evladından birçok kimseler vardı.Bunlar bu yüksek mevkie sırf mektepten birinci çıkmak sayesinde seçilirlerdi. Çünkü Abdülhamid han, okullarda böyle en iyi imtihan vererek çıkanları kendi kadrosuna alırdı.

147

Mabeyncilerin büyük bir kısmı resmi devlet mekteplerinden en iyi derece almış gençlerdi ve birkaç yabancı lisanı mükemmel konuşur ve yazarlardı. (228)

SADAKAT VE EHLİYETLİ

Yöneticiler için İtaatkar ve sadık yardımcılar bulunmaz hazinedir

II.Abdülhamid Han, yanında bulunan insanların bir kısmından vazifeleri gereğince işinde uzmanlık (ehliyet-i ilmiye) arar, diğerlerinde ise bilgiden ziyade sadakate önem verirdi. Vükela (vekileri) ile kendisi arasında aracılık yapan mabeyncilerin eğitim, söz kavrama ve aktarma, tebliğ liyakati ve kabiliyetine önem verir, bunlardan başka aradığı şey kayıtsız şartsız sadakat ve itaat idi. (229)

Aynı zamanda insanların memnuniyetinden ziyade karamsarlığa düşmemelerine dikkat ederdi. (230)

Ülkenin yetişmiş devlet adamlarının, yöneticilerin düşman eline geçerek devlet aleyhine kullanılmamalarına da çok dikkat eder ve üzerinde hassasiyetle dururdu.

Komutanlar, valiler istek ve dileklerini doğrudan Sultan'a iletebiliyordu. Dış ilişkilerde de durum bundan ibaretti. Abdülhamid han, kendisini bu nedenle "istibdatçı" diye suçlayanlara kulak asmıyor, işi malum çevrelere bıraktığı takdirde çok hassas dengeler üzerinde bulunan devletin hemen dağılacağına inanıyordu. Nitekim, Sultan, bu endişesinde haklı çıkacak, 33 yıllık imparatorluk II. Meşrutiyet'ten sonra 10 yıllık kısa bir süre içerisinde yerle bir olacaktır.

Hileye Karşı Hile

Vembery hatıratında şunları yazar : "Açıkça söylemeliyim ki, Sultan Abdülhamid gibi devlet mekanizmasının kurumlarını elinde tutan başka bir lider dünyada yoktur. O, kelimenin tam anlamıyla yönetimin yüreği ve eksenidir." (231)

148 İngiliz Büyükelçisi Layard'a şunları söyleyecektir: "Tahta çıktığımda etrafımı, dolapçı ve beni esir etmek isteyen insanlarla çevrilmiş gördüm. Bunun üzerine hayatımı ve hanedanı muhafaza etmek için hileye karşı hile ile karşı koymam gerekti..."(232)

II. Abdülhamid han, devlet idaresini Abdülmecid han gibi sadrazam ve vezirlere bırakabilir veya Abdülaziz han gibi belirli bir alandaki işleri, üzerine alarak saltanatı sürdürebilirdi. Bürokrasinin bu isteğini Sultan Abdülhamid Han yapmadı. Eski dedeleri sultanların yaptığı gibi devlet işlerini bizzat kendi üzerine aldı. Ana gayesi, dedelerinden kalma mirası ve hanedanı yaşatmak, din-i İslamı aleme yaymaktı. Bu maksadına ulaşmak için herçareye başvurmakta geri kalmadı. Hile yapanlara karşı hile yaptı. Düşmanlarını silahları ile vurdu. Abdülhamid han, mevcut şartları gerçekçi bir gözle her cepheden inceleyerek ele alır, en uygun yolu seçer ve uygulamadan asla çekinmezdi.

Büyük başarılar, güçlü kadrolarla gerçekleştirilir.

II. Abdülhamid Han, idareyi yalnız başına taşımanın ağırlığını biliyordu. Fakat idareci bulamıyordu. Dürüst, vatansever, imanlı ku-

mandan ve yöneticileri tespitinde hemen görev dağılımından da asla çekinmedi. Çünkü yöneticiler liderin yükünü hafifletir, ona destek olurlar. Yeterli kadroya sahip olamayan liderler çabuk yıpranır, büyük hedefleri gerçekleştiremezler.

Mesela, Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa hataları düzelmek için yardımcı olmuş fakat bilahare fitne ve fesatçılar araya girerek bu ilişkinin bozulmasına sebep olmuşlardır. Tekrar, yük Sultan'ın omuzlarında kalmıştır.

II. Abdülhamid Han, saltanatının ilk günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdi. Saray halka ve aydınlara açıktı. Buraya herkes rahatça girip çıkıyor, Sultan herkesle görüşüyor, halkın içine karışıyordu. Sultan ve şehzadelere hiçbir kısıtlama yoktu. Öyle ki Sultan, önceki üç selefinden daha iyi bir görüntü sergiledi. Çok iyi bir niyet, karakter, psikolojiye ve akıl yapısına sahipti. Dindarlığı, alkol kullanmaması ve israftan uzak duruşu ile dikkati çekiyordu. Halk arasında dolaşmakta, camilerde halk arasında namaz kılmakta, temas ettiği insanlarla samimi ve bir insan gibi konuşmaktaydı.

Dış ve iç tehlikelere karşı gereken tedbirleri almak korkaklık alameti değil, insanlık icabıdır.

Bilahare Yıldız Sarayı'na taşınan Padişah, ülkeyi buradan idare etmeye başladı. İç ve dış düşmanların saldırıları, suikast teşebbüsleri dinmek bilmedi. O ise bütün bu saldırılara karşı tedbirlerini alıyor onlara karşı koyuyordu. Düşmanların sinsi saldırılarına karşı devlet idaresini Sarayda toplamış, amcasıyla kardeşinin hal'i, 93 harbi ve ülkenin içinden çıkılmaz perişanlığı merkezi otoritenin kuvvetlendirmesine sebep olmuştur.

Sultan Abdülhamid Han'ın bu tedbirlerini düşmanlar "vehim, içine kapanıklık" olarak algılıyor, halkın gözünde düşürmeye çalışıyorlardı. Ama o bütün bu saldırı ve antipropagandalara rağmen tedbiri elden bırakmıyor, sebeplere yapışıyordu.

"Hayatıma kastedildiğini ve birçok defa da suikastçıların muvaffak olmalarına ramak kaldığını biliyordum. Bu şartlar altında herkesten şüphe etmemde ve iyilik yapmak istediklerimden bile

uzaklaşmamda şaşılacak bir şey yok. Bu tamamıyla beşeri ve anlaşılır bir iştir." (233)

Abdülhamid Han, kendisinde topladığı yetki ile dağılmak üzere olan devleti 33 yıl yıkılmaktan korumuş, 300 milyon altınlık borcu, otuzda birden daha aşağı bir seviyeye indirmiştir. İlk milli tesisleri kurmuş ve hem iç hem dış siyaseti kontrol altına almış ve hassas dengelerde götürmüştür. Zamanın şartları icabında bütün yetkileri Sarayda toplaması sayesinde hükümet ve devlet sırlarına nüfuz eden, Batı emperyalizimine karşı setler çekilmiş ve devrin memur kadrosundaki ahlak ve anlayış zaafı sarayca telefa edilmiştir. Abdülhamid Han'ın tahta çıkması sırasında sürüklendirildiği Rus harbi bir yana, bütün saltanatı boyunca verdiği ve zaferle bitirdiği Yunan Harbi de, Askeri hareketlerin saraydan idare edilmesi ve dışarıya hiçbir şey sızdırılmaması sayesinde ve en kısa zamanda başarı ile neticelenmiştir. (234)

HAFİYE TEŞKİLATI

150

Devletler, dış düşmanların içteki sinsi faaliyetlerinin önlenmesi için güçlü istihbarata sahip olmak zorundadır. Sultan Abdülhamid Han da, emperyalist devletlerin ve ülke içindeki uzantılarının sinsi faaliyetlerinin tespiti ve bu faaliyetlerinin imhası için güçlü bir istihbarat teşkilatı kurdu. Yine Sultan'ın kurduğu bu güçlü istihbarat teşkilatını baltalamak için kendisini çekemeyenler onu "vehimlik" ve "korkaklık" la suçladılar.

Sultan Abdülhamid Han, amcası Abdülaziz Han ve kardeşi Sultan Murad'ın nasıl tahttan indirildiklerini, ne şekilde perişan edildiklerini bildiği için kendisinin de aynı akıbete uğramamasına büyük bir dikkat gösterir ve bütün tedbirlerini buna göre alır. Ve hatta İngilizlerin saraya kadar yerleştirdikleri ajanların varlığının tespitini dahi yapan Sultan'ın tedbirsiz davranması mümkün değildi.

Tahsin Paşa hatıratında senelerce Abdülhamid Han'ın hizmetinde bulunan Hacı Ali Paşa'dan Sultan'ın bir ara şüphelendiğini, kendisine acıdığı için şüpheyi merak ettiğini ve nihayetle İngiliz ajanı olduğunu öğrenince hayrette kaldığını belirterek yabancıların saray içindeki entirikalarını dikkat çekici bulduğunu belirtir. (235)

(Düşmanın şerrinden korunmanın ancak bütün hareketlerini yakından takip etmekle olacağına) inanırdı.

II. Abdülhamid Han, devlet bünyesinde haber alma mekanizmasının hayati önemini kavrayarak dünyada ilk defa, merkezi sisteme bağlı bir gizli polis, istihbarat şebekesi kurdu. Bu istihbarat teşkilatı sayesinde maddi ve mânevi fesatçıları tespit ederek ülke içerisindeki faaliyetlerini bertaraf etti.

Sultan Abdülhamid'in daimi misafirleri vardı. Devletin çeşitli yerlerinden getirilmiş Kürt liderleri, Arap alimleri gibi insanlardı. Yemeklerinin Saray mutfağından gönderildiği ve Hazine-i Hassa'dan kendilerine maaş verildiği aynı zamanda çocuklarının parasız okullarda okutulduğu bu insanlar sayesinde bulunduğu beldelerin ahalisi hakkında yakinen haberdar olurdu.

Aynı zamanda memlekette olup bitenlerden herkesten önce Abdülhamid Han haberdar edilirdi.

Abdülhamid han, yüksek mevki sahibi devlet adamlarına, bazı yabancı elçilerin ileri gelenlerine kendi kesesinden düzenli bir ödenek ayırmıştı. Bu şekilde büyük devlet adamlarını kendisine bağlamıştı. Bazı insanların şerrinden korunmanın ve devlet için faydeli hizmetler yaptırmanın ancak maddi menfaatle olabileceğine inanarak kendi kesesinden harcadığı çok olurdu. (236)

Vember II. Abdülhamid Han'dan şunları nakleder: "Haber alma düzeni bulunmayan bir hükümet, bir devlet ya da bir devlet adamı düşünülebilir mi? Zirvede bulunana kişi tüm yanı bışında olup biteni bilmezlik edemez. Amcam Aziz'in kanlı alın yazısına bakın. O benim için bir ders bir ibret olmamalı mı? Ben de jurnalleri keşfettim böylece. Sözgeşi azizim Vembery. onlar bana, sizin kısa zaman önce benim amansız muhaliflerimle ilişkiye girdiğinizi haber verdiler."(237)

II. Abdülhamid Han, amcası vakur bir padişah-olan Sultan Abdülaziz Han'ın ve temiz kalpli olan kardeşi V. Murat'ın hal'inin güçlü bir istihbarat teşkilatının olmayışına bağlıyordu. Sultan sarayı asker ve donanma ile ablukaya alınırken bile kendisine yönelik

151

hal' planlarından habersizdi. Haberi ancak Hüseyin Avni Paşa'nın yatak odasının kapısını kendisini tevkif etmek için çaldığı sırada olmuştu.

Menfaat ve istihbarat

Sultan, Başkent'ten ülkenin en ücra köşesine kadar istihbarat ağını mükemmel denecek şekilde yaymıştı.. Bunun sayesinde ülkede olup bitenlerin hepsini takip ediyor, biliyordu. Ve bu teşkilatın paralarını bizzat kesesinden harcıyordu. Nimetin, ihsanın, kısaca menfaatin arkası kesilirse şebekenin gevşeyeceğini, hatta dağılacakım ve arzulanen nimetlerin son bulacağı muhakkak idi. İşte Sultan Abdülhamid han, bazen göze batacak kadar fazla para dağıtmaya sevkeden sebep bu idi. Bunun ise, hususi hayatta iktisat ve tasarruf ile hiç bir münasebeti yoktur. (238)

Abdülhamid Han, cömert olduğu kadar düşmanının şerrini bertaraf için de eli açık bir Sultan idi. Ondan iyilik görmemiş, onun nimetine ermemiş, etrafında, düşmanlarına kadar, hemen hiç kimse yoktu. Mesela, İstanbul'da Batılı sefaretlerden birinin mensubunu adımadım takip ettiriyor, onun kumara düşkün olduğunu biliyor ve belki bu noktadan bir zaafını kolluyor bir gece Avrupalı diplomatın muazzam bir para kaybedip ödeyemeyecek hale düştüğünü tespit edince de, onu hemen kendisine müracaat ettirerek borcunu ödüyor. Bu şekilde adamı kendisine bağlıyor. (239)

Kendisini kurduğu güçlü istihbarat teşkilatı dolayısıyla suçlayanlara özetle şu cevabı vermiştir. "Geniş bir haber alma teşkilatı kurmamış olsaydım, etrafımı saran tehlikelere karşı kendimi korumam kabil olmazdı. Diğer hükümdarlar da mesala Çarlar da aynı şekilde hareket etmiyorlar mı?" (240) "İmparatorluğun dahilinde cereyan eden hadiselerden haberdar olmadığımı söylüyorlar. Halbuki istihbarat teşkilatım o şekilde kurulmuştur ki, hiçbir şey benden saklanamaz...Fevkalade işleyen istihbarat teşkilatımın sayesinde ,kimin ne dediğini, kimin evinde ne söylendiğini gayet iyi biliyorum..."(241)

Güler yüz, tatlı dil ve sır saklamak başarının temel prensiplerindedir.

II. Abdülhamid Han, güler yüzlü ve tatlı dilli olması hasebiyle insanlar heybetine rağmen huzuruna çıkıp talep ve şikayetlerini rahatlıkla anlatabiliyorlardı. Bu hasletleri kendisinin birçok işinde muvaffak olmasını temin etmesine sebep olmuştur.

II. Abdülhamid Han'ın bir meziyeti de her işi gizli tutması ve sır saklamasını çok iyi bilmesiydi. (242) Bu meziyeti dolayısıyla birçok olayların üstesinden gelmiş, düşmanların hilelerini bertaraf etmiştir.

Basiret, emniyetin babasıdır.

Tahsin Paşa hatıratında şunları dile getirir; "Sultan Hamid bir gün bana basiret emniyetin babasıdır; Evvela basiret, sonra emniyet demişti. Bundan dolayıdır ki Sultan Hamid, lazım gelen bütün tedbirleri almadan hiçbir şeye ve hiçbir kimseye emniyet etmezdi.(243)

Kendisi güçlü bir teşkilatın kuruluşunu şöyle anlatacaktır: "Amacım Abdülaziz ve ağabeyim Murat'ın bahtsızlıklarına uğramamak için gizli polisi yeniden örgütledim. İstihbarat elemanları raporlarını günü gününe veriyorlardı. Bu örgüt işime mükemmel yaramaktaydı." (244)

Sultan Abdülhamid Han, casusluğun kötüye de kullanılabilceğini iyi bilmekte ve aldatıcı haberlerin doğru haberlerden ayırılmasını istemektedir. Bu konuda şunları anlatır: "Dünyanın hiçbir yerinde entrikaların bizde olduğu kadar feci olabileceğini zannetmiyorum. Fakat kendilerine ehemmiyet payı çıkarmak isteyen gayretkeşlerin yazdıkları abartılı raporların diğerlerinden ayrılmasını istiyorum" "birçok insanların hafiyelerin, jurnalcilerin alçak, namussuz insanlar olduklarını, dinimizin de münzevirleri men ettiğini gayet iyi biliyorum...İktidara geldiğimden beri bana gösterilen zellane dalkavukluktan iğreniyorum" diyordu. (245)

Sultan Abdülhamid Han, istihbarat şebekesini gevşetebileceği ihtimali ile yalan haber sahiplerini cezalandırmazdı. Ama onlara önem de vermezdi. Böyle kişilerin verdiği bilgilerin içinde doğru bilgiler olabileceği düşünülerek her haber, sultan tarafından değil, Saray'daki ilgili memurlar tarafından okunurdu. Ve hatta bazen ba-

zı jurnaller okunmazdı. Hal'inden sonra kendi odasında sandıklar dolusu kapalı ihbar maksadıyla gönderilen zarflar bulunması bunun en büyük delilidir. Sultan'ın ehemmiyet verdiği istihbarı bilgiler, bunları takdim eden adamların şahısları ve mevkilerine bağlı idi. Sadrazam, Şeyhülislam ve nazırlara inhisar eden bu bilgiler ekseriyetle açar okurdu. Sultan'ın bilhassa jurnallere el sürmediği hal'inden sonra kendi dairesinde sandıklarla kapalı jurnal bulunmasıyla sabittir. (246)

Sultan, aslı bulunmayan istihbari bilgilere çok hiddetlenir ama bilgiyi veren kişiyi cezalandırmazdı. (247)

Meşrutiyetin ilanından bir müddet sonra, Abdülhamid han tahttan indirilince Yıldız'ı basıp bu hafiyelere ait raporları gözden geçirenler çoğunun altında, padişahın el yazısıyla "itibara değmez" tarsında notlar bulunduğunu hayretle görmüşler ve Abdülhamid'in kendi hafiyelerini de kontrol altında tuttuğunu göreyerek hayrete düşmüşlerdir. O hem vatanın selameti için hafiye kullanıyor, hem de bunlara karşı emniyet tedbirleri almaktan ve itimatsızlık gözıyla bakmadan geri kalmıyordu. (248)

Sultan'ın haber alma teşkilatı, çok ince metodlarla çalışmıştır. Bu teşkilat sayesinde, yabancılarla düşüp kalkanlar ve sefathanelere girip çıkanlar, Beyoğlu eğlence yerlerinde gezip dolaşanlar, bazı postahanelerden Avrupa postalarını gözetleyip kollayanlar, yabancı vapurlarından çıkıp şehri ziyaret edenler, Avrupa'ya gidenler ve oradan dönenler, bütün idare ve icra cihazlarında söylenip konuşulanlar ve düşünülüp tasarlananlar, maili ve iktisadi mahfellerde, fikir ve siyasi muhitlerde, jvrilip çevirelenler, hiçbir müdahale olmaksızın anı anına kayıt ve zapt edilmiştir. (249)

Bir ara, Müşir Fuat Paşa'nın çıkarmak istediği askeri isyan, bu teşkilat sayesinde bastırılmış ve mensuplarından 146 subay ele geçirilerek çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Kumandan ve elçilerin birçoğu, düşmanın devlet aleyhindeki faaliyetleri hakkında istihbarat bilgileri yolluyordu. Münir Paşa, Paris'te Türkiye aleyhindeki bütün hadiseleri takip ediyor, bir koldan Avrupa devletlerinin oyunlarını gözetirken, diğer taraftan Abdülhamid Han'a karşı Jön-Türk faaliyetlerini günün gününe Yıldız'ı haberdar ederdi.

Ermeni meselesi hakkındaki İngiliz Seferinin "Daha ne kadar Ermeni öldürecekseviz"? sorusuna Abdülhamid Han şu cevabı veriyordu;

"Filan gün, filan saatte Karadenizin filan noktasına yaklaşır, karaya, Ermenileri Türklere karşı silahlandırmak için şu kadar sandık malzeme çıkaran ve komitecilere teslim eden İngiliz gemisinde, Türk başına kaç silah bulunuyorsa tam o kadar Ermeni öldüreceğiz!"..Cevap karşısında dehşete düşen İngiliz seferi başını tutmuş ve Abdülhamid han da acı gülüşüne devam etmişti. (250)

Mert İnsanların ahlak ve meşrepleri zamanla değişmez.

Fethi Okyar Bey'e de şunları söyleyecektir:

"...Jurnal bir hadisenin izahıdır, y..ni raporudur, fezlekedir, la-yihadır, izahnamedir. Bunlardan müstağni, bunlara ihtiyaç hissetmeyen hükümdar, devlet ve devlet adamı tasavvur edilebilir mi? Haber alamayacak da kararını hayalinden mi verecektir?..Yalnızlıklar, hatalar, hatta haksızlıklar olabilir ve olmuştur. Fakat ben, herşeyi öğrenmek mevkiinde ve zaruretinde idim. Jurnal verenler içinde bugün onları tel'in edenler ve imha etmeye çalışanlar vardır ve çoktur. Neden bunlar içinde, sizin bugün söylediklerinizi o gün söyleyenler çıkmamıştır? Bunu hiç düşündünüz mü beyfendi oğlum? Bugün neden bu jurnaller teker teker neşredilmiyor? İmza sahiplerinin milletçe malum olmasından mı endişe ediliyor? Mert İnsanların ahlak ve meşrebi zamanın tahavvülü ile değişmez. Sabit kalır. Hatta ve nisyan da beşer içindir. Düşününüz ki, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, muhtelif din, ırk, millet, cins-ü mezhebin asırlardır kaynaşmaması kazanıdır. Her yerde olanları, devletin resmi hüviyeti içinde öğrenmek mümkün değildir. Başta olan, en yakın muhitinde cereyan edenden haber alamıyor. Amcam Sultan Aziz'in kanlı akıbeti bunun misali değil midir? Yanbaşında, Sadrazam ve Seraskeri'nin (Harbiye Nazırı'nın) tertip eyledikleri suikastten haberdar olamamıştır." Başka bir zamanda; "Bana verilen hiçbir jurnal atılmamış, yakılmamıştır. Muntazaman tasnif ve muhafaza edilmiştir. Hepsi milletin önüne konulursa çok istifadeli ve ibretli olur." Demmiştir. (251)

Günümüzde güçlü istihbarat teşkilatlarının ehemmiyeti daha da iyi anlaşılmaktadır. Bazı tarihçiler, Sultan Abdülhamid Han'ın kurduğu gizli teşkilatın günümüz CIA'sından da daha güçlü olduğunu ve CIA'nın bu konuda araştırmaları olduğu bildirilmiştir.

Nihayetindeolumlu ve olumsuz yönleriyle Sultan Abdülhamid Han'ın Osmanlı devletini 33 yıl ayakta tutmasının sırlarından birisi de Sultan'ın kuvvetli ve mükemmel denecek istihbarat teşkilatı olmuştur. Jön Türkler Sultan Abdülhamid Han'ı devirince bir millet ve devletin gözü kulağı olan istihbarat teşkilatını dağıttılar. Ama daha sonra bunun büyük bir hata olduğunu anlayarak yerine "Teşkilat-ı Mahsusa"yı kurdular.

KAN-PARA VE TOPRAK

II. Abdülhamid Han, memleketin bütünlüğü konusunda çok büyük bir hassasiyet gösterir, düşmana bir karış toprak vermemek için sonuna kadar mücadele ederdi.

156

Osmanlı devleti içinde diğer gayri müslimler olduğu gibi Yahudiler de geniş bir hoşgörü ve adaletle yönetiliyorlardı. Kendilerine çeşitli imtiyazlar tanınmış, toplum içerisinde zenginleşmelerine, serbestçe ticaret yapmalarına izin verilmişti. II. Beyazid zamanında İspanya'dan kovulan Yahudiler'e kucak açan tek ülke Osmanlı olmuştur. Aynı şekilde, 1850'li yıllarda Rusya'dan göçe zorlanan veya mallarını mülklerini geride bırakarak kaçmak zorunda kalan Kırım Yahudileri'ni de Osmanlı Devleti kabul etmişti. 1856'da Kerç'ten Osmanlı devletine göç eden Yahudiler'e, farklı mezhepten oldukları gerekçesiyle, kendi hahamlarını seçme ve o hahamın dini liderliği altında yaşamaları imtiyazını vermişti. 1857'de yine Kırım'da göç eden bir başka Yahudi muhacir grubu da Rumeli'nin en verimli arazilerinin yer aldığı Doburca'ya yerleştirilmişlerdi. (252) Böylece Osmanlı devleti, siyasi amaçlı olmayan Yahudi göçmenlerine 19. Yüzyıl boyunca hep sıcak yaklaşmış ve gelenleri kabul edip, Rumeleli'de iskan etmişti. Yahudi göçlerinin siyasi bir mahiyet kazanmasından sonra Yahudilerle ilgili politikada önemli değişiklikler yapıldı. Özellikle II. Abdülhamid döneminde alınan siyasi, ekonomik ve idari tedbirlerle Filistin'e yönelik Siyonist faaliyetler engellenmeye çalışıldı.

İNGİLİZ FİTNESİ

Avrupalı devletler, Yahudileri topraklarından çıkarıp Filistin'e yerleşmelerini teşvik ederek, hem ileride ortaya çıkabilecek siyasi ve sosyal sıkıntıları önceden bertaraf etmeyi, hem de bunlar vasıtasıyla Osmanlı devletinden yeni tavizler koparmayı hedefliyorlardı. İngiltere, himayesinde, Filistin'de kurulacak bir Yahudi Devleti ile Ortadoğu ve Hindistan'da çıkarları açısından faydalar ummaktaydı. Kurulacak bu devlet, İngilizler için bölgede bir üs vazifesi görebilirdi. Almanya ve Rusya da Siyonizm'in başarıya ulaşmasında ciddi menfaatleri vardı. Bunlar, bir yandan kendi bünyelerinde yaşayan siyonist unsurları ihraç ederek rahatlamayı, diğer taraftan da Yahudiler'i dış politikalarında "malzeme" olarak kullanmayı düşünüyorlardı.

Siyonistlerin faaliyete geçmelerini sağlayan diğer bir sebep de Osmanlı devletinin içerisinde bulunduğu iktisadi, siyasi durum idi. Balkanlarda devletten kopmalar başlamış, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya gibi yeni devletçikler ortaya çıkmıştı. Diğer taraftan Osmanlı Devletinin mali ve ekonomik durumu da endişe vericiydi. 1854'de başlayan dış borçlanmalar zamanla büyümüş, 93 harbinin ağır savaş tazminatı, hazinenin üzerine bir kabus gibi çökmüştü. 1875'de devlet, borç faizlerini bir süre için ödeyemeyeceğini ilan etmiş; 1881'de Avrupalı alacakların temsilcilerinden oluşan Düyun-i Umumiye idaresi devreye sokularak Osmanlı'nın bir çok gelir kaynaklarına el konulmuştu. Yahudi liderler, Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu bu çıkmazdan istifade edip, Padişah'ı da ikna ederek Filistin'e yerleşebileceklerini zannediyorlardı.

İLERİ GÖRÜŞLÜ OLMAK

II. Abdülhamid Han, Siyonistlerin gerçek niyetinin Filistin'e yerleşip orada çiftçilikle meşgul olmak olmadığını, bu masum görüntü altında bağımsız bir Yahudi devleti fikrinin yattığını tespit ederek bilhassa Rusya'dan Filistin'e doğru başlayan Yahudi göçleri üzerine 1882'de hükümetin dikkatini çekerek bunların önlenmesini istedi. Bu göç dalgasının ülkenin başına felaketler getireceğini, Müslüman Arapları küstüreceğini ve sosyal patlama veya iç çatışmalar çıkabileceği endişesindeydi. Sultan, 1882'de sadarete (başba-

kanlığa) gönderdiği iradeleriyle, Yahudilerin Kudüs ve civarına maksatlı olarak göç etmek istediklerini belirterek. Bu amaçla bölgeye gelmiş olanların gemilerle geldiklere yerlere gönderilmelerini **istedi. (253)**

Sultan, Avrupa'daki dış temsilcilikler kanalıyla Abdülhamid Han'a aktarılan bilgi ve istihbarat ile Siyonistlerin gerçek amaçlarını kısa zamanda öğrenerek ona göre yeni politikalar belirledi. Washington, Berlin, Viyana, Londra ve Paris büyükelçilerimiz tayin edildikleri ülkelerde, Padişah'ın özel emriyle, Siyonizm hakkında sürekli bilgi topluyor ve bunları raporlar halinde Yıldız Sarayı'na ulaştırıyorlardı. Sefirler, zaman zaman Musevi ileri gelenleriyle görüşmeler yaparak, yada siyonist kongrelere hafiyeler göndererek, gelişmelerden haberdar oluyorlardı. Öte yandan Avrupa gazete ve dergilerinde Siyonizm'le ilgili çıkan haber ve makalelerin kupürleri de düzenli olarak İstanbul'a postalanıyordu. Dış temsilcilerden gelen bu bilgiler ise, İstanbul'da değerlendirildikten sonra arşivleniyordu. (254)

Siyonistlerin faaliyetleri konusunda sunulan bilgi ve raporları inceleyen Padişah, Siyonizm'e karşı tespit edilecek politikanın ana hatlarını bizzat kendisi çiziyordu. 1890'da Abdülhamid, siyonistlerin Osmanlı ülkesine kabul edilmemeleri için gerekli bütün tedbirlerin alınmasını istedi. Bunun üzerine toplanan Meclis-i Vükela, konunun ayrıntılarını tartışarak, Siyonizm'e karşı uygulanacak bir önlemler paketi hazırladı. Buna göre, Hariciye Nezareti yurtdışında bir seri diplomatik faaliyetlere girişerek siyonizmin diğer devletler tarafından benimsenmemesine çalışacaktı. Osmanlı Hariciyesi, bununla beraber, Batılı devletlerden, ülkelerinde yaşayan Yahudileri Filistin'e göç etmeye teşvik etmemelerini de isteyecekti. (255)

Alınan tedbirlere rağmen Yahudiler çeşitli yollarla Filistin'e göçe başlayınca 21 Kasım 1900'da hazırlanan dört maddelik yeni nizamnameye göre, dünyanın herhangi bir ülkesinden kalkıp, Filistin'i ziyaret etmek isteyen bir Yahudi, bir tezkere veya pasaport edinecekti. Bu şekilde Filistin'e gelen Yahudiler ellerindeki tezkere veya pasaportları ilgili memura teslim ettikten sonra, kendilerine geçici ziyaret ve oturma belgesi verilecekti. Otuz günün sonunda Osmanlı topraklarını terk etmediği anlaşılan Yahudiler, yakalandıkları

rında sınır dışı edilecekti. (256)

Daha sonra 1883'de yeni bir arazi kanunnamesi çıkarıldı. Kanunname, Osmanlı Yahudilerine emlak alım-satım hakkı tanırken, yabancı uyruklu Yahudiler'i bu hakkın dışında tutuyordu. Babıali, bu kanunla Avrupa ve Amerika'nın himayesine girmiş Yahudilerin Filistin'de emlak edinme imkanını ortadan kaldırmayı hesaplamış, ancak, Osmanlı Yahudiler'i yurt dışındaki dindaşlarıyla gizliden anlaşılıp, onlar adına araziler satınalarak kanunnamedeki bu yasağı delmeyi başarmışlardı. Buna mukabil devlet, 1893'de aldığı bir kararla bütün Yahudilere Filistin'de arazi satılmasını yasakladı. (257)

Sultan Abdülhamid Han, Filistin'e yönelik Yahudi göçlerini önlemek amacıyla büyük mücadele verdi, bir dizi tedbirler aldı ve bu konuda yapılan cazip teklifleri tereddütsüz geri çevirdi. Padişah'ın bu kararlı tutumunu gören Siyonistler, Sultanla anlaşamayacaklarını anlayarak başka yollara başvurdular.

VATAN TOPRAĞI SATILAMAZ

Bilhassa Yahudilerin Filistin'de devlet kurmalarına, toprak satın alma taleplerine büyük tepki gösterdi ve karşı çıktı. Yahudiler Arz-i mey'ud (vaadedilmiş topraklar) üzerinde devlet kurma çalışmalarına İngiltere'de başlamışlardı. Bu gayenin gerçekleştirilmesi için siyonist teşkilatlar kurup zengin gelir kaynakları temin ettiler. Siyonist hareketlerin başına geçen Theodor Herzl, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için çok gayret etti. Yahudiler 1870 senesinden itibaren Filistin toprakları üzerinde zirai yerleşme merkezleri teşkil etmeye başladılar. 1870-1896 seneleri arasında, Filistin'de onyedinci tarım kolonisi kurdular. Daha sonra Herzl, binbir zorlukla Sultan Abdülhamid Han ile görüşme imkanı bulabildi. Ondan Filistin'de bir aristokratik cumhuriyet kurmak için izin istedi ve bazı tekliflerde bulundu. Hatta, Osmanlı Devleti'nin bütün borçlarını ödemeyi taahhüt ettiler. Sultan, Herzl'in bizzat veya dostları vasıtasıyla yaptığı teklifleri kabul etmeyerek şu tarihi cevabı verdi:

"Ben bir karış dahi olsa toprak satmam; zira bu vatan bana değil milletime aittir. Milletim bu devleti kanlarını dökerek kazanmış ve yine kaniyle mahsuldar kılmıştır. O bizden ayrılıp uzaklaşmadan

tekrar kanlarımızla örteriz. Benim, Suriye ve Filistin alaylarımın efradı birer birer Plevne'de şelid düşmüşlerdir, bir tanesi dahi geri dönmek üzere hepsi muharebe meydanlarında kalmışlardır. Bu vatan bana aid değildir. Türk milletindir ve ben onun hiçbir parçasını veremem. Bırakalım Yahudiler milyarlarını saklasınlar. Ancak benim imparatorluğum parçalandığı zaman onlar Filistin?! karşılıksız ele geçirebilirler. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade edemem." (258)

Herzl, Abdülhamid han'ın bu cevabından sonra da ona müracaattan vazgeçmedi. Sultan da, Filistin'in tamamını arzi-i şahane ilan etti. Bizzat şahsına bağlı bir orduyu Filistin'de vazifelendirdi. Filistin'de yeni demiryolları ve ziraat kuruluşları tesis etti. Bölgeden Yahudilere toprak satılmasını yasakladı. Kafkas ve Balkanlardaki bir kısım Müslümanları Filistin'e yerleştirdi. (259)

Sultan, hiçbir şekilde Filistin'i pazarlık konusu yapmadı, Siyonistlerin gerçek niyetini daha ilk günden itibaren anlamıştı. Padişah, Herzl karşısında gösterdiği kararlılık ve vatansever tavrı, diğer siyonist lider ve kuruluşlara karşı da aynen sürdürdü. Mesela, Almanya'da bulunan bir siyonist cemiyetin, Hicaz Demiryolu'na yardım olarak gönderdiği çekleri saltanatı boyunca tahsil ettirmedi. Aynı şekilde, demiryolu çevresinde Yahudi kolonizasyonuna izin vermesi yolunda dışarıdan yapılan telkin ve tavsiyeleri de dikkate almadı. Suriye ve Ürdün'de gayrimüslim ve yapancılara toprak satışlarını yasaklattığı gibi, maden arama ve işletme imtiyazlarını da iptal ettirdi. (260)

II. Abdülhamid Han'dan devamlı red cevabı karşısında Filistin'den ümidini kesen Herzl, İstanbul'a son geliş tarihi Temmuz 1902'de ;"Halen birtek plan aklıma geliyor, Sultan'a karşı kampanya açmalı, bunun için de sürgün edilmiş prensler ve Jön Türkler'le tamis kurmalı...Türkiye'ye mali ambargo uygulamalı...Türkiye'nin dağılmasını beklemeliyiz." Diyordu.(261)

BA'DE HARABÜL BASRA

İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul Askeri Tıbbiye'de Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Saükuti, Dr. İbrahim Temo tarafından meş-

rutiyeti iade gayesiyle 1890'larda kuruldu. Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye mekteplerinde yayıldı. 1897'de Yıldız Sarayına karşı geniş bir gösteri hazırlığında iken haber alındı, elebaşları Taşkıışla Harb divanına verildi. Yurt dışındaki teşkilatları da Sultan'ın başhafiyesi Ahmet Celalettin Paşa'm çabasıyla büyük ölçüde dağıldı, sadece Paris'te Ahmet Rıza ve Sultan Hamid'in öz hemşiresi Seniha Sultanla damat Mahmut Paşa'nın oğlu Prens Sabahaddin Bey dönüşü kabul etmediler. Yurt içinde gizli teşkilatlanma devam etti ve 1897 Osmanlı -Yunan savaşından sonra genç subayların toplandığı, Rumeli'ndeki üçüncü Ordu'da yayıldı ve büyüdü. Büyük devletlerin ve Balkan hükmetçiklerinin düşünce ve eylemde açık alam haline gelen Makedonya'da yurdun diğer bölgelerine göre Rumeli'nde daha serbest ve rahat faaliyetlerine devam ederek Meşrutiyeti ilan davasına taraftar buluyordu...Ve nihayet 23 Temmuz 1908 Perşembe günü Meşrutiyet ilan edildi.(262)

Osmanlı devletinin parçalanmasına sebep olan İttihat ve Terakki komitesi Masonlukla iç içeydi. Muhalifler İttihatçıların devleti Yahudilere sattıklarından şikayet ediyorlardı (263)

Yabancılar toprak satışını yasaklayan Sultan'a karşı İttihat ve Terakki komitesinin ilk icraatlarından biri Filistin de dahil olmak üzere bütün memleket topraklarından Yahudi olsun diğer milletlerden olsun harkesin toprak alabilmesini sağlamak oldu. Filistin arazisinin statüsünü değiştirip, satılabilir hale getirdiler.

İlk zamanlarda İttihat ve Terakki komitesi üyesi olan ve daha sonra onlara karşı cephe alan Miralay Sadık Bey, İttihatçıların safında olduğu dönemde İttihat ve Terakki komitesinin kongresine gönderdiği raporunda şunları dile getiriyordu:

"Bugün Yahudilikle -masonluk dünya iktisadiyatına hakimdir. Teşkilatları ile cihan matbuatına sahip olmuşlardır. Dünya umumi efkarını istedikleri tarafa çevirmektedirler. Her millet içinde bulunan mevki, şöhret, menfaat ve şeref sahibi hırslı kişileri kendi taraflarına çekerek. Masonluk ve diğer teşkilatları yardımlarıyla onları devlet idare eden meclislere, yüksek mevkilere geçirmek yolunu buluyorlar. Üniversitelere kadar sokulmuşlardır. Biz ihtilal ve inkılap yaptık. Biz ümmeti ve milleti sukut-u ahlaktan kurtarmak istiyoruz.

Sultan Abdülhamid'i hal' ettik ama, bunun birkaç türedinin sivrilmesi ve halkın da yeni baştan bu türedilerin esiri olması için yapmadık. Bugün Siyonistler nazarında Osmanlı Devleti'nin çökmesi, hiç değilse Kudüs'ün ve Filistin'in bizden kopması istenmektedir. Masonlar da onlarla beraberdir. Buralarda bir Yahudi hükümeti kurmak istiyorlar" (264)

İttihad ve Terakki komitesine kabul sırasında tatbik edilen usul ve son merasim yahut cemiyetin son aldığı şeklindeki merasim, farmasonluk usulundan aynen alınmıştı. Bu gizli Masonluk cemiyetinin son icraatı: İran'da Şuray-ı Milli'yi ve Selanik ve Manastır'da İttihad ve Terakki cemiyet'ni yayarak Osmanlı memleketleri için Kanun-i Esasi'nin getirilmesinden ibaret olmuştur. (265)

Yahudilerin Osmanlı Devletinde en çok bulunduğu yer Selanik idi. 180 bine yakın nüfusun 80 bini Yahudiler oluşturuyordu. Masonluk teşkilatı da buradan Osmanlı içlerine yayılmıştı. İttihad ve Terakki Cemiyeti içinde masonluğun yanında Siyonist olduklarını gizlemeyenler de vardı ve bu kimseyi rahatsız etmiyordu. Nitekim 1908 seçimlerinden sonra ünlü İttihatçılardan olan Emanuel Karaso, Nesim Ruso, Nesim Mazliyah, Meclis-i Mebusan'a seçilmiş Siyonist itttihadçılardan idi. Ve bu kişiler Siyonistlerin Osmanlı şubelerini de açın kişilerdi. İttihat ve Terakki hareketinin başım çeken Ahmet Rıza, Enver Paşa, Talat ve Nazım Beyler Filistin'e Yahudi göçünün Osmanlı'ya yararlı olacağı kanaatindeydiler. (266)

1945'te Londra'da İsrail Kohen tarafından neşredilen kitabın 77. Sayfasında şunlar dile getiriliyordu:

" 23 Temmuz 1902 tarihinde Teodor Hertzfel Filistin'i Yahudiler için Sultan Abdülhamid Han'dan istemiş, Sultan Abdülhamid Han da memalik-i şahanemin her yerinde Yahudiler'in ikamet etmekte olduklarını, eğer İsrailoğulları'nın yeryüzünde barınacak bir yerleri yok da Türklüğün asaletine iltica ediyorlarsa Irak, Suriye hatta Anadolu'da bile oturabileceklerini, fakat Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerinin söz konusu bile olamayacağını bildirmesi üzerine, Sultan Abdülhamid Han'a beş milyon altın teklif etmiş, bunun üzerine derhal huzurundan kovulmuştu." (267)

Emanuel Karasu, Selanik'teki Mason locasının Üstad-ı A'zamı, İtalyan tabiiyetine bağlı bir Yahudi ve Osmanlı mebusu idi. (18) (268) Talat Paşa, Cavid ve Cahid Beyler ve benzeri kişileri mason usulü vaftizleyerek masonlaştıran adamdır. Siyonizm'e hizmet etmiş ve Osmanlı mebusluğu maskesi altında icra-ı faaliyet göstermiştir. (269)

Avram Galanti'yi şunları anlatıyor;

"Emanuel Karasu, Jön Türkler hareketine ilk iştirak edenlerden biri olmuştur. En mühim vazifesi, Selanik ile İstanbul arasındaki haberleşmeyi temin etmekte. Hükümetin hiçbir şekilde dikkatini çekmeden bunda muvaffak oldu ve cemiyete en çok hizmet edenlerden biri olmuştur. Nissim Ruso Jöntürkler ile münasebette bulunarak Siyonizm için çok büyük faydalı hizmetler ifa etmişti. Ruso, ahaliyi ihtilale devam etmek için ilan yaptırılanlardan biri, 23 Temmuz 1908'in sabahında, bir kahveye giderek ahaliyi Abdülhamid aleyhine isyan etmeye açıkça davet eden ilk isyancıbaşı ve o günün akşamında ihtilal komitesinin arzularını tebliğ etmek için Hüseyin Hilmi Paşa'ya giden heyetin sözcüsü idi." (270) "Rafael Benuziyar, bir Yahudi olup, Selanik'te eczacı idi. Onun eczahanesi Jöntürkler'in mülakat yeri idi. Nitekim bu kişi vasıtasıyla haberler gelir-giderdi. Sonra 22 Temmuz akşamı yani Meşrutiyet'ten birgün evvel duvarlara bildiri yapıştıranlardan biri olmuştur" diyerek Selanik Yahudiler'in Jöntürkler üzerinde ne derece tesirli olduğunu ortaya koymuştu. (271) Avram Galanti bizzat kendi çalışmaları neticesinde Mısır'da Jöntürk hareketine destek verdiğini, bu cemiyetin İstanbul'dan kaçan Yahudiler'den teşekkür ettiğini ve isminin Mısır cemiyet-i İsrailiyesi olduğunu anlatıyor (272)

II. Abdülhamid Han döneminde her kes kendi devletini kurma yolunda mücadele verirken, birbirlerini tanımayan Ermeni, Yahudi, Arnavut ve Bulgar zümreleri, Sultan Abdülhamid Han'ın tahttan indirilmesinde ittifak etmişlerdi (273) Yahudiler Para ile satın almadıkları topraklara, İttihad ve Terakki'nin kanunlarıyla burunları dahi kanamadan sahip oldular. (274)

II. Abdülhamid Han'ın en sevmediği cemiyetlerden biri Masonluk teşkilatı idi. Şehzadeliği döneminde masonluğu, yabancı devletlerin emperyalist emellerini gerçekleştiren bir kuruluş olarak

gördü ve hiç sevmeydi. Hele masonların Abdülaziz Han'ı tahttan indirmeye yönelik planları ve gizli faaliyetlere karışmaları Sultan'm büsbütün nefretini kazanmasına sebep oldu. Türk Masonluğu üzerinde bir araştırma yapan Kemalettin Apak'a göre, Türkiye tarihinde 11. Abdülhamid han kadar masonluğu şiddetle takip ve tazyik altında bulunduran bir devlet adamı yoktur.

Masonlar, Sultan'm iktidarı zamanında Avrupa'dan bir taklitçilik eseri olarak gelen ve halkımızın yabancı olduğu "hürriyet" fikrini yaymak ve ordu içinde ayrılık ve itaatsizlik çıkarmakla İngilizler'in hesabına çalışıyorlar, müstebit adım verdikleri Abdülhamid Han'ı devirmek için Yunanlılar ve Bulgarlıklar'la işbirliği yapıyorlardı. (275)

Mason locaları, İngiltere, Fransa, İtalya gibi emperyalist devletlerin elinde yeni sömürgeler kazanmak veya mevcut sömürgeleri aide tutabilmenin bir aletleri haline gelmiş, Osmanlı devletindeki ayrılıkçı unsurların da bu emellerine hizmet eden yuvalara dönüşmüşlerdi.

İşgal edilen yerleri çok az bir kuvvetle elde tutmak ve başka yerleri rahat bir şekilde işgal için emperyalist ülkeler masonluğu ilmi, insancıl gibi gösterir, böylece o maske ile toprakları elde ederlerdi. İngilizler, Hindistan'a girer girimez, hükümdarı, raca, prens gibi ileri gelenleri masonluk teşkilatına aldılar. İngilizler'in haricinde. İtalyanlar, Fransızlar da bu teşkilatı siyasi emelleri uğruna elverişli olarak kullandılar. (276)

II. Abdülhamid Han, Masonluğun Türk milleti için felaket olduğuna inanarak bu teşkilatın faaliyetlerini yasakladı. Buna rağmen Masonluk gizli olarak faaliyetlerine devam etti.

Kardeşi V. Murat'a, masonların temiz ve sakalpliliğinden istifade ile kendisini rehin aldığını, masonların kardeşlik iddialarının safsata olduğunu, geleceğin halifesi olacak Veliht'a masonluğun yakışmadığını söyleyerek gerçek bir Osmanlı şehzadesi olmayı tavsiye etmiştir. (277)

İngilizlerTanzimatdevrinden itibaren masonluğu kullanmaya asın ehemmiyet gösterdiler. Almanlar da Sultan'a karşı Jön Türk-

ler'le işbirliği yapıyordu. II. Abdülhamid Han'ı Makedonya'da faaliyet gösteren yabancı devletlere bağlı mason locaları devirdiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti, mason localarının koruyuculuğu altında Sultan Abdülhamid rejimine karşı gizlice organize olmuştu. Hareketin gerçek beyni Yahudiler ve Yahudi Müslümanlar (Dönmeler) idi. Onlar, Selanik'in zengin Yahudileri ve Dönmeler'den, Viyana, Budapeşte, Berlin'in milletlerarası veya yarı milletlerarası kapitalistlerinden ve belki de Paris ve Londra'dan bile para alıyorlardı. Hareket tedricen ordu içindeki subaylarla birleşiyordu.

Abdülhamid Han'ı tahttan indirmek gayesiyle Makedonya'da ortaya çıkan ihtilal, 1906'da Selanik'e Paris ve Cenevre'den transfer edilen ittihat ve Terakki Komitesi ve bunları hareketle destekleyen Selanikteki mason çevreleri ve Yahudiler'in yardımları sonucu kendisini gösterdi. (278)

Selanik Yahudileri Mason locaları vasıtasıyla Jöntürkler'e destek veriyordu. Bu desteklerde Emanuel Karasu önemli bir sima idi. Devlete sadık olanlar, Selanik'teki Yahudi kolonisinin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan ilişkilerini son derece manalı bularak endişe ile taki ediyorlardı. Balkanlar" ve Ermeniler gibi Yahudiler de Sultan Abdülhamid'e muhalif olup, devlet dahilinde Sultan'a karşı ihtilal hareketlerini teşvik ediyorlardı. Bu teşviklerin daha çok ittihat ve Terakki cemiyeti yoluyla olduğu biliniyordu. (279)

1861 yılında okumuş Ermeniler tarafından Fransız büyük Maşrık'ına bağlı olarak İstanbul'da kurulan Ser Mahfil'in hürriyet tarihimizde büyük bir rolü vardır. Sadrazam Mithat Paşa, Sadullah Paşa, Namık Kemal, Şair Ziya Paşa, Şinasi, Ali Suavi ile Ali Haydar Bey hep bu mahfilde olmuş birer önlüklü masondular. (280)

1876'da Sultan Abdülaziz'i hal' ederek önce Sultan V. Murad'ı sonra da Sultan Abdülhamid'i tahta geçiren I. Meşrutiyet erkanı hep bu loca mensuplarıdır. 1892'ye kadar çalışabilen Ser locası da Sultan Abdülhamid'in baskısına dayanamayarak kapanmıştı. 11. meşrutiyet erkanı da Selanik localarına mensup biraderlerdi. (281)

İttihat ve Terakki komitesi, İhtilalden sonra da geniş ölçüde Mason ve Yahudi karakterini muhafaza etmiştir. Meclis'i Mebusan

reisi Ahmet Rıza Bey'in yemin sırasında, anayasının koyduğu "Allah" lafzını kullanmayı reddetmesi bunun tezühürüdür (282)

Kazım Karabekir'den dinleyelim; "İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük şehirlerde o maksatla (İslam camiasını yıkmak için) mektepler açılmaya başlandığı ilk devirlerde mason locaları da kurulmaya başlandı. Şark siyasetinde Kırım Seferi'nden sonra (1854-1856) tekrar rekabete kalkışan İngiltere, Fransa ve İtalya Osmanlı şehirlerinde loca açmak hususunda birbirleri ile adeta yarış ediyorlardı. Her biri kendi nüfuzunu genişletmek için Türk olmayan unsurları aralarına alıyorlar ve onlara ihtilal fikirlerini aşıyorlardı. "

II. Abdülhamid Han, Masonluğun ve ardından gelen siyonizm tehlikesinin farkında olarak, mümkün merteye faaliyetlerini takip ettirip, tahribatına mani olmaya çalıştı. Meşrutiyetin ilanını müteakip Masonluk, Osmanlı memleketlerinde yeniden bir hız aldı.(283)

1909 yılının Mayıs ayında, II. Abdülhamid han tahttan indirilmesinin hemen akabinde İtalyan Masonluğu üstad-ı Azamı Jön Türkler'e daha sonra Roma'da "Rivista Massonica" dergisinde tamamı yayınlanacak bir kutlama mesajı göndermiştir. O zamanın İtalyan Mason Locaları üstad-ı azamı Ettore Ferrari, Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen değişimi büyük bir hayranlıkla izlerken şu sözleri sarf etmekteydi: "Selanik ve İstanbullu sevgili kardeşlerim, Masonlar'm misyonunu fevkalade bir şekilde yerine getirirken, isminizi tarihe yazdınız." (284)

II. Abdülhamid Han'ın tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki ileri gelenleri Filistin'e Yahudiler'in yerleşmelerinden rahatsızlık duymuyor ve hatta onlardan istifade edilmesi açısından iyi olacağını düşünüyorlardı. Ahmet Rıza "Rusya'dan olsun, Romanya'dan olsun Yahudiler!' karşılama hazırız; yeter ki onlar sermayelerini alarak ülkenin ekonomisine katkıda bulunsunlar" diyordu. (285) Bu düşüncede istikametinde Filistin'de Yahudiler için konan yasaklar kaldırıldı. Sultan'ı en ağır şekilde tenkit eden hükümet, dizginleri ele alınca, gerçekleri görmüş ve itiraf etmeseler bile, beğenmedikleri Padişah'ın uygulama ve politikalarına sarılmak durumunda kalmışlardı. Fakat iş işten çoktan geçmişti.(286) Sultan yoktu ve karşılarında Avrupalı destekçileri ve muazzam servetiyle yahudiler vardı.

"Türk masonları o kadar gafildiler ki, her masonun kendi milletine hizmet ettiği gerçeğinden habersizdiler. Mesela Yahudiler Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için masonluğu bir alet olarak kullanıyorlardı. Bunların başı Emanuel Karasso idi. Rumlar da Envar-ı Şark=Doğu'nun ışığı isimli Bizans Devleti'ni canlandırmaya yönelik bir loca kurmuş ve siyasi faaliyete girmişlerdi. Ermenilerin kurduğu Ser Locası ise , Bağımsız Ermenistan için çalışıyordu. Beyrut'taki mason localarına gelince: buradaki localar, Hıristiyanlar'ın yönetiminde idi. Arap ayrılıkçı hareketini tahrik eden bunlar, Araplar'ı Hıristiyanlar'la birlikte Türk hakimiyeti ve despotizmine karşı mücadeleye çağırıyordu. (287)

Fethi Okyar hatıratında şunları yazar: "Memlekette okur-yazar azlığına, vilayet, sancak ve kazalarda doktorluk, eczacılık, veterinerlik, hatta sınırlı olmakla beraber mühendislik meslekleri Türk ve Müslüman olmayan Rum Ermeni-Musevilerin elinde olmasına, bîim; din, ırk, mezhep, milliyet farkına bakmaksızın Osmanlı olduğumuzu ısrarla ilanımıza rağmen, teşkilat için müracaat edenler arasında, hemen hemen Türklerden gayrisi yoktu. Bu intibamı Talat'a söylediğim zaman içini çekti: "Onları Türklüğe bağlamanın zamanı da, fırsatları da heder olmuş. Şimdi hepsi kendi ırk, din, milliyet ve cinsi için didiniyor, bunu da bizlerin sırtından yapıyor. Biliyorum amma elden ne gelir? ...Dur hele bakalım. Şu köprüleri geçelim. Bizden önce onlar bizi Terkedecek..." (288)

Meşrutiyet ilan edilince, göstericilerden bir grup, Şeyhülislam'ın vazife gördüğü Süleymaniye'deki binanın önüne giderek Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin Kanuni Esasinin korunacağına ve karşı gelen kim olursa olsun din bakımından merdud ve mücrim (red edilmiş ve suçlu) olacağına ilanını istemişlerdi. (289)

II. MEŞRUTİYET

II. Abdülhamid Han, daha şehzadelğinde meşrutiyet taraftan aydın, yönetici ve gençleri yakından izliyordu ve yakından tanıma fırsatı doğmuştu. Osmanlı devletinde yeniliklerin yapılmasına meşrutiyetin bazı faydalarına inanmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin henüz buna hazır olmadığını ve Osmanlı devletinin bünyesine uymadığı, tatbik edildiği takdirde devletin zarar göreceğinin kanaatini taşıyordu.

23 Temmuz 1908'de ikinci meşrûtiyyet ilân edildi. Silâh baskısı altında seçim yapıldı. 17 Aralık'ta meclis açıldı. Bununla, devletin idaresi, ehliyetsiz, tecrübesiz, kendilerini dahi yönetmekten aciz kişilerin eline geçti.

5 Ekim 1908 de, Bulgaristan prensliği, krallığını ilan ederek, Osmanlı'dan ayrıldı. Yine o târihte, Avusturya, Bosna-Hersek'illhâk etti. Yunanistan da baş kaldırıp, beş sene sonra Girit'i ilhak etti. 14 Nisan 1909'da, Adana'da Ermeni ihtilâli oldu. Müslimânların mallarına, canlarına, ırzlarına saldırdılar. 1850 Türkü öldürdüler. İttihâdcılar buna da seyirci kaldılar. Böylece Halk ile Ermeniler karşı karşıya kaldı. Halk, isyanı bastırdı. İttihâdcılar, Avrupalılara şirin görünmek için yüzlerce Müslümanı kestiler, astılar. Bu zulmü yapan zamanın Adana valisi meşhur Cemal Paşa'dı. Dâhiliyye nâzın Tal'at paşanın takdirine mazhar oldu. Bu olaylar sebebiyle İttihatçılar 1914'te meclisi kapattılar.

168 "31 Mart vak'ası" adı ile meşhur olan 13 Nisan 1909 hareketi ile sultân Abdülhamîd Han'ın hiçbir alâkası olmadığı, kesin olarak anlaşılmıştır. İttihâdcıların, pâdişâha sâdik birinci orduya güvenmiyerek, Selanik'teki üçüncü ordudan getirdikleri avcı taburlarının olayı çıkardığı tespit edilmiştir. Ya'nî ittihatçılarının bir oyunu olmuştur. İttihâdcılar, böylece Selânikden Bulgar, Sırp, Yunan, Arnavut yağmacılarının meydana getirdikleri hareket ordusunu İstanbul'a gönderdi.

Sultan, yöneticilerdeki mevki-makam çekişmesinden korkuyor ve bunun büyük felaketlere sebep olacağına inanıyordu. Nitekim 31 Mart olayı üzerine Sultan "Korktuğum oldu. Yorgan Kavgası demiyormuydum? İşte başlatı" " Beni İstemediklerine eminim. Çekilmeye hazırım. Fakat bu işte (31 Mart-13 Nisan Vakası'nda) parmağım olmadığı meydana çıkmalıdır" diyordu.

KARDEŞ KANI DÖKÜLMESİN

Sultan, Selanik'ten İstanbul'a hareket eden, toplama ve düşman silâhlarını taşıyan hareket ordusuna karşı harekete geçilmesini talep eden kumandanlara, çarpışılmamasını, Müslüman kanı dökülmemesini sık sık tembih etti ve emirler verdi. İsteseydi yalnız Taksim ve

Taş kışladaki eğitimli asker ve sâdik subaylar, gelen çapulcu alaylarını darmadağın edebilirdi. Fakat, kardeş kanının dökülmesini istemedi.

İstanbul'a giren hareket ordusu kumandanları, doğru Yıldız sarayına geldiler. Hazîneyi, asırlardan beri toplanmış olan kıymetli yadigârları ve dünyânın en zengin kütübhânelere olan saray kitaplığının bir kısmını yağma ettiler. Pâdişâhın altın arabası bile parçalanıp paylaşıldı. Bu yağmacılar, birer kahraman, kurtarıcı ilân edildi. O yi' ittihatçılar, Sultândan iki yaş küçük olan kardeşi Muhammed Reşâdı yerine geçirdiler. Sultân Reşâd, ihtiyar, sessizdi. Ortalığı kana boyayanların, gönülden Müslüman olmadıklarını görüyordu. Bu merhametsizler karşısında âciz, zavallı bir kukla hâlinde idi. İttihâdcılar, sultân Abdülhamid'i lekeliyecek bir suç bulamadılar. Milletini onu çok sevdiğini, saydığını görerek, öldürmeğe de cesaret edemediler. Hemen o gece, kurmay binbaşı Fethi Okyarm emrinde olarak, trenle Selâniğe götürdüler. Orada Alâtini köşkünde hapis edildi. Ömrünü okumakla ve ibâdet ile geçirdi. Hükümeti ele geçiren ittihatçıların çoğu, hattâ din işleri başkanı olan şeyh-ul islâm efendileri dahî mason idi.

Asiler çok ileri gittiler. Ali Kabuli Kaptanı, Mabeyn-i Hümayun önüne tartaklanmış, baygın bir halde getirdiler. Sultan Abdülhamid Han, Ali Kabuli Bey'i bu halde görünce Asilere "Bırakınız çocuklar. Allah aşkına bana bağışlayınız" isteğine uymadılar, süngülediler. (290)

İtiatsızlık

Sultan Abdülhamid Han, kan dökmekten, kendi saltanatı bahasına da olsa, şiddetle çekinirdi. Müslüman kanının dökülmesini istemiyordu. Kendi tabiriyle Asker yorgan kavgasına tutulmuştu. Halifeyi dinleyen yoktu. Kadro ise hiç yoktu. Kızı Ayşe Sultan'a;

"Bizim için artık Kurtuluş yok. Askere itaatsızlık gelmiş. Yeniçeriliğe dönmüş, yazık" diyordu.

Düşmanın istediği olmuş, ülke her geçen gün kargaşaya, belirsizliğe, felakete doğru hızla yaklaşıyordu.

Sadık paşalar II. Abdülhamid Han'a asilere karşı silahla karşılık vermek için teklifte bulunuyordu. Padişah da; "Bir kişi için bin kişi yanmaz. İki kardeş birbirini vurmaz. Tüfekçilerin silahları toplansın. Kimse bir silah atmasın. Kimsenin burnunun kanamasını istemem. Ne yapacaklarsa yapsınlar" şeklinde emirler veriyordu.

RUS ÇARI'NIN TEKLİFİ

Nihayet Asiler Taşkışlayı dövmeğe başladılar. Saray muhasara altına alındı. Her an ölümle burun buruna. Asilerin ne yapacağı belli değildi. Amcası Sultan Azize yaptıklarını kendisine de yapabilirlerdi. Bu muhasaradan biraz önce Rusya Büyükelçisi Mabeyn-i Humayun'a giderek Çar'm Selamını Padişaha iletir ve :

"Kendileri hasta diye işittim. Arzuları neyse bildirsınler. Kılıplarına zarar gelmeden her arzuları yerine getirilecektir. Emirlerine muntazırım" Bunu duyan Padişah;

"Allah bana böyle bir şey yapmayı kısmet etmesin. Başıma gelecek her felakete razıyım. Ecdadımın mezarı neredeyse benimki de orada olmalıdır. Bu ihaneti yapmaktansa ölümü tercih ederim" diyerek elçiye şu emri verir "Çar hazretlerinin selamına teşekkür ettiğimi, işittikleri gibi hasta olmadığımı, gösterdikleri dostluktan dolayı da teşekkür ettiğimi söyleyiniz" (291)

"KAHT-I VÜKELA"

27 Nisan 1909. Asilerin attığı top sesleri Sarayın duvarlarında yankılanmaya başlar. Çocuklar, kadınlar korku ve dehşet içinde. Sultan Abdülaziz'in hal'i ve kendisine yapılan suikast ve işkenceler, çocukların hafızasında tazelenmektedir. Bu felaketin babalarının başına gelmesinden korkuyor, ne oldu, ne olacak endişesi onları uykusuz, yemeksiz ve susuz bırakıyordu.

Saray bu korku ve endişeler içerisinde beklerken, dost zan edilenler çoktan sarayı terketmişler. Koca sarayda Padişah ve kadınlardan başkası neredeyse kalmamış. Atılan silah sesleri ve bahçeye düşen kurşunları gören kadınlar korkudan bayılıyor, ne olacağı ve ne yapacakları belirsizliği içinde iken dehşetli sahnede en metin, ve vekarım terk etmeyen Sultan büyük tevekkülle küçük salonda ma-

sasının başında oturmakta. Bu kargaşayı, ağlayışları hiç işitmiyormuş gibi kitap ve evraklarıyla meşgul. Elindeki tespihiyle odasında güler yüzle dolaşmaktadır.

HİZMETİN TARİHİ VESİKALARI

Bu arada bir sandığa yerleştirdiği bir çok vesikayı iki haremağası ile Başkatibe gönderir. Bunlar kendi hizmetlerini gösteren tarihi vesikalardır. Harem ağaları ile de Başkatibe şunları söyler:

"ZAMANIMDA DEVLET ADAMI AZLIĞI "KAHT-I VÜKELA" OLDUĞU HALDE münavebeyle Said ve Kamil Paşaları kullanarak devleti idare ettim. Fakat bakalım benden sonra kim ve nasıl idare edecek" (292)

Beklenen müthiş gün ve saat gelmişti. 33 yıllık mücadele son buluyordu. Asiler yorganı kapmıştı. Çocuk ve kadınlar ağlıyor, Allahu tealaya dua ediyordu. Padişah yine sakin ve tevekkülle çocuklarının arasında dolaşıyor, onları tesilli ediyordu. Çocuklarına tam bir teslimiyetle "Takdiri İlahi yerini buldu. Elhamdülillah" diyordu.

Devletler ve şirketler uyumlu, davaya gönül vermiş, "peki" diyen ve gerektiğinde fikrini açıkça ifade eden kadrolarla yükselirler. Güçlü kadrolar, iyi vezir ve yardımcıları bulunmaz hazinedir. Bu hazineden mahrum liderlerin başarısı çok zordur. 11.Abdülhamid Han bu zoru kısmen de olsa başarmış nadir devlet adamlarındandır.

ACEMİ SİYASETÇİLER

İttihad ve Terakki Cemiyeti liderleri, yaptıkları acemi siyasetleri ile ortalığı birbirine katmışlardı. Yapacakları icraatlarda kendilerine destek olması için, Selanik'ten avcı taburlarını getirerek taş kışlaya yerleştirdiler. Kendilerine karşı olanları çekinmeden öldürüyorlar, memlekette terör havası estiriyorlardı. Kısa zamanda halkın huzuru kaçtı. İttihatçılar lanetle anılmaya başlandı. Yine bunların baskısıyla hükümet alaylı subayları ordudan çıkarttı. Bu sırada bazı gazeteler, İttihatçılara karşı halkın dini duygularını galeyana getiren

neşriyat yaparak, halkı ve orduyu isyana teşvik ediyordu. Rumi 31 Mart günü dördüncü avcı taburuna bağlı askerler gece yarısı isyan ederek subaylarını hapsedtiler. Padişah Abdülhamid Han, isyanı Hüseyin Hilmi Paşanın gönderdiği bir telgraf sonucu öğrendi. İsyancılar sadrazamın azledilmesini, görevden alınan alaylı subayların tekrar orduya alınmasını istiyorlardı. Bunun üzerine Hüseyin Hilmi Paşayı sadrazamlıktan azl ederek yerine Tefvik Paşayı getirdi ve Müşir Edhem Paşayı da harbiye nazırı yaptı. Mabeyn başkatibi ile isyancıları isyandan vazgeçtikleri takdirde affedildiklerine dair bir hatt-ı hümayun gönderdi. Bunun üzerine isyan bir miktar yatıştı. Ancak, ertesi gün yine alevlendi.

İsyanın Rumeli'deki yankısı büyük oldu. Hadisenin kim tarafından hazırlandığı belli olmadığı için, Sultan boy hedefi oldu. Üçüncü ordu ile gönüllü Bulgar müfrezesi ve Sırp, Yunan, Yahudi, Arnavut çetecilerden müteşekkil bir ordu kurularak İstanbul'a sevk edildi.

Kızı Şadiye Sultan'dan nakledeyim;

"Etlerim Cımbızla lime lime lime edilse bile bir ecnebi devlete sığınmam"

"Yıldız Sarayının duvarları kalın ve çok yüksekti. Muhkem demirden büyük kapıları vardı. Bu kapılarda gündüz ve gece askerler nöbet beklerdi. Harem cihetinde, geceleyin nöbetçiler iç kapının önünde görünün, gündüz ise uzaktan burasını gözaltında bulundurlardı...

"Bu telaşlı ve sarayda emniyetin yok olduğu sıralarda, İngiltere, Fransa, Almanya gibi büyük devletlerin elçiliklerini babamla mülakatları vardı. Halihazır vaziyet karşısında kendilerine müracaat vaki olduğu takdirde, devletlerinin babamın emirlerine amade olduklarını resmen bildirmişlerdi. Babam bilmukabele teşekkür etmiş ve böyle bir şeye lüzum olmadığını beyan etmişti."

"Mülakatı takiben babamın: (Bu hazırlıkların, tamamiyle benim hayatım üzerinde olduğu, gün gibi aşikardır. Amacım Abdülaziz'i akibetine maruz kalacağına ise bence malum! Bununla beraber.

etlerimi cımbızla koparacaklarım bilsem, bir ecnebi devlete ilticayı düşünmem. Vatanımdan kaçmak mucib-i ardır. Hatta bu, benim gibi otuzüç sene bir devlete Padişahlık etmiş bir insanın irtikab edemeyeceği en büyük alçaklıktır. Ben Allahıma ve mukadderatıma tabiiim!) dediğini bizzat kulaklarımla işittiğim vakit içinde bulunduğumuz halin vehamet derecesini ancak kavrayabilmişim. Bütün kuvvet ve kudret, şimdi bir gölge gibi, Yıldız duvarları içine çekilmişti. Bunun ötesi, meşrutî idarenin muhafazasına memur askeri kıt'alarla işgal edilmişti. Kıt'alar saraydan ziyade, parlamentoyu koruyacak tarza vaz ve tertip edilmişlerdi...

Babama isnat olunan 31 Mart vak'ası zuhur ettiği vakit ben on yedi yaşında idim. Babamın hadiseden hiç haberi yoktu. Duyduğu vakit çok müteessir olmuştu. Mes'ele bir garazkar grubun tahrikiyle ve Meşrutiyet muhafızı kıt'aları (şeriat isteriz!) diye parlamento aleyhine isyan ettirmek şeklinde babamın padişahlıktan hal' edilmesi için icat edilmiş çok feci bir tertip idi." (293)

Mevcudu on beş bine varan Hareket Ordusu, 24 Nisan'da Topkapı ve Edirnekapı'dan şehre girerek yol üzerindeki askeri karakolları teslim aldı ve Harbiye Nezaretini işgal etti. Taksim kışlası ile Taşkışla'daki mukavemet, şiddetli top ateşi karşısında kırıldı. Bu arada Yıldız Sarayının işgali sırasında Sultan Abdülhamid Han kendisine sadık olan Birinci ordu ile, Hareket ordusuna karşı konulması hususunda yapılan teklifleri kabul etmeyerek; "Müslümanların halifesi olduğunu ve Müslümanı Müslümana kırdıramayacağım" söyledi. Eğer ülkenin en mükemmel ordusu olan Birinci Orduya, karşı koyma emri verilseydi, derme çatma olan Hareket ordusu bir anda dağıtılabılırdi. Padişah'ın emrine boyun eğen askerler silahların teslim edince, 25 Nisan günü Hareket Ordusu İstanbul'a hakim oldu. Mahmud Şevket Paşa, sıkıyönetim ilan ederek suçlu suçsuz bir çok insanı idam ettirdi. Yüzlerce Balkan çetesiyle saraya girerek kıymetli eşyaları yağmaladı. İttihad ve Terakki hakimiyetini devam ettirmek için İstanbul'da terör havası estirmeye başladı.

27 Nisan 1909 günü Ayan ve Mebuslar meclisi toplandı. Ayan'dan Gazi Ahmed Muhtar Paşa, kürsüye gelerek, önceden kararlaştırıldığı gibi Padişah'ın hal' edilmesini teklif etmişti. Bu teklif kabul edildikten sonra, yine Gazi Ahmet Muhtar Paşa, hal' kararının

bir fetvaya istinad ettirilmesi lüzumuna işaret etmişti. Hal' fetvasının ilk müsveddelerini mebuslardan Elmahlı Hamdi Yazır hoca yazmıştı. Fetvada Sultan Abdülhamid Hana 31 Mart İsyânına sebep olmak, din kitaplarını tahrif etmek ve yakmak, devletin hazinesini israf etmek, insanları suçsuz oldukları halde idam ettirmek... gibi asilsiz suçlar yükleniyordu. Fetva emini Hacı Nuri Efendi bu suçlamların iftira olduğunu ileri sürerek fetvayı imzalamadı. Ancak Meclis, bu fetva gereği Sultan'ı hal' kararı aldı.

Nihayet, hal' kararını Padişah'a tebliğ için, Ayan ve Mebusanı temsilen bir heyet seçilmiş ve Yıldız Sarayına gönderilmişti.

TARİHİN YÜZ KARASI

II. Abdülhamid Hana hal'ini tebliğ için Yıldız'a gönderilen heyetin teşekkül tarzı ise, Türk tarihinin en yüz kızartıcı hadiselerinden birisi oldu. Bütün Osmanlı tebeasını temsil etmesi gerektiği iddiası ile teşekkül olunan heyette tek bir Türk yoktu. Bunlar; Yahudi Emanuel Karasso, Arnavut Esat Toptani, Ermeni Aram Efendi ve Padişah'ın uzun seneler yaverliğini yapmış olan katışık soydan Arif Hikmet Paşa idiler. Padişah, hal' kararını tebliğe gelenlerin kimler olduğunu, mabeyn başkatibi Cevad Bey'e sorup öğrenince;

"Bir Türk padişahına, İslam halifesine hal' kararını bildirmek için bir Yahudi, bir Ermeni, bir Arnavut ve bir nankörden başkasını bulamadılar mı?!" demekten kendini alamadı.

Sultan'ın karşısında duran Esat Toptani hemen "Millet seni azletti" dedi. Sultan Abdülhamid Han gür bir seda ile: "Zannedersem Hal' etti demek istiyorsunuz. Pekala! Buna gösterilen sebep nedir?" diye sordu. Bunun üzerine Arif Hikmet Paşa fetvayı okumaya başladı;

"İmanı-ı Müslimin olan Zeyd bazı mesail-i mühimme-i şer'iyeyi Kütüb-i şer'iyeden tayyü ihraç ve kütüb-i mezkuriye menu hark ü ihrak..."

"Kütüb-i şer'iyeyi hark ü ihrak" yani "şer'i kitapları yırtıp yakma" sözlerini duyan padişah, gür ve yüksek sesle; "Ben hangi

kütüb-i şer'iyeyi yakmasını? Hasbenallah derim" diyerek fetvayı sonuna kadar dinleme sabrını gösterdi. Fetva bitince Padişah bu fetvanın hangi makam tarafından verildiğini sordu. Arif Hikmet de "Meclis-i Milli" cevabı üzerine "Ya...Öyle mi? Bu meclise riyaset eden kimdir?" sorusu üzerine "Ayan Reisi Said Paşa olduğu cevabını alır ve hayret eden bir seda ile,

"Said Paşa, öyle mi? Otuz üç sene millet ve devletim için, memleketimin selameti için çalıştım. Elimden geldiği kadar hizmet ettim. Hakimim Allah ve beni muhakeme edecek de Resulullah'tır. Bu memleketi nasıl buldumsa öylece teslim ediyorum. Hiç kimseye bir karış toprak vermedim. Hizmetimi ancak Cenab-ı Hakk'ın takdirine bırakıyorum. Ne çare ki düşmanlarım bütün hizmetime kara bir çarşaf çekmek istediler ve muvaffak da oldular. Allah düşmanlarımı kahretsin" dedi.

II. Abdülhamid Han, 31 Mart vakası ile hiçbir alakasının olmadığını belirterek; "Sebepler olanları millet arasın bulsun. Ben milleti-min iyiliği için çok çalıştım. Hepsi mahvoldu." (294)

Düşman'ın karşısında bile edebinden ellerini cebine koymazdı

II. Abdülhamid Han, kendisini görevden almak için gelen heyetin karşısında iki eli yanda olarak duruyordu. Edebinin yüksekliğinden çocuklarının karşısında bile elleri cebinde karşılamazdı.

METANET

Sultan'ın hal'ine gelen heyet, sultanın karar karşısında bayılcığını sanarak tedbir dahi almışlardı. Halbuki saltanattık onun gözünde yoktu. Ve çok metin idi. Heyet gittikten sonra aile efradına heyet azalarını şöyle anlatmıştır;

"Baştaki çok iyiliğimi görmüş olan Esat Toptani'dir. İkinci Arif Hikmeti'dir ki bizim Kızlarağası Abdülgani'nin yetiştirdiği ve o yüzden himayeme aldığım, ferikliğe kadar yükselttiğim bir nankördür. Öbür ikisi de Yahudi Karasu ile Ermeni Aram'dır. Milletim namına otuz üç senelik hizmetimin mukafatı, memlekete ve milletime

düşman olduklarına şüphe etmediğim bu adamlar tarafından hal'immin tebliği oldu. Zarar yok. Milletim masumdur. Bunları tertip edenler şahsi düşmanlarımdır. Fakat Allah adildir. Bir gün elbet hakikat tecelli eder. Her neyse takdir bu imiş." "Haydi çocuklarım, çok üzüldünüz. Odalarınıza gidip biraz dinleniniz. Benim gibi metanetli olmaya gayret ediniz. Olabilir ki yarın yahut öbürgün bizi buradan çıkarırlar. Yüzleriniz çok solgun. Haydi, ağlamayınız. Allah kerimdir" (295)

SELANIK'E GOTURULUŞU

II. Abdülhamid Han asileri, Tanzimatçıları çok iyi tanıyordu. Ve Sultan'ı değil saraydan İstanbul'dan uzaklara götürüyorlardı. Hem de hiçbir şey almasına müsaade etmeden. Sultan Abdülhamid de; "Ben burada ölmek isterim. Ecdadımın medfeni buradadır. Beni götürmek istemeniz meşrutiyete mugayirdir" diyordu. Ama kendisine ve çocuklarına zarar verme tehdidiyle iknaya çalışıyorlardı. Nihayet ailesiyle birlikte gitmek şartı ile kabul ediyor ve hiçbir şey almadan saraydan çıkarılıyorlardı.

KUR'AN-I KERİMİ YANINDAN AYIRMAZDI

II. Abdülhamid Han, gitmeden önce Hazineci Gülşen'den bir bardak su rica eder ve aceleyle su getirilir. Devamım kızından dinleyelim;

" Babam suyu içtikten sonra bizlere döndü. 'Haydi evlatlarım hazırmısınız? Besmeic-ı şerif ile çıkalım. Allah muinimiz olsun. Tevekkeltü Alallah" diyerek yürüdü. Annem Küçük Salon'daki masanın üstünde duran çantayı eline aldı. Bu çantanın içinde Kur'an-ı Kerim vardı. Babam nereye gitse bu çantayı beraber götürürdü. (296)

Maneviyatı güçlü liderler her zaman galip gelirler. En sıkıntılı anlarında Allahu tealaya yönelerek ona sığınır. II. Abdülhamid Han'ı bütün saldırı ve sıkıntılara karşı ayakta tutan onun güçlü imanı, Rabbine tam teslimiyeti olmuştur.

II. Abdülhamid Han, tahttan indirildikten sonra Gazeteler, mecmualar, kitaplar da yazılan ve birleştikleri hedef, Sultan Hamid dev-

rini kötölemektir. Fakat, kullandıkları üslub, o kadar aşırı idi ki, birçok şeyleri hoş gören Sultan Reşad, müdahale etmek ve mensup olduğu hanedanın şerefini korumak ihtiyacını duymuştu. (297)

İLERİ GÖRÜŞLÜ OLMAK

Avrupadaki mason locaları Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Harbi'ne girmesini büyük bir memnuniyetle karşıladılar. Çünkü Osmanlı devletinin yıkılması Filistin'de bir Yahudi Devletinin ortaya çıkması demektir. Bunun için İslâmiyeti yok etmek için, yeni plânlara hazırlıyorlardı. Masonlar, ittihatçılara yaptırdıkları cinayetleri Mithat paşa ve arkadaşları gibi kişilerle daha 31 yıl önce ve çok rahat yaptırabiliyorlardı. Fakat, çok akıllı, zekî, ileriye görüşü keskin ve tam Müslüman olan, ikinci Abdülhamid hân, bunu anlamış, bu felâketleri önlemiş, islâm âlemine saadet, huzur sağlamıştı. Bunun için, bu yüce hakana, kızıl sultân, korkak, zâlim gibi isimler taktılar. Böylece gençleri aldatmağa, onun sevgisini, büyüklüğünü gönüllerden çıkarmağa uğraştılar

MACERA

Selanik te muhafızlarından süvari yüzbaşısı.Zünnun bey'e söyledikleri;

"Göreceksiniz Yüzbaşım!...İttihatçılar, İstanbul üzerine yürüyüşlerinden cesaret alarak bu devleti bir takım feci maceralara sürükleyecekler, belki de Turancılık gayretiyle veya İslamcılık siyasetiyle korkarım ki, hem Çarlık Rusya, hem de Büyük Britanya İmparatorluğu ile aynı zamanda harbe gireceklerdir. Allah göstermesin, böyle bir hal vukuunda Osmanlı İmparatorluğunun parçalandığına şahit olacağız. Zira, İngilterenin dahil olduğu bir harbin kaybedileceğini hiç zannetmiyorum Çarlık Rusya ise, içden ne kadar köhne olursa olsun, mevcudiyetini muhafaza edebilecektir. Hiç olmazsa millet olarak ayakta kalacaktır. İnşallah, İttihatçılar böyle bir tercübeye girişmek hevesinde bulunmazlar, zira bu bizim memleket için hakiki bir felaket olacaktır!" Zinnun Bey ilave ediyor; "Aradan yıllar geçti, Şimdi hadiseleri daha yakından tetkik edebiliyoruz. 1909'da bu konuşmayı yapan Abdülhamid'e uzakları gören bir hükümdar demeyip ne diyeceğiz?" (298)

YERİ DOLDURULAMAYAN BİR SULTAN

Sultân Abdülhamid Han'ın kansız ve huzur içinde geçiğ, jg. resinden sonra memleket, siyâsî idamlar, sû-i kastlar ülkesi; oldu. Çok kimseleri idam ettiler. Birbirlerini, hattâ kendi başkumayı, j, an, j, a. n olan Mahmûd Şevket paşayı da dört aylık sadrazam iken \ \ j- l, a. zîran 1913'te öldürdüler. Yerine getirilen Mısır prensi Sa'îd Halîm paşanın 3 sene, 7 ay ve 23 günlük ve bunun yerine gelen Tyat paşanın bir buçuk senelik iktidarları zamanında memlekette; huzur kalmadı. Herkes, ölüm, hapis korkusu içindeydi. Can, mal, mûs emniyeti kalmadı. İslâm düşmanlığı, küfr ve irtidâd m, oc, t, a, o, l, mağa başladı. Her vilâyette zâlimler çoğaldı. 1911' Arnavi, ar, j, s. yan etti. Mahmûd Şevket paşa çok büyük bir kuvvetle önley, em, edi Bunun üzerine Sultân Reşâd 16 Hazîranda Kosova'ya gitti. 522 se- ne önce, dedesinin zafer kazandığı yerde, 100 bin Arnav, t, i, e Cum'a namazı kıldı. Huzuru temîn etti. Mahmûd Şevket basanın sekseniki taburla yapamadığını, sultân Muhammed Reşâd, r% aQ, v. de gösterisi ile yaptı.

178

BUHRANLI GÜNLER

"Meşrûtiyyetin başlangıcı, Osmanlı devleti için büyük felâket ve ziyanlara sebep oldu. Çünkü 19H'de Trablusgarb İtalyan, l, ara, 5. rakıldı. 1912'de Balkan harbi bozgunu yaşandı. İki büyük I, a, f, a, l, d, ilişkiler kesildi. Afrikada 1 milyon 100 bin, Rumeli'de 250 b, m, kilo- metre kare ecdad toprağı elden gitti. Birinci Dünya savaşınd; j, l, mil- yon kilometre kareden fazla toprak çıktı. Koca devlet y, a, & ma edildi. Bu felâketlere, itihâd ve terakkinin, gafil, câhil, fırkacı mat- cı, bölücü idaresi sebep oldu." (299)

OSMANLI KURTLAR SOFRASINDA

İttihatçıların Devleti Birinci Dünya Harbine sürüklem, i, l, e milyonlarca Müslüman hayatım kaybetti. Osmanlılar, Birincj dünya savaşına 3 milyon askerle katıldı, 1 milyonu zayi edildi. Bunun 400 bini cephede şehit edildi. Müttefiklerin toplam mevc, uc, l, u 93 milyon'du. 3.5 milyonu cephede olmak üzere toplam 15,5 milyon insan öldü. Düşman ordularının mevcudu 43 milyon idi. 5,3 milyo- nu cephede olmak üzere toplam 23 milyon kişi öldü.

İttihat Terakki Fırkasının emr-i vakisi ile Birinci Dünya sava- şına girdik. Dalmaçya'dan Filistin'e kadar çok cephede savaştık. Ni- hayette Hıristiyan Batı'nın hazırladığı "Sevr" şer programı ile Os- manlı devletinin yıkılışı gerçekleştirildi. (Enver-Cemal-Talat) paşa- lar, Almanya hayranı idiler. Almanya'nın kazanacağına inanmışlardı ama uzak görüşlü değildiler. İttihat Terakki, Ermeni, Yahudi, Rum, Makedon ve diğer gayrimüslim mensuplarının teşviki ve desteği ile Sultan Abdülhamid Han'ı devirdiler. Bunun da iki temel sebebi var- dı;

1. Batı'nın Sultan Abdülhamid'in yakın bir gelecekte patlaması beklenen dünya savaşında tarafsız kalacağı korkusu. Şayet Osman- lı savaşa girmemiş olsa dünyanın süper gücü olarak varlığına devam edecek. Bunu önlemek amacıyla Almanya, (İngiltere-Fransa-Rus- ya) ile anlaşarak Abdülhamid'in devrilmesinde işbirliği yaptılar, ikinci sebep ise Yahudilere Filistin'de toprak vermeyen Sultan Ab- dülhamid'den intikam alınma arzusu.

AYNI DİNİN MENSUPLARI

179

Birinci Dünya Savaşı"nda Türk ve Alman askerleri omuz omu- za savaştılar. Bu sırada Kudüs'ü İngilizler işgal edince Alman su- baylar sevinç çılgınlıkları attılar. Osmanlı paşalarından biri dayanama- yarak Alman subaylarına; "Yahu aynı safta mağlup olmadık mı, siz işgalcileri ne diye alkışlıyorsunuz?" deyince şu ibret verici cevapla karşılaştı; "Evet her ne kadar Osmanlı ve Alman olarak aynı safta çarpışıp mağlup olmuşsak da kazanan (haçlılar) oldu. Onlar bizim siyasi muhalifimiz, ama aynı dinin mensuplarıyız"

Neticede Sultân Abdülhamîd Han'ı tahtından indirenler, sonun- da memleketi düşman çizmelerinin altında bırakarak kaçtılar. İlk olarak Enver paşa, Tal'at paşa, doktor Behâeddîn Şâkir, doktor Nâ- zım, 30 Ekim 1918 de Mondros mütârekesini imza ettikten bir gün sonra, gece yarısı kaçtılar. Tal'at paşa Berlin'de, Enver 1922'de Tür- kistânda, Cemâl paşa 1922'de Tiflis'te öldürüldüler.

Tarih boyunca Müslümanlara karşı Hıristiyan-Yahudi-putpe- rest-hindu işbirliği aksamadı. Aralarında kıyasıya mücadele ettikle- ri halde Müslümanlara karşı birleşmekten çekinmediler.

Batı, Ortadoğu'da aynı dil, din, kültür ve milleti parçacıklara bölerek (Bayraklı kabileler) haline getirdi. Ve bugün dahi İslâm aleminin birleşmesini hertürlü çareye başvurarak engellemektedir.

Batı dünyası el ele vermiş savaştan uzak durup sadece ekonomi ile uğraşırken, dış güçler İslâm ülkelerini birbiriyle boğazlatıyor. Avrupa Birliği içinde sınırların kalkması, tek bir merkez bankası, tek para birimi, tek parlamento, tek adalet divanı ile "karşılıklı bağımlılık" (inter-dependent) politikası benimserken; İslâm dünyası her konuda bölünmüştür.

TARİH SİYASET DEĞİLDİR

İkinci meşrutiyetten sonra gelen yeni rejim, II. Abdülhamid Han'ın lehinde ve hatta tarafsız yazmayı ve konuşmayı tehlikeli sayıyordu. Bunun bir sebebi, ikinci Abdülhamîdin, asla mürteci', gerici olmamak şartı ile, muhafazakâr olması ve imparatorluğu otuz yıl şahsen adalet ile idare etmesidir. İkinci Abdülhamîd'i düşünenler birbirinden inkılâpçı oldukları için, tabiatıyla, bu hükümdarın muhafazakârlığı beğenmemek durumunda kalmışlardır. Ancak târih, siyâset değildir. Günün modasına göre söyleyen, yazan kimse, târihçi değildir. Çünkü, siyâsî rejimler ve fikir modaları dâima değişir. Yakın tarihi halka kötü tanıtmak gibi hissî görüş, ilmî tetkik yapılmasına mâ'm' olmaktadır. Ba'zı kıt görüşlü kimseler, günlük olayları küçültür, gölgede bırakır diye, eski kahramanları küçültürler. Târihî realiteden korkmak ma'nâsızdır. Türkiyede, yine de, ikinci Abdülhamîd aleyhindeki yalanları nakil etmek modası yürürlükdedir.

KIZINA NASİHATI

Kızı Ayşe Sultan, Selanik'te "Ah Efendimiz! Bir an evvel şu meşrutiyeti keşke vermiş olsaydınız" deyince, II. Abdülhamid Han yüzüne bakarak şu cevabı verir;

" Kızım, siz de mi yanlış düşünüyorsunuz? Ben daima meşrutiyet taraftarı idim. Hatta padişahlığımın ilk zamanlarında o zaman ki idarecilere bunu kabul ettirmek için ısrar etmiştim. Sonradan bunu kaldırmamız, milletin çok büyük zararlara uğrayacağı anlaşılma-

sından dolayı idi. Maazallah devletimizin dağılmasına ramak kalmıştı. Beni meşrutiyet taraftan olmamakla itham edenler emin olsunlar ki yanıldıklarım anlayacaklardır. Kızım, bunu iyi biliniz ki bu İkinci meşrutiyet'i kendi arzumuyla verdim. Eğer mani olmak isteseydim, yapacak şeyi de pek ala bilirdim. Esasen meşrutiyetin ilanından önce bütün devletlerin kanun-i esasiyelerine malik olmak, meşrutiyeti bu suretle ilan etmek istiyordum. Ne yapalım. Allah nasib etmedi. Milletimin başında tecrübeli bir baba gibi bulunmak, böylelikle vatanımın selameti uğrunda çalışmak azmu kararında idim. Düşmanlarım bu fırsatı bana vermediler. Türlü güçlükler ve iftiralar icat ettiler. Nihayet 31 Mart Vak'ası meydana çıkarıldı. Ben, muşrute bir hükümdarın yapacağını bir adım aşmadım. Ne ileri, ne de geri gittim. Lakin beni başka türlü başlarından def edemezlerdi. Ben takdire inanırım. Bu bize Allah'tandır. Eğer 31 Mart Vak'asını ben ihdas etmiş olsaydım bu şekilde yüzüme gözüme bulaştırmazdım. Nasıl yapılacağını pekala bilirdim. Tarih bu hakikati birgün meydana çıkaracaktır. Bundan dolayı kalbim müsterihtir. Kızım! Şahsım için iki Türk'ün, asker evlatlarının birisini kırmasını, kan dökülmesini Allah hakkı için istemedim. Bana bu iftirayı yükleyenleri Allahıma havale ediyorum. Kızım! Bizim memlekette kaht-ı rical vardır. Karşımda aklına ve ilmine güvendiğim yalnız iki vezir görüyordum. Bunlardan biri Said Paşa, biri de Kamil Paşa idi. Her ikisi de çok değerli oldukları halde daima bir ipte oynayan iki cambaz gibiydiler. En sıkıştığını zaman bunlardan birini getiriyor, tecrübelelerinden istifade etmek istiyordum. İşte ben tarihe karıştım. Meydan onlara kaldı. Kızım! Gördüğünüz bu zabıt efendilerin cümlesi zamanımda yetişmiş., mektepten çıkmışlardır. Bugün ilmi irfan ocaklarımızdan çıkmış bunlar gibi birçok kimseler vardır. Maarifimiz de ilerlemiştir. Otuz sene evvelki gibi değiliz. İnşallah idare ederler de devlet bir zarara uğramız. Kızım! Görüyorsunuz ki bize gazete, kitap vermiyorlar. Ahvali bizden gizliyorlar. Fakat maalesef gidişimizin iyi olmadığını hissediyorum. Fakat ahvali bilmiş olsa da ne faydası olacak? Bilmemeyi daha hayırlı görüyorum. Ben çok görmüş, çok çekmiş bir insanım. Şimdi yaşımız da ilerledi. Eski takat ve kuvvetimiz de kalmadı. Hayırlısı, çekilip, devlete millete dua ederek ibadetle ahır-i ömrümüzü geçirmektir. Şunun bunun hakkında fena söz söylemeyin. Kaderinize razı olun. Hayır ve şer Allah'tandır. Deyin. Hayırlısını isteyen kimseye intizar etmeyin. Bunlar boş şeylerdir. Biliyorsunuz ki ecdadımızdan bizden ziyade çekenler,

başlarına büyük felaketler gelenler hallerinden sonra bizim kadar da huzur ve rahat görmeyenler de vardır. İşte ben burada evladü ayalimle oturuyorum. Bu halime şükrediyorum. Siz de şükredin. Millete dua edin. Allah millete zeval vermesin. Namaz kılacağım. Abdest almak lazım" (300)

II. Abdülhamid Han, bir padişahı. Dünya altınları, mücevherler hep elinin altındaydı. İsteseydi kendisini ve çocuklarını baştan başa altınlarla donatırdı. Fakat o Allahu tealadan korkan, kul hakkından sakınan, her şeyi İslamîyetin emrettiği şekilde yapmaya çalışan bir sultandı. O hem padişah, hem de halife idi. İslam aleminin başı idi. Müslümanlara örnek olmak, hepsinden daha iyi İslamîyeti yaşamak, adaletle hükmetmek vazifesiydi. O da öyle yaptı. Devletin malına, parasına el sürmedi. Ticarete kazandığı parasının bir kısmını gelecek nesillere aktarmak için ayırmıştı.

DÜNYA MALI

182

Tanzimatçılar, Abdülhamid Han'ı tahttan indirmekle kalmadılar, elindeki bütün mal varlığını talep ettiler. Ve hatta ticaretten kazandığı ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için birikterdiği parasını bile istiyorlardı.

Hükümet, Sultan Hamid'in Doyçebank ve Selanik bankalarındaki nakit parası ile hisse senetlerinin alınmasına, ikinci ve Üçüncü Orduların ihtiyaçlarına kullanılmasına karar vermiş, paralar, hisse senetleri ve ehhamın buldukları Avrupa merkezlerinden Selanik'e getirilerek sabık padişaha verilmesini, onun da bir mazbata ile Orduya teslimi için gerekli evrak hazırlanmıştı. Önce, banka umum müdürlüklerine Sultana Hamid'in para ve hisse senetlerinin Selanik'e gönderilmesi için hazırlanması mektupları imzalaması gerekiyordu(301)

Diretince de ölümle tehdit ettiler. Bunun üzerine:

"Ben kalabalık bir ailenin babasıyım. Padişah olduğum zaman şehzadeliğimde çalışıp kazandığım paranın bir kısmını cülus bahşişi olarak kendi kesemden verdim. Çünkü ben biraderlerim gibi avare yaşamaz, oturmaz, dinlenmez, çiftliklerimde çalışırdım. Kazandı-

ğım parayı benden sonra evladü iyalim alsın diye bankaya yatırdım. Ben hazineye ait mücevheratı da muhafaza ettim. Devletin parasını kimseye vermedim. Evlatlarıma bu paradan, mücevherattan bir dirhem dahi vermedim. Padişahlığımda devletin borçlarını hafiletmeye muvaffak oldum. Oğullanma ancak bir han vermiştim. Kızlarım evlendiği zaman birer ev almıştım. Şadiye, Ayşe, Refia Sultanlar'ı evlendiremedim...Yalnız Şadiye ve Ayşe **Sultanlara** birer ev verdim. Refia Sultana o dahi kısmet olmadı. Bu kızlarıma birer taş yaptırmıştım. Çeyiz paralarını onar bin lira olarak ayırmıştım. Bunlar da zavallı çocuklarıma verilmedi. Ellerinden gitti. Haremlerimin (hanımlarımın) ellerinde hemen hiç para yoktur. Küçük erkek evlatlarım Abdürrahim, Nureddin, Abid efendiler beş parasızdılar. Sonraları ne olacak? İşte bu sebeplerden dolayı bankadaki parayı vermem." (302)

Bu sözler üzerine ikna olmayı bırakın, tehdit etmeye başladılar. Herşeyini almak istiyorlardı. Ve hatta öldürmeyi. Ama halkın sevdiği padişah ölürse halk ne der korkusu ile bunu yapamadılar. Nitekim Rasim Bey, "Vermezseniz sizi de kızlarınızı da bodruma indirip hapsederler" tehdidinde bulunuyordu.

Sultan "Ben hayatta çok şey gördüm. Padişahlığımda hiç rahat huzur görmeden çatışmakla ömrüm geçti. Şehzadeliğim bahtiyardı. Halbuki bu zavallı masum evlatlarıma hali ne olacak? Bu üç kızımı evlendirmek bile nasip olmadı. Bu çocuklar benim felaketimle kavrulup hayatlarını kaybediyorlar. Burada gençliklerini heba etmelerini asla istemem. Gitsinler, mesut olsunlar. Oğlum da tahsile gitsin. Bakınız ne hale geldi. Sinir içinde kıvranıyor" diyerek son derece üzülmüyordu. Ama dinleyen kim. Yine Sultan Abdülhamid Han, bu zalimlere karşı belli şartlar ileri sürerek bankadaki parayı onlara teslim etti. (303)

DÜNYA MALI

Paraların tesliminden bir gün sonra Rasim bey, Abdülhamid Han'a "Efendim, bu paraları verdiğinizde gösterdiğiniz metanete hayran oldum. Vallahi ben on liramı düşürmüş olsam otduğum odanın kapısını bulamayacak kadar kendimden geçer, kederimden ne yapacağımı şaşırırdım" deyince ;

183

"Rasim Bey! Mal habistir. Bir elden gelir, diğlerinden çıkar. Siz benim elimde büyümüş, yetmişmiş adamlarsınız. Ben ise nice şeyler görmüş geçirmiş insanım. Maruf tabiriyle sakalımı değırmende ağartmadım. Bana bunları Allah verdi. Yine o aldı" (304)

Hakan Hazretlerinin muhafazasına memur erkan-ı harp binbaşısı Ali Fethi Okyar Bey'e de "Bu istenen servet, senelerce, ceb-i hümayunumuzun aidatından ve Hazine-i Hassa'dan tasarrufu edilmiş olan meblağın sadece mütavasi birkismıdır. Ben otuzki sene içinde şahsıma kanunen, örfen, irsen ayrılmış bu paraları, seleflerim gibi har vurup harman savurmadım, mektepler, hastahaneler, her türlü hayrat yaptım. Şimdi Ordumuzun ihtiyacı için isteniliyor. Fe-da olsun...Milletin verdiği millete gidiyor." (305)

"Adalet Bir gün Tecelli Edecek, Hak yerini bulacaktır. "

184 Daha sonra yine şahsına ait mücevher ve kıymetli ziynet Avrupa merkezlerinde satılarak bedelinin Osmanlı Donanma Cemiyetine armağen edilmesini belli şartlar muacehesinde kabu ediyordu. Bu şartlardan biri de hayatının emniyet ve kefalet altına alınması isiteği idi. Bunun için Fethi Okyar Bey'e ; "Ben, ferdlerin en iyi veya en kötü şahsi düşüncelerinin, onların ancak kudret ve karar sahibi olabildikleri müddetçe kıymet ifade ettiklerinin sonsuz tecellilerine şahit olmuşumdur. Hayatımın teminat altına alınmasını sırf bu itibarla devletin Resmi taahhüdüne bağlanmasını istiyorum. Yoksa, adil bir mahkeme önüne çıkarılıp saltanatımın hesabını vermeye ve böyle bir mahkeme beni cezaya müstehak görürse bunu çekmeye hazırım." ".Allah adildir. Hakikat zayi olmaz. Birgün gelir, bu adaletle hak, doğruyu yanlışdan ayırır..." (306)

Sultan'ın Osmanlı Bankası'ndaki nakit mevcudu yüzüçbin yedi yüz küsur Osmanlı altını idi. Doyçebank'ta ondört çanta içinde onaltı bin dörtyüz doksanüç Anadolu Şimendifer tahvili, doksansekiz Bonne de Jouissance, üç bin Selanik Limanı hisse senedi, Kredilyone'de elliiki bin dörtyüz otuzbur Osmanlı altını vardı. (307)

Sultan Abdülhamid Han, hiçbir yere çıkmama ve kimse ile temas kurmama yasağı bütün aile ve yanındakiler için de tatbik ediliyordu (308)

ACI VEIZDIRAP

II. Abdülhamid Han ve maiyeti Selanik'e Alatini köşküne götürüldüğünde ve orada kaldıkları süre zarfından çok büyük acı ve ızdırap içerisinde bırakıldılar. Hapish hayatından daha zor şartlar... Ve Hatta kızı Şadiye sultan'ın anlattığına göre oradaki askerlerin alçakça teklifleri ve Sultan'ı madden ve manen iflas ettirme çabaları kor-kunç derecede... 33 yıllık saltanat sürmüş bir Padişah'a yapılanların sadece bir miskalini kızından dinleyelim:

Güneş ve Havadan mahrum bırakılan bir Hayat...

"İlk yemeklerimizi hatırlarım; Büyük bir tenekle tabla içinde getirildi. Pilav ve yoğurttan ibaret... Çatal ve bıçak yoktu. Ellerimizle, yiyebildiğimiz kadar yiyorduk. Babamın yemek takımını, kahvecisi, beraberinde getirmişti. Musluklar pis ve sular zehir gibi acıydı. Bu suyu avucumuzla içiyorduk. Bardak yoktu. Pancurların açılması yasak edilmişti. Güneş ve havadan da mahrumduk, üzerimdeki elbiseyi çıkarır, yıkarım. Kuruyuncaya kadar, çıplak oturur beklerdim. Diğerleri de aynenböle yaparlardı. Bahçede nöbetçi devriyeler dolaşırdı. Kapıların anahtarları onlardaydı. Bizi dışarı çıkarmazlardı... Sarayımızın hazineleri, yıldızlı salonları, konforlu yatakları, ayaklarımıza kapanan Cevat Bey gibi murai memurlarımızın ne kadar kıymetsiz ve boş şeyler olduğunu; bu ot minderler üzerinde hışerelerle birlikte uyumaya, yıkadığım elbiselerin kurummasını, çıplak bir halde, beklemeye çalıştığım o anlar, bana öğretmişti..." (309)

Perdeler Yorgan Olunca...

Muhafız Süvari Yüzbaşı Fetih Okyar Bey'i dinleyelim; "...İşin en hazine tarafı Abdülhamid'in sevgili kızı ile, alelacele birkaç çamışırıyla saraydan çıkarılıp Sirkeceye getirilmeleri, oradan da ışıkları yanmayan bir vagon içinde, şimendiferle (tren) Selaniğe gönderilmeleri idi. Yolda, sudan başka bir şey verilmeyen sakit hükümdarla kızı, Selanikte uzun zamandan beri kullanılmayan, bomboş odaları ile insana herşeyden evvel hüznün veren bir köşkte ikamete mecbur edilmişlerdi. Bir çok geceler, çok üşüyen Abdülhamid, köşkün kadife perdelerinden birini yorganının üstüne örtterek ısınmağa çalışmıştı" (310)

ŞEREF VE HAYSİYET

Ayşe Sultan'a Selanik'teki Alatini köşkünden sağlık sebebiyle ayrılarak İstanbul'a gitmesine izin verilir. Babasının dizlerinin dibine oturan Ayşe sultan'a Abdülhamid Han şu nasihati yapar:

"Melek evladım! Takdir böyle imiş. Söyleyeceklerimi iyi dinle. Kulağında kalsın. Ömrün oldukça unutma. Hanedanımız çilelidir. Hepsinin başına bu gibi şeyler gelmiştir. Fakat takdire tevekkül lazımdır. Dokuz ay benimle beraber kavrulduunuz. Bundan fazla fed olmanızı istemem. Kızım, sana en büyük, en son nasihatim Hanedanımızın şeref ve namusunu canınızdan ziyade sakınmanızdır. Kızım olduğunuzu asla unutmayınız. Bana dokunacak her türlü hal ü hareketten sakınıp kendinizi muhafaza ediniz. İsmimi yere düşürmeyiniz. Melek evladım. Sen akıllı bir çocuksun. Senden daima iyilik beklerdim. Allah seni mesud etsin. Duam üzerinde bakidir. Kızım! Bugün amcanız yerimi işgal etmektedir. O na da benim kadar hürmetkar olur, itaat ederseniz beni çok memnun edersiniz. Onun her emrine tabi olmanızı isterim. Politika icabı, biraderim, zevcelerini münasip bulmazsa karşı gelmeyiniz. Bütün hayatınızca afif olunuz. Mümkünse sık sık mektuplarınızı, sıhhat haberlerinizi almak isterim. " (311)

"BEN DE BİR NEFER GİBİ ÇARPIÇAŞAĞIM"

Alatini Köşkü muhafız kumandanı kolağası Resim Celaleddin Bey, II. Abdülhamid Han ile konuşmak için izin isteyerek huzuruna gelip; "Zat-ı hümayununuz rahatsız ettim, beni mazur görünüz, dört düvelle harp halinde olduğumuzu söylemem gerekiyor!..." deyince, Sultan hayretle; "Dört düvelle mi?..Kim bunlar Rasim Bey? Hemen Allah ordu-yı hümayuna nusret, kuvvet versin, inşaallah zafer bizimdir?" deyince, Rasim Bey başını yere eğmiş, ağlayacak gibi konuşuyordu: "Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve Sırbistan'la hakanım. Ve maalesef yenilmek üzereyiz!.. " Sultan, "Dört düvel birleşir de haberimiz olmaz mı Rasim Bey? Bu nasıl bir gaflettir! Bu devletler birleşemezler ki!.. Aralarında kilise kavgası var...Yıllar yılı süren Makedonya boğuşmasını hatırlamıyormusunuz?..." diye sordu. Rasim Bey; "Kiliseler kanununu çıkararak, Meclis-i Mebusan ve ayan bu ihtilafı hal etti. Başımıza bu işlerin açılacağını kim

bilebilirdi ki? Selanik bugün yarın düşmek üzere...Sizi İstanbul'a götürecekler. Bunu hemen size haber vermek için emir aldım" dedi. Buna çok üzülen Sultan Abdülhamid Han, büyük bir öfke ile; "Rasim Bey! Rasim Bey!...Selanik demek, İstanbul'un anahtarı demektir! Ordumuz nerede, askerimiz nerede? Nasıl bırakılıp da gidilir?.. Bırakıp gidersek tarih ve ecdad bizim yüzümüze tükürmez mi?..Biraderim hazretleri buranın tahliyesine razı mı oldu? ..Hayır, ben razı değilim! Yetmiş yaşımda olduğuma bakmayın...Bana bir tüfek verin, asker evladlarımla beraber Selanik'i ben son nefesime kadar müdafaa edeceğim!" dedi. (312)

Fakat Sultan Reşad'ın selamı ve ricası iletilince, bir Osmanlı hanedanı mensubu olarak Padişah'ın iradesine boyun eğmek durumunda olan sultan Abdülhamid Han, İstanbul'a nakledilmeyi kabul etti.

"İmparatorluğumuz yıkılıyor"

Sabahın erken saatlerinde Ali Rıza Paşa ile Hadi Paşa Sultan'a gelmişler ve bunlara "kiliseler ittifak ettiler mi?" diye sormuş. " Bizim elçiler, ateşeler uyudular mı? Dört devlet ittifak eder de hükümet nasıl haberdar olmaz? Ben makamda bulunduğum müddetçe daima bunların birleşmesini önledim. Bu ne gaflet! Allah devleti bu hale getirenleri kahretsin. Demek selanik şimdi müdafaa edilmeden teslim ediliyor. Hayır, ben buradan gidecek değilim. Ben de herhangi bir şahıstan farklı olmadığım için müdafaaya iştirak etmek istiyorum. Bana da silah veriniz. Ölünceye kadar birlikte müdafaa edelim" diye tekrar ısrar eter. Paşalar gittikten sonra : "Felaket! İmparatorluğumuz yıkılıyor" diyerek üzüntüsünü dile getirmiş. (313)

Düşman Birleşirse...

Herşeye rağmen Selanik elden gidecek, sabık Padişah tekrar İstanbul'a getirilecektir. Kendisini Alman Sefaret gemisi almaya gelir. II. Abdülhamid Han, hanımları, çocukları ile gemiye binince Alman kumandan gelip İmparatorun selamını bildirir. Herhangi tarafa emir buyuruluyor ise o tarafa götürmeye hazır olduklarını ve emre amade buldukları teklifini yaparlar. Sultan Abdülhamid Han da, gösterdikleri dostluğa teşekkür ederek vatana gitmek istediğini bildirir. Alman Konsolosunun teklifine de aynı cevabı verir.

İKİ GEMİ İÇİN FEDA OLDUK

Birinci Dünya Harbine bir oyunla Türkiye dahil edilir. II. Abdülhamid Han büyük bir üzüntü ile olayları takip etmekte; "İki gemi için feda olduk. Üç büyük devlete karşı bu harbe girmemiz akıl kararı değil. Vahim bir neticeden pek korkuyorum. Nasıl olur? Bu bir deliliktir" demiştir.

Tanzimatçılar Cihad ilan ederler. Bunun üzerine Padişah şaşırarak; "Cihadın kendisi değil, fakat ismi bizim elimizde bir silahtı. Ben bazen sefirleri tehdit etmek istediğim vakit 'Bir İslam halifesinin iki dudağı arasında bir kelime vardır. Allah bunu çıkartmasın' derdim. Cihad bizim için ismi olup da cismi olmayan bir kuvvetti. Bunun altında nasıl çıkacaklar, İngiltere buna aldanacak mı?" (314) diyerek üzüntülerini bildirmiştir.

188

İngilizlerle Fransızlar Çanakkale'ye saldırdıkları zaman İstanbul tehlikeye girdi diye telaş edilmiş ve hatta padişahın Konya'ya, Sultan Abdülhamid han'ın da Bursa'ya gideceği haberleri üzerine;

"Hiçbirimiz payitahtı terketmemeliyiz. Bu nedenle kendileri ölünceye kadar burada kalmalıdır. Biz bütün Hanedan, en küçük ferdimize kadar burada memleketi müdafaa ederek ölmeliyiz. Bizler son Bizans İmparatoru kadar da mı olamayacağız? Ben İstanbul'dan katiiyen çıkmanı. Burada ölmeye razıyım" (315)

GEMİYİ YÜRÜTEN KAPTAN...

Enver Paşa, Birinci Dünya harbinin felaketi, üzerine Sultan Abdülhamid Han'a gelerek harb durumunu anlatır ve fikrini sorar. Şu cevabı alır;

"Bir gemiyi kaptan yürütür. Fırtına ve tehlikenin ne tarafan geleceğini yine kaptan keşfeder. Gemisini de ona göre idare eder. Dışardakiler bunu nasıl anlayabilir? Bu vaziyette benim ne yürütecek bir fikrim, ne de teklif edilecek bir tedbirim olabilir. Ben tecerrüt etmiş bir adam olduğum için şimdiki hal karşısında bir şey söyleyemezsem de, denizlere hakim olan devletlere karşı Almanya ve Avusturya - Macaristan'ın ne yapabileceğini düşünmek kafidir." (316)

Enver Paşa gittikten sonra da: "Günün birinde umumi bir harbin çıkacağına hiç şüphe yoktu. Fakat bizim bu işe atılmamız büyük bir cehalet ve tedbirsizlikti. Selametimiz tarafsız kalmaktaydı. Bu hale geldikten sonra çaresiz sonuna kadar gidilecektir. Allah, devleti bu hale getirenleri kahretsin!" diyerek üzüntüsünü belirtmiştir. (317)

TEŞHİS KABİLİYETİ

II. Abdülhamid Han, kendisini öldürmek isteyen düşmanlarına dahi memleketin selameti için fikrini söylemekten çekinmiyordu. Tecrübelerini, yapılması gerekenleri fırsat buldukça anlatıyordu. Bünyedeki hastalığı mükemmel teşhisi ve çare sunuşu düşmanlarını çileden çıkarıyordu. 11.Abdülhamid Han'ın Selanik'teki Alatini köşkünde muhafızlığını yapan İttihat Terakki fırkasına mensup Fethi Okyar, Talat Bey'e sorulan suallerin cevaplarını anlatınca Dr. Nazım ;

"Vallahi şu adamı boğacağım geliyor!...Şu hale bakın: Hepimiz biraraya gelsek beceremeyeceğimiz mükemmeliyette olan-biteni anlatıyor, dertlerin şifası için reçete veriyor da, otuz şu kadar seneden halletmedin diye soramıyoruz..." Bunun üzerine Cavit Bey: " O bunları hemen tatbk edin demiyor..Şartlar temin edilirse tedbirler bunlardır diyor.Her birinde hakikat hissesi, hatadan çok fazla..." diyordu. (318)

GÜVEN

"Emniyetsizlik, insan için her an ölümdür."

II. Abdülhamid Han'ın yazdığı ve asker, meclisin ve milletin bilmesini talep ettiği açık mektubunda özetle şöyle demektedir: "...İyi ve kötü, fakat temizniyetle otuzüç sene, vallahi ve billahi geceli gündüzlü devlet ve millete hizmet ettim. Şeyhülislam Efendi vasıtasıyla ettiğim yemine muhalif hal ve harekette bulunmadım. Meşrutiyet aleyhine nüfuzumu kullanmadım. İstanbul'daki asker (31 Mart Vakası) hadisesinden vallahi malumatım yoktur. İşte bunları, yeminle temin ederim...Hayatta emniyetsizlik, insan için her an ölümdür. Hayat ise mukaddestir.Hayattan emin olmamak gibi fela-

189

ket olamaz...Cenab-ı hakka kase ederim ki, bu fani dünyada yegane maksadım yalnız devlet ve millete duacı olarak son nefesimi vermektir. Kat'iyen başka fikrim yoktur..." (319)

Ölüm

Millete hizmet için mücadele içinde geçen bir ömrün artık sonu yaklaşıyordu. O güçlü, çevik vücut artık yorulmuş, iştahsızlık başlamış, ağrılar kendisini hissettirmişti. Ölümünden üç gün önce yorgunluktan bahsettiği halde adeti üzere giyinmiş, istirahat etmeye dolaşmış, 9 Şubat 1918 günü akşamı yine adeti üzerine hanımlarıyla birlikte sofraya oturmuştu. İştahsızlıktan bahsederek çok az yemek yiyebilmiş ve yemekten kalkınca göğsünün sol tarafından sağa doğru bir sancıyı hissettiğini belirtmiştir. Bu hasta haliyle sabah kalkarak banyo yapmayı istemiş. Hastalığı dolayısıyla bundan vazgeçirmeye çalışmışlarsa da "Beni banyodan mahrum ederseniz hakkımı helal etmem" diyerek banyosunu yapmış ve banyodan sonra hastalığı ağırlaşmış. II. Abdülhamid han, oturduğu yerde, kolumun altına yastık koydurarak iki rekat sabah namazını kılmış. Sonra sütünü istemiş ve adeti üzere yarım bardak madensuyuna karıştırılmış sütünü içerek, "Hamdolsun Yarabbi! Daha iyiyim" diyerek yine istirahat odasına çekilmiş. Bu sırada doktorların geldiği kendisine haber verilince ; Hayır, ben doktor istemem, iyiyim" ısrarı üzerine hanımı "Aman efendiciğim! Biraderiniz gücenir, müsaade edin de bir kere gelsinler" deyince "Doğru! Belki biraderimin gücüne gider, gelsinler" demiş. Doktorlar muayene etmişler. Rahatlamak için kan aldirmalarını söylemiş, kan aldirmışlar. Bunun üzerine "Evet, kendimi iyi hissediyorum" demiş. Doktorlar giderken Rasim Bey, yanına giderek elini öpmüş ve gözleri dolarak "Hakanım! Hakkını helal et" sözlerine padişah hayretle yüzüne bakarak bir şey söylememiş. Rasim Bey gittikten sonra "Rasim Bey bizden ümidini kesmiş olacak ki elimi öptü, bana hakkını helal et dedi." Ve Bir ah çekerek "Bütün hizmetime bir kara çarşaf çektiler. Benim kimseden talep edecek hakkım yok" diyerek gözleri dolmuş.

Sulu bir kahve istemiş. Bu sırada odada bulunanlarla adeta vedalaşarak hepsinden helallik dilemiş. Kahvesinden bir yudum içmiş, fakat ikinci yudumu içmeden "Allah" diyerek ruhunu teslim etmiş. (320)

BEDDUA

II. Abdülhamid Han'dan sonra memleketi alevler aldı. İttihatçıların içindeki baskı ve şiddetleri, sokaklarda yapılan idamlar ve Birinci Dünya harbine girmekle devletin yağma edildiği, Arabistan'ın tamamıyla elden çıktığı, İngilizlerin Suriye ve Irak'tan, Fransızların Makedonya tarafından ana vatan sınırlarına huzuca geçtikleri, Moskoflann bütün Şark Anadoluğunu derinlerine kadar işgal edip 1917 Rus ihtilali yüzünden çekilme zorunda kaldığı, halkın ekmek yerine saman tozu ve mısır koçanı yediği, yakmaya tezak ve kefen yapmaya bez bulamadı mevsimde, bir gün Enver Paşa, Talat Paşayla beraber, Beylerbeyinde Abdülhamid Han'ı ziyarete gidiyor. Kendilerine karşılayan muhafız subay, Abdülhamid Han'a haber vermeksizin yol gösterdiği için, kapısının önüne kadar geliyorlar...Kapı yarı aralıktır ve Abdülhamid Han, sırtı kapıya doğru, seccade üzerinde dua etmektedir. Gelenleri görmüyor, gelenler de ona kendilerini göstermiyor. Enver Paşa, önde, yarı açık kapıyı biraz daha aralamış, olduğu yerdentabloyu seyretmektedir. Abdülhamid, elleri hacet dergahına uzatılmış, gözyaşıyla nemli bir dua esesi çıkarmakta:

"Allahım; bana yapılanları helal etmiyorum! Şahsıma yapıldığı için değil, milletime yapıldığı için affetmiyorum! Milletime yapılan fenalıklardan, yarın.senin hesap gününde davacıyım!"

Enver Paşa bu duayı işitince, çarpılıpkalıyor, Hünkarın huzuruna çıkamıyor, geriye dönüyor, Talat Paşayı kolundan çekerek sürüklüyor, rıhtımda bekleyen istimbota götürüyor ve orada, ağlaya ağlaya, Talat Paşaya diyor ki:

"Başımıza ne geldiyse bu adama yaptıklarımızdan geldi ve daha ne gelecek o yüzden gelecek!.." (3210)

İttihat ve Terakki'nin Türk ve milliyetçi kadrosu, Abdülhamid'in ne büyük, hatta emsalsiz bir Padişah olduğunu biliyor, fakat onu makamına iade etmek ve tutulan istikameti değiştirmek için vaktin geçmiş olduğunu esefle görüyorlardı...Vatan başkalarının kontrolüne geçmişti...

"ASRİNİN EN BÜYÜK SİYASETÇİSİ"

II. Abdülhamid han'ı gerçek manada anlatan eserlerin sayısı çok azdır. Ve hatta yerli yazarların kaleme alınmayacak şekilde Sultan Abdülhamid Han'a düşmanlığı insaf ehli batılı yazarların birçoğunda görünmez. Osmanlı Donanması'nın ıslahı ile görevli İngiliz Amiral Henry Fe. Woods hatıralarında : "Sultan Abdülhamid'i layık olduğu şekilde anlatan herhangi bir yazılı belgeye şimdiye kadar rastlamadım. Özellikle düşünceleri ve karakteri hakkında doğruya yakın herhangi bir fikir ileri sürülmemiştir. Bana kalırsa, Abdülhamid, şimdiye kadar gelmiş geçmiş Osmanlı padişahları arasında en müstesna yeri işgal edenlerden biridir." (322)

Tahsin Paşa da hatıratında "Sultan Hamid'in devr-i saltanatına ait neşriyat, ekseriyatı itibariyle, o devrin hayatını bilmeyen ve bütün malumatı kıymetsiz dedikodulara istinat eden kimseler tarafından yazılmış eserlerdir."(323)

192 EN AKILIL VE ZEKİ PADİŞAH

"Sultan Abdülhamid, Osmanlı yönetiminde gelmiş geçmiş diplomatların en akıllı ve zeki olanlarından birisidir." "Abdülhamid olmasaydı, bu satırların yazıldığı şu anda (1920-1921) ne bu kadar geniş ve bağımsız bir Osmanlı Devleti ne de ileride tarihçiler ve diğer devletler tarafından tanınacağına şüphe etmediğim, bugünkü henüz yerine oturmamış Ankara Hükümeti bulunacaktı. (324)

İngiliz Büyükelçisi O'Connor "Avrupa'da sulhu muhafaza eden adam" derken İngiliz Akdeniz Filosu komutanı amiral Fisher "Abdülhamid bütün Avrupa'nın en mahir ve seri intikal diplomatlarındandır" demiştir. (325)

"Abdülhamid Han kadar Avrupa'da dış politikaya aşina diplomat yoktu"

Fransız Büyükelçisi Bobpart; "Sultan Abdülhamid, kendisiyle oynanılır bir padişah değildir. Çünkü muhakkaktır ki, onun zamanında bütün Avrupa'da onun kadar siyaset-i hariciyeye aşina bir diplomat yoktu. Büyük bir feraset sahibi bir diplomat olduğundan po-

litika işlerini tehlikeli yerlerden geçmeyerek idare ederdi." (326) "Abdülhamid 11. Mahir bir adamdı. Yaşamak ve herkesi hoşnut etmek sırrını bulmuştu. Vakıa, Avrupa'nın da kendi hakkında pek ziyade iyi niyet belirtmiş olduğu açık ve bellidir. " (327)

İngiliz Başbakanı Disraeli : "Abdülhamid, ne sefih ne müstebit ne müteassıp ne de müfsit bir adam değil, adil, memleketini ve milletini seven bir adamdır." "Mükemmel bir diplomat olan Abdülhamid, genişleme arzusu içinde Büyük devletlerinin birbirleri arasındaki rekabetten ve kıskançlıktan azami ölçüde nasıl faydalanacağını çok iyi biliyordu. Amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyük devletler'le dostluğunu muhafaza etmek suretiyle harp tehlikesini bertaraf etmektir. (328)

SİYASİ DEHA

California Üniversitesi'nde Türkçe ve Yakındoğu tarihi sahasında profesörlük yapan, Osmanlı arşivleri konusunda yaptığı geniş araştırmalarla tanınan Prof. Dr. Stanford Shaw İstanbul'da verdiği "Sultan II. Abdülhamid Han" konulu konferanstaki konuşmasından kısa bir özet sunmak istiyorum.

"II. Abdülhamid Han, en önemli Osmanlı Padişahlarından biridir. Ülkenin en çalkantılı ve zor döneminde başta bulunmuştur. Birçoklarının haksız Osmanlı İmparatorluğuna 'Avrupa'nın Hasta Adam' lakabını kullandığı devirde, İmparatorluğun tamamen çözümlü dağılmasına engel olmuştur. Abdülhamid Han, bir ıslahatçı, reformcu olarak görmekteyim. Saltanatı süresinde bir çok yenilikler getirmiştir. Padişahlığı sırasında uyguladığı mali ıslahat projeleriyle imparatorluğu nisbeten bir refah havasına sokmuştur. Onun zamanında yeni karayolları, demiryolları inşa edildi. Kapitülasyonlardan faydalanarak gelişmiş yabancı postanelerle rekabet edebilecek bir posta teşkilatı kurdu. Tanzimatla ortaya çıkan yetki ve denetim alanları kesişen idari kuruluşlar düzenli bir hale geldi. Çeşitli alanlarda eğitim ve öğretim kuruluşları yapıldı. İmparatorluğun her tarafında hastane, yetimhane gibi kurulmalar açıldı.

"Sultan II. Abdülhamid Han'ın muhafazakar veya gerici olduğu düşüncesi veya yorumunun, onun mutlak idaresi yanısıra İslam-

cı tutumuna dayanmaktadır. Muhakkak ki ülkede İslam dinini ve kuruluşları güçlendirme hareketlerini teşvik etti. Yeni yeni camiler inşa edildi. Eskiler tamir gördü. Dini öğretim yapan mektepler teşvik edildi. Abdülhamid devrinden günümüze kadar İslam inancının güçlenmesi, kuvvetlenmesi, İslam dininin teşvik edilmesi, Batı tarafından yanlış olarak çoğu zaman basit bir görüşle 'gericilik" olarak nitelendirildi. Halbuki günümüzde İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletlerinde ve başka ülkelerde dine ilginin yoğunlaşması, dini kuruluşların değişik alanlarda faaliyetleri gericilik ve yobazlık olarak görülüyor. Sovyetler Birliğinde ve Doğu Avrupa'da dine ve kiliseye özgürlük tanınması memnurlukla karşılanıyor. Olgun ve hoşgörülü İslam dinini tehlikeli bir tutuculuk akımı diye yorumlayanlar, Hıristiyan dininin yenilenmesini demokratik bir çağdaşlaşma olarak görebiliyorlar.

Kısaca özetlersem, II. Abdülhamid Han'ı kendi anlayışı ve zamanı çevresi dahilinde bir ıslahatçı olarak görüyorum. İmparatorluğu maddi yönden modernleştirerek birinci Dünya Savaşı sonuna kadar dayanmasını mümkün kıldı. Bunu müstebit bir idare kurarak gerçekleştirdi; Ama Tanzimatla gelişmekte olan demokratik düşünce, hareket ve kuruluşları bunları baltaladı. Son söz olarak söylemek isterim ki, Sultan II. Abdülhamid Han, zamanının en büyük padişahıydı. 19. Asırda ondan daha iyi bir siyasi adam göstermek mümkün değil"

"Abdülhamid Han, başta olsaydı devlet felaketlere duçar olmazdı"

Sultan'ın Jön Türk muhaliflerinden Ahmet Reşit Bey hatıralarında şunları yazar: "Düşünülebilir ki, acaba Sultan Hamid'in siyasi hariciyesi devam etseydi bu neticelerden ihtilas (1. Dünya Harbi'nin kötü sonuçlarından kurtulma) mümkün olabilir miydi? Bu suale müsbet cevap vereceğim. Zira, 1. Dünya Harbi Avusturya ile Rusya'nın , daha doğrusu İslavlık'la Cermenlik'in müsademesiydi. İngiltere ile Fransa'nın bu harbe iştiraki de Almanya'nın mülken ve iktisaden gösterdiği büyüme ve genişlemesinin neticesiydi. Kaldı ki, Balkanlılara Türkiye ile muharebe cesaretini veren ve binaenaleyh harbe sebep olan ahvalden biri Arnavutluk seferi, İkinci İtalyan Harbi (1911 Türk-İtalyan Harbi) idi. Devletin ipleri Sultan Hamid'in

elinde bulunsaydı, ne o sefer vukua gelir ne de o harp. Çünkü Arnavutlar'a şikayet sebebi verilmez, Trablusgarp'ın müdafaası terk olunmak şöyle dursun ihmal bile edilmeyerek İtalyanlar'a taarruz kapısı açık bırakılmazdı." (329)

NEZAKET

Selanik'teki muhafızlarından İttihat.ve Terakki Fırkası mensuplarından Fethi Okyar ; "Hayatımda Sultan Hamid kadar nazik, terbiyeli, buna rağmen karşısındaki ile mesafesini muhafaza eden şahsiyet görmediğimi söyleyebilirim. Benim, şahsımdan çok temsil ettiğim ordunun manevi varlığı için olduğu kadar, kendisine hürmette kusur etmemek çabamın samimiyetinin de mükafatı olarak diyeceğim, beni "Beyefendi oğlum..." iltifatkar hitabına layık görüyordu. (330) Yine Fethi Bey'den : "Çok haysiyetli, vakur, azametli idi. Bu vasıfları, asla yapmacık değildi: Mağrurdu diyemeyeceğim,hatta aşırı terbiyesiiçinde samimi, şefkatli olduğu kanaatindeyim. Hiç şüphesiz şahsen merhametliydi..."

GERÇEK AİLE REİSİ

II. Abdülhamid Han'ın şahsiyeti hakkında, İngiliz koramirali Sir Henry Woods hatıratında şöyle demektedir:

"Bana göre Sultan Abdülhamid, gelmiş geçmiş osmanlı padişahları arasında en müstesna mevkii işgal edenlerden biridir...Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri gelen ve başarılı hükümdarlardandır. Çok sakin ve gösterişten uzak bir halde yaşardı. Bir meseleye çözüm ararken, mütehassıslarını dinler, ancak onların fikirlerine esir olmazdı. Şehzade iken de akıllı, nazikti ve o zaman da İstanbul'a gelen seçkin Avrupalılar kendisini ziyaret etmek isterlerdi....Eğer Sultan Abdülhamid Han olmasaydı, devleti akıllı idare etmeseydi, devlet çoktan yıkılmış olurdu. Türkiye'yi para ve personel bakımından kemiren, yoksul bırakan, gelişmesini durduran Doksanüç Rus harbinin yaralarını sarabilmesi hayrete şayandır. Dış borçları ödedi, orduyu kuvvetlendirdi ve Osmanlı devletini gene dostluğu ve ittifakı aranır bir hale getirdi..."

Sultan Abdülhamid düşürülmeseydi, Birinci cihan savaşı patlamayacaktı. Aksine farz etsek bile Sultan, Türkiye'yi tarafsız bırakacak ve harbden sonra hiç yıpranmamış bir Türkiye, yıpranmış devletler arasında sivrilecekti...Yoksul halk tabakalarının bütün dertleriyle üzümlere ilgilenildi ve doğrusu hristiyan tebaasını da ayırmadı. Çok büyük olan servetini bu yolda kullandı...Devlet yönetimini Bab-ı Ali'den Yıldız'a alarak sistemi bozdu. Avrupa büyük baskını günü gününe ve mühim kitapları yayınladıkları aynı yıl tercüme ettirip okur veya okuturdu. Bu şekilde 6.000 kitap tercüme ettirmiştir ki, defterler halinde kütüphanesinden çıkmıştır.

Mükemmel dış politikasının esas prensipleri; soğukkanlılık, hareketsizlik, harp tehlikesini atlatmak, devletlerin aralarındaki en uyumsuz noktaları, düşmanlıkları, kıskançlıkları derhal teşhis edip, Osmanlı lehine kullanmaktı...Sabahın erken saatlerinden gecenin geç saatlerine kadar çalışarak pek az uyurdu. Halifelik sıfatına, diğer padişahlardan çok daha ehemmiyet vermiştir. Dünyanın her tarafındaki Müslümanlarla meşgul oldu. Onları İslanbul'a sevgi ve saygıyla bağladı. İstanbul'da devamlı olarak binlerce yabancı Müslüman bulunur, Orta Afrika'dan Çin'e kadar olan ülkelerdeki Müslümanlar gelip gider, telkin ve emir alırlardı...Gerçek aile babası, çocuklarına düşkün, onları iyi terbiye eden, hoşsohbet bir hükümdardı. Orduyu kullanmaya azmetseydi, hiçbir kuvvet onu tahtından indiremezdi. Ama buna yanaşmadı. Zaten savaşa ve kavgaya değil, ince diplomasiye inanırdı. Her seviyedeki adamın bir değeri olduğunu bilirdi... Hareket ordusu, üç beş bin kişiden ibaretti. Arnavud, Yahudi, Rumlar çoğunluktu. Yalnız subayları Türk'tü, son Cuma selamlığında birkaç gün önce kendisine refakat eden 8.000 çok iyi yetiştirilmiş hassa askeri bile bu kuvveti bir çarpışta darmadağın ederdi. Halk kendisini çok sevmiştir. Hal'inden birkaç gün önceki son selamlığında "patışah'ım çok yaşa" avazeleriyle yeri göğü inleyen halk, samimi idi..." (321)

YUNANLI YAZARIN TESPİTLERİ

Yunanlı meşhur yazar Michel de Grece ile Sultan Abdülhamid Han'ı anlatan " Le Dernier Sultan" (Son sultan) isimli eseri hakkında "Poin de Vue" dergisinin yaptığı röportajda ilginç tespitlerde bu-

lunuyor;

"Osmanlı sanatı ve medeniyetine büyük bir hayranlık dumaktayım. Ama sanırım Türkiye'de başka zenginlikler de var. Şovenizmi sevmem. Bugün olması gereken bir şey bu. Hınç, öfke yaşatılmamalı.

"Osmanlı Devletinin yıkılmasına üzülüyorum."

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından esef duyuyorum. Çünkü Osmanlı imparatorluğu, dünyanın bu kesimini dengede tutan bir güç olmuştu. Ve sevilsin ya da sevilmesin, Osmanlı'nın çöküşünden beri, Ortadoğu'daki çalkantılar durmak bilmiyor. Bu, biraz da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yok olmasının Avrupa'da yol açtığı meseleye benziyor. Yıkılış, Avrupa'da İmparatorluğu dahil bölgeler ve kıtanın geri kalan kısmı için bir sıkıntı kaynağı oldu.

Abdülhamid'in kaderinde yüreğimi sızlatan bir şey var. Onun hayatı, bir umutsuzluk hikayesidir. Genç adam tahta çıktığı zaman, oyunun kaybedildiğini ve imparatorluğun yıkılacağı anlar. Fakat müthiş bir mücadele örneği verir. O kadar ki, Avrupalı güçler, o tahtta kaldığı sürece imparatorluğu yok edemeyeceklerini düşünürler. Bu sebeptendir ki onu devirmeye çabalamışlardır. İmparatorluğun yıkılmasından hemen sonra İngiltere petrol kuyularına el atmıştır. Bu yüzyılın başında petrol, emperyalizm için en önemli konulardan biriydi. 'Le Dernier Sultan'da sürükleyici olan, Sultan Abdülhamid'in şu veya bu yolla başardığı meseleler. Onun tahttan indirilmesiyle, "Pandora'nın kutusu" açılmışçasına felaketler yaşıyor.

Sultan Abdülhamid'in katliam olaylarından (Ermeni) sorumlu olmadığına kesinlikle inanıyorum. Kendisi mutlak hakim olmakla birlikte, Merkez dışındaki bölgelerde düzeni sağlamakla görevlendirildiği kişiler onu dinlemediler. Osmanlı İmparatorluğu'nda, çeşitli ırk ve dinlere mensup insanlar huzur içinde birarada yaşıyorlardı. Yahudi düşmanlığı yoktu. Yunanlılar'ın, yani benim soydaşlarımın evleri vardı. Ermeniler rahattı ve çoğu da en güzel yerlerde ve sarayda yaşıyorlardı.

Ermeni olaylarından yabancı güçler de sorumludur. Bağımsızlık vaad ederek Ermenileri kışkırttılar. Bu, planlanmış bir umuttu.

Önce kışkırtmak, sonra yalnız bırakıp, katliama terketmek...Bu hoş-görülemez. Ayrıca Sultan Abdülhamid döneminde Ermenistan'da olanlar, onun döneminden sonraki olaylarla kıyaslandığında hiç me-sabesinde kalır.

Ailemin Sultanla olan ilişkileri sıkıydı. Sultan, büyükbabam Kral I. George ve Kraliçe Olga'nın düğünü vesilesiyle hediyeler göndermişti. Her yıl Rusya'ya giderken İstanbul'da duraklar ve Sul-tan'la görüşürlerdi. Bir gün Sultan, o sırada 20 yaşlarında olan bü-yükbabam Girit Valisi Prens George de Grece'den İstanbul'a geldi-ğini bildiren telgraf alır. Saray muhafızları eşliğinde bir saltanat arabası, büyükbabamı karşılamaya gider. Gemiden inenler arasında üç yaşında bir çocuk da vardır. Bu çocuk valinin en genç erkek kar-deşi babam Christophe'dur. Babam Yıldız Sarayı'na götürülmüş ve orada Sultan Abdülhamid ile çay içmiş.

Abdülhamid'in gerçek hayatı, hayali yendi. Herşeyden önce Abdülhamid bize çok yakın bir şahsiyet. Çok sayıda delilimiz var. Hiçbir roman yazarı bir tek kişinin etrafında dönen bunca cinayet, inkılab, devlet darbesi ve drama uyduramaz. Abdülhamid'in hayatı gerçekten de romaneks unsurlarla dolu.

Kendimi bildim bileli gezerim. Bu gezilerimde çok ilginç bul-duğum şahsiyetlerle karşılaşınca, onlar hakkında düşünme, yazma isteği uyanır içimde. Bana Sultan Abdülhamid'den bahseden ilk ki-şi bir Türk dostumdu. Daha sonra Yıldız Sarayı'nı gezdim. Burası öyle bir yerdi ki, Sultan hakkında söylenen her şeyin yanlış oldu-ğuna beni inandırdı. Bu sarayda yaşamış büyük bir insan bu şekilde ta-nınmamalıydı. Saray dediğim her büyük bir park ve içinde irili ufaklı villalar mevcut. Abdülhamid han, adeta evlerle alay ediyordu. Gerçek tutkuları çiçekler ve kuşlardı.

İki yıldır eser üzerinde çalışıyorum. İşe zemin açısından çok zengin olan ABD'de başladım. Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun fertleriyle tanıştım. Ardından Türkiye'de araştırmalar yaptım. Bütün bu şeyler, Abdülhamid'in bozulmuş, yapay ve propaganda amaçlı imajında gerçeği görmeme yardım ettiler.

Çok uzun süre Türk tarihçiler ekolü, Sultan Abdülhamid'i aşı-

ğılamaya çabaladı...Gözden düşürdüğü insanlar, intikam alanlar, in-kılab yanlıları vesaire...Ama hiç olmazsa, ona itibarını iade edecek yeni bir eğilim ortaya çıkıyor. " (332)

SON SÖZ

II. Abdülhamid Han (rahmetullahi aleyh) 633 yıllık Osmanlı devletinin en müstesna Sultanlarından biri...Devletine, milletine ve hatta dünya insanlığına yaptığı hizmetleri arşivlerde, eserlerde...Ta-rafsız, insaf ehli yabancıların dahi siyasetine, güzel ahlakına, mer-hametine, sabrına, tevekkülüne, kuvvetli imanına hayran kaldığı bir Padişah...Onun hayatı sırlarla dolu...Dile getirdiğimiz sadece bir ka-çı...Bu güzel sırları gelecek nesillerce daha da deşilecek...Seven se-viliyor, unutmayan unutulmuyor...II.Abdülhamid Han'da milletini sevdi milleti de kendisini...Yıllarca aleyhinde sürüp giden kampan-yalara rağmen gönüllerden düşmedi. O hep kalplerde "Veliyi kamil" olarak kaldı ve öyle de kalacak...Kadrosu olmayan ve hep çevresi-nin nankörlerle çevrili bir devirde yalnız başına bir kahraman... Düşmanlarını afetti...Kendisine hıyanet edenler, bedduasını alanlar iflah olmadı...

Ve çevik vücudu, geniş kalbiyle kucakladığı devleti ancak 33 yıl götürebildi...Ondan sonrası kendi ifadesiyle ancak 10 yıl götü-rüldü... O'nü müstebidle itham edenler İstanbul sokaklarını dara-ğaçlarıyla donattılar... Kendi yandaşlarını dahi astılar...O'na saldı-ranlar arkasından ağıt yaktılar. Kendisinden özür dilediler... İşte Sü-leyman Nazif, "filozof lakaplı Şair Rıza Tefvik ve Abdülhak Ha-mit...

"Tarih adını andığı zaman,
Sana hak verecek ey Koca Sultan,
Bizdik utanmadan iftira eden,
Asrın en siyasi padişahına!
Padişah hem zalim, hem deli dedik,
İhtilale kıyam etmeli dedik,
Şeytan ne dediyse, biz belli dedik,
Çalıştık fitnenin intibahına!

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

Divane sen değil, meğer bizmişiz,
Bir çürük ipliğe hülya dizmişiz,
Sade adi değil edepsizmişiz,
Tükürdük atalar- kiblegahma!" (Rıza Tevfik)

"Kaç zamandır gelmişken yade biz,
İşte geldik senden istimdada biz,
Öldürürler basarsak feryada biz,
Padişah'ın hasret olduk eski istibdada biz" (Süleyman Nazif)

Ya Rabbi-i zü'lcelal-ü eya Halike'i beşer,
Senden gelür bu aleme madam hay ü beşer,
Sultan Hamid-i adile takdir-i hayr kıl,
Sultan Hamid'e malik ü memlûk olan bu halk,
Hiçbir zamanda behyemez reh-ber-i diğer. (Abdülhak Hamid)

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

KAYNAKÇA

- Şapsıh: Çerkez kabilesinden. Kafkasya'da doğmuş ve İstanbul'a gelerek 1839'da Abdülmecid Han'ın hanımları arasına girmiştir. Kabri İstanbul Yeni Camii türbesindedir.
- 1-Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)". Selçuk Yayınları, istanbul 1984, s.22
 - 2-Haslıp. Woan "II. Abdülhamid" tercüme; zeki Doğan, Fener Yayınlan, 1998, s.51
 - 3-Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" M. Ahmet halit Kitaphanesi, İstanbul, 1933. s. 7-8
 - 4-Vehbi, Ali "Sultan Abdülhamid (Siyasi Hatıratım)3, Hareket Yay. İstanbul, 1974, s. 193
 - 5-Koloğlu, Orhan "Abdülhamid Gerçeği", Gür Yay. İstanbul 1987, s.43
 - 6-Öztuna, Yılmaz "Sultan Abdülhamid", Türkiye Gazetesi, 23 Nisan 1991.
 - 7-Okyar, Fethi "Üç devirde Bir Adam", Tercüman Yay. İstanbul, 1980
 - 8-Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, C:1, s.49
 - 9-Kısakürek, Necip Fazıl "ulu Hakan Abdülhamid Han", Tokar Yayınları, İstanbul, 1970, s. 161-163
 - 10- Osmanoğlu, Ayşe 3babam Sultan Abdülhamid 5Hatıralarım)" s. 182
 - 11- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 341
 - 12-a.g.e, s. 36
 - 13- Öztuna, Yılmaz "Sultan Abdülhamid" Türkiye, 23 Nisan 1991
 - 14- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi C:1, s.49
 - 15- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 317
 - 16- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)" s.34.
 - 17- a.g.e, s.32
 - 18-a.g.e, s.27
 - 19- tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s. 47
 - 20- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam", s.65
 - 21- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 327
 - 22- Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları", s. 17
 - 23- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.329
 - 24- a.g.e. s.332
 - 25- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan abdülhamid (Hatıralarım)" s.33
 - 26- Tahsin paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları", s. 356
 - 27- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.181
 - 28- Osmanoğlu. Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)" s. 141
 - 29- Ali sait Paşa, "Saray Hatıraları", Münir Mat. İstanbul, 1338, s.23
 - 30- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 189
 - 31- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid (Şahsiyeti ve Politikası)", Vatan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 142
 - 32- Vehbi, Ali "Sultan Abdülhamid (Siyasi Hatıratım)" s. 104-105
 - 33- Osmanoğlu, Ayşe "Babam sultan Abdülhamid (Hatıralarım)", s. 116
 - 34-a.g.e. s.15-16
 - 35- Öke. Prof. Dr. Mim Kemal "Saraydaki Casus" 4. Baskı, Hikmek Neşriyat,

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

- istanbul 1991. s.54
- 36- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)" s.28
- 37- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 317
- 38- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım) s.30
- 39- Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s.20
- 40- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam", s. 57
- 41- Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s. 11
- 42- a.g.e. s. 12
- 43- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)" s.31
- 44- a.g.e. s.31
- 45- a.g.e. s.42
- 46- a.g.e. s.180-181-182
- 47- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 462
- 48- a.g.e. s.361
- 49- Vehbi, ali "II. Abdülhamid, siyasi hatıratım" s. 164
- 50- a.g.e. s.162
- 51- Osmanoğlu, Şadiye "Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri", Bedir Yayınevi, İstanbul 1966, s.23
- 52- Alı Said Paşa, "Saray Hatıraları", s.33
- 53- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, Siyasi hatıratım" s. 162
- 54- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 187
- 55- a.g.e. s-301
- 56- a.g.e. s.303
- 57- a.g.e. s. 307
- 58- a.g.e. s.359
- 59- Tarih ve Medeniyet, Şubat 1995, s.25
- 60- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 361
- 61- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, s.48
- 62- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.239
- 63- Nutku, Emrullah "Yakın Tarihimiz", 22 Mart 1962 Sayı: 4, s. 120
- 64- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s. 338-339-340
- 65- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi c.1. s.41
- 66- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)" s.60
- 67- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi c: 1. s.41
- 68- a.g.e. c:1 s.50
- 69- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.291
- 70- Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları", s.70
- 71- Hashp, Joan "II. Abdülhamid". s.226
- 72- Öke, Mim Kemal "Saraydaki Casus", Hikmet Neşriyat, s.64
- 73- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.223
- 74- a.g.e. s.225
- 75- a.g.e. s.227
- 76- a.g.e. s. 228
- 77- Kocabaş, Süleyman "Sultan H. Abdülhamid", s. 261
- 78- a.g.e. s.262
- 79- Kodaman, Bayram "Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası".

- Orkun yy. İstanbul 1983, s. 30
- 80- a.g.e. s.35-38
- 81- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s.264
- 82- a.g.e s.266
- 83- Hocaolu, Mehmet "Abdülhamid'in Muhtıraları". Türkiye Mat. İstanbul, **1989,8.127**
- 84- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s. 287
- 85- Vehbi, Alı "Abdülhamid, Sayıs Hatıratım3. s. 182
- 86- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid", s.288-289
- 87- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, Siyasi Hatıratım", s. 121,23,24,25
- 88- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid", s.292
- 89- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, siyasi hatıratım" s.100
- 90- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.55,56,57,58-59
- 91- a.g.e. s.563
- 92- Ali Vehbi "II. Abdülhamid, Siyasi Hatıratım", s. 100
- 93- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası" s.296
- 94- Hashp, Woan "II. Abdülhamid" s.96
- 95- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.313
- 96- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, Siyasi Hatıratım" s. 196
- 97- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid şahsiyet ve politikası" s.296
- 98- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.63-64
- 99- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid Şahsiyet ve politikası" s.298
- 100- a.g.e s.300
- 101- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s. 115-116
- 102- Vehbi, Alı "II. Abdülhamid, Siyasi Hatıratım" s. 176
- J03- Kocabaş, Süleyman "II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası" s.313
- 104- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, siyasi hatıratım" s.64
- 105- a.g.e. s. 102
- 106- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid HAN" s.549
- 107- Kocabaş, Süleyman "II Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası" s.313
- 108- a.g.e. s.314
- 109- a.g.e. s.317
- 110- Hocaolu, Mehmet, "Sultan Abdülhamid Han vöe Muhtıraları" s. 839-840
- 111- Vehbi, Ali, "II. Abdülhamid siyasi hatıratım" s.175
- 112- Kodaman. Bayram, "Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi" Ötüken Yay. İst. 1980 s.251-252
- 113- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s.81-82-83
- 114- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası" s.319-320
- 115- a.g.e. s.320
- 116- Öke, Mim Kemal, "II. Abdülhamid ve Dönemi "Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s.69
- 117- Kocabaş, Süleyman, "Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası" s.321
- 118- Öke, Mim Kemal, "II. Abdülhamid ve Dönemi" s.41
- 1-19-a.g.e s.85**
- 120-a.g.e. s. 84**
- 121- Tahsin Pasa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıratı3 s.85

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

- 122- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid şahsiyeti ve Politikası" s.204
123- Öke, Mim Kemal "II. Abdülhamid ve Dönemi" s.43
124- Osmanoğlu, Şadiye "Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri" s.29-
125- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası" s.205
126-a.g.e. s.205
127-a.g.e. s.206
128- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.244
129- Haslıp, Joan "II. Abdülhamid" s.218-219
130- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.249
131-a.g.e. s.250
132-a.g.e.249
133-a.g.e. s.253
134-a.g.e. s.256
135- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid". s.55-56
136- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s.94-95
137- a.g.e. s.94-95-96-97-98-99
138- Kısakürek, Necip Fazıl, "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.548
139- Osmanlı Tarihi Ans. s.38-39-40
140- Kısakürek, Necip Fazıl, "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.18
141- Dr. Philip H. Stoddard, "Teşkilat-ı Mahsusa," Çev: T. Demirel Arba Yay. İstanbul 1993, s.14
204 142- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid, Şahsiyeti ve Politikası" s.251
-7- 143- a.g.e. s.242-243
144- De Grece, Michel "II. Abdülhamid Yıldız Sürgünü" Çev: D. Bayladı, İstanbul 1995, s. 180
145- Yeni Rehber Ansiklopedisi, C:4, s.308-309
146- Kocabaş, Süleyman, "Sultan II. Abdülhamid" s.257
147- a.g.e. s.232
148- Vehbi, Ali "II Abdülhamid, Siyasi Hatıratım" s. 166
149-a.g.e. 164-165
150- Özcan, Azmi, "Panislamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere,1877-1914",TDV. İslam araştırmaları Merkezi, İstanbul 1992, s123-126
151- Kocabaş, Süleyman, "Sultan II. Abdülhamid", s.237
152- Tarih ve Medeniyet, Ekim 1996, s43
153- Komatsu, Kaori, "Ertuğrul Faciası" Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s. 15-43
154- Kısakürek, Necip Fazıl, "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.264
155- Okyar, Fethi, "Üç Devirde Bir Adam", s101-102-103
156- Kocabaş, Süleyman "I. Abdülhamid Han" s.240
157- Sırma, İ.Süreyya "Birkaç Sahife Tarih". Selam Yay. Konya, 1988, s. 16
158- a.g.e. s.67
159- Kocabaş, Süleyman "II. Abdülhamid Han" s.241
160-a.g.e. s241
161- Özcan. Azmi "Panislamizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere 1877-1914-" s.151
162- Martin. B.G. "Sömürgecilige Karşı Afrika'da Sut'i Direniş". Çev. F. Tathoğlu, İnsan Yay. İstanbul. 1988. s. 18

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

- 163- Tarih ve Medeniyet. Ekim 1999. s.44
164- a.g.e. s.44
165- a.g.e. s.44
166- De Grece, Michel "I. Abdülhamid Yıldız Sürgünü" s. 188
167- Tarih ve Medeniyet, Ekim 1996, s.44
168- Kocabaş, Süleyman "Sultan I. Abdülhamid". s.237
169- a.e.e. s.237
170- Tarih ve Medeniyet, Ekim 1996, s.44
171-a.g.e. s.46
172- Eraslan, Cezrni "I. Abdülhamid Han ve İslama Birliği" Ötüken Yay.b İstanbul 1992 s.217-218
173- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s.233
174-a.g.es.236
175- Hocaoğlu, Mehmet "Abdülhamid'in Muhtıraları" s259
177- a.g.e. s^261
178- Şakir, Ziya "Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler" C: I, Anadolu Türk Kitabevi, İstanbul, 1943, s.98
179- Kocabaş, Süleyman, "Sultan I. Abdülhamid", s.260
180- Kısakürek, Necip Fazıl, "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.240
181-a.g.e. s.241
182- Ortaylı, İlber "Osmanlı İmparatorluğu'da Alman Nüfuzu" Kaynak Yay. İstanbul, 1983,s.93
183- Kocabaş, Süleyman "Sultan I. Abdülhamid" s.306
184-a.g.e. s.306
185- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.243
186- Tahsin Paşa "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s.28
187- Kocabaş, Süleyman "Sultan I. Abdülhamid" s.309
188-a.g.e. s.309
189- Rüştü Pasa, Akabe Meselesi. Matbaa-i Amire İstanbul, 1326. s. 137
190- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han", s.242-243
191- Türkiye Pazar, 10 Mayıs, yıl: I, s: 13
192- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.284
193-a.g.e. s.284
194- a.sj.e. s.284
195-a.g.e. s.286
196-a.g.e. s.288
197- de Grece, Michel "II. Abdülhamid Yıldız Sürgünü" s.23
198- Şakir, Zayi, "Abdülhamid'in Son Günleri" (Abdülhamid'in Selanik'teki Muhafızı Rasim bey'in hatıraları) Anadolu Türk kitabevi. İstanbul, 1943- s:228
199- Yem Rehber ansiklopedisi. C:11, s.113
200- Vehbi, Ali, "II. Abdülhamid, Siyasi Hatıratım" s.21 -22
201- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s.44
202- ŞerefAbdurrahman. "Tarih Musahabeleri" Matbaa-ı Amire. İstanbul. 1339.S.42
203- Nuri. Osman "Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı". Batbaa-i Hayriye. İstanbul 1327, C:I. s: 165

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

Mehmet AYDIN

- 204- De Grece. Michel "II. Abdülhamid Yıldızı/. Sürgünü3, s. 109-110
205- Mahmut Celalettin Pasa. Mir'al-u Hakikat. C:1-11. Haz. İsmet Miroğlu.
Bereket Yay. İstanbul, 1983, s.20
206- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, siyasi hatıratım", s. 16
207- Türkgeldi, Ali Fuat Türkgeldi, "Mesail-i Mühimme-i Siyasiye" C:1 T.T.K.
Yay. Ankara "1987, s. 17
208- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s.54
209- Mahmut Celalettin Paşa, "Mir'al-ı Hakikat, C:1 - 11. s.97
210- Ali Haydar Mithat, "Hatıralarım" Güler Basımve, İstanbul, 1946, s.16
211- Vehbi, Ali "Abdülhamid, siyasi hatıralarım" s. 41-42
212- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s.57
213- Vehbi, Ali "Abdülhamid, siyasi Hhatıralarım". s.23-24
214- Mahmut Celalettin Pasa, "Mir'at-ı Hakikat. C MI", s.286
215- Hocaoğlu, Mehmet, "Abdülhamid'in Muhtıraları" s.42
216- Karal, Ord. Prof. Dr. Enver Ziya, "Osmanlı Tarihi" C VIII, s. 366
217- Osmanoğlu, Şadiye " Hayatımın acı ve Tatlı Günleri" s. 107
218- Kocabaş, Süleyman, "Sultan II. Abdülhamid" s.70
219- Hocaoğlu. Mehmet. " Abdülhamid'in Muhtıraları" s.113
220- a.g.e. s" 57
221- Vehbi, Ali "Abdülhamid, Siyasi Hatıratım" s. 107
222- Kocabaş, Süleyman, "Sultan II. Abdülhamid" s.80
223- a.g.e. s.80
224- Yeni Rehber Ansiklopedisi, c 8, s. 110-111
225- Zia, Dr. Nasim, "Kıbnb'n İngiltere'ye geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz
İdaresi" Türk Kültürünü Arşt. Ens. Yay. Ankara 1975, s. 14-15
226- Hocaoğlu, Mehmet, "abdülhamid'in Muhtıraları", s.116
227- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.335
228- a.g.e. s.351
229- Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s. 48-49
230- a.g.e. s.66
231- Öke, Mim Kemal " II. Abdülhamid ve Dönemi", s.61
232- Koloğlu, Orhan "Abdülhamid Gerçeği" Gür. Yay. İstanbul, 1987, s.356
233- Vehbi, Ali "Abdülhamid, siyasi hatıralarım" s.50-51
234- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.357
235- Tahsin Paşa, "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s. 50-51
236- a.g.e. s.55
237- Kocabaş, Süleyman, "Sultan II. Abdülhamid" s.237
238- Tahsin Paşa. "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s. 11 -12
239- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.318
240- Vehbi, Ali "Abdülhamid, siyasi hatıralarım" s.81
241- a.g.e. s.61
242- Celal Nuri. "tarih- İstikbal" C:1ı. Yeni osmanlı Mat. İstanbul 1331, s.96
243- Tahsin paşa "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları" s.59
244- Kocabaş. Süleyman "Sultanlı. Abdülhamid". s. 118
245- Vehbi. Ali "Abdülhamid. siyasi hatıratını" s. 199
246- Tahsin Pasa "Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları", s.32

Mehmet AYDIN

II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları

- 247- Rey. A. Reşit "Gördüklerim, yaptıklarım 1890-1922" Türkiye Yayınevi,
İstanbul. " 1945, s9
248- Kısakürek Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.219
249- a.g.e. s.22Ö
250- a.g.e. s.222
251- Okyar Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s.78-79
252- Tarih ve Medeniyet, Kasım 1996, Sayı: 32, s.23
253- a.ü.d.s. 24
254- a.g.d.s. 24
255- a.g.d.s. 24
256- a.g.d.s. 24
257- a.g.d.s. 24
258- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi c:1, s.42
259- a.g.e. 42
260- Tarih ve Medeniyet, Kasım 1996. Sayı: 32, s.27
261- Herzi Vol. III. S.1080
262- Okyar, Fethi, "Üç Devirde Bir Adam", s.20
263- Tarih Medeniyet, Haziran 1999, Sayı: 63. s 21
264- a.g.d.s. 21
265- a.g.d.s. 21
266- Mim Kemala Öke, Siyonizm ve Filistin Davası sh. 104. 105
267- Turan, Mustafa "31 Mart Faciası" s.27-29
268- Tarih ve Medeniyet, Haziran 1999, Sayı 63 s 18
269- a.g.d. s.24
270- Avranm Galamı de, "Türkler ve Yahudiler" s.93-94
271- a.g.e. s.94
272- a.g.e. s.41
273- Tarih ve Medeniyet, say:63, s.24
274- a.g.e. s.24
275- Vehbi, Ali "II. Abdülhamid, Siyasi Hatıratım" s.81-82
276- Kazım Karabekir, "Cihan Harbi'ne neden girdir, nasıl girdir, nasıl idare
ettik-" Tecelli Mat. İstanbul 1937, s.95
277- de Grece, Michel "II. Abdülhamid Yıldız Sürgünü" s.49
278- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid" s.148
279- Tarih ve Medeniyet, Haziran 1999, Sayı: 63 s 2?
280- a.g.d. s.22
281- Şehsuvaroğlu, N. Bedii "Türk Yükselme Cemiyeti İdeal Kolu" İstanbul
1964, s.6-8
282- Tarih ve Medeniyet, Haziran 1999, Sayı 63 s 22
283- a.g.d. s.23
284- Geniş Bilgi İçin Angelo Lacovella'nın "II trianaolo E La Mezzaluna"
285- Tarih ve Medeniyet. Kasım 1996. Sayı: 63 s 24
286- a.g.e. s.24
287- Kocabaş, Süleyman "Sultan H. Abdülhamid". s. 148
288- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s 28
289- a.c.e. s.28

- 290- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid", s. 143
291- a.g.e. s. 145
292- a.g.e. s. 147
293- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han" s.5 19-520
294- Okyar, Fethi, "Üç Devirde Bir Adam" s.46
295- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid". s. 155
296-a.g.e. s. 155
297- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s.58
298- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han. s.551
299- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi. C:1 s.45
300- Osmanoğlu, Ayşe, "Babam Sultan Abdülhamid", s. 174
301- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s.60
302- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid". s. 175
303-a.g.e. s. 176
304-a.g.e. s.180
305- Okyar, Fethi "Üç Devirde Bir Adam" s.61
306- a.g.e. s.63
307- a.g.e. s.68
308- a.g.e. s.64
309- KTsakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han, s.543-544
310- a.g.e. s.552
208 311- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid". s. 186
^- 312- a.g.e. s.216-317
313-a.g.e. s.216
314-a.g.e. s.231
315-a.g.e. s.231
316-a.g.e. s.232
317- a.g.e. s.232
318- Okyar, Fethi, "Üç Devirde Bir Adam" s. 121
319-a.g.e. s.74-75
320- Osmanoğlu, Ayşe "Babam Sultan Abdülhamid". s.237
321- Kısakürek, Necip Fazıl "Ulu Hakan Abdülhamid Han. s.590
322- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid". s.225
323- Tahsin Paşa. "Abdülhamid ve Yıldız Hatıratı" s.75
324- F. Woods, Henry, "Türkiye Anılan" Çev: F. Çöker. Milliyet Yay. İstanbul, 1976, s. 123
325- Kocabaş, Süleyman "Sultan II. Abdülhamid", s.225
326- İnal, Mahmut Kemal, "Son Sadrazamlar" C. İi Dergah Yay. İstanbul, 1982, s. 1285
327- Driault Edovard "Şark Meselise" Çev: Nafiz Muhtar Halil Kıtaphanesi. İstanbul, 1328, s.500
328- F. Woods. Henry, "Türkiye Anılan" s. 123
329- Rey, A. Reşit "Gördüklerim, yaptıklarım 1890-1922". s.35-37
330- Okyar, Fethi. "Üç Devirde Bir Adam" s.59
331- Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi. C: 1, s.50
332- Tarih ve Medeniyet. Şubat 1995. Şayi 12. s.28